

Профессор Ф.Ə. Сејидов 1930-чу илдә Бакы шәһәрində анадан олуб, 1946-чы илдә Азәрбајҗан Дөвләт Пәдәғоғи Институтунун "Харичи Дилләр" факултәсинә дахил олмуш вә 1950-чи илдә ораны гуртармыш, орта мөһтәбдә вә институтда ишләмишдир. Институтдакы фәалијјәти дөврүндә о. Харичи Дилләр курсунун директору, Харичи Дилләр факултәсинин декан муавини, деканы вә һәмин Институтда кафедра мудири вәзифәсиндә чалышмышдыр. Профессор Ф.Ə. Сејидов 100-дән чох елми ме-

тодики әсәрләрин мөәллифидир. Онун 15 чап вәрәғи һәмчиндә "Гори семинаријасы вә онун мә'зунлары" монографијасы пәдәғоғи фикир тарихини өјрәнмә бахымындан сон дәрәҗә әһәмијјәтли әсәрдир. 1998-чи илдә Фикрәт мөәллимин чапдан чыхмыш "Түрк халғларынын тәрбијә вә мөктәб тарихинә" даир дәрс вәсаити һәл-һазырда али мөктәбләрдә истифадә олунур. Профессор Сејидовун 20 чап вәрәғиндә "Асланбәјлидән башланан хатирәләр" китабы, елчә дә о. Н.Нәриманов, Ч.Мөммәдгулузадә, Ф.Көчәрли, Ү.Һачыбөјсә, Р.Әфәндијев, С.С.Ахундов, Ә.Сејидов вә бир чох башгаларынын да ана-дили, гадын азадлыгы вә төһсил, мөәллим вә мөәллим һазырлыгы уарунда мубаризәләрини дә көниш ишыгландырмышдыр. Профессор Ф.Сејидов орта вә али мөктәбләрдә инкилис дилинин төдريس методикасы саһәсиндә дә чох иш көрмүшдүр. Онун јаздығы "харичи дил дәрсләрində магнитафон", "8 чап вәрәғи", "төхники вәситәләрлә шифаһи нитгин инкишафы јоллары", 6 чап вәрәғи нитг инкишафы үчүн чалышмалар китабы вә онун мөәллифләрдән бири олдуғу, бөш, алты, једди вә сәккизинчи синифләр үчүн Инкилис дили дәрсликләри харичи дилләрин өјрәнилмәсинә әсаслы төсир кәстәдир. Профессор Сејидов Үмумдүнја семинарында мө'рузәчи олмуш Москва, Алма-ата, Тбилиси шәһәрində елми мөрузәләрлә чыхыш етмишдир. Профессор Ф.Ə. Сејидов фәал елми пәдәғоғи ичтимай фәалијјәтинә көрә "Халғ һакимлијиндә ичрачы" сөчилмиш, "Смәт икидлијинә көрә" медалы, "Ғабағчыл маариф хадими" дөш нишаны илә төлтиф едилмишдир.

ФИКРӘТ СЕЛИДОВ

МААРИФИМИЗИН ТӘКРАРСЫЗ ХӘЗИНӘСИ

(Газах семнаријасы вә онун мә'зунлары)

ФИКРӘТ СЕЈИДОВ

**МААРИФИМИЗИН ТӘКРАРСЫЗ
ХӘЗИНӘСИ**

(Газах семинаријасы вә онун мә'зунлары)

II КИТАБ

Бакы - 2001

37(09)
С - 30

Елми
Редактор - Пед.елмләр намизәди, досент,
язычы-публисист А.Еминов.

Рә'јчиләр - 1. Педагожи елмләр доктору, Русија Пед.
Елмләр Академијасынын мұхбир үзвү,
әмәкдар елм хадими, профессор Н.Әһмәдов

2. Педагожи елмләр доктору, профессор Б.Әһмәдов

3. Педагожи елмләр доктору, әмәкдар мұеллим,
профессор Ә.Ағајев

АДУ-нин профессору Ф.Сејидовун "Ғазах семинаријасы вә
онун мә'зунлары" дәрс вәсаитинә гриф верилмәси" һаггында
Азәрбајҗан Республикасы Тәһсил Назиринин 12.XII. 2000-чи ил
тарихли 1148 сәјлы мәктубу

БИБЛИОТЕКА

125507

Сејидов Фикрәт Әһмәд оғлу
"Ғазах семинаријасы вә онун мә'зунлары"

(Азәрбајҗан дилиндә)
Бақы - 2001
Тиражы - 300

"Сәрһәд" т/һ мұәссисәси

МҮНДӘРИЧАТ

1. Газах Семинаријасы барәдә бир нечә сез	14
2. Газах мұәллимләр семинаријасынын 80 иллик јубилеји барәдә	17
3. Азәрбајчан Демократик Республикасына гәдәр мұәллим һазырлығынын вәзијәти вә бу саһәдә Азәрбајчан маарифпәрвәрләрин мұбаризәси.....	28
4. Газах Семинаријасынын ачылмасы тарихинә даир	50
5. Ф. Көчәрлинин рәһбәрлији дөврүндә Газах Семинаријасында тә'лим вә тәрбијә мәсәләләри.....	53
6. Азәрбајчан Демократик Республикасынын сүгуту вә Болшевик һөкүмәтинин мұәллим һазырлығы илә әлағәдар һәјата кечирдији тәдбирләр	67
7. Газах Семинаријасына гәбул гајдалары	70
8. Мұәллим Семинаријасынын илк низамнамәләри	74
9. Азәрбајчан Совет һакимијјәти јарандыгдан сонра Газах Семинаријасынын инкишаф јоллары	81
10. Газах Семинаријасынын гадын шө'бәси	95
11. Газах Семинаријасында тәһсилин мәзмуну (тәдрис планлары, програм вә дәрсликләр).....	103
12. Газах Семинаријасында педагожи тәчрүбә	127
13. Газах Семинаријасында синифдәнхарич вә мәктәбдәнкәнар ишләр	134
14. Газах Семинаријасында тәләбә тәшкилатлары вә онларын фәалијјәти	141
15. Газах Семинаријасынын ишинә рәһбәрлијин әсаслары вә методики иш	145
16. Газах Семинаријасынын мә'зунлары	152

МҮӘЛЛИФДӘН

Һөрмәтли охучуларымыз тез-тез мөндән суал едирләп ки, сизин биринчи "Гори семинаријасы вә онун мә'зунлары" китабыны охудуг. Мә'лум олду ки, бу семинарија 1918-чи илдә фәалијјәтә башламышдыр. Бәс онун сонракы тәлеји нечә олду? Нә үчүн бу семинарија Газахда вә ким тәрәфиндән ачылды? Нечә олду ки, бу семинаријадан Сәмәд Вургун, Мөһди Хүсејн, Осман Сәрвәнли, Исмајыл Шыхлы кими нәһәнк шаир вә јазычылар јетишә билди. Мән охучулара бир чох башга гаранлыг мөгамлары да изаһ етмәли олурдум. Анчаг бу чавабларын кениш охучу күтләсинә чатмамасы мәни нараһат едирди.

Нәһәјәт Газахда кечән семинаријанын 80 иллик јубилеји заманы бу китабы јазмаг фикри мөндә ојанды. Газах семинаријасы барәдә һәр нә варса әсәрин ичәрисиндә вермишәм. Мән бурада анчаг әсәри јазаркән мәнә көмәк әлини узатмыш олан халгыма вә милләтимә дәрин рәғбәт вә вәтәнпәрвәрлик һисси илә јанашан адамлардан Харичи Дилләр Университетинин ректору, профессор С.Сейидова, Одлар Јурду Университетинин ректору профессор Әһмәд Вәлијев, һәмин Институтун "Информатика вә педагожи" фәкултәсинин деканы, профессор Тәрлан Абдуллајева, Харичи Дилләр Университетинин психолокија мүәллимиси Мискәр Мәммәдов, һәмин Институтун Тарих кафедрасынын досенти Ханмәммәд Ибраһимов, Газах Хейријјә Чәмијјетинин сәдр мүавини Рөвшән Бабанлы, Одлар Јурду Университетинин компүтер шә'бәсинин ишчиси Севда Рәһимова, еләчә дә Газах Ичра һакимијјетинин башчысы Әсәд Оручов, мүавини Аббас Көјүшов, Рәјон Тәһсил шә'бәсинин мүдири Маһир Маһмудов, КДПШ Газах Филиалынын директору Иса Вејисов, Газах Рәјон Зијалылар Чәмијјетинин сәдри Икрам Әјјубов јолдашлара дәрин миннәтдарлығымы билдирирәм. Башга билаваситә көмәк кестәрмиш јолдашлара да тәшәккүр едирәм.

Проф. Фикрәт Сейидов

Јорулмаз тәдгигатчыиын интиһасыз төһфәси

Биз бир-биримизин дахили дүнјасыны доғруданмы лазымынча таныја билмирик? Јарадычы инсанын заһирән сакит тә'сир бағыш-ламасы һәр шеји сөйләјirmi? Мән узун илләр јарадычылыг психо-локијасы илә мәшғул олдуғума бахмајараг, бу дәфә дә бу әләмин сирри гаршысында һејрәтләндим вә бир даһа әмин кәсилдим ки, Аллаһ бу гүдрәтли һисси кимә бәхш еләјибсә, о, јалныз бу Тан-рысы илә сөһбәт јарадыр вә бу артыг мүәммалы сиррдир!

Бир иш тамамында профессор Фикрәт Сејидовун бир говлуг әлјазмасыны охумушдум. Мемуар жанрында јазылмышды вә илк дәфә иди педагог-алимләр сырасында белә бир самбаллы, сон дәрәчә тарихимизин бир гатыныны тәшkil едән мә нәвијатымызы јашадачаг әсәр охујурдум. Фикрәт мүәллимлә сөһбәтимиздә онун гејри-ади јаддашына күвәниб дејирдим ки, олуб-кечәнләр, хүсуси-лә атасы, керкәмли педагог феномен Әһмәд Сејидовун хатирәлә-ринин, кечдији әзијјәтли вә сигләтли јолун ишығында бир әсәр гә-ләмә алсын. Ву, мәним ән бөјүк арзум иди унудулмаз мүәллимим-дән. Дүзү, бу барәдә бир кәлмә дә данышмырды, о вахта гәдәр ки...

Фикрәт Сејидов бу күн бүтүн педагог-алимләрин зирвәсин-дә дајанмаг һүгугуну газанмышдыр, буну субјектив, пәрәстишва-ри һиссилә дејирәм. Мән өзүм дә бу елмә кәләнләрин јарадычы-лығына асанлыгла вурулмағы бачармырам; она көрә ки, алимин фәрди дәсти-хәтти, тематик орижиналлығы јохдурса, кедиб ки-таб-дәфтәрләрини голтуғуна вуруб, ез иш јеринә јоллансын! Мән елмә белә јанашырам. Профессор Фикрәт Сејидовун өлми лабораторијасына валид оlanda дәһшәтә кәлирсән. Илаһи, бу сакит, амма чылғын, тәләсән инсанын вүчудунда дејилмәмиш нә гәдәр хәзинә вармыш. Вә бу истәкдә 1959-чу илдән (мәнә Педа-гожи Институтда дәрс дедији илләрдән) үнсијјәтдә олдуғум али-мин әсәрләрини лазымынча гијмәтләндирмәјә тәләсмәмишк. Нә јахшы ки, онун өзү тәләсди. Вә илк һәдијјәсини 88-чы илләрдә "Гори Мүәллимләр Семинаријасы вә онун мә'зунлары" самбал-лы монографијасында верди. Вә педагожи фикир тарихимизин парлаг сәһифәсини елә ишығы илә дә охучулара гајтарды.

Мән өзүмү хошбәхт дујурам ки, белә бир әсәрин нәшриндә чүз'и

дә олса әмәјим вар, амма мүәллифинсә чәсарәти данылмаздыр. Совет мәканында вә заманында бу сәпкили әсәрин нәшринә наил олмаг да асан мәсәлә дејил, мән бу һисси бир баш нашир кими јашамышам... Алман Шеллинин бир сезү вар, дејир ки, һәр анлајыш сонсуздур; бу үздә беләдир, ичдә исә анлајыш бүтүн варлыг гәдәр сонсуздур-бах әгидәмизә, мемуар-епопејасынын ағыр сигләтини Фикрәт Сејидовдан башга һеч кәс дуја билмәз, нечә ки, "Гылынч вә гөләм", "Шамо", "Бөјүк дајаг", "Сәһәр", "Зәнкәзур" кими епик-психоложи романлары јалһыз онларын мүәллифләри нечә дәфә "о дүнјаја кедиб-кәлмәклә" јашамышлар. Бу мемуары да мән о сырада көрүрәм вә адәтән белә психоложи тә'сирдән мүәллиф узун мүддәт "өзүнә кәлә" билмир, дахили јарадычылыг сарсынтысы кечирир. Мән дә бу зәриф мәгама лагәјд галмадым, профессордан сорушанда астадан, тәвәзәкарлыгла деди ки, Аллаһверди, изаһ еләмәкдә чәтинлик чәкирәм. Узун ипләр мәним ичәримдә јазмаг һәвәсим дири олубдур, ди кәл чәсарәт көстәрмәмишәм. Бәлкә дә бу, бабамын (о, атасы Әһмәд мүәллими бу адла чағырыр) зәһминдән ирәли кәлибдир. Бир мәнзилдә һәр күн ону көрүб, масаја отурмаға үрәк еләмәмишәм". Бу һисс дә тәбиидир.

Фикрәт Сејидовда педагожи фикримизин гајнагларыны арашдырмағын маһијәтиндә заһири тәмтараға гапылмаг, китаб наминә әсәр чап еләтдирмәк һәвәси олмамышдыр. һејиф ки, чагдаш мүәсирләрмиз бу учуш мәнзили јахын шөһрәтдән әл чәкмәк фикриндән узаглашмамышлар; езләри биләр! О исә тарихимизин елә гатларына варыр ки, бу күн дә бизә о, даһа чох кәрәқдир. Мүстәгиллијимизин фонунда сүбүт еләмәлијик ки, бизим бир әјәләтимиздә, Дәли Күрүн лајласында вә тәмизлијиндә өзәмәтини горујан Газах елатында тәһсил очағы семинарија фәәлијәтдә олуб, бүтүн Азәрбајчана, Загафгазијаја кадр јетишдирибдир. Бу тарих данылмаздыр вә елә бир тәһсил системи ки, Дүнја стандартларына ујғундур, һәтта бу күн о семинаријанын тәдрис - тәрбијә просесинә чәсарәтлә гајыдылмадыр. Истәрдим Гори, о чүмләдән Газах Мүәллимләр Семинаријасынын өлмәз тәчрүбәсини даһа да дәринләшдириб тәтбиг едән рәһмәтлик Фирудин бәј Көчәрли тәк-тәнһа, көмәксиз, јалһыз өз күчүнә синәсини вериб, белә бир тәһсил очағыны алышдырыбсыз. нијә бу хидмәти иддеаллашдырмағы өзүмүзә сығышдырмыр? Тәк

бир савадлы, филолог, педагог вә өнчә вәтәнпәрвәр шәхс бу иши көрдү. Һаны онун мугабил хидмәти? Һәјаты фәчие илә гуртаран Ф.Б.Көчәрлијә вахтилә нәји јарашдырмады? Һәтта мөтәбәр алимләр ону мусаватчылыгда сучландырдылар. Өзләри алим оландан сонра онун әсәрләрини иштаһла чап еләтдирдиләр. Бу күн исә ону унутмушуг вә јө'ни ки, унудачағы!

Јахшы хатырлајырам, профессор Әһмәд Сејидов бир аз һал-сызлашмышды, ону јолухмаға кетмишдим. Мүәллимләриндән сөз салды, дәрин вә сирајәтедичи бахышларынын узаг кәлән ишығында астадан деди ки, Фирудин бәј һаггында бир әсәр јаз-мышам, нечә ил әввәлдән, бирчә ону нәшр етдирсәјдим, бу дүн-јадан раһат көчәрдим. Мүәллимимин борчунун бир дамласыны өдәмиш олардым. Бу истәјини јеринә јетирдимсә, Әһмәд мүәл-лимә ону кермәк гисмәт олмады...

Бу, өзү дә Фирудин бәј гәдәр педагожи елмимизә, тәһсилимизә хидмәт көстәриш Әһмәд бәјин тәсәллисијди. Биз һәлә дә о тарихи сималарымызы унутмагдајыг. Она көрә ки, һәлә дә мүәсирлијин тәк-тәк маршындан "чыхмаг психолокијамыздан узаглашмаг истәми-рик. Дәбдәбәли трибуналардан заһирән курултулу сәсләнән әсас-сыз мулаһизәләрә даһа чох етибар бәсләјирик. Профессор Фикрәт Сејидов белә һиссдән һәлә 20-25 ил әввәл узаглашды вә тарихи-мизи вәрәгләди, Газах семинаријасы вә онун мә'зунлары" китабын-да бир фикир онун мәрамыны ачыглајыр: "Газах Семинаријасынын архиви јандырылмышдыр... Биз тарихимизи јахшы горуја билмирик. Әл јазмаларымыза көркәмли шәхсијјәтләрин хатирәләринә, шәкил-ләринә лагәјд мүнәсибәт бәсләдијимиздән бәдхәһ гоншуларымыз онлары топлајыб өзүнүнкүләшдирир. Бәзән дә балача шәхси мәнфәәтимиздән өтәри, тарихимизин ән көркәмли сәһифәләрини чырыб атмалы олуру".

Бу көврәк иттиһамын үнванында јашајырыг. Имканлы алим-ләримиз (јарадычылыг бахымындан) вәзифәли маарифчилә-римиз исә шәхси иддиалары илә өтүкүрләр. Бәлкә дә Фикрәт Се-јидов бу дүнјада олмајајды-ким арашдырачагды бу хәзинәни? Ким бүтүн Азәрбајчаны кәзиб-долашыб јашлы семинаристлә-рин архив сәнәдләрини, хатирәләрини алачагды. Саралмыш вә-рәгләрин әбәди тәмини ким букүнә чөкәчәкди. Әвәзиндә... бир

ермәни дығасы Бакыдан кәлиб семинаријанын директору Миргасым Әфәндијевдән әлјазмалары алыб јандырды вә онун өзүнү дә "чәримә баталјонуна" көндәрди. Јахшы ки, дүнјада Сәмәд Вурғун вармыш о, бу педагог тәшкилатчыны дәвләтин чајнағындан гопармаға чәсарәти чатды!

Керәсән бизим бу күн нәји хилас етмәјә чәсарәтимиз чатар?

Профессор Фикрәт Сејидов јарадычылыг тематикасына сәдиг галмагла, Гори (Газах) семинаријасынын там енциклопедик сәлнамәсини тәдгиг етмишдир. Мән бир дә онун биринчи китабыны вөрәгләдим: Тарихи дәгиглијин көзләнилмәси, шәхсијәтләрин гәјнагландығы мәнбәләрин сәрф-нәзәри, кечмишилә бу күн арасындакы варислик, фәрди, өзүнәмәхсус үслуб, тәһкијә. Архив сәнәдләринә һәссас мүнәсибәт исә хусуси вурғуланыр, ахы тарихи сахталашдырмаг вичдансызлыгдыр.

Фикрәт Сејидовун бир хошбәхтлији дә ондадыр ки, Семинаријанын арашдырылмасына чаванкән, өзү дә мөрһум атасы Әһмәд бәјин истәјилә башламышдыр. Бу ики амилә тәсадүфи бахмајаг: һансы јарадычы шәхс илк мөвзуја бағланырса кәнчлик вахты- о даирәдән чыхмаг истәмир, мөвзу ону илк ешги кими чәкир. Вә бир дә бу тематиканы ким арзу етмишдир ки, арашдырыб халга гәјтарасан. Бәли, Фикрәт мүәллим һәр икисинә дахилән әмәл етмиш вә бу күнә гәдәр бикәнә галмамышдыр. Унутмушдум аз гала: Бир дә Семинаријанын мә'зунларындан чохунун Фикрәт Сејидовла танышлығы, јахынлығы, Сејидовлар аиләсинә кәлиб кетмәси вә кәнч педагога оғул мәһәббәти. Әсәрдә мүәллиф Газах Семинаријасынын фәәлијјәтә башламасында хусуси көмәклик кәстәрмиш Әли һүсәјнов, Әһмәд Сејидов, Осман Әфәндијев, Сәлим Әфәндијев, Осман Шыхлински вә башгаларынын адыны һәрмәтлә чәкир. Ејни заманда С.Вурғунун, Осман Сарывәллинин Мөһсүм Поладовун, Мөһдихан Вәкиловун, Мөһди һүсәјнин, Јусиф Јусифовун, Исмајыл Шыхлынын бир мә'зун истәјиндә хатырлајыр. Газах мүәллимләр семинаријасы 40-илдән артыг (1918-1958) јашадығы деврдә 3 минәдәк мүәллим һазырламыш вә онлар Кәнчә, Товуз, Губа, Лачын, Чәбрајыл, Шамаһы, Көјчәј, Нахчыван, Загата-ла, Ләнкәран вә диқәр бөлкәләрә маариф ишығы апармышлар. Азәрбајчан Совет мәканында өзүнүн көркәмли елм вә маариф ха-

димләрини јетишдирмиш вә һәтта дүнја сәвијјәсиндә танынмыш-
дыр. Бу, елә-белә јалныз Совет дәвләтинин хидмәти дејилди.; бу
шәхсијјәтләри јетишдирән мүәллимләр варды вә онлара Семина-
ријанын мә'зунлары дәрс вермишдиләр. Бу варислик-кенетик
әләгәнин өзү тәдгигата меһтачдыр. Монографијада Ф.Сејидов пе-
дагожи фактлара сон дәрәчә диггәтли јанашыр; һәр бир мүәлли-
мин ролуну гејд едир. Милләтиндән асылы олмајараг, нечә ки,
Д.Д.Семјоновун, А.О.Чернјајевскинин, К.Д.Ушивскинин мүәллим
һазырлығы лајиһәси өзүнүн әксини бүтүн мүсбәт вә мәнфи тә-
рәфләринә ЗМС-дә тапмышдыр. Бунун үчүн о, семинаријалара ән
һазырлыглы гүввәтли шәхсијјәтләри чәлб етмәји лазым билирди.
ЗМС-дә белә гүввәтли шәхсләр Д.Д.Семјонов вә А.О.Чернјајевски
олдулар. Мүәллиф Газах семинаријасынын фәалијјәтини тәгдир
едән көркәмли әдәби сималардан Н.Нәримановун, Ч.Мәммәдгу-
лузадәнин, Һ.Һачыбәјовун, Ф.Ағазадә, С.М.Гәнизадә, Р.Б.Әфән-
дијев вә гејриләринин фикирләрини вермиш, онларын тарихи хид-
мәтләрини бу күн мүрәккәб просесләрдә унутмамаға чағырмыш-
дыр. Мән Нәриман Нәриманову бу чәркәдә, һәлә дә бә'зи сојдаш-
лар тәрәфиндән "вурулдуғуну" вурғуламаг истәрдим. Беләләри
јалныз тарихин сојуг һавасына архаланмасынлар, бир гәдәр дәри-
нә кетсинләр ки, кәләчәк гаршысында борчлу галмасынлар, Фик-
рәт Сејидов мараглыдыр, семинаријанын бүтүн тәдрис-тәрбијә
просесинә хас деталлары белә нәзәрдән гачырмыр, онларын бу
күнки бахышдан јерини вә прогнозуну ирәли сүрүр. Мәсәлән: Се-
минаријаја гәбул гајдалары. Буну тәсадүфи өн плана чәкмирик.

Бу күн тәһсилимиздә баш алыб кедән хаосун мүһүм сәбәби дә
тәләбә гәбулундакы субъективликдир, гејри объективликдир ки, али
тәһсилли мә'зунларымызын кејфијјәтиндән, онларын јерләшди-
рилмәсиндән данышмаға дәјмәз, амма әсас 1924-чү илдә тәлә-
бәләрин гәбулу һаггында Маариф Комисарлығынын гәрарыдыр.
Онунла танышлыг көстәрир ки, бурада дәјишмәз принципләр мөв-
чуд олмуш вә чидди риаяјет кезләнилмишдир. Семинаријада тәлә-
бәләрин биликләри әсаслы мәнимсәмәси, кениш дүнја керүшүнә
јијәләнмәси вә саир үчүн мараглы тәдбирләрин һәјата кечирилмәси
диггәт мәркәзиндә олмушдур. Мүәллиф бу мүһүм зәһмәти кениш
тәһлил етмиш, бә'зи паралелләр апармышдыр. Газах мүәллимләр

Семинаријасында мараглы нөгтөлөрдөн бири дө гадын шө'бөсинин фəалијəтидир. Ф.Сејидов мұасир охучуја ајдынлыг кəтирмəк үчүн мəсəлəнин тарихинə гəјыдыр вə бизə ашыланмыш əски фикрə гəдынларын кəлəлији, нүгүсузлүгү кими гəјри-елми гəнаəтлəри тəкизб едир вə тарихи гəдын шəхсијəтлəрини нүмунə кəстəрир. Даһи Фүзулинин "Лејли вə Мəчнун"дан бир парча мисал кəтирир:

Мəктəбдə онунла олду һəмдəм,
Бир мəлəкмисал гыз һəм,
Бир сəф гыз отурду, бир сəф оғлан
Чəм олду бəһишə һури гылман.

Монографијада гыз мə'зунларын сонралар али тəһсил мұəс-сисəлəриндə чалышмасы, јүксəк елми рүтбəлəрə јијəлəнмəси фактларыны хатырладыр вə белəлəрилə шəхсəн керүшүб, фикрлəрини рəсмилəшдирмəклə хəјирхəһ бир иш кермүш олур. Дејəк ки, Дилрүбə Мустафəјевə, Дилшад Шыхлинскајə, Дүррə Мустафəјевə, Сəлимə Əфəндијевə, Валидə Мустафəјевə, һəбибə Мустафəјевə, Кəвсəрхəным илк мə'зунлардан сəјылыр. Вə бу хəјирхəһ чəлбəтмəдə бəјүк маарифчи семинаријанын директору Əһмəдəгə Мустафəевин ролуну кəстəрмəклə бу, мəрһумларын руһунə əн сəмими хəјирдуадыр!

Ф.Сејидов Семинаријанын белə јүксəк мəрһəлə газанмасында əн мүһүм фактору-тəһсипин мəзмун мəсəлəсини хұсуси арашдыыр. Белə ки, тəдрис планлары вə програмлары, дəрсликлəрин мəзијəтлəрини бирбəбир садалајыр, варислик принципи илə јанашыр. һəфтəлик дəрс саатларынын (јемəкдəн əввəл вə сонра) мигдарыны тəдрис фəнлəринин бəлкүсүндə верир. Мараг доғуран фəнлəрин гошалылыгыны мəн хұсуси фəрглəндирəрдим. Мəсəлən: "Чоғрафија вə тəбијəт методикасы", "Ичти-маијəт вə Совконститсија", "Миниреалокија вə кеолокија" "Психолокија вə мəнтиг" фəнлəринин тəдриси езүнү доғрултмушдур ки, онун мəзунлары устад мұəллим олмагла бəрəбəр, һəм дə кəниш сoсиал-елми дүнјəкерүшүнə малик шəхсијəтлəр кими јетишмишлəр. Мұəллифин өз мұнасибəти: "Бу тəдрис планлары мүһүм дəвлəт сənəди олду. Ана дили əтрафында мəркəзлəшмиш бу тəдрис планларында əсас үстүнлүк физика, ријазиијат, чоғрафија, мəдəнијəт тарихи, педагокика вə нүмунə дəрслəри"

нин тәһлилинә верилди". Ејни заманда Фикрәт мұәллим тәдрис планларынын гүсурларыны да верир. Вә нәһајәт, 1923-чү илдә Семинаријада ишләнән планын нүмунәсини тәгдим едир. Мараглыдыр ки, үстүндән 80 илә јахын заман кечмәсинә бахмајараг, бу күнлә тамамилә сәсләнир.

Програмларын тәтбиг тарихи (педагожи техникум вә мұәллимләрин республика мұшавирәсиндә) 1928-чи илдә чағрылмыш шуранын гәрары илә башлајыр. Дәрсликләрин јени руһда (о заман нәзәрдә тутулур) тәртиби мәсәләси дә әсас иди. Бунун үчүн көркәмли педагог-јазычыларын күчүндән истифадә етмәклә, илк дәрслик нәсли јараныр. А.О.Черијајевскинин "Вәтән дили", Гафур Рәшадын "Һесаб", Һ.Усуббәјовун "Һесаб елми", А.Шаигин "Күлзар", Ф.Ағазадәнин "Мүнтәхәбат" вә с. онларла тәзә нәфәсли дәрсликләри јазылыб истифадәјә верилди.

Ф.Сејидов дәрсликләрин мәзмунуну тәһлил едәркән, мөвчуд әски режмин идеолокијасынын тә'сирини инкар етмир вә бә'зи сәбәбләри көстәрир.

Мұәллим һазырлығында педагожи тәчрүбәнин, синифдәнхарич вә мәктәбдән кәнар ишләрин ролу мисилсиздир. Буну рәһбәр тутан семинаријанын педагожи рәһбәрлији тәләбәләрин нәзәри вә практик вәрдишләринә хүсуси јер ајырмыш, Гори Семинарија-сында тәтбиг олунмуш педагожи тәчрүбәни Ф.Б.Кечәрли гүввәдә сахламышдыр. Бу дәфә дә мұәллиф даһа чанлы, тәбии мәнбәјә дә һөрмәтлә јанашыр, танынмыш педагог о вахтлар (1948-1952) педагожи мәктәбин дәрс һиссә мүдири ишләмиш Әли Зейналовун фикирләрини верир: "Тәләбәләрин тәчрүбә дәрсләри 2-3 ил давам едирди. Тәчрүбә дәрсинин ичмалары мұәллимләр тәрәфиндән чидди јохланылыр, дәрсләр мүтәшәккил дејилиб, тәһлил едиләр вә тәнгиди кечәрди. Дәрсләрин тәһлили диссертасија мүдафиәсинә бәнзәјирди. Педагожи техникумда јарым ајлыг, һәфтәлик, практикадан әлавә һәр шәнбә ана дили, ријазијатдан 2-3 вә чоғрафија. Тарих. Һүсни-хәтт, бәдән тәрбијәси, нәғмә, рәсм-хәтт-дән бир дәрс апармалы иди"

Педагогика вә методика дәрсликләриндә синифдәнхарич вә мәктәбдән кәнар ишләрин ролу даима өн плана чәкилмишдир, бу күн дә өз әһәмијјәтини сахлајыр. Демәли, белә бир әмәли нәти-

чәнин бир учу Гори Мүәллимләр Семинаријасына да кәтириб чыхармышдыр. Белә бир мүшәһидә вә тәтбигетмә дүҗусудур ки, Фирудин бәј нәзәримиздә ејни заманда көркәмли педагог еими бәјүјүр. "Азәрбајчан әдәбијаты тарихи материјаларынын" мүәллифинин даһа бир исте'дады нәзәрә чарпыр. Ф.Сејидов да мәһз онун бу кејфијәтини китабында фәргләндирмишдир. Марағлы деталардан бири дә Семинаријаја рәһбәрлијин рәсми вә демократик әсасларла идарә олунма принципинин көзләнилмәсидир. Бу күн о деврә гајыданда жүксәк педагожи елми-дајагларла идарәетмәјә анчаг гитбә етмәк мүмкүндүр! Бәли, һејиф ки, һәгигәтдир бу мүасир тәһсил мүәссисәләриндә хаотиклик јараданлар јахшы оларды Газах мүәллимләр Семинаријасынын тәчрүбәсиндән бир нәтичә чыхарсынлар. Мүәллим нүфузуну галдырмаг, Онун пешә ихтисасыны жүксәлтмәк вә с. мүһүм мәсәләләрлә бағлы һәтта Азәрбајчан М.К-1933-чү илдә хејли сажлы гәрарлар верир. Мәсәлә онда дејил, әсас одур ки, гәрарлар, көстәришләр кағыз үзәриндә галмасын. Мүәллифин езу узун илләр Харичи Дилләр Институтунда кафедра мүдири, декан вәзифәләриндә ишләдијиндәндир ки, Семинаријанын идарәетмә механизмини бүтүн хырдалыгларына гәдәр тәсвир вә тәһлил етмишдир.

Китабын ән дејәрли јерләриндән бири дә профессор Ф.Сејидовун Семинаријанын директорлары вә мәзунлары һаггында марағлы, сәмими, фактик информасијалары вермәсидир. Кезүмүзүн өнүнә Ф.Б.Көчәрли, Ә.Мустафајев, Ә.Һүсәјнов, М.Әфәндијев, Ә.Чәлилов, Ә.Гасымов, Ј.Әфәндијев, Ә.Күлмәммәдов, С.Гајыбов, Ә.Мустафајев кими директорлар вә мә'зунлар кәлир. Онлари һагг дүнјаларына говушмушлар. Лакин руһлары бизимлә вурур. Мәсәлә һеч дә онларын китабда ғыса тәрчүмеји-һалда тәмсил олунмаларында дејил. Фикрәт Сејидов жүксәк инсани кејфијәтә, али давраныш мәдәнијәтинә, кечмишинә дәрин сажы илә јанашдығына көрә артыг унутулмагда олан бу курлу сималары хатырладыр. Биз исә алышмышыг унутганлыға. О, исә һәтта бу күнләримизә гәдәр бизимлә үнсијәтдә олан. Һәтта мүәјјән бир нәслә дәрс дејән мәзунлары да јаддан чыхармамышдыр. Узун илләр Азәрбајчан Педагожи Университетә рәһбәрлик етмиш М.Вәкилов, АДУ-да вә АПУ-да кафедра мүдири ишләмиш Мәммәд Шыхлы вә б. барәдә дә марағлы мә'луматлар вардыр. Шәхсән М.Шыхлы мәнә али мәк-

тәбдә тарих фәнниндән дәрс демиш, әжилмәзлији, тамаһсызлығы, тәмкини вә бој-бухуну илә јаддашымызда галмагдадыр. Мән анамын дајысы, севимли мұәллимим һагында "Сәсимиз нијә гүзејдән кәлир?" (Бақы, 1996) китабында "Бизим Шыхлы мұәллим" очеркими гәләмә алмагла санки тәләбәлик борчуму өдәмәк истәмишәм. Күчүм буна чатасы олду. Борчу гаршысында сәчдә еләмәк һәр зижалыја, алимә, дәвләт хадиминә имканлы шәхсә гисмәт дејил һејиф ки, бунун үчүн зәнкин дахили аләм, гысганчлыгдан узаг бир шәхсијет олмалы, алдығын валидејн тәрбијәсини, јашадығын мұһитин мә'нәви-сосиал просесләрини ичәриндән кечирмәлисән. Мән профессор Фикрәт Сејидовун "Ғазах Семинаријасы вә онун мә'зунлары китабынын әлјазмасыны охујандан сонра бу һиссләри кечирдим вә јүнкүлләшдим. Һәтта әсәрин сон сәһифәсини охујандан сонра ики күн бу китабын тәәссуратындан чыхмадым, һеј вурнухдум, өзүмү әлә алмадым. Һәтта тәләбә аудиторијасында да бу бөјүк семинарија вә онун тәләбәләри јаддашымда бу күнүмә, бу саатыма кәлмишди. Ким билир, бәлкә дә кимсә елә бу тәләбәләрдән вә онун мұәллимләриндән белә бир әсәр јазачагдыр? Јазачаглар ки, ез борчларыны өдәсинләр. Фикрәт Сејидов исә узун илләр гәлбиндә вә јаддашында јашатдығы о маарифчиләри. Онларын дәрс дедији о семинаријаны бу күнки дәврүмүзә кәтирмишдир. Нә гәдәр әзаб чәкдијини дә, көврәк сарсынты кечирдијини дә дујдум у әсәрдән. Вә онун нә гәдәр бөјүк Инсан, Педагог, Вары олдуғуну јаддашыма көчүрдүм ки, Бәлкә өмүр вәфа верди елә өз мұәллимим, көркәмли алим, профессор Фикрәт Сејидов һагында самбаллы бир китаб гәләмә алдым. Бәлкә дә! Амма о, артыг бу иши көрмүшдүм.

Ахыр ки, бу сәһәрин дан үзүндә, кејүн тәмизлијиндә, күнүн бакирә чағында негтәми гојасы олдум ки, бу әсәрин паклығына хәләл кәлмәсин. Ахы бурада тарихимизин тәкрарсыз хәзинәси вә ону вахтилә јашатмыш инсанларын тәлеји әкс олунуб.

Вә бу борч үчүн онун мұәллифинә сәһәрин әбәдилијини диләјирәм.

Аллаһверди Еминов.

Педагожи елмләр намизади, досент,

Јазычы-публисист.

11.10.2000

Загафгазијада илк педагожи елмләр
доктору, әмәкдар елм хадими, профессор
атам Әһмәд Сејидовун әзиз хатирәсинә
итһаф едирәм.

Газах семинаријасы барәдә бир нечә сөз

1949-чу илдә Газах маариф шә'бәсинин мүдири Әһмәд Чәлилов тәрәфиндән Газах мүәллимләр семинаријасынын 25 иллик јубилеји кечирилмишдир. Семинаријанын мә'зунларынын хатирәләринә керә бу јубилејдә Семинаријанын илк директору Фирудин бәј Кечәрлинин һәјат јолдашы БадиСәба ханым да иштирак етмишдир. О, һәјат јолдашы Фирудин бәји бир әдиб, педагог, зијалы, ичтимаи хадим кими харәктеризә едәрәк семинарија һаггында олдугча мараглы хатирәләр сөјләмишдир. Семинаријанын икинчи јубилеји 1999-чу илдә кечирилди. 1999-чу илдә мән архив сәнәдләрими вәрәгләјәркән орадан Газах семинаријасы һаггында бә'зи гејдләрими тапдым. Көрдүм ки, бир ајдан сонра бу семинаријанын 80 иллији јахынлашыр. Азәрбајчан халгына һәгиги хидмәтин нүмунәсини көстәрән бу семинаријанын иши, орадакы мүәллимләрин фәалијјәти итиб-батыб. Мәгалә јазмағы гәрарлашдырдым. Јаздым вә Рөвшән Бабанлы илә мәсләһәтләшдикдән сонра о, мәгаләни мәнән алыб "Дәли Күр" гәзетиндә чап етдирди. Рөвшән мүәллим Милли Мәчлисин үзвү профессор Тејмур Бүнјадова, сонра Газах Ичра һаким ијјәтинә зәнк чалыб Семинаријанын 80 иллик јубилејинин јахынлашдығыны вә ону кечирмәјин зәрурилијини сөјләди. Беләчә мәсәлә бөјүдү вә семинаријанын јубилејини кечирмәк гәрарлашдырылды. Семинарија һаггында јеканә јазылы мә'лумат Ф. Сејидовун јазмыш олдугу "Газах семинаријасы вә онун мә'зунлары" мәгаләси иди. Јубилеј тәнтәнәсиндә бу мәгаләјә әсасланан бир сыра чыхышлар вә Семинарија мәзунларынын хатирәләри динләјичиләрдә олдугча бөјүк мараг доғурду. Газах Ичраијә һаким ијјәтинин башчысы Әсәд Оручов вәтәнпәрвәрлик нүмунәси көстәриб семинаријанын бинасыны јенидән тә'мир етдирди. һәјәтини гајдаја салды вә семинаријанын гаршысында хатирә ләвһәси вурдурду. (Бу барәдә әсәрин сонракы фәслиндә мә'лумат

верәчәјәм).

Семинаријанын һәјәтиндә кечән тәнтәнәли јубилеј мәрасими заманы бу мараглы, шәрәфли вә Азәрбајҗан халгынын фәхри олан Семинаријанын тарихинин өјрәнилмәси фикри вурғуланды. Бу тәнтәнәли мәрасим вә семинарија мә'зунларынын хатирәләри биздә нечә олурса-олсун семинаријанын тарихини дирилтмәк, үзә чыхармаг арзусу формалашдырды вә биз ахтарыша башладыг. Гејд етмәлијәм ки, һәлә Гори семинаријасынын тарихини ишләјәркән Газах семинаријасы илә бағлы әлимә дүшән факт, сәнәд, шәкил вә хатирәләри еһтијат үчүн јығыб сахламышдым. Бу сахланты бу күн семинаријанын тарихини ишләјәркән бизә јахындан көмәк етди. Анчаг бунлар олдугча аз материал иди. Газах семинаријасынын архиви јандырылмышдыр. Бир балача һашијә чыхырам:

Меһтәрәм охучулара демәк истәјирәм ки, биз тарихимизи јахшы горуја билмирик. Әлјазмаларымызы, көркәмли шәхсијәтләрин хатирәләринә, шәкилләринә, архив сәнәдләринә лагејд мүнәсибәт бәсләдијимиздән бәдхәһ гоншуларымыз онлары толлајыб езүнүнкүләшдирир. Бәзән дә биз балача бир шәхси мәнфәәтимиздән өтәри тарихимизин ән кәрәкли сәһифәләрини чырыб атмаға һазыр олуруг. Суал олунур ки, нә үчүн индијә гәдәр онларла диссертасијалар мүдафиә олундуғу һалда Газах семинаријасы нәзәрдән гачмышдыр вә онун гијмәтли, мараглы төчрүбәси ишләнмәмиш галмышдыр. Һәлә вахтилә мәрһум профессор Ә.Сејидов бу тәдрис мүәссисәсинин тарихини ишләмәји аспирантлардан биринә һәвалә етмишди. Һәмин аспирант Газаха кедиб архивлә марагланыр. Анчаг мә'јус гајыдыр. Мә'лум олур ки, архив јандырылмышдыр. Бу нечә олуб? Бу кәдәрли һадисәни бир балача ачыгламаг истәјирик.

1943-чү илдә мәрһум Миргасым Әфәндијев бејүк Вәтән мүһарибәси дөврүндә Газахта маариф мүдири олмушдур. Миргасым мүәллим Сәмәд Вурғун Вәкиловла Газах семинаријасында бир синифдә охумуш вә өмүрләринин сонуна кими мөһкәм дост олмушлар. Миргасым мүәллим маариф мүдири оларкән, көрүр ки, маарифин архивиндә Газах семинаријасынын тарихи илә әлағәдар чохла материаллар вар. Бу материаллар ичәриндә Ф.Көчәрли, Әли Һүсејнов, атасы халг јазычысы Меһди Һүсејн, Әли Мустафајев, Әһәмәд аға Мустафајев вә бир чох башга маариф хадимләринин гијмәтли әлјазмалары, мәрузә вә чыхышлары, семинаријанын протоколлары, мүәллим вә

тələбәләрин шәхси ишләри вар вә бу материаллар күн-күндән дағылыр, чырылыб мәһв олур. Маариф тарихимизин бир һиссәси олан бу сәнәдләри кәләчәк нәсилләрә саламат чатдырмаг мәгсәди илә Миргасым мұәллим чилдчи чағырыр вә семинаријанын бүтүн сәнәдләрини китабча шәклиндә чилдләмәји тапшырыр. Бу заман Газахда, бир гадын ады јадымдан чыхыб педагожи мәктәбин директору ишләјирмиш. Онун Миргасым мұәллимдән шәхси инчикпији олдуғу үчүн о, тәһлүкәсизлик идарәләринә телефон едиб хәбәб верир ки, Миргасым мұәллим һитләрин кәдмәсини ләјагәтлә гаршыламаг үчүн кечмиш материаллары сәлигәјә салыб онлары чилдләдир. Бу хәбәр изсиз галмыр. Миргасым мұәллимин дедијинә көрә, Газаға Бақыдан Тәһлүкәсизлик Назирлијиндән бир ермәни кәлир. О, чилдләнмиш архив материалларыны јандырмаг һаггында гәрар верир вә Миргасым мұәллими тутдуғу вәзифәдән азад едиб чәбһәјә "чәримә баталјонуна" кәндәрилир. Бундан хәбәр тутан Сәмәд Вурғун һәмишә олдуғу кими, бу дәфә дә халга, маарифә хидмәт үстүндә күнаһсыз иттиһам олунан достуну мұдафиәјә галхыр, мұхтәлиф идарәләрә кедир вә М.Ч.Бағыровла керүшүр. Сәмәд Вурғун Миргасым мұәллимин күнаһы олмадығыны сүбут едир. Миргасым мұәллими Биләчәри әскәрлијә јығма пунктундан С.Вурғун азад етдириб гајтарыр. 1946-чы илин август ајында, кечмиш ушаг универмағынын, индики "Импротексин" 2-чи мәртәбәсиндә јерләшән "Зијалылар евиндә" мұәллимләрин 3-чү гурултајы кечирилди. Гејд етмәлијәм ки, о заман республикада алимләрлә, мұғәнниләрлә, зијалылар вә шаирләрлә көрүш һәмин зијалылар евиндә кечәрди. Мән орада биринчи дәфә Јусиф Мәммәдәлијевин чыхышыны, С.Вурғунун ше'рләрини, Сара Гәдимова, Шевкәт Әләкбәрованын маһныларыны, Фикрәт Әмировун, Нијазинин мұшајиәти илә "Күрд Овшары" симфониясынын илк ифасыны динләмишәм. Мәсәләдән кәнара чыхдым, мұәллимләр гурултајыны о заман Маариф Назири јазычы Мирзә Ибраһимов һәмин зијалылар евиндә ачды. О, мә'рузәсиндә Газах семинаријасынын архивинин јандырылмасынын халга хәјанәт кими гијмәтләндирди. Гурултајда чыхыш едән АПИ-нин кечмиш директору профессор Әһмәд Сејидов, Газах семинаријасынын архивини јандыртдыран шәхси чидди тәнгид едиб белә ләјагәтсиз, бисавад, милләт вә халг һиссијаты олмајан адамларын учбатындан халгымызын мәдәнијәт тарихинә нечә бөјүк зәрбәләр вурдуғундан данышды. Мұәллимләр гурултајы өзүнүн гәрарлары ичәрисинә Газах маарифинин архивини

125507
жандыртдырмағы милли хәјанәт һесаһ едәрәк абидәләрә, мәдә-
нијәт тарихимизә, архивләрә диггәти артырмаһ мәсәләләрини
дахил етди.

Биз Ғазах Семинаријасы һаггында олан бу материаллары
дәнә-дәнә, онун вахтилә сағ галмыш мәзунларынын көмәји илә,
биздә олан јазылы вә шифаһи хатирәләр вә маариф на-
зирлијинин архиви, дәврү мәтбуат васитәсилә әлдә едә билдик.

Әлбәттә, Ғазах Семинаријасынын архиви саламат гал-
мыш олсајды даһа оржинал, даһа кәрәкли, тарихи фактлар ор-
таја чыхара биләрдик. Буна да шүкүр олсун ки, Ғазах Семи-
наријасы һаггында кәләчәк нәсилләр азачыг да олса мәлумат
ала биләчәкдир. Бүтүн бу чәтинликләрә бахмајарағ Ғазахда
Семинаријанын 2-чи јубилеји кечирилди.

Ғазах мүәллимләр Семинаријасынын 80 иллик јубилеји барәдә

Бу барәдә бир аз мүфәссәл данышмағ истәјирәм:

Ғазах ичра һакимијәтинин башчысы Әсәд Оручов се-
минаријанын јубилеји мәсәләсини ешидән кими бир чохла-
рындан семинаријанын һарада јерләшдијини сорушур. һәрә бир
јер көстәрир. Оручов мütәәссир олуб ишә башлајыр.

Әсәд Оручов пешәси етибарилә тикинти-гурашдырма үз-
рә мütәхәссис олдуғундан семинаријанын јерләшдији 4 сәјлы
мәктәбин бинасыны әсәслы тә'мир етдирмәји гәрара алыр. Бу
мәсәлә илә әлагәдар Ғазах Ичра һакимијәтинин 24 нојабр 1998-
чи илдә ичласыны чағырыб өзү чыхыш едир вә гәрар гәбул
олунур. һәммин ичласын јазысыны там вермәји гәрара алдыг.
Ә.Оручов дејир:

Азәрбајҗан Республикасында илк маариф очағы олан
Ғазах Мүәллимләр Семинаријасы 1918-чи ил нојабр ајынын 10-
да фәалијәтә башламышдыр. Ғазах Мүәллимләр Семинарија-
сынын фәалијәтә башламасында һәммин дәвр Ғазахда јашајан
вә ишләјән Гори Семинаријасынын мә'зунларындан Әли һүсеј-
нов, Әһмәд Сејидов, Осман Әфәндијев, Сәлим Әфәндијев, Ос-
ман Шыхлински вә башгаларынын бөјүк ролу олмушдур. Семи-
наријада республиканын Кәнчә, Товуз, Губа, Лачын, Чәбрајыл,
Шамаһы, Кәјҗај, Нахчыван, Загәтала вә диҗәр белкәләрдән дә
кәнчләр төһсил алмышлар.

Азәрбајҗан поезијасынын көркәмли нүмајәндәләри Сә-

мәд Вурғун, Осман Сарывәлли, кечмиш Кәнд Тәсәррүфаты Назири Мөһсүн Поладов, танынмыш педагоглар Мөһдихан Вәкилов, Јусиф Јусифов, халғ јазычылары Мөһди һүсәјн, Исмајыл Шыхлы вә бир чох башгалары бу елм очағында тәһсил алмышлар.

Газар Мүәллимләр Семинаријасы 1918-чи илдән 1959-чу иләдәк фәалијәт кәстәрмиш, һәмин дөврдә 3 минәдәк мүәллим һазырлајыб халгын хидмәтинә кәндәрмишдир. Лакин Семинаријанын фәаалијәтини әкс етдирән архив материаллары һәмин дөвр рәһбәр вәзифәләрдә чалышан ермәни мәншәли шәхсләр тәрәфиндән мөһв едилдији үчүн семинаријанын тарихи әтрафлы өјрәнилмәмишдир. Семинаријанын фәалијәт кәстәрдији бинада исә узун илләр тәмир вә бәрпа ишләри апарылмамышдыр.

Газар Мүәллимләр Семинаријасын тарихини бәрпа етмәк мөгсәди илә вә онун Азәрбајҗан маарифиндә хидмәтләрини нәзәрә алараг гәрар алырам:

1. Газар мүәллимләр Семинаријасынын 80 иллик јубилејинин рајонда тәнтәнәли сурәтдә гејд едилмәси үчүн ашағыдакы тәркибдә тәшкилат комитәси јарадылсын.

ТӘШКИЛАТ КОМИТӘСИНИН СӘДРИ:

Әсәд Оручов	- Газар рајон Ичра һакимијәтинин Башчысы
-------------	--

ТӘШКИЛАТ КОМИТӘСИНИН СӘДР МҮАВИНЛӘРИ

Тофиг Әһмәдов	- Рајон Ичра һакимијәти Башчысынын мүавини
Аббас Кејушов	- Рајон Ичра һакимијәти Башчысынын мүавини

ТӘШКИЛАТ КОМИТӘСИНИН ҮЗВЛӘРИ:

1. Мөһди һәсәнов	- РИҺБ апаратынын Мемарлыг вә шәһәрсалма шә'бәсинин мүдири
2. Елман Нәсибов	- РИҺБ апаратынын Үмуми шә'бә мүдири
3. һүсәјн һүсәјнов	- РИҺБ апаратынын баш Мүһәндиси

4. Фариз Вәлијев	- РИҺБ аппаратынын бөјүк референти
5. Новруз Абдуллајев	- РИҺБ аппаратынын баш мүһасиби
6. Гоча Абдуллајев	- РИҺ Башчысынын көмөкчиси
7. Мейман Салманов	- РИҺ Башчысынын Газах шәһәри үзрә нүмајәндәси
8. Маһир Маһмудов	- Рајон Тәһсил шө'бәсинин Мүдири
9. Видади Аббасов	- Рајон Мәдәнијјәт шө'бәсинин мүдири
10. Ханчобан Гочајев	- Рајон Малијјә идарәсинин рәиси
11. Иса Вејсов	- Һ.Зәрдаби адына ҚДПИ Газах филиалынын директору
12. Автандил Муғалов	- С.Ағамалыоглу адына АКТА Газах филиалынын директору
13. Икрам Ејјубов	- Газах Рајон Зијалылар чөмијјәтинин сәдри
14. Мәһәммәд Ашуров	- Газах Шәһәр 4 №-ли орта мәктәбин директору
15. Нейдәр Гасымлы	- "Көјөзән" рајон гәзетинин редактору
16. Шаһбәддин Һүсөјнов	- Рајон радиоверлишләри Редаксијасынын редактору

2. Газах Мүәллимләр Семинаријасынын вахтилә фәалијјәт көстәрдији, һазырда Газах шәһәр 4 №-ли үмүмтәһсил орта мәктәбинин тәдрис бинасында әсаслы тә'мир вә јенидәнгурма ишләринин апарылмасынын тә'мин едилмәси РИҺБ-нын мүавини Т.Әһмәдов, РИҺБ шәһәрсалма вә ме'марлыг шө'бәсинин мүдири М.Һәсәнов, РИҺБ-нын баш мүһәндиси Һ.Һүсөјнов, РИҺБ-нын Газах шәһәр үзрә нүмајәндәси М.Салманов, ҚДПИ Газах филиалынын директору И.Вејсов, АКТА Газах филиалынын директору А.Муғалов, Рајон Тәһсил шө'бәсинин мүдири М.Маһмудов вә Газах шәһәр 4 №-ли үмүмтәһсил орта мәктәбинин директору М.Ашуров јолдашлара тапшырылсын.

3. Тәшкилат Комитәсинә тапшырылсын ки, Газах Мүәллимләр Семинаријасынын тарихинин бәрпа едилмәси мәгсәдилә семинаријанын вахтилә фәалијјәт көстәрдији бинада онун фәалијјәтини әкс етдирән музејин јарадылмасыны тә'мин етсин.

4. Азәрбајҗан халг шаири Сәмәд Вурғунунун вахтилә семинаријада тәһсил алдығы синиф отағында онун һәјат вә җарядычылығыны әкс етдирән кушәнин ачылмасы тәшкилат комитәсинә тапшырылсын.

5. Газах мӯәллимләр Семинаријасынын тарихини әкс етдирән музеј үчүн експонатларын шәхси архивләрдән әлдә едилмәси вә музејин жүксәк сәвијјәдә тәртибатынын тә'мин олунмасы РИҺБ апаратынын шәһәрсалма вә ме'марлыг шө'бәсинин мүдири М.Һәсәнов, ҚДПИ Газах филиалынын директору И.Вејсов, АКТА Газах филиалынын директору А.Муғалов, Рајон Зијалылар Чәмијјәтинин сәдри И.Ејҗубов, Рајон Тәһсил шө'бәсинин мүдири М.Маһмудов вә рајон Мәдәнијјәт шө'бәсинин мүдири В.Аббасов јолдашлара тапшырылсын.

6. Газах Мӯәллимләр Семинаријасынын тарихини әкс етдирән музејин җарадылмасы илә әлағәдар малијјә мәсәләләринин һәлли РИҺБ апаратынын баш мүһасиби Н.Абдуллајев вә Рајон Малијјә идарәсинин рәиси Х.Гочајев јолдашлара һәвалә едилсин.

7. Газах Мӯәллимләр Семинаријасынын 80 иллик јубилејинин тәнтәнәли сурәтдә гејд едилмәси үчүн мувафиг сәрәнчам верилмәси илә әлағәдар Республика Тәһсил Назири гаршысында вәсадәт галдырылмасы тәшкилат комитәсинә тапшырылсын.

8. Газах Мӯәллимләр Семинаријасынын 80 иллик јубилеји илә әлағәдар рајонда керүлмүш ишләрлә әлағәдар Республика вә рајон мәтбуатында мувафиг материалларын дәрч олунмасыны тә'мин етмәк Рајон Ичра һакимијјәти апаратынын Үмуми шө'бәсинин мүдири Е.Нәсибов вә Рајон Ичра һакимијјәти Апаратынын бөјүк референти Ф.Вәлијев, "Көјәзән" рајон гәзетинин редактору Н.Ғасымлы вә рајон Радио верилишләри редакциясынын редактору Ш.Һүсејнов јолдашлара һәвалә едилсин.

9. Сәрәнчамын ичрасыны өз үзәримә көтүрүрәм.

Газах Рајон Ичра һакимијјәтинин башчысы: Ә.И.Оручов

Газах Рајон Ичра һакимијјәти башчысынын 24 нојабр 1998-чи ил тарихли 2/137 нөмрәли сәрәнчамына ујғун оларағ Газах Мӯәллимләр Семинаријасынын 80 иллик јубилејинә һазырлыг мәгсәдилә семинаријанын вахтилә фәалијјәт көстәрдији Газах

шәһәр 4 №-ли орта мәктәбин бинасы районун дахили имканлары
һесабына әсаслы шәкилдә тә'мир едиләрәк бәрпа едилир. Тә'-
мир бәрпа ишләриндә Район Ичра һакимијјәти Башчысы Апа-
ратынын Тикинти вә Ме'марлыг шө'бәсинин мүдири М.һәсәнов
вә Район Ичра һакимијјәти Башчысынын көмәкчиси Г.Абдул-
лајев фәал иштирак едәрәк бәрпа ишләрини вахтында баша
чатдырдыгларына көрә ГӘРАРА АЛЫРАМ.

1. Газах Мүәллимләр Семинаријасынын 80 иллик јубилеји
илә әлагәдар семинаријанын тарихи бинасынын тә'мирини кеј-
фијјәтлә вә вахтында баша чатдырдыгларына көрә Район Ичра
һакимијјәти Башчысынын көмәкчиси Абдуллајев Гоча Новруз
оғлу вә һәсәнов Меһти Алы оғлу Район Ичра һакимијјәти Баш-
чысынын Фәһри Фәрманы илә тәлтиф едилсинләр.

Беләликлә, Газах Мүәллимләр Семинаријасынын јубиле-
јинин кечирилмәси реаллашдырылды. Азәрбајчан Республи-
касынын Тәһсил назир Мисир Мәрданов 1999-чу ил нојабр
ајынын 4-дә белә бир әмр верди.

Бу ил Газах Мүәллимләр Семинаријасынын 80 иллији та-
мам олур. Газах Мүәллимләр Семинаријасы 1918-чи илдә јара-
дылмышдыр. Онын фәалијјәтә башланмасында Гори Семина-
ријасы мәзунларынын (Әли һүсәјнов, Әһмәд Сејидов, Осман
Әфәндијев, Сәлим Әфәндијев, Осман Шыхлински вә б.) бөјүк
ролу олмушдур. Белә ки, һәммин мәзунлар кәндли кәнчләрин
тәһсилә чәлб олунмасы саһәсиндә ардычыл иш апармыш,
Кәнчә, Товуз, Губа, Лачын, Чәбрајыл, Нахчыван, Загатала бөл-
кәләриндән дә семинаријаја тәләбә гәбулунда бөјүк фәаллыг
көстәрмишләр. Семинаријанын габагчыл фикирли мүәллимлә-
ринин кәркин әмәји сәјәсиндә бу тәдрис мүәссисәси бүтүн
Азәрбајчанда мәшһурлашмыш вә мүгәддәс тәһсил очағына
чеврилмишдир.

Сонраки илләрдә бөјүк Азәрбајчан шаирләри С.Вурғун,
Осман Сарывәлли, танынмыш педагоглар Мейдихан Вәкилов,
Јусиф Јусифов, Халг јазычыларындан Мейди һүсәјн, Исмајыл
Шыхлы вә бир чох башгалары бу елм очағында тәһсил
алмышлар.

Газах Мүәллимләр Семинаријасы ез фәалијјәти дөврүндә
(1918-1959) 3 минәдәк мүәллим кадрлары һазырламышдыр.

Азәрбајчан Республикасынын Президенти һөјдәр Әлијев
чәнаблары халгымызын маарифләнмәсиндә Газах Мүәллим-
ләр Семинаријасы мәзунларынын әвәзсиз хидмәтләри олдуғуну
хүсуси гејд етмишдир.

Лакин узун илләр гәдим елм очағынын фәалијәти дәриндән өгрәнилмәмиш, онун мүсбәт фәалијәтинин тәблиғи саһәсиндә кифәјәт гәдәр иш көрүлмәмиш, вахтилә јерләшдији бинада тә'мир вә бәрпа ишләри апарылмамышдыр.

Семинаријанын 80 иллик јубилеји илә бағлы Газах Рәјон Ичра һакимијәтинин сә'ји нәтичәсиндә һәмин бинада мүәјјәз бәрпа вә јенидәнгурма ишләри апарылмыш, Семинаријанын тарихи бәрпа олунмуш вә бу тарихи әкс етдирән музеј јарадылмышдыр.

Ғәјдолунанлары нәзәрә алараг **ӘМР ЕДИРӘМ:**

1. Газах Мүәллимләр Семинаријасынын јарадылмасынын 80 иллији 1999-чу илин нојабрында Газах шәһәриндә төнтәнәли шәкилдә ғәјд едилсин.

2. Газах рәјон тәһсил шә'бәсинин мүдиринә (М.Маһмудов) һ.Зәрдаби адына КДПИ-нин вә С.Ағамалы оғлу адына АЗКТА-нын Газах филиалларынын директорларына (И.Вейсов вә А.Муғалов) тапшырылсын ки, Газах Мүәллимләр Семинаријасынын 80 иллијинин ғәјд едилмәсинә әмәли көмәлик кестәрсинләр.

3. Үмуми тәһсил вә мәктәбәгәдәр тәрбијә Баш идарәси (А.Мурадов), Али вә орта ихтисас тәһсил идарәси (И.Мустафајев), Тәрбијә вә һәрби һазырлыг идарәси (Е.Әлијева) јубилејин кечирилмәси илә бағлы мувафиг тәдбирләр көрсүнләр.

4. "Азәрбајҗан мүәллим" гәзети Газах семинаријасы илә әләғәдар материаллары ишығландырсын (М.Баһарлы).

5. Әмрин ичрасына нәзарәти өз үзәримә көтүрүрәм.

Әсас: Газах рәјон Ичра һакимијәти Башчысынын
15 октјабр 1999-чу ил тарихли, 1/408 сәјлы мәктубу
Мисир Мәрданов

Мисир Мәрданов бу әмрлә јанашы 4 декабр 1999-чу илдә Газах Мүәллимләр Семинаријасынын 80 иллик јубилеј тәдбири иштиракчыларына белә бир тәбрик телеграмы да кендәрир.

Һөрмәтли јубилеј иштиракчылары! Әзиз мүәллимләр!

Сизи Азәрбајҗан милли тәһсилинин инкишафында хусуси јери вә ролу олмуш Газах Мүәллимләр Семинаријасынын јарадылмасынын 80 иллији мүнәсибәтилә Тәһсил Назирлијинин рәһбәрлији, еләчә дә өлкәмизин бүтүн тәһсил ишчиләри адындан сәмим гәлбдән тәбрик едирәм!

Ғәдим вә зәһкин тарихи олан милли тәһсалимизин инки-

шафында XIX әсрин 2-чи жарысындан башлајараг Азәрбајчанда, еләчә дә Загафгазијада кениш вүс'әт алан маарифчилик һәрәкаты Вәтәнимиздә тарихән формалашмыш ән'әнәви тәдрис муәссисәләри илә јанашы, муәсир типли дүнјәви мәктәбләрин дә јаранмасынын әсасыны гојду. Бу ишдә кечән әсрин 70-чи илләриндә фәалијјәтә башлајан Загафгазија (Гори) Мүәллимләр Семинаријасы вә 1879-чу илдән онун нәздиндә фәалијјәт кәстәрән Азәрбајчан шө'бәсинин милли тәһсилимизин инкишафында бөјүк ролу олмушдур. Гори Семинаријасынын Азәрбајчан шөбәси фәалијјәт кәстәрдији 40 ил әрзиндә 250-дән артыг әсл халг мүәллими һазырламышдыр.

Бу күн 80 иллијини гејд етдијимиз Газах Семинаријасы Гори Семинаријасынын Азәрбајчан шө'бәси әсасында Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәти һөкүмәтинин 22 ијун 1918-чи ил тарихли гәрары илә јарадылмышдыр. Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин јашыды олан вә Азәрбајчан тәһсилинә бөјүк шәхсијјәтләр бәхш етмиш Газах Семинаријасынын илк директору Фиридун бәј Көчәрли олмушдур. Милли һөкүмәтимизин гәрары әсасында Гори Семинаријасынын Азәрбајчан шө'бәси онун рәһбәрлији алтында бүтүн әмлакы илә бирликдә Газаха көчүрүлмүш вә 1918-чи ил сентјабрын 17-дә илк Азәрбајчан Мүәллимләр Семинаријасында - Газахда илк дәрсин башландығыны хәбәр вөрән зәнк чалынмышдыр...

Азәрбајчан милли һөкүмәти семинаријанын фәалијјәтинин кенишләндирилмәси илә бағлы бир нөчә гәрар гәбул етмиш, онун аһәнкдар фәалијјәтинә һәмишә гајғы кәстәрмишдир. Бу семинарија сонракы илләрдә, јә'ни совет дөврүндә педагожи мәктәб кими 50-чи илләрин сонуна гәдәр фәалијјәт кәстәрмиш, халг маарифинин инкишафында мүһүм хидмәтләри олмушдур. Белә ки, бу тәһсил очағы Азәрбајчана С.Вурғун, О.Сарывәлли, И.Шыхлы кими бөјүк әдәби шәхсијјәтләр, јүзләрлә елим, маариф вә инчәсәнәт хадими вермишдир.

Биз бу күн Азәрбајчан тәһсили тарихинә шанлы сәһи-фәләр јазмыш Газах Семинаријасынын 80 иллик јубилејини гејд едәркән бу тәһсил очағынын әсасыны гојанлары миннәтдарлыг һисси илә јад едир, мә'зунларыны ифтихар һисси илә хатырлајыр, нәһајәт, һәмин семинаријанын башладығы мүгәддәс иши бу күн јашадан тәһсил ишчиләрини үрәкдән тәбрик едирик!

Әзиз јубилеј иштиракчылары! Мүстәгил Азәрбајчанда милли тәһсил гурулучулуғунун дәнмәз характер алдығы индики заманда милли - мә'нәви дөјәрләрдә һөрмәтин парлаг нү-

мунәси олан Газах Семинаријасынын 80 иллик јубилеји мүнәсибәтилә бир даһа тәбрик едир, Сизә јени-јени уғурлар арзулајырам!

Мисир Мәрданов

Азәрбајҗан Республикасынын Тәһсил Назири

Јухарыда гејд етдијимиз кими бүтүн бу тәдбирләрдән сонра 4 вә 5 декабр 1999-чу илдә Газах Семинаријасынын јубилеј тәнтәнәси башлады. Тәнтәнә Ичра һакимијјетинин башчысы Оручовун рәһбәрлији илә Газахын тарихи јерләри, бөјүк шәхсијјәтләрин абидәләринин вә Мәсчидин зијарәти илә башлады. Мәсчиддә Газах зијалыларынын руһуна гуран охунду. Семинаријанын дахилиндә Газах зијалыларына һәср едилмиш музәјә вә Сәмәд Вурғунун охудуғу синиф отағына бахыш олду сонра Семинаријанын һәјәтиндә јубилејин издиһамлы ачылыш мәрасими башлады. Мәрасимдә Газах Ичра һакимијјәти башчысы Әсәд Оручов вә онун мұавини Аббас Көјүшовун мә'рузәси динләнилди. Әсәд мұәллим семинаријанын Азәрбајҗанда ојадығы мұтәрәгги ролу кениш тәһлил етдикдән сонра мә'рузәсинин сонунда деди:

"Һәрмәтли јубилеј иштиракчылары!

Бу күн Газағын кәрмәли јерләринин сырасына бири дә әләвә олунур. Узун илләр диггәтдән кәнарда галмыш Газах Мұәллимләр Семинаријасынын бинасы тә'мирдән сонра өз икинчи өмрүнү јашамаға башлајыр. Семинаријанын тарихи бәрпа едилмиш бу музәјдә әкс олунмушдур. Ону да гејд едим ки, бүтүн бу ишләрин кәрүлмәсинә бир манат да олсун дөвләт вәсаити хәрчләнмәмишдир, һәр шәј рајонун дахили имканлары һесабына едилмишдир.

Семинаријанын бинасынын әсаслы тә'мир едиләрәк бәрпа едилмәсиндә рајонун маарифпәрвәр зијалыларынын, о чүмләдән Һ.Зәрдаби адына Кәнчә Дөвләт Педагожи Институту вә С.Ағамалыоғлу адына Азәрбајҗан Кәнд Тәсәррүфаты Академијасынын Газах филиалларынын, Азәрбајҗан Аграр-Еколокија Институтунун, Рајон Тәһсил шөбәсинин, Рајон Полис шөбәсинин, Рајон Халг Мәһкәмәсинин, Рајон Телекоммуникасија говағынын, Рајон Почтамтынын, Рајон Һәрби Комиссарлығынын, Рајон Јанғындан Мүһафизә дәстәсинин, Газах Газ Истисмар Идарәсинин, Рајон Електрик Шәбәкәсинин рәһбәрләринин, Газах шәһәр 4 №-ли орта мәктәбин коллективинин, Рајонун **Баш**

Јубилеј иштиракчылары Газах семинаријасынын музејинде.

мемары Мехди Һасанов, Район Ичра Һакимијјәти Башчысынын көмәкчиси Гоча Абдуллаев вә бәрпачы рәссам Мәһәммәд Зейналовун бөјүк зәһмәтләри олмушдур. Һәмин јолдашлара ез миннәтдарлығымы билдирәм".

Мә'рузәдән сонра јубилејә кәлән гонаглардан милли мәчлисин елм вә тәһсил комисијасынын сәдри, Азәрбајчан ЕА-нын мүхбир үзвү Тејмур Бүнјадовун, Республика тәһсил назири-нин мүавини Елшад Гасымовун, Тәһсил Ичра апаратынын рәһ-бәри Илһам Пирмәммәдовун, Мәтбуат вә информасија назири-нин мүавини, шаир Нәриман Һасәнзадәнин, Одлар Јурду Уни-верситетинин ректору Әһмәд Вәлијевин, Гори вә Газах семина-ријаларынын тәдгигатчысы профессор Фикрәт Сејидовун, Бај-тарлыг елмләри доктору, Район Зијалылар Чәмијјәтинин сәдри, профессор Әкрәм Ејүбвун, Шәмкир район Ичра Һакимијјәтинин башчысы Аслан Аслановун, Товуз район Ичра Һакимијјәтинин башчысы Һасәнәли Гәдимовун чыхышы олду. Газах Ичра Һаки-мијјәтин сәдри Әсәд Оручов Газахда мәдәни-маариф ишләринә хүсуси диғгәт јетирир. Газах шаирләринә һејкәлләрин учалма-сы, муәллимләр семинаријасынын ачылышы вә бурада музејин јарадылмасы илә әлагәдар һәјата кечән бөјүк ишләр бир даһа көстәрир ки, Газах Ичра Һакимијјәти Ф.Көчәрли ән'әнәләринин јашамасына јахындан көмәк едән бир зијалыдыр.

Газахдан гајытдығдан сонра Тәһсил Назири профессор Мисир Мәрданов Газах семинаријасынын Азәрбајчанын илк пе-дагожи тәһсил мүәссисәси олдуғуну, бу семинаријанын бүтүн Азәрбајчан үчүн муәллим кадрлары һазырладығыны нәзәрә аларағ Газах семинаријасынын Бақыда јубилејини кечирмәји гә-рарлашдырды. Азәрбајчан Республикасынын Президенти Һ.Әлијев Газах Муәллимләр Семинаријасынын јарадылмасы-нын 80 иллик јубилејинә һәср олунмуш үмумреспублика елми-практики конфрансынын иштиракчыларына белә бир телеграм вурмушду.

Һәрмәтли конфранс иштиракчылары!

Әзиз муәллимләр! Азәрбајчанын милли тәһсил системи-нин инкишафында мүстәсна рол ојнамыш Газах Муәллимләр Семинаријасынын јарадылмасынын 80 иллик јубилеји муна-сибәтилә сизи сәмими гәлбдән тәбрик едирәм.

Зәнкин мәдәнијјәт вә тәһсил ән'әнәләринә малик олан Азәрбајчан, мүсәлман шәрғиндә дүнјәви тәһсилин керчәкләш-дији илк өлкәләрдән бири олмушдур. XIX әсрин орталарындан

Азәрбајчан Демократик Республикасына гәдәр мұәллим һазырлығынын вәзијјәти вә бу сәһәдә Азәрбајчан маарифпәрвәр- ләринин мұбаризәси

Түркмәнчәј мұғавиләси әсасында Азәрбајчанын Рус им-
перијасынын әсарәти алтына кечмәси, ону сојундан, Шәрг
мәдәнијјәтиндән ајырды. Бу фүрсәтдән истифадә едән Рус им-
перијасы мұсәлман түркләрини христиан мәдәнијјәтинә, бағ-
ламағ үчүн руслашдырма сijasәтини даһа сүрәтлә һәјата кечир-
мәјә башлады. Бунунлада о, мұсәлман мәктәб вә мәдрәсә-
ләрини тәдричән тәнәззүлә уғратды. Исмајыл бәј Гаспирански,
һ.Зәрдаби вә башга бу кими ајры-ајры маарифпәрвәрләр јени
үсуллу мәктәбләрин јаранмасына тәкан версәләр дә, Рус импе-
ријасы мұхтәлиф јолларла онлара мане олур вә гејри рус халғ-
ларыны, хусусән мұсәлман түркләрини руслашдырмаға чалы-
шырды. О, јерләрдә рус мәктәби ачыр, мұсәлман мәктәбләринә
рус дили фәннини дахил едиб, бу мәктәбләрә христиан мұәл-
лимләри чәлб етмәклә мұсәлман түркләринин Шәргдән Русијаја
истигамәт алмасына чалышырды. Бу бахымдан, әкәр Рус им-
перијасында тәһсил алан азәрбајчанлыларын фаизинә диггәт
јетирсәк мәнзәрә тамамилә ајдын олар. Мәсәлән: 1908-чи илдә
тәһсил алан азәрбајчанлыларын фаизи белә олмушдур.

1. Оғлан вә гыз кимназијаларында	4,8%
2. Реал мәктәбләрдә	6,2%
3. Гыз кимназијаларында	0,3%
4. Мұәллим семинаријаларында	12%
5. Шәһәр мәктәбләриндә	9,4%
6. Марински мәктәбләриндә	0,3%
7. Сәнәт мәктәбләриндә	6,7%
8. Тәһники мәктәбләрдә	3,7%
9. Хусуси мәктәбләрдә	0,7%
10. Ибтидаи мәктәбләрдә	3,7%

1917-чи илдә гәдәр олан дөврдә Азәрбајчан кими 4 милјон
әһалиси вә бөјүк әразиси олан өлкә үчүн мұәллим һазырлајан
чәми 5 тәдрис мұәссисәси вар иди. Онлардан ән мәнсулдары
Гори Семинаријасы олмушдур. 2-чиси Ирәван мұәллимләр се-
минаријасы иди ки, бурада чәми 63 мұәллим кадрлары

һазырланмышды. Тифлис мұәллимләр институтунда 13 нәфәр, Шимали Гафгаз мұәллимләр семинаријасында исә чәми бир азәрбајчанлы мұәллим һазырланмышды. Петровски мұәллимләр семинаријасында һеч бир азәрбајчанлы тәһсил алмамышдыр. Демәли, Азәрбајчанын Рус империјасына дахил едилдији вахтдан Азәрбајчан Демократик Республикасынын јаранмасына гәдәр олан дөврдә чәми 327 мұәллим һазырланмышды. Әкәр бу сајы әһалинин мигдарына бәлсәк 30 мин әһалијә 1 мұәллим дүшүрдү. Бурадан да рус дөвләтинин гејри-рус халгларына олан тәһгирәмиз мүнәсибәти ајдын олур.

Азәрбајчан үчүн мұәллим кадры һазырлајан мұәссисәләрин ачылмасында чохла манеәләр вә чәтинликләр гаршыја чыхырды. Азәрбајчан маарифпәрвәрләри бу јолда һәр чүр мугавимәтә раст кәлсәләр дә, бу мұәссисәләрин ачылмасы, орада тәдрис планы вә програмларын тәкмилләшмәси, мұәллим һазырлығынын кејфијәтинин јүксәлдилмәси, мадди мәишәт мәсәләләринин јахшылашдырылмасы уғрунда әмәли фәалијәтләри илә јанашы мәтбуат сәһифәләриндә чар һөкүмәтинин вә мүсәлман диндарларынын мүртәчә һиссәсинә гаршы дәнмәдән мүбаризә апармышдылар.

Кечән әсрин ахырынчы рүбүндә нефт сәнајесинин инкишафы илә әлагәдар олараг Бакыда техники тәрәгги баш верди. Бунунла әлагәдар савадлы адамлара тәләбат артды. Бакы буржуазијасыны бир сыра маариф очаглары јаратмаға вадар едән дә мәһз бу тәрәгги иди. Азәрбајчанын габагчыл мәдәнијәт хадимләри маариф очагларынын ишиндә фәал иштирак едирдиләр. Маариф чәмијәтләри нефтчиләрин ушаглары үчүн мәктәбләр ачмаға вә онлары мадди чәһәтдән тә'мин етмәјә чалышырдылар. Лакин, һәмин мәктәбләрдә тә'лимин аз-чох дәрәчәдә дүзкүн гурулмасы үчүн тәкчә мадди јардым кифәјәт дејилди. Бунун үчүн илк нөвбәдә һазылыглы мұәллимләр лазым иди. Ѓыса мүддәтли Курслар васитәсилә мұәллим һазырламағ чәһдләри көзләнилән нәтичәни вермәди. Мұәллим семинаријасыны гуртармыш вә хүсуси педагожи тәһсил кермүш мұәллимләрин олмасына чидди еһтијач һисс олунурудү. Буна көрә дә чар һөкүмәти өз сијасәтинә зидд олараг Загафгазија мүсәлманлары үчүн мұәллим семинаријасы ачмағ мәчбуријәтиндә галды. Маараглы бурасыдыр ки, чар һөкүмәти семинаријаны Азәрбајчанын пәјтахты Бакыда, азәрбајчанлыларын јашадығы шәһәрдә ачмаға чүр'әт етмиди. Һәтта о, семинаријаны Азәрбајчанын башга мәнтәгәләриндә дә ачмады. Чар мә'мурлары буну куја семи-

наријаны вә семинаристләрин тә'лимини мүсәлман диндарларын-
рындан горумаг кими изаһ едирдиләр. Онлар иддиа едирдиләр
ки, куја УФА вә Крымдакы мүсәлман мәктәбләринин тәчрүбәси
дә буну сүбут едир. Буна көрә дә јени типли мәктәбләри мүсәл-
манлардан узаг бир јердә ачмаг даһа јахшы олар. Лакин, бу де-
јиләнләрин һеч бири инандырычы дејилди. Архив материалла-
ры вә рәсми сәнәдләр көстәрир ки, чар һөкүмәти вә онун мә'мур-
лары халг маарифи тарихиндә јерли әһалинин, ән чүз'и тәшәс-
бус вә тәләбләриндән горхур вә она еһтијатла јанашырдылар.
Мәһз бу сәбәбдән дә о, 1875-чи илдә Загафгазија мүсәлман
лары үчүн семинарија ачмаға мәчбур олду. Илк Азәрбајчан мә-
ктәбләри үчүн мүәллим кадросу һазырлајан мүәссисә, Гори
Мүәллимләр Семинаријасы нәздиндә јарадылан Азәрбајчан
шө'бәси олмушдур. О 1879-чу илдә сентјабрын 1-дә ганунсуз
олараг ачылмыш вә 1880-чы ил сентјабрын 18-дә исә онун ачыл-
масына рәсми ичазә верилмишдир. Бу семинарија рус педагогу
К.Д.Ушинскинин "Мүәллим семинаријасынын лајиһәси" әса-
сында ачылмышдыр. О, бу лајиһәдә һазырлыглы мүәллимләр
јетишдирмәк зәруријәтини, семинаријанын гапалы мүәссисә
олмасыны, ушагларын бу семинаријаја мүәјјән һазырлыгла кәл-
мәсини вә чиддијәтлә сечилмәсини, семинаријаларын шәһәр-
ләрдән узаг, кәнд јерләрдә ачылмасыны мәсләһәт көрүрдү.
З.М.С-нин дә ачылмасында бу тәләбләр нәзәрә алынмышдыр.
З.М.С вә онун нәздиндәки Азәрбајчан шө'бәсинин ачылмасы бу
халгын мәдәни һәјатында мүһүм һадисә кими гијмәтләндирил-
мәлидир. Ушински лајиһәси өзүнүн әксини бүтүн мәңғи вә мүс-
бәт тәрәфләри илә З.М.С -дә тапмышды. Лаһијадән мәлум олур
ки, о семинаристләрин гаршысында авамлыға, чәһаләтә вә көһ-
нә тә'лим үсулларына гаршы мүбаризә апара биләчәк һәгиги
мүәллимләрин һазырланмасы мәгсәдини гојур. Бунун үчүн о
семинаријалара ән һазырлыглы "Гүввәтли шәхсијәтләр" чәлб
етмәји лазым билирди. З.М.С-дә белә гүввәтли шәхсләр
Д.Д.Семјонов вә А.О.Чернјајевски олдулар. Семинаријанын ди-
ректору Д.Д.Семјонов Ушински лајиһәсиндән ирәли кәлән мүәл-
лим һазырлығындакы ән габагчыл идејалары сечиби онлары ја-
радычы шәкилдә тәтбиг едә билмишдир. О, елми демократи-
характер дашыјан педагогика елминә даир програм һазырла-
мышдыр. Програма "Загафгазија мүәллим семинаријасында ху-
суси педагожи тәһсилин әсаслары" сәрлөвһәли гејд дә әлавә
едилмишдир. О, бурада кәләчәк халг мүәллимләринин пешә пе-
дагожи һазырлығы гаршысында дуран мүтәрәгги вәзифәләри

дүзкүн көстәрә билмишдир. Семјонова көрә сәмәрәли педа-
гожи фәалијәт үчүн һәм нәзәри, һәм дә әмәли педагожи һазыр-
лыг лазымдыр. Чар һөкүмәти З.М.С. мүртәчә мәгсәдлә ачса да
Азәрбајчан халгына һәгиги хидмәтин нумунәсини көстәрмиш се-
минаријанын илк директору Д.Д.Семјонов вә илк инспектору
Чернјајевскинин хејрхәһ фәалијәти семинаријанын бүтүн һәјат
чериндә өз изини бурахды. Онлар семинаристләрдә јени пе-
дәгожи идејалара һәвәс ојада билди вә мүтәрәгги фикирләри
онlara јолухдурду. Чар һөкүмәти өзүнүн ијрәнч мүстәмләкә си-
јасәти илә һакимийәтини мөһкәмләндирмәјә вә халгын һәјатыны
чәтинләшдирмәјә чалышдығы бир дөврдә Гори семинаријасы-
нын мәзунлары о, заманын ичтимаи һәјатынын бүтүн чиркинли-
јини норма етмиш, халг әлејһинә олан үнсүрләри кәскин тәнгид
атәшинә тутараг јени һәјат тәрзинә, јени елмә вә мәдәнијәтә
чан атмышлар. Бу јени истигамәтли зијалылар гәзет вә журнал
нәшр едир, јени әлифба, јени мәктәб, ана дили уғрунда мүбари-
зә апарагаг керилик вә авамлыгдан хилас олмаг үчүн кәндлә-
римизи јени тип мүәллимләрлә тәмин етмәкдән өтәри мүәллим
һазырлығыны ән вачиб мәсәлә кими ирәли сүрүб јени семина-
рија, педагожи курс вә али педагожи тәһсил мүәссисәләринин
ачылмасыны лазым билирдиләр. Һәлә 1905-чи ил ингилабынын
әввәлләриндә Азәрбајчан мүәллимләри Русијада јашајан мү-
сәлман халгларынын гурултајларындан руһланараг Чар һөкүмә-
тинин гаршысында ана дилиндә тә'лим, ичбари пулсуз ибтидаи
тәһсил, Азәрбајчан мүәллимләринин башга милләтләрин мүәл-
лимләринин һугугулары илә бәрабәрләшдирилмәси вә Азәрбај-
чан мәктәбләри үчүн хусуси мүәллим һазырлајан мүәссисәлә-
рин ачылмасы кими тәләбләри ирәли сүрмүшләр. Бу тәләбләр
өзүнүн әксини 1906-чы илдә чағырылмыш 1-чи вә 2-чи мүәл-
лимләр гурултајында тапды. Мүәллимләр гурултајында һәлл
олунан мәсәләләри билмәдән Газах Семинаријасында мүәллим
һазырлығынын тарихини һеч чүр билмәк мүмкүн дејил. Мүәл-
лимләр гурултајы ашағыдакы кениш күндәликлә ачылды.

1. Мөвчуд програмлары нәзәрдән кечириб, мөвчуд дөврә
мүнәсиб јени програмлар тәртиб етмәк.
2. Јени програмлара мүнәсиб дәрсликләр һазырламаг.
3. Оху вә јазы методикасыны асанлашдырмаг үчүн үмуми
бир гајда јаратмаг.
4. Кәнд мүәллимләринин мәишәт мәсәләләринә диггәт
јетирмәк
5. Семинаријанын програмыны мүзакирә етмәк вә ону дөв-

рүн төлөблөрүнө уйгунлашдырмаг.

6. Гурултај нүмајөндөлөрүнүн төклифләрини һәлл етмәк.

Бу гурултајын чағырымасынын төшөббүскарлары Н.Нәриманов, Нәсән бәј Зәрдаби, Фәрһад Агајев, Сүләјман Сани Ахундов, А.Шаиг, Үзејир һачыбәјов, Ә.Һүсејнов, Маһмудбәјовлар вә башгалары олмушлар.

Гејд етмәк лазымдыр ки, бу адлары чәкиләнләрин икисиндөн Зәрдаби вә А.Шаигдөн башга һамысы Гори семинаријасынын мә'зунлары идиләр. Бу һеч дә төсадүфи дејилди. Чүнкә Гори мә'зунлары мӯәллим вә мӯәллим һазырлығынын вә үмүмијјәтлә мәктәб, маариф, мӯәллим вә тәрбијә мәсәләләрини Азәрбајҗан зијалыларынын һамысындан јахшы билир вә она нечә истигамәт вермәк, Азәрбајҗан маарифинин проблемләрини нечә һәлл етмәјин јолларыны даһа ајдын төсәввүр едирләр. Нәлә гурултај габағы бу хадимләрин јаздыглары бир чох мәгаләләр кәстәрир ки, онлар гурултајын гаршысында дуран вәзифәләри, мӯәллимин чәмијјәтдәки мөвгејини, Азәрбајҗан халг мӯәллиминин ојнадығы ролу даһа дәриндән дәрк едирдиләр. Бу гәбилдән Н.Нәримановун "Мүсәлман мӯәллимләри јығынчағы мүнәсибәтилә бир нечә сөз", "Мүһүм бир мәсәлә", "Һәјат" гәзетиндә чап етдирдији мәгаләләри диггәти чәлб едир. Бу сон мәгаләдә Н.Нәриманов педагогика тарихиндә бөјүк из гојуб кетмиш фәдакар практик вә нәзәријјәчи мӯәллимләрин фәалијјәтини мисалларла кәстәриб дејирди ки, халга үрәкдән бағлы олан, халг үчүн јашајан мӯәллимләримиз һеч бир тәһгир вә тәһгирдән горхмајараг халгы чәһаләтин тиканлы јолларындан чыхармаг үчүн әзаблы вә мәшәггәтли һәјат јолу кечмишләр. Исвечрә педагогу Пестлоссини Н.Нәриманов нүмунә кәстәриб дејирди ки, о, һәјатыны, малыны вә дөвләтини јетим халг балаларынын јолунда гојуб һеч кәсдән тәмәнна вә тәриф кезләмәјиб, милләтин әгл вә мәнәвијјатыны инкишаф едирмәји өзү үчүн борч һесаб едиб¹. Н.Нәриманов мәктәбләрәдән вә дәрүлмӯәллимләрдән јүксәк инсани һиссә, вәтәнпәрвәрлик борчуну баша дүшән чәсур вә чүрәтли, әгидәли вә гүввәтли мӯәллимләрин һазырланмасыны лазым билиркән мӯәллимлик симасыны итирмиш, өз үзәриндә ишләмәјән, анчаг мааш алмаға кәлән мӯәллимләрә дејирди: "Јетәр, мүфтәхор чәнаблар сиз ајын 20-нә кәзләјирсиниз. Милләтин пулуну ашырыб да она хәјанәт едирсиниз. Чыхыңыз арадан милләтин гејрәтини чәкәнләрә јол вериң."

¹"Һәјат" гәзети 1906-чы ил, №9

низ”¹ Н.Нәриманов 1906-чы илдә кечән I Мүәллимләр гурулта-
яна бөјүк әһәмијәт верәрәк милләтин дәрдинә әлач гылмағы
лазым билирди. Н.Нәриманов јазырды ки, гурултајын гаршы-
сында дуран вәзифәләри доғру јеринә јетирмәк үчүн мүәллим-
ләре баша салмаг, мүхтәлиф шәһәрләре кедиб тәблиғаты иш
апармаг вә јерли мәтбуатда чыхыш етмәк لازымдыр. Мәһз бу
сәбәбдән дә Ү.Һачыбәјов, Ч.Мәммәдгулузадә, Ф.Ағажев, Ф.Кө-
чәрли, С.С.Ахундов вә бир чох башгалары гурултај габағы мәк-
тәб вә маариф, програм вә дәрслик, мүәллим вә мүәллим
һазырлығы кими мәсәләләрлә әлагәдар мәтбуатда чыхыш
етмишләр.

Гурултај габағы дәрч олунан мәгаләләрә диггәт јетир-
дикдә көрүрүк ки, бу мәгаләләрин һамысынын ана хәтти мүәл-
лим вә мүәллим һазырлығы мәсәләси олмушдур. Гурултајда
“Кәнд мәктәби мүәллимләринин өһтајачлары” барәдә Ф.Ағажев
мүфәссәл бир лајиһә тәгдим етмишдир. Бу мәсәлә гурултајда
мүзакирә едиләркән чыхыш едәнләр көстәрмишләр ки, мүәл-
лимин ағыр вәзијәтинин әсас сәбәби дөвләтдәдир. Чар һөку-
мәти мүәллимә вә мүәллим һазырлајан мүәссисәләрә пис мұна-
сибәт көстәрир. Гурултајда еләчә дә мүәллимләрин тәкмил-
ләшмәси мәсәләси дә ортаја чыхмышдыр. Бу барәдә Солтан
Мәчид Гәнизадә чыхыш етмиш вә көстәрмишдир ки, тәкмил-
ләшмә үчүн дөвләт мүәллимләрә һеч бир вәсаит ајырмајачаг,
она көрә дә мүәллимләрин тәкмилләшмә хәрчини ајры-ајры
адамларын вә чәмијјәтләрин бојнуна гојмаг лазымдыр.

Азәрбајҗан маарифпәрвәрләри мүәллим кадросунун һа-
зырланмасы кејфијјәтини јахшылашдырмаг, һәтта мәктәби гур-
тардыгдан сонра белә мүәллимин өз үзәриндә чалышмасы, тәк-
милләшмәсинә шәраит јаратмаг үчүн әлиндән кәләни әсиркә-
мәмишләр. О заман чох бөјүк мадди еһтијач ичәрисиндә јаша-
масына бахмајараг бир чох мүәллим вә зијалыларымыз өз һе-
сабларына тәләбә охутмуш, ибтидаи мәктәб мүәллиминин тәк-
милләшмә хәрчини өз бојнуна көтүрмүш, М.Ә.Сабир, Сәјид
Әзим Ширвани вә башгалары кими бөјүк шаирләримизин әсәр-
ләрини нәшр етмәк үчүн пул топламыш, мүаличәјә еһтијачы
олан мүәллимләрдән Мәммәд Гарајев и вә башгаларыны өз һе-
сабларына мүаличәјә көндәрмишләр. Гурултајда чар һөкумә-
тинин мүәллим һазырлығына олан пис мұнасибәти, мүәллимин
ағыр мадди мәишәт шәраити, мәктәбләрин хәрчини дөвләтин

¹ Н.Нәриманов “Сечилмиш әсәрләри” “Елм” нәшријаты 1973-чү ил, сәһ.261

јох хэлгин үзэринэ гојмасы, мектэблэрдэн алынан веркилэрин мектэбэ дејил килсэјэ хэрчлэнмэси кими мөсэлэлэр дэ чидди тэнгид едилмишдир. Гурултај елэчэ дэ савадсыз мүүллимлэр барэсиндэ тэдбир көрмөји, мүүллимлэрин сијаси шүүруну јүксэлтмөји лазым билмишдир. Гурултајда мұзакирэ олунан мөсэлэлэрдэн бири дэ мүүллимэ фајда верэ билэчэк китаб вэ әдәбијјатын олмамасы иди. Гурултај көстәрди ки, бүрократ маариф мөмурларынын фәалијјәти нәтичәсиндэ китабханалар лазымсыз китабларла долдурулмушдур ки, бу да нэ кәлэчэк мүүллимин, нэ дэ мүүллим ишлэјән шәхслэрин мәнәви инкишафына фајда верэ билмәзди. Гурултај мүүллимлэрин вәзијјәтини мұзакирэ едәркән белә гәрара кәлмишдир ки, маарифин һәм мадди, һәм дэ мәнәви ихтијары бүрократик идарэләрдән алыныб халгын өзүнә тапшырылсын. Гурултајда чыхыш едән Ф.Көчәрли ана дили барэсиндэ мөлумат верәркән Гори семинаријасы вэ онун илк инспекторунун хидмәти һаггында данышдыгдан сонра әлифба тә'лимини сәс үсулу илә кечмөји вэ ону кениш јаймағы лазым билмишдир. Ана дилиндән данышаркән Ф.Көчәрли мүүллим һазырлығында ана дилинин ролуна лазыми гижмәтин верилмәмәси нәтичәсиндэ Азәрбајчан дилиндән кәмсавад кәнчлэрин јетишдијини чидди тэнгид етмишдир. О, бу савадсызлығын әсас сәбәбини Азәрбајчан дили дәрслэринин аз олмасында, семинаријаја дахил олан кәнчләр үчүн Азәрбајчан дилиндән имтаһанын олмамасында, Азәрбајчанда олан шивәләрә гаршы мұбаризәнин апарылмамасы, Азәрбајчан дили билән вэ билмәјәнләр арасында фәргин гојулмамасы, тәләбәлэрин ана дилинә олан е'тинасызлығы вэ валидејнлэрин ана дилинә икраһла бахмасында көрмүшдүр. Гурултајда мүүллим һазырлығынын бу әсас мөсэлэләри мұзакирэ олунуб гәрар чыхарылмыш вэ бу гәрар ашағыдакы шәкилдә ичра үчүн Гафгаз тә'лим маһалына көндәрилмишдир.

1. Тә'хирә салынмадан Гори семинаријасынын Азәрбајчан шә'бәси Азәрбајчан шәһәринә көчүрүлсүн.

2. Азәрбајчан дилинин тәдриси мәчбури олсун.

3. Азәрбајчан мүүллимлэринин һугулары гејриләри илә (русларла) бәрәбәрләшсин.

4. Азәрбајчан дили дәрслэринин сајы артырылсын.

5. Мүүллимлэрин тә'јин олунмасы вэ ишдән чыхарылмасы халгын ихтијарына верилсин.

Елэчэ дэ Гурултајын Х ичласында мектәблэрин ајры-ајры синифләриндә фәннләрә верилән саатларын мигдары мөјјән-

лөшдириләркән муәллим һазырлајан сөминаријада Азәрбајчан дилинә ашағыдакы мигдар саатларына верилмәси муәјјәнләшдирилмишдир.

1. Еһтијат синфиндә 4 саат
2. Биринчи әсас синифдә 4 саат
3. Икинчи әсас синифдә 3 саат
4. Үчүнчү әсас синифдә 3 саат

Беләликлә Азәрбајчан дили һәфтәдә 14 саат даирәсиндә муәјјәнләшмишдир. Гурултајын ишинә жүксәк гиймәт верән Азәрбајчан маарифпәрвәрләриндән Ф.Кечәрлинин "Муәллимләр ичтимајјәтинә даир јазысы гурултајын үмдә вәзифәләрини шәрһ едән вә үмумиләшдирән бир мәгаләдир. О, "Муәллимләримиз вә онларын һалы" башлығы илә кедән мәгаләсиндә муәллим һазырлығындан данышараг јазырды: "Кимназијаларда маһир өз ишләринә бәләд олан муәллимләрин јохлуғуна үмдә сәбәб, нечә ки, јухарыда ишарә етмишдик, бунлары һазырлашдыран вә камил муәллим јетирән дарүлмуәллимләрин јохлуғудур. О, институтлар вә дарүлулумлар ки, ондан муәллимләр һасилә кәлир, гајда үзрә тәсис олунмалыдыр. Онларда педогокика елминә даир вә тәлимат ишләринә мәнсуб мәлумат верилмәјиб"¹. Јени муәллим һазырлајан муәссисәләрин ачылмасыны арзу едән Ф.Кечәрли бурада педагокика, психолокија елмләринин әсаслы кечилмәсини, муәллимләрин нәзәри һазырлығыны вачиб мәсәлә кими ирәли сүрүрдү. О, дөврүнүн кимназијаларындан чыхан муәллимләри чаһилликдә тәгсирләндириб јазырды: "...Онлара педагокика елминә даир вә тә'лимат ишләринә мәнсуб мә'лумат верилмәјиб. Кимназија муәллимләриндән чохларыны таныјырам ки, педагокика фәнни вә елминин бабасы сајылан Амос Каменскинин вә Пестолоссинин адларыны да ешитмиш олсунлар"². Ф.Кечәрли јазырды ки, нәинки кәнд мәктәбләри үчүн муәллим һазырлајан һәтта шәһәр мәктәбләри вә кимназијалары үчүн габил муәллимләр јетирән дарүл мәдрәсәләр вә али мәктәбәләр дә јохдур. О, бунун әсас сәбәбини мәишәтлә мәктәбин иттифагда, сазишдә олмамасында көрүб јазырды "Мәмләкәтимиздә гәдим замандан бәридик ки, мәишәт өз јолу илә, мәктәб дәхи өз чығыры илә кедиб, бир-бириндән хәбәри олмајыбдыр"³. О, Русија дөвләтини тәнгид едәркән онун мәк-

¹ Ф.Кечәрли. Сечилмиш әсәрләри. Бақы 1963, сәһ.203.

² Ф.Кечәрли. Сечилмиш әсәрләри. Бақы 1963, сәһ.203.

³ Ф.Кечәрли. Сечилмиш әсәрләри. Бақы 1963, сәһ.201.

тәбләри зәруријәтә керә дејил "мода" үчүн, Авропада олдуғу үчүн вә һөкүмәтин лазым оланларын гејдинә галмадығыны белә јазырды: "Дарүлмүәллимләримиз вә дарүлмәдрәсәләримиз дәхи бу зикр олунан тәсәввүрдән ары вә бәри дејил".

Мә'лум олдуғу кими Гори семинаријасы ингилабдан әввәл Азәрбајҗан мәктәбләри үчүн мүәллим һазырлајан илк вә јеканә мүәссисә олмушдур.

Бу мәктәбдән чыхан јени тип мүәллимләрин фәәлијјәти илә һеч чүр барыша билмәјән мүсәлман диндарларынын вә Азәрбајҗан зијлыларынын мүртәчә һиссәси һәр јолла бу демократик истигамәтли мәктәби вә онун мә'зунларыны һөрмәтдән салмаға чалышмышлар. Бунунла әлагәдар мәтбуатда З..С. һағ-һында гејри-објектив мәғаләләр дәрч едилирди. Лакин сонралар Азәрбајҗан Демократик Республикасынын фәал үзвләри, һәтта бу һөкүмәтин назири олан семинаријанын мә'зунлары охудуғлары, тәһсил алдығлары мәктәбин гејрәтини һәр јолла мүдафијә етмәјә чалышырдылар. Ф.Көчәрли "Бир бәјанат" адлы "Иршад" гәзетинин 100-чү нөмрәсиндәки мәғаләсиндә јазырды ки, бир шәхс гәзетдә мүәллимләрин кәнддән гачмасынын 3 сәбәбини көстәрир.

1. Дарүлмүәллимләрин пис кадр һазырланмасы
2. Маариф мә'мурларынын мүәллимә пис мүнәсибәти
3. Кәндин чәтин мәишәти вә мәшәггәтли күзараныдыр

Көчәрли јазырды ки, мәғалә мүәллифи сон ики мәгсәди габартмајараг мүәллимин кәнддән гачмасынын сәбәбини семинаријанын пис мүәллим һазырлығында көрүрдү, һалбуки, әсас мәсәлә сон бәнддә иди.

Ф.Көчәрли јазырды ки, дүздүр семинаријанын нөгсан чәһәтләри вар, лакин бу нөгсанлар мүәллимин кәнддән гачмасына сәбәб ола билмәз. Она керә ки, орада Азәрбајҗан шә'бәси илә јанашы ермәни вә күрчү шә'бәләри дә вардыр. Бәс әксинә онлар маариф вә мәктәб саһәсиндә хејли јарарлы ишләр көрүрләр. Ф.Көчәрли јазырды ки, чүнки, һәмин милләтләрин кәнддә мүәллими, али мәдрәсәләрдә тәһсил аланлары вә руһаниләри јекдил һәрәкәт едирләр. Мүсәлман кәндләриндә бисавад моллалар мүәллими тәғиб вә тәғир едәрәк ону дара чәкирләр.

Гәзетдә гәрәзкарлыгла чап олунмуш мәғалә мүәллифи јазырды ки, кәнд јени тип бу мүәллимләри гәбул өтмәк истәмир. Чүнки онлар вәтәндән узағда тәһсил алдығларына керә вәтәнә ујуша билмәјиб халгы баша дүшә билмирләр. Ф.Көчәрли јазырды ки, әсас мәсәлә мә'зунларын узағда тәһсил алмасында де-

жил, сәбәб чар һөкүмәтинин әлбир олдуғу диндарларын мүртөчә һиссәсинин кәндләрдә мұәллимләрә жаратдығы пис шәраитдир. Гори Семинаријасынын мұәллим һазырлығы саһәсиндәки фәәлијјәтини јүксәк гijмәтләндирән Ф.Көчәрли 1906-чы илдә "Иршад" гәзетиндә "Бир дарүл-мұәллимин кифајәтдирми?" адлы мәгаләсиндә јазырды: "Дарүлмұәллимә имтаһана кәләнләрин ил-илдән артмағына үмдә сәбәб чамаатымызын гәфләтдән ајылыб елм вә мәрифәтин гәдр вә гijмәтини билмәләридир"¹.

Ф.Көчәрли бир семинаријанын Азәрбајчан үчүн чатмадығыны, семинаријага гәбулун аз олдуғуну кәстәрәркән јазырды ки, халгын елмә һәвәси артмышдыр. һәтта дөвләт һесабына гәбул ола билмәјәнләрин бир чоху өз һесабына охумага чәһд кәстәрир. О, башга гисм габиліјјәти олан, лакин мадди еһтијач үзүндән охуја билмәдикләриндән тәәссүфләнәрәк јазырды: "Елм вә билик ахтаранлар - елм вә биликдән мәһрум вә мө'јус олурлар. Бу исә бөјүк зүлм вә әдаләтсизлиқдир, бу она бәнзәр ки, ичарә јемәк вә сусузлара су вермәјиб мәһрум едәсән. Чисим вә бәдәнә херәк вә тәам лазым олан кими, руһун да гидаја еһтијачы вар... Бөш јерә 50 адамын әризә вермәји буна шәһадәт верир ки. бир дарүлмұәллимин бу һагда бизә кифајәт етмәјиб - бир дарүл-мұәллимин дә ачылмасына сә'ј едәк - һәр шәјдән артыг еһтијачымыз мұәллимләрдир"².

Фирудин бәј Көчәрли савадлы адамлара олан еһтијачы өдәмәк үчүн мәктәбләри кенишләндирмәк вә чохлу мұәллим кадросу һазырламағы лазым билирди. Бу мәсәләни һәлл етмәк үчүн фәәлијјәт кәстәрмәк, јени мұәллим һазырлајан тәдрис мұәссисәләринин јаранмасыны лазым билән Ф.Көчәрли илдә 5 нәфәр Гори вә 2 нәфәр Ирәван семинаријасынын һазырладығы мұәллимин аздан-аз олдуғуну, Азәрбајчан халгынын јараларыны сағалда билмәјәчәјини јазырды. Мәһз бу сәбәбдән дә Ирәван семинаријасында мүсәлман ушаглаарынын гәбулуну 20-25-ә галдырмағы мәсләһәт көрүрдү. Мүсәлман мұәллимләринин һазырлығыны вачиб мәсәлә һесаб едән Н.Нәриманов "Мүһүм мәсәлә" адлы мәгаләсиндә Азәрбајчан үчүн јеканә мұәллим кадросу һазырлајан Гори Семинаријасынын нә үчүн узаг бир јердә ачылмасынын сәбәбини Чар һөкүмәтинин мәнфур сijasәти илә әлағәләндириб, кәстәрирди ки, әввәлләр бу мәктәбә тәләбә гәбулу үчүн мұәллимләр кәндләрдән ушаг јығырдыларса, инди тәһсил

¹ "Иршад" гәзети 213. 11 сентјабр 1906-чы ил, сәһ.1-2.

² "Иршад" гәзети 213. 11 сентјабр 1906-чы ил, сәһ.1-2

һаггы вериб орада охумаг төләб олундуғундан жүзләрлә талантлар семинаријаға кирмәкдән мәһрум олур. Бу мәғаләдә Н.Нәриманов Гори семинаријасынын мүәллим һазырлығынын мүвәф-фәғијјәтли чәһәтләрини көстөрмәклә јанашы орада олан нөг-санлардан да бәһс едәрәк јазырды: "...Биз семинаријадан нә кезләјирик. Биз истәјирик ки, әввәлә семинаријаны гуртаран мүәллимләримиз өз дилини, әдәбијјатыны лајигинчә билиб, иб-тидаи мәктәбләримиздә охујан ушағлара зәмәнәнин тәғазысына (тәләбинә) тә'лим версинләр, милләт вә вәтән үчүн тәрбијәли, мә'луматлы балалар һазырласынлар; Икинчиси семинарија-дан дәрдимизә тез әлач олмасыны көзләјирик, јә'ни бу вахтада семинарија илдә курс гутармыш 10 мүәллим верирдисә, инди а-зы 40 мүәллим вермәлидир. Вәтәнимиздә тә'лимин-үмуми га-нуну вериләрсә, илдә 100 мүәллим дә аз олачагдыр. Н.Нәри-манов Азәрбајчан ше'бәсинин Азәрбајчана көчүрүлмәси барәдә о заман кедән мүбаһисәләрин өн чәркәсиндә дурараг сүбут едир-ди ки, семинарија Бақыда вә јахуд Кәнчәдә ачыларса дәвләт һе-сабына охујан 60 тәләбә варса, 60 нәфәр дә евләрдә јашајыб өз һесабына кәлди-кәдәр тәләбә кими тәһсил ала биләр. Н.Нәри-манов Азәрбајчанда мүәллим һазырлығыны үмдә вәзифә һесаб едәркән, өзүнүн бәдии әсәрләриндә дә бу мәсәләјә, хүсуси ди-гәт јетирмишдир. О, кәнддә мүәллим ишләјәркән әтрафында баш верән наданлығын түгјан етдијини көрүб баша дүшмүшдү ки, елмсиз мүбаризә јохдур, савадсыз адам сиғсәтдән кәнар-дыр. О јазырды: "Һеч бир милләт гылынч вә түфәнклә габаға кетмәјибдир, һансы милләт ки, габаға кедиб тәрәгги едибдир, анчаг елмин күчүнә хошбәхт олубдур"¹. Н.Нәриманов наданлыг-дан јаха гуртармаг үчүн мүбаризә апармағы лазым билирди. О, мүбаризәнин ити силаһыны савадда керүрдү. Савад үчүн исә мәктәб вә мүәллим лазым иди. Она көрә дә о, өзүнүн илк әсә-ринин адыны "Наданлыг" гојуб баш гәһрәманыны Мәһәммәд ағаны Азәрбајчан балаларынын савадланмасы уғрунда гәти вә ағыр мүбаризәјә башлајан мүәллим образында чәмләшдирди. Чар һөкүмәти мүәллими ағыр вә мәшәггәтли һәјата дүчар ет-мишди. Она көрә дә халг мүәллимә горху вә шүбһә илә бахыр-ды. Мәһәммәд аға дејирди: "Күчлә дејил ки, мүәллими бу өлкәдә өзүнә дүшмән һесаб едирләр"². Мүәллим һазырлығына бәјү әһәмијјәт верән Нәриманов 20 мај 1924-чү илдә Азәрбајчан Пе-

¹ Н.Нәриманов. Әсәрләри. Бақы 1956 ил, сәһ.275.

² Н.Нәриманов. Әсәрләри. 1956 ил, сәһ.15.

дагожи Институтунун бурахылышы мүнәсибәти илә мәктубунда кәңч мұәллимләрин гаршысыда 3 мұһүм мәсәлә ирәли сүрүрдү:
1. Кәңч нәсли зәһмәт һәјатына өјрәтмәк. 2. Киминсә хошуна кәл-мәк мәгсәдилә гатыға гара демәмәк үчүн һәр бир мұәллимин биллур тәмизлијә, сафлығы малик олмасыны, сөзү вә һәрәкәтинин тәрбијә етдији ушаглар үчүн тәглид нүмунәсинә чеврил-мәсини вә нәһәјәт 3. дилимизин тәмизлијини көзләмәји лазым билирди. Азәрбајҗан мұәллимләринин ишини жүксәк гијмәтлән-дирән Н.Нәриманов јазырды: "Бакынын тарихини јазан гәрәз шәхс, бир нечә илдә мұәллимләр тәрәфиндән керүлән һүммә-ти, сәмијјәти, гејрәти унутмајачагдыр".

Азәрбајҗан маарифпәрвәрләриндән бөјүк демократ Ч.Мәммәдгулузадә дә мұәллим вә мұәллим һазырлығы һаггын-да өзүнүн дәрин мұлаһизәләрини тәкчә "Данабаш кәндинин мәк-тәби" әсәриндә дејил, "Маариф достларына бәшарәт", "Мушту-луг", "Көзәјдынлығы", "Мұәллимләр" адлы мәгалә вә фелјетон-ларында вермишдир. О, бу јазыларында мұәллим һазырлығы үчүн јени мәктәбләрин ачылмасы, бүдчәнин артырылмасы, мәк-тәбләрдә јени тә'лим үсулларынын тәтбиги, кими мәсәләләри ирәли сүрмүшдүр.

Ч.Мәммәдгулузадә "Маариф достларына бәшарәт" адлы фелјетонунда (Томас Морун Утопија адасындакы кими) куја Иран дәвләти (Тәбриздә) минләрчә мәктәб ачмыш, мәктәбләрә дәвләт бүдчәси ајырмыш, мәктәбләрин тәдрис даирәсини 5 ил чохалтмыш, мәктәбләр пулсуз вә ана дилиндәдир. Мәктәб мұәл-лимләринә мұәјјән олунмуш мааш вә мұхтәлиф пенсиялар ве-рилмишдир. 1000-ләрлә мұәллим һазырламаг үчүн дарүлмұәл-лимләр ачылмышдыр. Әлбәттә бу нәчиб дујғу вә демократик тә-ләбләр Ч.Мәммәдгулузадәнин арзусу иди. О, Ираны мисал кә-тирәркән феләјтонуну чар сензурасындан кечирмәк үчүн бу перјомдан истифадә етмишдир.

Ч.Мәммәдгулузадә үмүмтәһсил вә мұәллим һазырлығы һаггында садәчә фикир сөјләмәклә кифәјәтләнмәјиб. О, әмәли иш көрмәји лазым биләрәк "Сәһвләримизи дүзәлдәк" адлы мә-галәсиндә халг маарифинә көмәк олан хејријјә чәмијјәтләринә мұрачиәт едәрәк дејирди ки, онлар мәктәбләрин ишләмәсинә, пансионатларын јаранмасына, програмларын тәкмилләшмәси-нә көмәк көстәрсинләр ки, кәләчәкдә ушагларымыз али мәктәбә дахил ола билсин. Ч.Мәммәдгулузадә "Бәс нә вахт" адлы фел-јетонунда чар һекүмәтинин гејри-рус халгларына куја јахындан көмәк етмәси барәдә јаланыны ифша едәрәк көстәрирди ки, "һә-

гигәтдә беләдирми ки, язырлар? Јә'ни доғрудурму ки, гејри дин гардашларымыза нисбәтән биз чох габаға кетмишик. Мән горхурам бир аз белә олмаја"¹. Ч.Мәммәдгулузадә мұәллим һазырлығы һаггындакы фикирләрини "Ирәван семинаријасы" вә "Газынын нитги" адлы феләјтонунда даһа кениш верәрәк јазырды: "Мүсәлман истәјир мәктәб ачсын - мұәллим јох, одур "Гууларда мәдрәсә мұәллими дәрс әвәзи ушагларә әфсун јазыб пәјләјир ки, илан санчмасын"². О, Ирәван Семинаријасынын фәәлијјәтини тәһлил едәркән көстәрир ки, бу мәктәбдән 25 илдә бир нечә тәләбә гуртармышдыр. Бу исә мұәллимә дәрин еһтијачы олан Азәрбајҗаны тәмин едә билмәзди. О, Ирәван семинаријасында азәрбајҗанлылар әвәзинә гејри азәрбајҗанлыларын Азәрбајҗан мәктәбләри үчүн һазырланмасыны тәнгид едәрәк јазырды: "Данабаш кәндиңә кедән рус мұәллиминә ушаг вериб охутмаг истәјән јохдур. Чүнки чамаата елә кәлир ки, учител оларын ушагарыны солдат апарачаг. Она көрә дә һамы ушағыны кизләдиб дөјир ки, бизим кәнддә һеч гәдимдән ушаг олмаз". Ч.Мәммәдгулузадә мәктәбләрдә савадлы мұәллимләрин олмамасындан шикәјәтләнәрәк дәрс дејәнләрин пәмбыг сатан, фәјтончу вә с. олдуғуну сөйләјәрәк јазырды: "Демәк ки, мұәллим тапылмыр. Ондан етру ки, семинаријадан 3 илдә һыггана-һыггана бир мүсәлман ушағы чыхыр"³. Ч.Мәммәдгулузадә јазырды ки чар һөкүмәти гәсдән мұәллим һазырлајан мәктәбләр ачмыр һәр чүр миссионери гујруг булајан, пинәчи, чәрчини мұәллим көтүрүр ки, милләт кери галсын. О габагчыл мұәллимләрдән вә мүсәлман шәргиндә олан мәктәбләрин инкишафындан оддан горхан кими горхур. Ч.Мәммәдгулузадә "Мәсчидләр" феләјтонунда јазырды: "Горхурлар ки, гафгаз мүсәлманлары маарифчи тәрәггидән јухары галхыб, бирдән атылыб минәр бунларын бојнуна". Ч.Мәммәдгулузадәнин мәгалә вә феләјтонунда галдырдығы Азәрбајҗаныларә гаршы һәгарәтли мүнәсибәти арадан галдырмаг, семинаријада гәбулу артырмаг, савадлы мұәллимләр һазырламаг кими бир сыра мұһүм мәсәләләри Азәрбајҗанзијалылары вә маарифпәрвәрләри үчүн мұәллим һазырлығы уғрунда мұбаризәнин әсл програмы иди.

Азәрбајҗанын маарифпәрвәрләри ичәрисиндә мұәллим һазырлығына хусуси диггәт јетирәнләрдән бири дә севимли бәс:

¹ Ч.Мәммәдгулузадә. Әсәрләри, Том II сәһ. 145.

² Ч.Мәммәдгулузадә. Әсәрләри, Том II сәһ. 146.

³ Ч.Мәммәдгулузадә. Әсәрләри, Том II сәһ. 146.

тәкарымыз Үзејир һачыбәјов олмушдур. О, мұәллим һазырлы-
ғындан шикајәтләнәрәк јазырды: "һал-һазырда бизим маариф
ишимиз үмумијјәтлә фәна бир һалдадыр. Реалны кимназија вә
университетләрдә тәһсил едән шакирдләримизин әдәди башга-
ларына нисбәтән чох аздыр. Һалбу ки, биз мүсәлманлар Гафгаз
әһалисинин әксәријјәтини тәшкил едирик. Аз олмаларына да
сәбәб әһалимизин чәһаләт вә гәфләт илә бәрәбәр јохсул-
луғудур"¹.

Мұәллим һазырлајан мәктәпләрин ачылмасыны һәрарәт-
лә тәблиғ едән Үзејир һачыбәјов "Хәбәрдарлыг" адлы фелјето-
нунда ушагларын тәрбијәсилә мәшғул олмағын чәтин бир про-
сес олдуғуну вә кимләрин мұәллим ола биләчәји һаггында белә
јазырды: "Ушағы нә төвр тәрбијә етсәк о, тәрбијәјә керә дә адам
олар... тәрбијә етмәк үчүн онун јолуну билмәк лазымдыр"².

Ү.һачыбәјов јазырды ки, јахшы тәрбијә етмәјин јолу педо-
гожи институт вә сәминаријаларда педогожи өлмләри кәнч
мұәллимләрә әсаслы өјрәтмәкдир. Педогожи елмини билмәдән
Үзејир һачыбәјова керә, ләјагәтли ушаг тәрбијә етмәк мүмкүн
дејил. Ү.һачыбәјова керә һәјатыны тәрбијә иши илә бағлајан
һәр бир кәс керкәмли педагогларын тәрбијә һаггындакы мүлаһи-
зәләри илә таныш омалыдыр. О, јазырды ки, тәрбијә иши мүрәк-
кәбдир, мүсәлман аләминдә исә ики гат чәтиндир. Белә бир вә-
зијјәтдә педогожи елмдән хәбәрсизлик анчаг мәктәбә вә кәнч-
лијә фәлакәт кәтирә биләр. О, јазырды ки, тәрбијә кими мүрәк-
кәб бир ишин өһдәсиндән фәјтончу, памбыг сатан, молла вә чәк-
мәчи кәлә билмәз. Буну ләјагәтлә јеринә јетирмәк, мә'нәви жүк-
сәк адамлар тәрбијә етмәк үчүн педогожи тәһсил көрмүш, дәрин
биликли мұәллим лазымдыр. Ү.һачыбәјов јазырды: "Бу ағыр сә-
нәтә гәдәм гојан мұәллим әфәнди бунларын һамысыны әввәл-
чәдән мүлаһизә алмалыдыр... Мұәллимлији езу үчүн Сибир әза-
бы билән мұәллим јахшыдыр өзүнү бу сәнәтдән кәнар етмәклә
зәһмәтдән вә чавабдәһлиқдән гуртарсын, гәлбиндә тәрбијә вә
тә'лимә һеч бир шөвг вә һәвәс јохдурса һеч бу ишә кириш-
мәсин"³.

Үзејир һачыбәјов да Ф.Кечәрли кими мұәллимлијә кәлән
адамларын хусуси габилијјәт вә мусиги мәктәпләринә, кәлән
адамлар кими талантлы олмасыны сәјләјирди. Ү.һачыбәјов ја-

Ү.һачыбәјов Әсәрләри II чилд, сәһ. 160.

Ү.һачыбәјов Әсәрләри VI чилд, сәһ. 167. Бақы 1968

Ү.һачыбәјов Әсәрләри VI чилд, сәһ. 167. Бақы 1968

зырды ки, мўеллимə чох еһтијачымыз олса да биз кəмијјет да-
лынча гачмамалы, кєјфијјетли мўеллим кадросу јетишдирмəли-
јик. О, јазырды ки, халг о заман мўеллимдєн гачыр вə она хор ба-
хыр ки, мўеллим өз сəвијјєсиндə дејил, пешəсинə хəјанəт едир
вə јахуд тəһсил алдыгы мўəссисəдєн јарымчыг чыхмышдыр.
Она кєрə дə "Мўеллим сечкисиндə бејук диггəт лəзымдыр"¹

Үзејир һачыбəјов да башга маарифпəрвəрлəр кими јерли
халгын башга шəһəрлəрдə тəһсил алыб кəлмиш мўеллимлəрə
шүбһə илə јанашдыгларыны нəзəрə алараг Гори семинаријасы-
нын Азəрбајчан шəбəсини Бакы, Кəнчə, Газах јахуд Шамахыја
көчүрмəји лəзым билирди. О, заман Азəрбајчан зијалыларындан
Н.Нəриманов, Р.Əфəндијев, Ч.Мəммəдгулузадə, Ф.Ағазадə,
Ф.Көчəрли, С.М.Гəнизадə вə бир чох башга зијалылар кими
Ү.Һачыбəјовун да əгидəси бу иди ки, Гори семинаријасынын
Азəрбајчана кəлмəси, мўеллим кадросуну чохалтмагла бəрəбəр
халгын мўеллим һаггында олан шүбһəлəрини дағытмаға бејук
көмəк едə билəрди.

Ү.Һачыбəјов мўеллим һазырлығындан данышаркəн
Бакыда вə Кəнчəдə ачылмыш олан "Сəадəт" мəктəблəринин
ишини тəһлил едəрəк Бакы сəадəт мəктəбинин програмыны ке-
нишлəндирмəји вə тəкмиллəшдирмəји лəзым билирди².

Ү.Һачыбəјов нəинки гызлары да мəктəблəрə чəлб етмəк,
һəм дə онлардан мўеллим кадросу һазырламаг мəсəлəсини ирə-
ли сүрəрəк јазырды: "О ки, галды мўеллимə јетишдирəн мəктəб-
лəр бу јолда əһалимизə бир нөв көмəк едəн бир мəктəб варса о
да Бакыда Тағыјев чəнабларынын тə'сис етдији "Александрин"
"Үнанс мəктəби"-дир. Лакин бу мəктəбин курсу чох балачадыр.
Вə саниəн бу мəктəб баһалыг чəһəтинчə бир адамын орада гыз
охутмағына имкан вермəјир"³.

Ү.Һачыбəјов јазырды ки, "һəр каһ" вə "əкəр" илə иш кет-
мəз. О, хəјал етмəји дејил əмəли иш кəрмəји, Чар назирлəри гар-
шысында мəсəлə галдырмағы вə гадын мўеллимлəри һазыр-
лајан мəктəблəрин ачылмасына наил олмағы лəзым билирди.

Ү.Һачыбəјов али мəктəблəрдə охујан тəлəбəлəрə тəһсил-
лəрини тамамламаг үчүн шəраит јаратмағы вачиб һесаб едирди.
О, јазырды ки, ушагларымыз христиан ушаглары илə һүнəр кəс-
тəриб Али мəктəблəрə кирмəлəринə бахмајараг еһтијач учундан

¹ Ү.Һачыбəјов Əсəрлəри, IV чилд, сəһ. 168, Бакы 1968..

² Ү.Һачыбəјов Əсəрлəри, IV чилд, сəһ. 9, Бакы 1968..

³ Ү.Һачыбəјов Əсəрлəри, IV чилд, сəһ. 168, Бакы 1968..

тəһсиллəрини ярымчыг гојуб евлəринə гəјыдырлар. О, јазырды ки, ~~əкəр~~ ишлəр белə кетсə "Ҷамаатымызын һалы јаман олар, ајаглар алтында галараг, мəһв вə нəүмид оларыг"¹.

Ү.Һачыбəјов "Елмсиз јашамаг мумкун дејилдир" шұары алтында јаздыгы "Тələбələr мəсələси" мəгалəсиндə Чар һəкүмəтинин гəјри рус халгларына олан шовинист-тəһгирамиз һərəкəт-лəрини кəстəрир, чар һəкүмəтиндən кəмəк кəзлəмəмəји сəј-лəјэрək тələбələr үчүн јардым фондларынын дүзəлмəсини ирə-ли сүрүрдү.

Азərbəјчанда мүəллим һазырлығы саһəсиндə билаваситə əмəли фəалијəт кəстəрən бəјүк маарифпəрвəрлəримизиндən бири дə бəјүк педагог Рəшид бəј Əфəндијев олмуш-дур. Ф.Кəчəрли демишкən Рəшид бəјин бу саһədə јолу узун вə тиканлы олмушдур. Рəшид бəј һələ Гори семинаријасында миссионер, монархист, руспəрəст Миропјев кими гəддар бир директорун јанында шəриət мүəллими ишлəјэркən белə, тələбələrə дүнјəви елмлəри өјрəтмəји лəзым билмиш вə ушаглары вəтəнə хидмəт етмəјин нүмунəсини кəстəрмəјə чағырмышдыр.

Мəһз бу сəбəбдən дə директор Миропјев Рəшид бəј Əфəндијевин Илаһијəт дəрсиндən наразы галараг дејəрмиш ки, бу дəрслəрдə о Əли, Əмər Ичтиһаты əвəзинə Рəшид бəј Ичтиһаты өјрəдир.

Тəһсилли мүəллимлəрин азлығы Рəшид бəј Əфəндијевин гəнə етмəдијиндən о, һər јəј Шəки шəһəриндə гыса мүддəтли мүəллим һазырлајан курслар ачармыш. О, белə курслардан 3-нү Шəки шəһəриндə, 1-ни Јереванда, Нахчыван, Бакыда да ачмышдыр. Бу курсларын програмыны Рəшид бəј өзү һазырламыш вə һəмин курсларда мүəлим ишлəмишдир.

1916-1917-чи иллəрдə Јереван губернијасына тə'јинат аларкən Р.Əфəндијев губернијаны 1-чи нəвбədə мүəллим кадросу илə тə'мин етмəји гəрара алмышдыр. Рəшид бəј хатиратында јазырды: "Јеревана кетдим. Кəрдүм ки, бу мəктəблəри миллилəшдирмəк үчүн кўлли мигдарда мүəллим вə мүəллимəлəрə еһтијач вардыр..." Азərbəјчан Демократик Республикасы јаранана гədər Азərbəјчан маарифпəрвəрлəринин мүəллим һазырлығы саһəсиндəки бүтүн чəһдлəринə бахмајараг онлар бу мəсələни һəлл едə билмəдилər.

1917-чи илдə рус империјасы дағылды. Русијада болшевиклəр һакимијəтə кəлди. Загафгазија халглары өзүнү идэрə

¹ Ү.Һачыбəјов Əсəрлəри, IV чилд, сəһ. 177, Бакы 1968..

етмәк үчүн демократија јолуну тутуб болшевик һакимијјәтиндән имтина едәрәк милли һакимијјәт јаратды. Бу һакимијјәт Азәрбајчан, күрчү вә ермәни дәвләти олду. Анчаг ермәниләрин хәјә-нәти нәтичәсиндә бу дәвләт 3 мүстәгил республикаја парчалан-ды. Әмлак белкүсү үчүн үмуми ганун олмадығы үчүн һәр дәвләт өзүнүн тарихи илә бағлы олан вә о заман Гафгазда мәркәз са-јылан Тифлисдән вә үмумијјәтлә Күрчүстандан пајына дүшән әмлакыны Вәтәнә кечирмәјә чалышды. Гори семинаријасынын әмлакы да бу гәбилдән иди. Бу һагда биз сонра даһа кениш данышачағыг.

1918-чи илдә Азәрбајчан Демократик Республикасы мүс-тәгил дәвләтини гуаркән тәсәррүфат, маариф, мәдәнијјәт, мәк-тәб саһәсиндә һансы тәдбирләри һәјата кечирмәк үчүн араш-дырмалар апараркән мә'лум олмушдур ки, чар һөкүмәти бүтүн саһәләрдә елә ағыр мирас гојуб ки, онлары арадан галдырмаг үчүн чох бејүк ишләр көрмәк лазымдыр. Ән ағыр вәзијјәт исә мүәллим һазырлығы саһәсиндә иди. 1918-чи илдә декабрын 31-дә Халг маариф комиссары Н.Усуббәјов Бақы губернаторуна мәктуб јазыб феврал буржуа ингилабына гәдәрки чар һөкүмә-тинин маариф, мәктәб вә мүәллим саһәсиндә гојуб кетдији ми-расы дүшмәнчилик адландырыб дејирди: "Бүтүн Азәрбајчанда ады чәкилән (чар һөкүмәти) һөкүмәтинин рәһми нәтичәсиндә мәктәбә бөјүк еһтијач дујулур. Назирлик бүтүн күчү илә чалы-шыр ки, тезликә јени мәктәбләр, мүәллимләр курсу ачсын. Әл-кәнин маарифини лазыми сәвијјәјә чатдырсын, чүнки бу саат ан-чаг савадлы халгын мүстәгил јашамаға ихтијары вә имканы вар. Халга шәјләрә ачыг көзлә бахмағы, вәтәнинә шүүрлу мүнәсибәт бәсләмәји өјрәтмәк лазымдыр... Мән рича едирәм халг мүәл-лимләринә онларын бу вә ја диқәр еһтијачларына көмәк көстә-рәк ки, онлар мүгәддәс вәзифәләрини раһат јеринә јетирсинләр. Әлкәнин сонракы галәји онларын раһатлығындан асылыдыр".

Мәктәбин чәмијјәтдәки бөјүк ролуну көрән АДР һөкүмати вә онун маариф назирлији тәчили, илк нөвбәдә мүәллимләрин мадди вә мәишәт мәсәләләрини јахшылашдырмаг мәсәләсинә диғгәт јетирәрәк 1919-чу ил август ајынын 26-да АДР-нын малиј-јә назиринә јазырды ки, назирләр Советинин гәрарынын 4вә 8-чи бәндләринә мұвафиг 5 илдән артыг хидмәт көстәрән мүәл-лимләрә әлавә пул вермәк һаггында комиссия һазырланмыш-дыр. Комиссия һәм дә мүәлимләрин маашыны артырмаг һаг-

¹ Азәрбајчан Республикасы тарих архиви ф-51 сәһ.28

гында да гәрар гәбул етмишдир. Бу мәсәләнин тез һәлл олунуб
йерләре көндәрилмәси тәләб олунур¹. Халг маариф назирлији
мүәллимләрин маашыны артырмагдан әлавә онлара әрзаг, пал-
тар да вермәји гәрарлашдырды.

Чар һөкүмәтиндән галан мәктәбләрин јохламасы заманы
ајдын олду ки, Бакыдакы мәктәбләрдә ишләјән 739 мүәллимин
анчаг 105-и азәрбајчанлыдыр. Галанлары рус, јәһуди вә ермә-
ниләрдир. Мәсәлән Балајан фамилијалы бир директорун мәктә-
биндә 20 ермәни, 4 рус вә 1 азәрбајчанлы ишләјир. Белә бир
ачыначаглы вәзијјәтдә мәктәбләри миллиләширмәк вә мүәллим
кадросу һазырламаг мәсәләси АДР һөкүмәтинин ән үмдә вәзи-
фәләриндән бири олду. 1919-чу илдә Маариф назир Капланов
кәбәләк кими артан рус дилли мәктәбләрин сајыны мәһдудлаш-
дырмаг үчүн белә бир кәстәриш верди. Биринчи вә һазырлыг
синфинә охумаға кәлән мүсәлман ушаглары анчаг милли
синифләре гәбул олуна биләр. Ким рус шө'бәсинә кирмәк истә-
јирсә назирликдән хусуси ичазә алмалыдыр². Каплановун башга
бир әмриндә АДР һөкүмәтинин гәрарына әсасән 1919-чу тәдрис
илиндән кимназијаларда түрк дилиндә һазырлыг синифләри
ачылсын, рус дилиндә олан һазырлыг синифләри бағлансын вә
еләчә дә гадын кимназијасында рус дилиндә олан биринчи син-
фин әвәзинә түрк дилиндә биринчи синиф ачылсын. Маариф на-
зирлији белә гәрара кәлмишдир ки, азәрбајчан дили билмәјән-
ләр үчүн 1919 ил сентјабрын 2-дән түрк дили курслары ачыл-
сын³. Назирлик бу курслары 3 бөлмәдән ибарәт етди. 1. һеч ди-
ли билмәјәнләр үчүн. 2. Шифаһи бир балача данышмағы бача-
ранлар үчүн. 3. Түрк әдәбијјатыны, тарихини әсаслы өјрәнмәк
истәјәнләр үчүн. Бу курсларда дәрсләр һәфтәдә 3 дәфә, ахшам-
лар кечирди. Капланов Азәрбајчан мәктәбләринин шакирд кон-
тинкентини чохалтмаг мәгсәдилә әмр верди ки, әкәр мәктәбә
дахил олмаг истәјән мүсәлман ушагларынын јашы 2 ил ја чох, ја
да аз оларса истисна һал кими онларын гәбул олунмасына ичазә
верилсин⁴.

Мәктәбләрин миллиләшмәси заманы мә'лум олду ки, дәрс
дејән мүәллимләрин билик сәвијјәси чох ашағыдыр. Назир Кап-

¹ Аз.Респуб. Тарих архиви ф 51 №2. Сәһ. 20

² Аз.Респуб. Тарих архиви иш №391 №1 сах. 986

³ Аз.Респуб. Тарих архиви иш №392 №1 с.32

⁴ Аз.Респуб. Тарих архиви иш 582 №1 с 322. Сәһ 60

ланов мәктәб мүдирләринә хусуси сәрәнчамла кестәриш верди ки, дәрсләр анчаг мütәхәссис мütәллимләрә верилсин. Әкәр мütәллим мütәхәссис дејилсә вә онун педагожи тәһсили јохдурса, о, Парламентин үзвү Абдулла бәј Әфәндијевин рәһбәрлик етдији тәкмилләшмә курсуна кәлиб охумалыдыр¹. Азәрбајчан Демократик Республикасы милли мәктәбләрдә олан һәрч-мәрч-лији арадан галдырмаг үчүн тә'лимин мәзмунуна да хусуси ди-гәт јетирди. 1919-чу илдә назир Каплановун кестәриши илә халг маарифи шебәсинин рәиси Азад Әмиров көркәмли маариф ха-димләриндән Фәтулла бәј Рзабәјли, Пәнаһ Гасымов, Сүлејман Сани Ахундов, Абдулла Шаиг, Маһмудбәј Маһмудбәјов, Чамо Чәбрајылбәјли, Ачалов Сәмәдбәј вә ди-кәр мәктәб мүдирләри-нин иштиракы илә дәрс програмларынын мütәакирәсини кечир-ди². Бу мütәакирә нәтичәсиндә фәннләр үзрә ашағыдакы тәркиб-дә комиссия јарадылды.

1. Ријазийјат үзә Сәмәд бәј Ачаловун башчылығы илә 4 нәфәр

2. Чамо Чәбраилбәјлинин рәһбәрлији илә Тәбијјат үзрә 8 нәфәр

3. Пәнаһ Гасымовун башчылығы илә Тарих үзрә 2 нәфәр

4. Маһмудбәј Маһмудбәјовун башчылығы илә Әдәбијјат фәнни үзрә 7 нәфәр³

Маариф назирлији еләчә дә дәрсликләрлә әлагәдар Азәрбајчан маарифинин ән көркәмли нүмајәндәләринин иштиракы илә гурултај чағырыб орада кениш мütәакирә ачды. (Бу мәсәлә илә әлагәдар "Газах семинаријасында дәрсликләр" бөлмәсиндә кениш данышачағымыз үчүн онун үзәриндә дајанмырыг). Азәрбајчан Демократик Республикасынын маариф назирлији тә'ли-мин үмуми тәшкилаты, тә'лим үсуллары, тә'лимин тәшкилат формалары, тәрбијәнин үмуми мәсәләләри, шакирд вә мütәл-лимләрин вәзифәләри, мәктәбин идарә едилмәси вә она рәһ-бәрлијин принципләри, мәктәбдә методики ишләр, мәктәб са-нәдләри вә һесабат, дәрс чәдвәли, мütәллимләрин ихтисасыны артырмаг кими бир чох мүнүм педогожи мәсәләләрә јенидән ба-хыб миллиләшмә зәмининдә кестәришләр верди. Совет гуру-лушу дөврүндә Аз. Демок. Республикасы һаггында о гәдәр бәһ-

¹ Азәрбајчан Республикасы тарих архиви иш 582 №1 с.322.сәһ.60

² Азәрбајчан Республикасы тарих архиви ф 51 №2 сах.3

³ Азәрбајчан Республикасы тарих архиви ф 51 №2 с.3

тан, јалан, ифтиралы сөзләр јазылар олуб ки, Архивдә АДР һөкү-
мәтинин фәалијјәти вә онун маариф назирлијинин апардығы
мисли көрүнмәмиш ишләрин мәзмуну, мәгсәди вә кәләчәк
панлары, мүәллимә, мәктәбә олан гајғы вә мәнәббәтини көр-
дүкчә, бу демократик гурулуша ифтира едәнләрин јазылары
инсанда нифрәт, икраһ һисси ојадыр.

Азәрбајҗан Демократик Республикасы бир-биринин ар-
дынча чохлу мәктәбләр ачаркән мүәллим кадросунун чатыш-
мамазлыгы илә үзләшди. Бу чәтинлији арадан галдырмаг үчүн о,
биринчи тәдбир кими Түркіјәдән Әзиз, Мустафа, Сами, Хулуси
вә Дурмуш Әфәнди кими чох габил мүәлимләр дә'вәт етди. Ла-
кин бу вәзијјәтдән чыхыш олмады. Тә'чили тәдбир көрмәк лазым
хәлирди. 1918-чи ил сентјабрын 30-да Маариф назир Усуббә-
јов Назирләр Советинә мәктуб јазыб чар һөкүмәтинин гејри-рус
милләтләринә гаршы һәгарәтли мүнәсибәтини тәнгид едиб,
мүсәлман мүәллимләринә бејүк еһтијачы белә шәрһ едирди: "Бу
илин јайында ачдығымыз ғыса мүддәтли бир нечә курсдан әлавә
Кәнчә, Шуша, Нуха, Газах ибтидаи мәктәбләри үчүн дә курслар
ачмаг нијјәтиндәјик. Бу мүәллимләри һазырламаг үчүн һәр син-
фә 25 тәгаүд вермәјинизи хаһиш едирәм"¹.

Гејд етмәк лазымдыр ки, 1918-чи илдән фәалијјәт көстә-
рән јеканә педагожи тәһсилли мүәллим кадросу һазырлајан Га-
зах семинаријасы Азәрбајҗанда мүәллимә олан еһтијачын өһдә-
синдән кәлмәдији үчүн АДР маариф назирлији ғыса мүддәтли
мүәллим һазырлајан курслар ачды. Бу курсларын хејли ролу
олду. 1920-чи илдә Совет Болшевик һакимијјәти Азәрбајҗаны и-
стила етдикдән сонра, о мүәллим һазырлајан Демократик Рес-
публиканын ачдығы курсларын тәчрүбәсиндән истифадә едиб
ону давам етдирди. Анчаг тәссүфлә гејд етмәк лазымдыр ки, Со-
вет һөкүмәти бу курсларын наилијјәтини вә ачылмасыны өз
азәрбајҗанлы тәдгигатчыларымызын әли илә өз наилијјәти кими
гәләмә верди. Анчаг бир мәсәләни дә гејд етмәк лазымдыр ки,
нә Аз. Демократик Республикасы, нә дә Совет һакимијјәти иллә-
риндә ачылан курслар Газах семинаријасыны әвәз едә бил-
мәди. Азәрбајҗан Демократик Республикасы педагожи тәһсилли
мүәллим һазырлығына хусуси диггәт јетирәрәк 1920-чи ил фев-
ралын 2-дә 4 семинаријанын да ачылмасына ичазә верди. Маа-
риф назирлији һөкүмәтдән хаһиш едирди ки, белә семинарија-
ларын бир-икисини дә Загаталада вә Гызлар үчүн дә бир семи-

¹ Аз. Респуб. Тарих архиви ф 51., С4, сәһ.3

наријанын ачылмасына ичазә версин вә бу мәгсдәлә 4 милјон пул ајырсын¹.

Гејд етмәлијик ки, ачылан мүәллим курслары, кимназија вә семинаријаларын һамысы Газах семинаријасынын тәчрүбә-синдән бәһрәләндиләр. Азәрбајчан Демократик Республикасы мүәллим һазырлығыны диггәт мәркәзиндә сахлајаркән, о јени мүәллимләрин һәртәрәфли инкишафы, мә'нәви зәнкинлији вә ихтисасы үзрә елми биликләрә јијәләнәси гејдинә дә галыб педагожи әдәби журналларын ачылмасы лајиһәсини верди. Бу журналлар 1. Азәрбајчан мәктәбләринин там мәнзәрәсини вермәли, кәнч нәслин тә'лим-тәрбијә ишиндә һәлледичи рол ојнамалы, мәктәб һаггында һөкүмәт вә Маариф назирлијинин гәрарларыны, тәдрисә даир ганунлары, мәктәбләрин ачылмасы вә јенидән гурулмасы барәдә сәрәнчамлары, Дөвләт мәктәбләринин тикилмәси, јени вәзифәләрин тә'сис едилмәси кими чохлу материаллары әкс етдирмәли иди.

Јени педагожи журналларда еләчә дә Гафгаз тә'лим даирәсинин архивиндән көтүрүлмуш елми-практик әһәмијјәтә малик олан педагожи, методики мәгаләләри, рус, авропа вә америка педагожи фикринин көркәмли нүмајәндәләринин әсәр вә мәгаләләрини тәрчүмә едиб Азәрбајчан мүәллимләринә чатдырмаг нәзәрдә тутулурду. Бунлардан әлавә журналда халг мәктәбләри инспекторларынын елми вә практик әһәмијјәт кәсб едән һесабатлары, тәдрис мүәссисәләри мүдирләринин мәгаләләри, мәктәбләрин јохланылмасынын нәтичәләри, тә'лимин кәјфијјәтини јүксәлтмәк үчүн верилән тәклифләр, нүмунә дәрсләринин ичмалы, мүәллимләр гурултајларынын гәрарлары, дәрсликләр һаггында тәнгиди рә'ј вә тәклифләр дә бу журналда өзүнүн әксини тапмалы иди.

Азәр. Демократик Республикасы јухарыда гејд етдијимиз педагожи- әдәби журналларла јанашы, ашағы јашлы, бөјүк јашлы вә мәктәб јашы өтмүш халг үчүн дә үч (3) журналын чап олунмасыны нәзәрдә тутмушду. Бу журналларын икисиндә ушалар үчүн синифдән хариц оху материалларыны әвәз едәчәк нағыл, һекајә, шарада, ребус, көркәмли адамларын һәјатындан парчалар, рус, авропа шаир вә јазычыларын ше'рләринин тәрчүмәси нәзәрдә тутулмушду. Халг күтләси вә мүәллимләр үчүн исә журналда тарих вә чоғрафија, тәбиәт вә физикаја, түрк вә хариц әдәбијјата, инчәсәнәтә, тәнгид вә библиографија, мүасир техникаја

¹ Азәрбајчан Республикасы тарих архиви ф-51 с.2. Сах. 16

айд материалларын чап олунмасы планлашдырылырды.

Азәрбајчан Демократик Республикасы јаранаркән Гори семинаријасынын бир чох кечмиш мә'зунларындан Ф.Көчәрли, Ү.Һачыбәјов, С.Сани Ахундов, Нурмәммәд Шахсуваров вә с. бу республиканын өн чәркәдә кеданләриндән олдулар. Онлар маариф вә мәктәбин ролуну жүксәк гијмәтләндириб онун инкишафына һәр чүр шәраит јаратмаға чалышдылар. Азәрбајчан зиялыларындан көркәмли јазычы Јусиф Чәмәнзәмминли Мусават партијасынын програмындан чыхыш едәрәк "Биз кимик вә истәјимиз нәдир" мәгаләсиндә Азәрбајчан мәктәбләринин вәзифәләрини белә шәрһ етди. "Һәр мәмләкәтә тәзә гүввә верән онун габаға кетмәсинә сәбәб мәктәб олур. Һансы мәмләкәтин мәктәби низам олса вә сајча артыг олса, о бири мәмләкәтә галиб кәләр, истәр давада, истәр тичарәтдә, истәр сәнәтдә. Мәктәбсиз милләт ришәсиз ағач кимидир. Дирилији үчүн лазым олан гүввәси олмајыб, гурујуб чандан дүшәр. Мәктәб тәзә фикирли адамлар јетирәндә бунлар да чамаатын мәишәтини дәјишмәјә чалышарлар. Бејлә олдугда азәрбајчан мәктәб вә маарифинә артыглыгла чалышмалыјыг. Бу барәдә бизим фикримиз "Мусаватын" фикирләри бејләдир". Мәктәбин ролуну вә әһәмијјәтини дүзкүн гијмәтләндирән Мусават һөкүмәти бу планда мүәллим һазырлығыны жүксәк гијмәтләндириб Гори семинаријасынын азәрбајчан шө'бәсини вәтәнә көчүрмәји гәрарлашдырды вә онун Газаха көчүрүлмәсинә тәрәфдар олдулар. Онлар инанырдылар ки, артыг заманын сынағындан чыхмыш вә дүнја семинаријалары ичәрисиндә биринчиләр сырасында јер газанмыш Гори семинаријасынын Азәрбајчан шө'бәсинин Газахдакы давамы олачаг семинаријанын кәләчәк мә'зунлары халга ишыг, мәдәнијјәт, елм кәтирчәкләр. Тарих азәрбајчан маарифпәрвәрләринин узагкөрәнлијини сүбут етди. Бу семинаријанын диварлары арасындан халг шаири Сәмәд Вурғун, халг јазычысы Мехди Һүсејн, Осман Сарывәлли, Исмајыл Шыхлы кими јазычы, шаир-алим, дәвләт вә ичтимаи хадимләри чыхды.

Газах семинаријасынын ачылмасы тарихинә даир

Јухарыда јаздығымыз кими ваһид Гафгаз дәвләти дағыл-дыгдан сонра һәр республика өзүнүн тарихи илә бағлы мате-риалларыны вә әмлакыны апармаға чәһд етди. Азәрбајчан һөкү-мәти дә Гори шәһәриндә семинаријанын азәрбајчан шө'бәсинин әмлакыны јығыб Азәрбајчан кәтирмәк барәдә бу шө'бәнин сон инспектору Ф.Көчәрлијә кестәриш вә сәләһијјәт верди. Ф.Көчәр-ли Семинаријаны Газаха кәтирди. Семинаријанын Газаха кәл-мәси барәдә һеч бир елми әсасы олмајан бир сыра ујдурмалар баш алыб кетди. Куја, Семинарија Газахда тәсадүфү кәлиб әсасланмышды. Анчаг архив сәнәдләриндән мә'лум олур ки, 1918-чи ил декабрын 28-дә Азәрбајчан Республикасы Кәнчә хә-зинәдары Ф.Көчәрлијә јазырды: "Татар (Азәрбајчан Ф.С.) шө'-бәсини Гори шәһәриндән Газаха көчүрүлмәси илә әлагәдар би-зим фонддан көндәрдијимиз 5080 манат пулун вериләси барәдә тәләбнамәни илтизамнамә илә бирликдә кери көндәрәсиниз"¹.

Бурадан көрүндүјү кими Гори семинаријасынын Газаха кө-чүрүлмәси бә'зиләринин јаздығы кими тәсадүфү һал олмајыб АДР - һөкүмәтинин әввәлчәдән планлы гәрарынын нәтичәси ол-мушдур. Гори семинаријасынын Газаха тәсадүфи көчүрүлмәси барәдә арада кәзән шәјиәләр, һарадан әмәлә кәлмишдир? Го-ри семинаријасынын сон бурахылышларындан олан Јусиф Га-сымов вә Әһмәд Сөјидовун Газах семинаријасынын илк бурахы-лышларындан олан һачыбала һачыјев, Р.Ахундов, Миргасым Әфәндијев, Әһмәд Әһмәдов, Осман Чәфәров, Абдулла Бабан-лынын бизә вердикләри јазылы вә шифаһи хатирәләринә көрә Ф.Көчәрли семинаријанын әмлакыны гатара јүкләјиб Азәрбајча-на кәтирәркән күрчү чанишини бундан хәбәр тутур вә көнәрал губернатор кәсә јолла кәлиб Агстафада гатары сахладыр. Ф.Кө-чәрлинин һәјат јолдашы Бадисәба ханымын гоһумлары онунла керүшмәк үчүн Агстафа гатарынын гаршысына кәлирләр. Фиру-дин бәјин кәлишиндән хәбәр тутан Гори семинаријасынын мә'-зунларынын Газахда ишләјән бөјүк бир дәстәси дә Ф.Көчәрли илә керүшмәк мәгсәди илә гатарын гаршысына чыхырлар. Күр-чү чанишини илә Бадисәба ханымын гоһумлары Салаһлы бәјлә-ринин арасындакы танышлыг Күрчү Чанишинини кери гәјтарма-ға мәчбур едир. Гори семинаријасынын Газахдакы кечмиш мә'-

¹ Аз. Республикасы тарихи фонду 791 с. 1 сах. 19

зунлары семинаријанын эмлакыны тэләсик гатардан бошалдыб
газаха апарырлар. Ишин маһијјетиндән, АДР һөкүмәтинин гәра-
рындан хәбәри олмајан адамлар Ф.Көчәрлинин Шушалы олма-
сы илә әлагәдар белә шаијә јайырлар ки, куја Көчәрли семинари-
јаны Гарабаға көчүрмәк истәјирмиш. Газахда бу семинаријанын
тәсадүфән әсасланмасыны сөjlәjәнләр јайылмыш шаијәнин
Агстафадакы һадисә илә әлагәләндирмишләр; бир мәсәләни дә
ачыгламаг истәрдик. Нә үчүн АДР һөкүмәти семинаријаны ачмаг
үчүн мәһз Газах гәзасыны сечмишдир. Әввәлә, гејд етмәк ла-
зымдыр ки, о заман Тбилиси Загафгазијада мәдәни һәјатын мәр-
кәзи сајылырды. Азәрбајчан зијалыларынын әсас гүввәси Тиф-
лисдә топланмышды. АДР һөкүмәти бу тәһсил мүәссисәсинин
даһа сәмәрәли мүһитә јахын олмасыны нәзәрә алараг мәркәз-
дән узаглашдырмамаға чалышмышдыр. Икинчи тәрәфдән Га-
захда о заман Гори семинаријасынын ән габагчыл дәстәсиндән
Әһмәдаға Мустафајев, Һаләј бәј Шыхлински, Гајибов Сүлејман,
Әфәндијев Јусиф, Әһмәд аға Күлмәммәдов, Алјоша Муста-
фајев, Әһмәд Сејидов, Осман Шыхлински, Сәлим Әфәндијев,
Јусиф Гасымов, Әли Һүсејнов, Ибраһим Гајыбов вә бир чох
башгалары ишләјирди. Бу гүввәдән семинаријада мүхтәлиф
фәннләри тәдрис етмәк үчүн кениш имкан вар иди.

Үчүнчүсү, Ф.Көчәрли "Азәрбајчан" гәзетиндә јазырды ки,
Газах шәһәринин әһалиси АДР һөкүмәтинин гаршысында мәсә-
лә галдырмышдыр ки, Гори семинаријасынын Азәрбајчан ше'бә-
си Газаха көчүрүлсүн. Газағын идарә һеј'әти сөз верир ки, семи-
нарија үчүн он десјатин јер ајырачаг, бирдәфәлик үч мин манат
вә һәр илдә мин манат пул верәчәқдир. Еләчә дә Газахда
маарифпәрвәр Мәшәди Ибраһим адлы бир шәхс дә өзүнә мәх-
сус олан кениш вә чохотаглы бинаны Ф.Көчәрлинин ачагағы
семинаријаја бәхш етмәји сөз вермишди. Азәрбајчан һөкүмәти
малијјә хәрчләрини өз өһдәсинә көтүрмүш газахлыларын бу
хаһишини гәбул едәрәк 1918-чи ил 10 ијул сајлы ичласында мә-
сәләни Газахлыларын хејринә һәлл етмишдир. Гејд етмәк ла-
зымдыр ки, о заман Газахда идарә мүдирләринин һамысы Гори
семинаријасыны гуртармыш мә'зунлар олдуғу үчүн Ф.Көчәрли
белә күман едирди ки, јерли идарә мүдирләри семинаријаја
лазыми көмәк көстәрәчәкләр. Она керә Ф.Көчәрли дә семина-
ријанын Газахда ачылмасына тәрәфдар олмушдур.

Нәһајәт Газах семинаријасы 1918-чи ил нојабрын 10-да
тәнтәнәли шәкилдә ачылды. Әли Һүсејновун јаздығына керә
Ф.Көчәрлинин сәдрлији илә семинаријанын тәнтәнәли ачылы-

шында о заман Газахда јерләшән түрк ордусунун коменданты Сәбри бәј, түрк гарнизон рәиси Чамал бәј, Газах рәиси һаләј бәј Шыхлински, халг мәктәбләри инспектору Гиясбәјов, али мәктәбләр инспектору Әһмәд Аға Мустафајев, је чли һөкүмәтин мәмурлары, шәһәр адамлары вә семинаријаја дахил олачаг илк шакирдләрин валидејнләри иштирак едирдиләр. Тәнтәнәли ичласын кириш нитгини Ибраһим Әфәнди Гајыбзадә сәјләјәрәк гур'ан охумуш, гурандан елм вә тәһсилин зәурилији барәдә ки, кәламлары мисал кәтирмиш вә Азәрбајчан Демократик Республикасыны мөһкәмләтмәк үчүн дәрин, елми биликләрә јијәләнмәји лазым билмишдир. Ибраһим Әфәнди чыхышынын сонунда шә'р охумушдур. Даһа сонра түрк ордусунун Газахдакы јерли коменданты Сәбрибәј чыхыш едәрәк Газахлылары тәбрик едиб дејир ки, халга сәадәт кәтирәчәк бу тәдрис мүәссисәси јени ишыглы идејалары һәјата кечирәчәк адамлар тәрбијә етмәлидир. Сәбри бәј чыхышыны белә тамамлајыр: "Мүәллимләрсиз бу тәмәннасыз, фәдаиләрсиз милләтин хошбәхтлији, күчү вә гүввәси ола билмәз". Даһа сонра күрсүдән түрк ордусунун гарнизон рәиси полковник Чамал бәј аловлу нитгиндә мүстәгил Азәрбајчан Республикасынын кәнчләрини вәтән јолунда мөһсулдар әмәјә чағырыб дејир: "Вәтәни анчаг ити гылынчла дејил, һәм дә елмлә, тәһсиллә, әгиллә горумаг лазымдыр. Белә адамлар исә бу мәктәбдә чүчәриб јетишәчәкдир." Нәһәјәт тәнтәнәли ичласы јекунлашдыран семинаријанын директору, сәдр Ф.Кечәрли Гори семинаријасынын мәзијјәтләриндән дашынараг кес-тәрир ки, бу тәһсил мүәссисәси вәтәндән чох узагларда олсада, Азәрбајчан үчүн хејли мүәллим кадрлары һазырлады. Мүсәлман кәнчләри вәтәндән ајрылмыш бир шәраитдә тәрбијә алсалар да онлар өзләринин миллилијини, тәмизлијини, тохунулмазлыгыны там сахлаја билдиләр. Инди мән әминәм ки, бу мәктәб Вәтәнә кәлиркән о, халгы мә'нәви кериликдән азад етмәкдә бөјүк фактор олачагдыр¹. Беләликлә Газах мүәллимләр семинаријасы фәалијјәтә башлады.

Ф.Кечәрлијә Газахда олан Түрк ордусунун гарнизон рәиси дә јахындан көмәк едирди. Газахда Семинаријанын ачылышындан бир ил сонра 1919-чу ил 29 октябрда Гәза идарәсиндә түрк ордусунун гарнизон рәиси поковник Чамал Чаһид бәј јерли мүәллимләрин мүшавирәсини чағырды. Бу ичласын сәдри Ф.Кечәрли иди. Ичласдан хејли әввәл Чамал Чаһид бәј кәнд

¹ Азәрб. Гәзети. 20 ноябр 1918. № 40.

мәктәпләрини кәзиб дәрсләри мұшаһидә етмишдир. О заман Асланбәли кәндиңә һачы Маһмуд Әфәндиһин түрбәсинә зијарәтә кедән Чамал Чаһид бәј бу кәнддә Әһмәд Сејидовун ачдығы илк гыз вә оғлан мәктәбинә дә кәлмиш, дәрсләрдә иштирак етмиш вә шакирдләрич чавабындан разы галмышдыр. Чамал Чаһид бәј мұшаһидә етдији дәрсләри үмумиләшдирәрәк мұәллимләрин гаршысында кениш мә'рузә илә чыхыш етмишдир. О, мә'рузәсиндә мәктәблиләрин тә'лим тәрбијә мәсәләсини кениш тәһлил едәрәк демишдир: "Харичи көрүнүшү илә мәндрә пис тәәссүрат јарадан јујунмамыш, чиркли, чырыг-чындыр кејинмиш ушаглар тәбии әгл, истедад вә дүшүнчә көстәрдиләр". Чамал бәј мә'рузәсиндә әтраф мүнһитдә вә аиләдә тәрбијә үчүн о гәдәр дә әлвәришли имканын олмадығыны вурғулајыб ушаглары мәктәбдә даһа чох мәшғул етмәји, бош-бош вејилләнән шакирдләрә мәктәбдә әлавә ишләр тапшырмағы, онлары һәвәсләндирмәк үчүн палтар, ајаггабы вә дәрс ләвазиматынын верилмәсини зәрури һесаб едирди. Мә'рузәчи гызлар үчүн дә мәктәпләрин ачылмасыны лазым билирди. Чамал бәјин фикринчә бу көрпә балалар сабаһ семинаријанын мәзунлары олачаглар. Онлары һәјата, вәтәнә доғру хидмәт руһунда тәрбијә етмәк үчүн иши ибтидаи мәктәбдән дүзкүн гурмағын вачиб олдуғуну көстәрмишдир¹.

Ф.Көчәрли рәһбәрлији дөврүндә Газах семинаријасында тә'лим вә тәрбијә мәсәләләри

Әввәлки бөлмәләрдә гејд етдијимиз кими 1917-чи илдә Гори семинаријасы бағланды вә онун Азәрбајчан шө'бәси Газахә көчдү. Бу барәдә кениш данышдығымыз үчүн биз бурада анчаг Ф.Көчәрлиһин рәһбәрлији алтында Газах семинаријасында һәјата кечән тә'лим тәрбијә ишләринин тәшкили мәсәләләсиндән бәһс едәчәјик.

Һәлә фәәлијјәтинин илк күнләриндә мұәллим вә мұәллим һазырлығына хусуси диғгәт јетирән Ф.Көчәрли тәкчә Гори вә Ирәван семинаријаларында һазырладығы мұәллимләрин дејил, еләчә дә Азәрбајчанда фәәлијјәт көстәрән мұәллимләрин габагчыл тәчрүбәсини, мәктәбә, дәрсә олан мұнасибәтини үмумиләшдирәрәк "Загафгазијада мұәллим семинаријасы" "Мүсәл-

¹ Азәрб. Гәзети. 12 нојабр, 1919-чу ил. №3

манларын еһтијачы мәсәләси", "Тә'лим хејир едәнләримизин чәзасы", "мәишәтимизә даир" вә бир чох башга силсилә нәзәри вә педагожи мәгаләләриндә мұәллим вә онун һазырлығы мәсәләләринә тохунараг јазырды ки, мұәллим орта әсрләрдә олан кими анчаг дәрс дејән мөһдуд адам олмајыб, ичтимаи халг адамы олмалыдыр. О, үч саат формал дәрсини дејиб евә гачан, ишини бунунла битмиш һесаб едән мө'мур мұәллимләри тәнгид едәрәк беләләриндә мұгәддәс борч, мәс'улијәт, вичдан олмадығыны јазырды. Ф.Көчәрлини нараһат едән мұәллимләрин јарымчылығы, өз үзәриндә ишләмәмәси, ирәлијә чан атыб инкишаф етмәмәси иди. О, емрүндә әлиһә бир гәзет вә китаб алмајыб ордан-бурдан ешитдикләри илә гәнаәтләнән адамларын зијалыдан чох мө'мур адамлара дөндүјүнү јазырды. Ф.Көчәрли мұәллими тәшәббүска, јенилик уғрунда мұбаризә апаран, наилијәтләри илә кифајәтләнмәјән, тә'лим вә тәрбијәнин јени үсул вә васитәләрини ахтаран адам кими тәсәввүр едирди. Ф.Көчәрли мұәллим вә мұәллим һазырлығы һаггында сөјләдији фикирләрини Гори вә Газах Семинаријаларында тәтбиг едиб јүксәк нәтичәләр әлдә етмишди. Ф.Көчәрли Газахда јараначаг јени семинаријанын ишини доғру гурмаг үчүн өзү илә бәрәбәр Горидән үч нәфәр јүксәк ихтисаслы, савадлы, тәшәббүска вә халг балалары үчүн үрәји јанан, вичданлы Ибраһим Гајыбов, Мирзә Вәлијев вә Мустафа Мәммәдов кими мұәллимләри кәтирди. Ф.Көчәрли о заман Газахда фәалијәт көстәрән Әли һүсәјнов, Әһмәд Аға Мустафајев, Јусиф Гасымов, Исфәндијар Вәкилов, Мәиш һүсәјнов кими Гори семинаријасыны гуртармыш халг мұәллимләринин ән габагчыл дәрәсәсини семинаријада дәрәсә етди. О, бу адамларын сә'ји вә јахындан кемәји илә семинаријанын тә'лим вә тәрбијә ишләринин тәшкилиһә башлады. О заман мәктәбә ушаг топламаг ән чәтин мәсәләләрдән бири иди. Әһалинин 90%-нин савадсыз олмасы, кәндләрдә феодал-патриархал әһәләрин һөкм сүрмәси, кәндлиләрин мал, гојун, әкин, бичинлә мәшғул олмасы вә бу просесдә ушагларын әмәјиндән кениш истифада етмәләри тәһсилиһә әһәмијәтини баша дүшмәјән авам кәндлиләрә ушагларынын мәктәбә кетмәләринә мане олан сәбәбләр иди. Инди семинаријада тәләбә топламаг үчүн кениш тәблиғат иши апармаг, халг ичәрисинә кедиб онлары инандырмаг, гур'андан кәтирилмиш игтибасларла елмин әһәмијәтини баша салмаг лазым кәлирди. Ф.Көчәрли белә бир ағыр шәраитдә охудуғу Гори семинаријасында Чернејевскинин тәләбә топламаг тәчрүбәсиндән истифада едиб Ибраһим Гајыбов,

Мустафа Мəммədов, Əһмəd аға Мустафајев, Мирзə Вəлијев, Ју-сиф Гасымов, Əли Нүсєјнов вə Мəиш Нүсєјнову тəлəбə топламат мəгсəди илə Газах вə Азəрбајчанын дикəр рајон вə кəндлəринə е'зам етди. Дикəр тəрəфдən Ф.Кечəрли о заман Газахын кəндлəриндə фəалијəт кəстəрən Гори семинаријасынын кечмиш мə'зунларындан Əһмəd Сєјидов, Осман Əфəндијев, Сəлим Əфəндијев, Осман Шыхлински, Иса Абакаров вə дикəрлəринин кəмəјиндən истифадə етди. Бу мўеллимлəр Кечəрлинин чагырышына чаваб оларат охутдуғлары ушағлардан лəјағəтли, габилитетлəрини сечиб, семинаријат кəндəрдилəр. Мəсəлən Асланбəли кəндиндən Ə.Сєјидов дəрс дејиб охутдуғу Сүлєјман Сєјидов, Надир Сєјидов, Мəммəd Мəммədов, Һəмид Нəсибов, Мəчид Нəсибов, Һəмид Мустафајев, Мəнсур Јағубов вə бир чох башгаларыны семинаријат кəндəрди. Фирудин бəјин бу тəблиғаты вə сечмə усулу өзүнүн мўсбəт нəтичəсини верди. Семинаријат топлашанларын сајы истəнилəндən дə чох олду. Тарих елмлəри доктору, профессор М.Вəкилов семинаријат иллəрини хатырлајат јазырды ки, нənəm мəни семинаријат кəтирəркən балача гардашым Сəмəd Вурғун да нənэмə јалварды ки, ону да семинаријат охуматат гојсун. Ф.Кечəрли ушағын бојунун балача вə јашынын аз олдуғуну керүб ону мəктəбə гəбул етмəк истəмəди. Елə о дəм Сəмəd Вурғун Кечəрлијə дејир: "Сən нə билирсən бу башда нəлəр вар". Белə кəсəрли чавабдан хошланан Кечəрли ону гəбул едир. Ф.Кечəрли Газах семинаријасынын ишини доғру истигамəтлəндирмəк мəгсəди илə педагоғи шура тəшкит едир. Педагоғи шуранын бəтүн үзвүлəри дəмəк олар ки, Ф.Кечəрлинин Гори семинаријасындакы тəлəбəлəри олмуш мўеллимлəр иди. Тəдрис просєсинин вə тəдрис мўəссисəлəринин бəтүн Һəлгəлəри илə дəриндən таныш олан бу шура үзвлəринə тə'лим-тəрбијə ишлəрин зəрурилијини, мўеллим вə тəрбијəчилəрин вəзифəлəрини баша салмат лазым дејилди. Һəр кəсин өз мўгəддəс вəзифəсини лəјигинчə јеринə јетирəчəјинə əмин олан Ф.Кечəрли педагоғи шуранын биринчи ичласында Гори семинаријасынын низамнамəсини əсəс кəтүрəрəк Азəрбајчан Дəмократик Республикасынын милли марағларына мўвағиг, шакирд вə мўеллимлəр үчүн јени 2 груп мəсəлəни əхатə едən тə'лиमत Һазырлады. 1-чи група шакирдлəрин тə'лим кəјфијетини јүксəлтмəк вə кəлəчəк мўеллимə лазым олан кəјфијетлəри ашыламағы дахил етди. 2-чи група исə мўеллимлəрин əлбир, гаршылығлы иши, мўеллимлəрин шəхси нумунəси, мə'рифəти вə нəзакəти кими мəсəлəлəри дахил етди. Ф.Кечəрли тə'лиматын 2-чи

бэндинә мүвафиг әлверишли тәрбијә үсуллары сечир, ев тапшырыгларынын нормадан чох олмамасына нәзарәт едир, керидә галан, хәстәлик үзүндән јетирмәјән шакирдләрлә ишә вә синифдән харич оху кими мәсәләләрин дүзкүн тәшкилинә диггәт јетирир. Ф.Көчәрли шакирдләрин сәмәрәли ишләмәси үчүн дәрс отагларынын, јашајыш биналарынын сәлигәсинә, хусуси диггәт јетирмәклә јанашы ушагларын сәһһәтинә, истираһәтинә дә шәраит јаратмаға чалышырды. Ф.Көчәрли педагожи шуранын тәсдиг етдији гәјдалара мүвафиг шакирдләрин пансиондан ичазәсиз чыхмасына, кәнар шәхсләрлә әлагә јаратмасына да ичазә вермирди. Ф.Көчәрли Гори семинаријасында олдуғу кими Газах семинаријасында да нөвбәтчи мүәллим вә тәләбәләр тәјин едәр, бу нөвбәтчиләрин наһары төшкил етмәләринә хусуси нәзарәт едәрди. Мәлүм олдуғу кими семинаријанын пансионунда кәнддән вә башга рајонлардан кәлән ушаглар јашајырды. Бә'зән ушагларыны јолухмаға кәлән валидејнләр онлара ев јемәкләри вә мејвә кәтирәрдиләр. Ф.Көчәрли, еләчә дә нөвбәтчи мүәллимләр бу јемәкләрин кејфијјәтини јохлајар вә кејфијјәтсизләри кери гәјтарарды. Ф.Көчәрли "гәјдалара" мүвафиг пансиондан ичазә илә шәһәрә вә тәтил заманы евләринә кетмиш тәләбәләрин вахтында гәјытмаларыны онларын нәзәринә чатдыраркән гәјданы позанларын чәзаланачағыны, һәтта семинаријадан харич едиләчәкләрини дә онлара баша салырды. Ф.Көчәрли семинаријада елә гәјда гојмушду ки, ушаглар дәрсә кәлмәдији күнләрин дә материалыны әлавә саатларда мүәллимә чаваб вермәли идиләр. Ф.Көчәрлинин семинарија үчүн тәтбиг етдији гәјдаларын "семинаристләрин һәјат тәрзи" белмәсиндә тәләбәләрин күн режимини мүәјјәнләшдирмәк, дахили гәјдалары јеринә јетирмәк, сәһијјә тәләбләрини өдәмәк, мадди вә мә'нәви еһтијачлар үчүн алынмыш әшјалары горумағы да дахил етмишдир. Ф.Көчәрли семинаријада рәғбәтләндирмәк үсулу кими һәфтә әрзиндә дәрсләриндән гејри кафи гијмәт алмајан вә өзүнү ләјагәтли апаран тәләбәләрә наһардан сонра 3 саатлыг шәһәрә кәзмәјә ичазә верирди.Һәфтә әрзиндә нөгсаны олмајан тәләбәләрә, еләчә дә бајрам күнләриндә валидејн вә гоһумлары илә көрүшмәјә шәраит јарадырды. Ф.Көчәрли пансиондан кәнара чыхан тәләбәләрә өзүнү шәһәрдә вә кәнар јерләрдә ләјагәтли апармаларыны тәләб едирди.

Ф.Көчәрли Гори семинаријасынын ән'әнәләринә садиг галараг Газахда да тәләбәләрин тә'лим ишләринин кејфијјәтини јүксәлтмәк, методики вә педагожи мәсәләләри мүзакирә едиб

мүөллимләрә төвсијјәләр һазырламаг үчүн мүхтәлиф комисси-
јалар јаратмышдыр. Бу комиссијалар дәрсдә хорла оху, маһны,
ше'р демәк, мүхтәлиф дидактик ојунлар кечирмәк, дәрсдә кәр-
кинлији арадан галдырмаг үчүн кимнастик тәмринләр етмәк
үчүн мүөллимләрә көстәриш верирди. Бу комиссијалар еләчә
дә тә'лим просесиндә оху, јазы нөвләри, әјанилик кими мәсәлә-
ләрин истифадәсиндә мүөллимләрә көмәк көстәрир, дәрсдә гә-
зет вә журналлардан кәсилмиш мүхтәлиф шәкилләр васитәси-
лә мәктәб һәјатына, аиләјә, илин фәсилләринә, көркәмли шәх-
сијјәтләрин һәјатына даир албомларын нечә дүзәлмәси барә-
синдә дә мүөллимләрә вә шакирдләрә төвсијјәләр верирдиләр.
Мүөллимләрин тә'лим материалы илә бағлы дүзәлтдикләри бу
әјани ишләрдән тәләбәләр һәм дәрсдә, һәм дә педагожи тәч-
рүбә мүддәтиндә истифадә едирдиләр. Бу ишләрин һамысы
Ф.Көчәрлинин дүзәлтдији комиссијаларын көстәриши әсасында
һәјата кечирилирди. Ф.Көчәрли семинаријанын мүөллимлә-
риндән тәләб едирди ки, онлар бөјүк педагожи мөһарәт вә
мәрифәт көстәриб тәләбәләрин һәр биринә фәрди јанашсын вә
онлары габилијјәтинә мүвафиг ишләтсинләр. Ф.Көчәрли Газах
семинаријасында елә мүнәсиб вә әгилли иш әһвал руһијјәси вә
педагожи мүһит јаратмышды ки, орада апарылан ишләрин нөв-
ләринә, һәчминә, рәнкарәнклијинә вә мәзмунуна тәәччүб етмә-
мәк олмур. Мәсәлән семинаријада педагожи коллектив шифаһи
ифадәнин китаб, дәрслик, бәдии әдәбијјат, јазылы вә график
ишләр, үзүндән көчүрмә, әзбәр јазы, охунмуш чәтин сөзләрин
сечилмәси, ше'р вә тәмсилләрин нәзмә чәкилмәси, әдәби пар-
чаларын әсас һиссәләринин јерини дәјишмәклә өз сөзләри илә
мәзмуну ифадә етмәк, чографи хәритәләр чәкмәк, мәктуб, әризә
јазмаг, дөфтәрхана иши илә әлагәдар јазышмалары өјрәнмәк
кими мүхтәлиф нөв тә'лим ишләри апарырдылар.

Азәрбајҹан Демократик Республикасы дөврүндә Маариф
Назири һәмид бәј Шахтахтински өлкәдә кедән миллиләшмә илә
әлагәдар Семинаријаларда тәһсилин мәзмунуна хусуси диғгәт
јетирмәји вә ону јени дөврүн тәләбләринә мүвафиг гурмаг үчүн
Фирудин бәј Көчәрлијә белә бир тәлиғә кендәрди. "Һеч шүбһә
јохдур ки, мәктәбләрдә семинаријалар үчүн һал-һазырда про-
грамлар мөвчуддур. Анчаг һәјат бу програмларын јениләри илә
әвәз едилмәсини тәләб едир. Көһнә програмлардан лазым ол-
мајанлары, артыглары вә аз лазым олан материаллары чыха-
рыб, онлары јениләри илә, јени дөврүн тәләбләринә чаваб ве-
рән мәсәләләрлә әвәз етмәк вә програмда мөвчуд олан мәсәлә-

лери бу күнү нәзәрә алан элементләрлә зәнкинләшдирмәк лә-
зымдыр"¹. Фирудин бәј бу мәктубла әлагәдар Газах Семина-
ријасынын програмыны јенидән ишләди. Лакин орада әсаслы
дәјишлик етмәди. Чүнки һәлә семинарија Газаха кәләркән се-
минаријанын програмыны тутан Ф.Көчәрли орада милли адәт-
әт нәләримизи нәзәрә алмыш бу күн үчүн вачиб оланлары сах-
ламыш икинчи дәрәчәли мәсәләлери чыхармыш вә програмы је-
ни дөврүн тәләбләрини нәзәрә алан програм кими дүзәлтмиш-
ди. Ф.Көчәрли нәинки Газах семинаријасыны һәтта Азәрбајҗан
маарифпәрвәрләринин башга тәдрис мүәссисәләри үчүн дү-
зәлтдикләри програмлара да өз мүнәсибәтини билдирәркән ана-
дилимизин тәмизлијини сахламағы төвсијә едәрәк јазылан
програмлардан "Чок" "Шимди" "Әвәт" вә с. бу кими Азәрбајҗан
дилинин ганунаујғунлуғларына мұвафиг олмајан сөзләрин чыха-
рылмасыны тәнгид вә тәкид етмишдир. О, бу мүнәсибәтлә Аб-
дулла Шаигә јазырды: "Програмларын чүмпәсиндән зијадә, сиз
тәртиб етдијиниз мәнә хош кәлди. Әкәр онда јаздығыныз
мүддәалардан ләзымсыз сөзләр чыхарылсын (түрк сөзләри
С.Ф.) чүмләсинә әмәл олунарса онда тәләбәләр курсу тамам
етдикдә, кәрәкдир јахшы савадлы олсунлар. Буна да мәним
шәкким јохдур"². Ф.Көчәрли Газах семинаријасында Демократик
Республиканын миллиләшмә илә әлагәдар кәндәрдији Азәр-
бајҗан тарихи курсунун програмыны гәбул едир, тарих дәрслә-
рини бу әсасда кечмәји тәклиф етди. Програм түрк халғларынын
о чүмләдән Азәрбајҗан түркләринин тарихини һәртәрәфли кәс-
тәрән чох гијмәтли бир сәнәд олдуғу үчүн ону там вәрмәји гәрәра
алдыг.

1. Көчәри түрк гәбиләләри вә халғлары
2. Гәдим түрк дәвләти
3. Мәһәммәд Гәзнәви сүләләсинин һекмранлығы дөврү
4. Түрк сәлчуглары вә онларын мәдәни хидмәтләри
5. Чингиз хан вә сәләфләринин дөврү
6. Гызыл Орда вә онун сәрһәдләри
7. Тәјмурун әсир дүшмәси /шаһ-Рох. Улугбәј/.
8. "Бөјүк Моғоллар" һаггында гыса мә'лумат /Бабур
Әкбәр/.

9. Осман дәвләтинин јаранмасы, бу дөврүн султанлар
һаггында гыса мә'лумат- кәнч түркләр һәрәкәтына гәдәр /о да

¹ Азәрбајҗан Республикасы, Тарих архиви Ф-797 С-1 №19

² А. Шаиг. Әсәрләри чилд 4 сәһ.420

дахил олмагла/ /Биринчи Осман, 1-чи Урхан, 1-чи Бајазит, 1-чи Мурад, 2-чи Мөһөммөд, 1-чи Сөлим, Гара Мустафа Көпүрлү/.

10. Түркүстан рөһбәрләри. Төјбали хан, Абдулла хан, Абдулла Гази вә башгалары.

11. Азәрбајчан һаггында тарихи арајыш вә Шаһ Аббас, Надир шаһ вә Ширван ханлары һаггында етәри мә'лумат вермәк.

Эпизодик курсун програмында даһа сонра јухарыда көс-тәрилән мәсәлләр бир-бир изаһ едилирди:

1. Түрк халгларынын тарихиндә чохлу адамларын, ганун-веричиләрин адларына раст кәлирик. Түрк халгларынын тарихини бачарыг вә мәһарәтлә тәдриси, гејрәт, зәһмәт вә габилијјәт тәчәссүмү олан бу адамларын сурәтини ушагларын һафизәсиндә ән көзәл вә парлаг образ кими өмүрлүк һәкк едә биләр. Програмын көчәри түрк гәбиләләри бөлмәсиндә ушагларын диггәтини мүтләг түркләрин вәтәни олан Алтајда гәдим түрк халгларынын мәдәни ишләринә јөнәлтмәк лазымдыр. Мәсәлән: Түркләрин Алтај дагларында дәмир филизи чыхармасы, мүхтәлиф силаһ нөвләрини дүзәлтмәси вә с.

2. Гәдим түрк дөвләтләри фәслини кечәркән әсас диггәти орхон јазыларына јөнәлтмәк лазымдыр. Бу јазылар Раулов вә Немаранскинин тәрчүмәсиндә ушаглар үчүн чох мараглыдыр.

3. Ујғур јазыларына, хүсусән дә түрк халгларынын "Домостроју"¹ олан "Гудатку-билик" китабына диггәт јетирилмәли вә тәдрис заманы бу китабдан кениш истифадә едилмәлидир. Бу китаб поетик диллә јазылан вәләһедичи бир әсәрди. Бу китабын бир чох јерләри инди дә өзүнүн әхлаги-тәрбијәви әһәмијјәтини итирмәмишдир.

4. Шакирдләри "Ујғур" јазылары илә бәрәбәр "Јенисөј" јазылары илә дә таныш етмәк лазымдыр. Мә'лум олдуғу кими бу јазылар анчаг "Јенисөјин дашлары" үзәриндә дејил, бир сыра евәшјаларынын үзәриндә дә һәкк олунмушдур. Она керә дә шакирдләри баша салмаг лазымдыр ки, тәкчә чанлы тәбиәти мүшәһидә етмәк дејил, һәм дә әшјалар үзәриндә мүшәһидә габилијјәти көстәрсинләр.

5. Гәзнәви дөврүнү кечәркән Мөһөммөд Гәзнәвинин һәрби тәшкилатчылыг ишләринә, хүсусән дә мәдәнијјәт саһәсиндәки фәәлијјәтинә диггәт јетирмәк лазымдыр. Ушаглара Мөһөммөд Гәзнәвинин өз әтрафына көркәмли илаһијјат вә әдәбијјатшүнас

¹ Домострој - XVI әсрдә тәрбијәнин истигамәти вә онун гаршысында гојулан вәзифәләрдән, хүсусән дә аилә тәрбијәсиндән кениш бөһс едән гијмәтли педагожи абидәдир.

мүтәхәссисләр топладыгындан да данышмаг лазымдыр.

6. Сәлчуг дөврүнү өйрәнмәк мүнһүм әһәмијјәт кәсб едир.

а) Она көрә дә түрк сәлчуглары узун мүддәт Кәнчә, Тифлис вә Ермәнистанда олмушлар.

б) Бир дә она көрә ки, бүтүн дүнјанын алимләри тәрәфиндән түрк сәлчуглары шә'ријјат, мө'марлыг вә халг инчәсәһәти сәһәсиндә мәдәни-маариф ишләрини јазан бир дәвләт кими танынмышдыр.

7. Чинкиз хан дөврү түрк халглары ичәрисиндә о гәдәр мараглы вә мәшһүрдур ки, бу бәһсин өйрәнилмәси һәр бир савадлы адам үчүн лазымдыр.

а) Чинкиз ханын ушаглыг илләри, әсирлик заманы онун касыблыгы, кәнчлијиндә көстәрдији гәһрәмәнлыгы, вә с. кими бир чох һүнәрини көстәрмәк кәнч нәсилдә тарихимизә һөрмәт вә тәғлид һисси тәрбијә едә биләр.

б) Чинкиз ханын түрк гәбиләләрини бирләшдирмиш, "Гара Горум" мәркәзини јаратмыш "Јасаг-Намә" шәклиндә ганунлар тәртиб етмиш, гадынларын бәрабәрлик принципини һәјата кечирмиш вә динә итаәтин әсасларыны вермишдир. Кичик јашлы ушаглар Чинкиз ханын тарихини бу бахымдан өйрәнмәлидирләр.

8. Ушаглар Чинкиз ханын ардычыллары вә давамчылары бөлмәсини өйрәнәркән Сибирин хәритәси, Волганы (гәдим Утилин) сәһилиндәки Гызыл Орданын һәјаты илә дә таныш олмалыдырлар.

9. Тејмурун дөврү шакирдләр үчүн мүхтәлиф бахымдан ән мараглы тә'лим материалыдыр. Тејмурун "Тәрчүмеји-һалы", јүксәк ирадәси вә әзми илә шәргин вә гәрбин бөјүк һөкмдары олан белә бир адамын һәјаты ушаглара чох шәј өйрәдә биләр.

10. Ушаглар Тејмурун һәрби тәшкилатчылығыны өйрәнәркән XIV әсрдә түрк халгларынын һәрби гәләбәләринин сирри һаггында чох шәји баша дүшә биләр.

11. Тејмурун Асијаны зәбт етмәси вә Русијаја јүрүшүнү изаһ етмәк. Гәрбин вә Шәргин XIV-XV әсрләрдәки хәритәсини көстәрмәк. Тејмурун I Бәјазитлә мүбаризәси Кичик Асијаны өйрәнмәк үчүн кириш олмалыдыр. Шакирдләр үчүн олдуғча чох мараг доғуран бир мәсәлә дә Тејмурун Сәмәргәнддәки маликә нәсидир. Бунлары чоғрафија китабларынын һамысында тапмаг олар. Үмумијјәтлә, Тејмурун тикдирдији абидә вә ме'марлыг нүмунәләри шакирдләрдә естетик зөвгү тәрбијә етмәк үчүн бөјүк әһәмијјәт кәсб едир. Кичик јашлы ушаглар үчүн тејмуриләр.

Бабур-Әкбәр вә үмумијјәтлә "Монголлар" һаггында сәһбәтләр ушаг фантазијасыны зәнкинләшдирән сирләр дүнјасыдыр.

12. Түрк тарихи һаггында сонракы мә'луматлардан вә елә-чә дә XV-XVI әсрләрдә Атаман империјасындан данышаркән 2-чи Мәһәмәдин Гәрбә вә Шәргә жүрүшү. Константинополу тутма-сынын әһәмијјәти, 1-чи Сәлим дөврү, Бөјүк Сүләјман һаггында, Атаман дәвләтинин чичәкләнмәси, 3-чү Мурад вә онун дөврүндә түрк ордусунун Азәрбајчана вә Күрчүстана жүрүшү үзәриндә да-јанмаг лазымдыр. Атаман тарихиндән данышаркән јахшы олар ки, ушаглара түрк әдәбијјаты тарихиндән дә мә'лумат верилсин. Ушаглары Осман империјасы илә таныш едәркән әјани вәсаит кими Константинополун шәкли, Кичик Асијанын тарихи абидә-ләриндән вә орада апарылан археоложи газынтылардан да истифадә етмәк лазымдыр.

13. Ушагларын диггәтини Фәјбани ханын, Абдулла ханын, Абдул Газинин /түркүләрин әждады-Родасповија/ вәтәни олан Түркүстана чәлб етмәк, јенәлтмәк јахшы оларды.

14. Епизодик тарихин јекун һиссәсини јерли доғма вәтәнә һәср етмәк лазымдыр. Бу заман керкәмли Шаһ Аббасын, Надир шаһын, Ширван ханларынын тәрчүмеји-һалы шакирдләрә ајдын олачаг.

15. Доғма дијары өјрәнәркән әсас күчү елми екскурсијала-ра вермәк лазымдыр ки, ушаглар тарихин кечмиш јерләри илә, јә'ни тәпә, јарған, гәдим тикилиләр, гәдим һасарларла таныш ол-сунлар вә онларда кечмишимизә, милли мәдәнијјәтимизә мә-һәббәт һисси ојансын. Бунлар ушаглара чох шәј өјрәдә биләр. Ушаглар анчаг бу јолла доғма кечмишимизин гәдим дөврүнү сә-вә биләр. (238) Бу програмдан һәр шәј ајдындыр. Бу програмы бүтүнлүклә вердик.

Ғазах Маариф Шә'бәсинин кечмиш мүдири Әмәкдар мӯәл-лим Мирғасым Әфәндијевин шифаһи хатирәсинә көрә Семина-ријанын мӯәллими Јусиф Ғасымов Бу програм әсасында китаб-ча вәсаит һазырлајыбмыш. Бу вәсаит Мирғасым мӯәллимин де-дијинә көрә архивдә имиш. Семинаријанын архиви КҒБ-нин иш-чиси бир ермәни тәрәфиндән јандырыларкән бу гијмәтли вәсаит дә онларын ичәрисиндә мәһв олмушдур. Јусиф Ғасымов сонра-лар Петербургда вилајәт комитәсини 2-чи катиби, Краснојар-скидә Вилајәт комитәсинин 1-чи катиби вәзифәсиндә ишләјиб. 1937 -чи илдә Сталин репресијасынын гурбаны олуб. Сүркүндән гајытдыгдан сонра о, Азәрбајчан МК инзибати шә'бәсинин мү-дири олду. Елә бу заман о, КҒБ -нин зәһминдән горхмајараг Түрк

халгларынын тарихинә даир кениш бир мә'рузә илә чыхыш етди. Онун һағында бәзиләри партија ишчиси дејә үстүндән кечмәк истәсәләр дә, Јусиф мӯәллим өмрүнүн сонуна кими түрклүјүнү садәлик, тәмизлик вә мә'нәви јүксәклијини, мӯәллим етикасы вә нәзакәтини сахлајан бир инсан олмушдур.

Ф.Көчәрли 1919-чу илдә Газах Семинаријасынын Педагожи Шурасында јени програма кечидлә әләгәдар Гори Семинаријасында тәтбиг едилән мүддәтли јазы ишләринә хусуси әһәмијјәт вермәји көстәрди вә бу ишләрин ичрасы заманы онларын сәлигәсинә, тәмизлијинә, хәттин көзәллијинә, ғырагда тәмиз сәһнин бурахылмасына, сәтирдән-сәтрә дүзкүн кечирмәјә, јазынын ичәрисинә сучәкәнин гојулмасына вә јазы ишинә нәфис чилдин чәкилмәсинә дә диггәт јетирмәји мӯәллимләрин нәзәринә чатдырмышдыр. Семинаријанын сабиг мә'зуну һачыбала һачыјев охудуғу илләри хатырлајаркән дејирди: "Бу тәдрис мӯәссисәсиндә һәгиги елми биликләр вә әдәбијјат өјрәдилирди. Бизим јаздығымыз мүддәтли јазы ишләримиз инди институтлардакы бурахылыш ишләриндән дә үстүн олурду." Гори Семинаријасынын тәчрүбәсини арашдыраркән көрүр ки, бу тәдрис мӯәссисәсиндә хусуси Азәрбајчан әдәбијјаты дәрсләри кечилмәдијинә бахмајараг семинаријанын мүтәрәгги мӯәллимләри хусусән дә Ф.Көчәрли, Р.Әфәндијев, С.Вәлибәјов илаһијјат дәрсләриндә тәләбәләринә илаһијјат јеринә ана дили, Азәрбајчан әдәбијјаты кечиб ону тәләбәләринә елә севдирмишләр ки, сонралар бу мәктәбдән Азәрбајчан әдәбијјатынын көркәмли нүмајәндәләриндән С.С.Ахундов, Аббас вә һусејн Минәсәзовлар, Сүбһанвердиханов, Һ.Санлы, Ибраһимбәј Мусабәјов, Ч.Мәммәдгулузадә, Н.Нәриманов кими көркәмли јазычы, шаир вә журналистләр чыхды. Ф.Көчәрли дә Газахда "Азәрбајчан әдәбијјаты тарихи" китабыны јазмагла Газах Семинарија мә'зунларына Азәрбајчан әдәбијјатынын көркәмли нүмајәндәләриндән Закир, Видади, Фүзули вә бир чох башгаларынын әсәрләрини вә үмумијјәтлә Азәрбајчан әдәбијјатыны тәләбәләринә севдирә билди. Сәмәд Вурғун, О.Сарывәлли, Мейди һусејн, Исмајыл Шыхлы кими көркәмли шәхсијјәтләрин јетишмәси дә Ф.Көчәрлинин әдәбијјатымызы севдирмәк чәһдинин нәтичәси иди. Ф.Көчәрлинин Газах Семинаријасында ән бөјүк наилијјәтләриндән бири дә Гори семинаријасынын синифдәнхарич тәдбирләр ән'әнәсини давам етдирмәк олду. О, бу васитә илә кәләчәк халг мӯәллимләринин нәзәри вә практикы һазырлығы чәрчивәсини хејли артырмаға наил олду. Семинаријада Педагожи Шуранын ғырары

илә мұәллимләр тарихи һадисәләрә, көркәмли шәхсијјәтләрин хатирәсинә һәср едилмиш кечә вә сәһәрчикләр кечирмәк, мә'рузә, реферат јазмағ вә бу тәдбирләрин ез ахары илә көтмәмәси үчүн Ф.Көчәрли башда олмагла синиф мұәллимләри китабханалара кедир вә кечириләчәк кечәнин тематикасына мұвафиг әдәбијјат мұәјјәнләшдириләр. Педагожи Шуранын гәрарын-да дејилди ки, кечирилән кечәләрдә тәләбәләр диаграм, шәкил, албом дүзәлтмәли вә отағы зөвглә бәзәмәлидирләр. Педагожи Шура белә һесаб едирди ки, бу ишләр тәләбәләрин исте'дад вә габилитетләринин чилаланмасы илә јанашы онларын билитини артырып, тәчрүбәсини кенишләндирип, даврааныш мәдәнијјәтини јүксәлдир вә тәләбәләрдә көк салмыш патриархал гәјдапарын арадан галдырылмасына көмәк едир. Газак Семинаријјасынын бу зәнкин ишкүзар тәдбирләри ичәрисиндә Семинаријјадан харич оху мәсәләси ән мұһүм јерләрдән бирини тутурду. Ф.Көчәрли Гори Семинаријјасынын бу саһәдәки тәчрүбәсини ејнән Газак Семинаријјасына кәтирәрәк тәләбәләр үчүн мәчбури вә көнүллү әдәбијјат мұәјјәнләшдирип, онлары дәрс илинин әввәлиндән тәләбәләрин нәзәринә чатдырырды. Ф.Көчәрли белә һесаб едирди ки, бу мәчбури вә көнүллү әдәбијјат сијаһысы садәчә, формал характер дашымајаб дәрс просесинин тәркиб һиссәсини тәшкил етмәли иди. Верилән әдәбијјат чидди јохланылырды. һәр тәләбә охудуғу материал барәдә мұәлиминә јазылы мә'лумат вермәли иди. Белә мә'лумат шифаһи дә ола биләрди. Бәзән дә охунулмуш китабын мұзакирәси кечирилирди. Мұзакирәдә тәләбәләр охунмуш китаб һағгында тәнгиди гејдләрини дејир вә гејд дәфтәрчәләриндән кәтирдикләри ифадәләри, марағлы јерләри динләјичиләрин нәзәринә чатдырырдылар. Марағлы бурасыдыр ки, семинаријада тәләбәләрә бу күн бизим тәләбәләрин һәјата кечирә билмәдији, гејдә алмадығы китабын ады, мұәллифи, һарада вә нә вахт нәшр олундуғу, охудуғу тарихи әсәрин әсас идејасы, әсәрдәки гәһрәмәнларын характеристикасы кими чоҳ вачиб мәсәләләр өјрәдилди. Синифдәнхарич оху мәсәләси бу күнкү орта вә али мәктәбләримизин ән нөгсанлы, ән јаралы јеридир. 1974-чү илдә Харики Дилләр институтун китабхана мүдири Әләддин Әлијев белә бир експеримет апарды ки, көрәк 3000 тәләбәмиздән 5 ил мүддәтиндә китабханадан нечә тәләбә бәдии әдәбијјат алыб. Мә'лум олду ки, 5 ил мүддәтиндә чәми 7 тәләбә бәдии әдәбијјатла марағланыб. Она көрә бу күн тәләбәләримизин сәвијјәси ашағы, нитги бәрбаддыр. Онлар инша јазылары заманы оғрун-оғрун чибләриндә кәтирдикләри

кағызларындан өзкәләринин фикирләрини көчүрмәкә мәшғул-
дурлар. Бу күн Гори вә Газах Семинаријасынын синифдәнхари-
оху мәсәләсини дирилтмәк вә ону реал бир ишә чевирмәк
мүстәгил Республикамыз үчүн даһа вачиб вә даһа зәруридир.

Газах Семинаријасында бир марағлы синифдәнхари-
ч дә - экскурсија вә кәзинтиләрин апарылмасы иди. Бу тәдбирләр-
рин мүвәффеғијәтлә кечмәси үчүн Ф.Көчәрли семинаријада хү-
суси комиссија јаратмышды. Комиссија экскурсијааларын харак-
терини онун планыны тәртиб етмәли, тәләбәләрин кедәчәкләри
јерин характеристикасы, гурулушу, хәритәси, иглими, әһалинин
тәркиби, этнографијасы вә тарихи илә таныш етмәли иди. Ко-
миссија еләчә дә тәләбәләрин нәзәринә чатдырмалы иди ки, бу
экскурсија, кәзинтиләр заманы ушағлар кәләчәк јазы ишләри
үчүн чоһлу фактлар топласын вә семинаријанын музеји үчүн экс-
понантлар јығсынлар. (Бу барәдә бир аз сонра Газах семинари-
јасында синифдәнхари-ч ишләриндә даһа кениш данышачағыг)
Ф.Көчәрли мүәллим вә тәләбәләр арасында сәмими мүнасибәт
јаратмағ мәгсәди илә мүәллимләрин аилә үзвләрини дә экскур-
сија вә кәзинтиләрә апармағы мәсләһәт көрмүшдүр. Гори семи-
наријасынын мә’зуну вә сонралар Газах семинаријасынын мүәл-
лими Исфәндијар Вәкилов семинарија илләрини хатырлајарағ
дејирди: “Биз коллектив экскурсија вә кәзинтијә кедәркән Ф.Кө-
чәрлинин һәјат јолдашы Бадисәба ханым да бизимлә кедәрди.
О, чоһ һәлим, меһрибан олмағла бәрәбәр, һәм дә чоһ савадлы
вә ағыллы бир гадын иди. Бу тәдбирләр заманы о, бизә кетдијим-
из јерин тарихини өјрәнмәкдә көмәк едәр, топладығымыз экс-
понантлары, һербариләри јығыб гурутмағ јолларыны баша са-
лар, бизимлә бәрәбәр бөчәкләри сахламағ үчүн картон гутулуар
дүзәлдәрди. Бир күн мән Гори семинаријасында тәләбә оларкән
хәстәләндим, Бадисәба ханым мәни јолухмаға кәлди. О, бил-
дирди ки, кәнддә хәстә оланлара әвәликли исти верирләр. Бади-
сәба ханым мәнә бир габ әвәликли исти бишириб кәтирмишди.
Мән ону ләззәтлә једим, анам јадыма дүшдү. Бу аличәнаб жүксәк
мә’нәвијатлы гадында анамын исти, мәләһәтли, ширин нәфә-
сини дудум. Мән, сонралар Сталин дөврүнүн репресијасына
мә’руз галаркән Сибирдә хәстәләндијим заман Бадисәба ханы-
мын әвәликли истисини хатырладым. О һеч вахт мәним јадым-
дан чыхмамышды”¹. Газах семинаријасынын мүдавимләриндән

¹ Исфәндијар Вәкиловун мүәллифә вердији јазылы хатирә.(мүәллифин
архивиндәдир.

Сәмәд Вурғунла бирликдә охумуш вә дост олмуш, сонралар Мусават партијасынын үзвү кими сүркүн едилмиш Мирәли Миралајев сүркүндән гајытдыгдан сонра евимиздә Сәмәд Вурғунла көрүшдүләр. Атам вә онларын һәр икиси кечмиш семинарија илләрини хатырладылар. Сөз Ф.Көчәрлидән дүшәндә Бадисәба ханымын бир ана кими онлара нечә гајғылы мүнәсибәт көстәрдијиндән данышдылар. Дедиләр ки, Ф.Көчәрлидән, онун зәһминдән чәкинәрдк, анчаг анамыз кими бүтүн дәрәләримизи, үрәјимизин сиррләрини Бадисәба ханыма ачардыг. Сәмәд Вурғун деди ки, Фирудин бәј дә һәмишә Бадисәба ханымы јүксәк гиймәтләндириб дејәрди: "Мән азербайчан әдәбијаты тарихини Бадисәба ханымла шәрикли јазмышам. Бәлкә дә Бадисәба ханымын мәнә јаратдығы шәраит олмасајды бу әсәри тамамлаја билмәздим". Газах Семинаријасында апарылан бу кәзинтиләр тәләбәләрлә мұәллимләр вә онларын аиләләри арасында етик нормалары көзләмәклә чох сәмими мүнәсибәт јарадырды. Тәсадүфи дејил ки, Сталин дөврүнүн репресијалыр заманы КГБ-нин кезүндән узаг олмаг үчүн Газахдан Нухаја көчмүш Бадисәба ханымы семинаријанын сабиг тәләбәләриндән Сәмәд Вурғун Вәкилов, Миргасым Әфәндијев, Осман Әфәндијев, Әскәр Хасмәммәдов, Нүсәјн Нәсибов вә бир чох башгалары тәнһа бурахмајыб ону јолухарлармыш.

Ф.Көчәрли Газахда гыса мүддәт әрзиндә семинаријаны елә шөһрәтләндирди ки, онун сәдасы республиканын һәр јериндән кәлди. Бу семинарија методик мәркәзә чевирилди. Ф.Көчәрли Мусават партијасынын фәал үзвү кими о Газахда тәкчә директор дејил, һәм дә ичтимаи хадимә чеврилди. О, семинарија мұәллимләринин кемәји илә јашлылар үчүн савад курслары ачды, јетимләр еви тә'сис етди, гачгынлара јардым фондуна да јахындан көмәк етди. Маариф назиринин көстәришинә әсасән Түрк дилиндә әдәбијат сечмәк, әдәбијат нүмунәләрини топламаг, ону халг арасында јаймаг үчүн оху дәрнәкләри јаратды. Ф.Көчәрли бу дәрнәјин кәндләрдә дә филиалларыны јаратды. О, маариф назирлијинин көстәришинә әсасән чүмә күнләри савадсызлығы арадан галдырмаг мәгсәдилә кәндләрдә дәрс демишдир. Көрүндүјү кими Азербайчан Демократик һөкүмәти мәктәбләрдә халг әдәбијаты нүмунәләрини топламаг, етнографик музејләрин јардылмасына диггәт јетирәркән чалышырды ки, бу ишләр мәктәбләрин тәдрис мәгсәдинә табә олсун. Мәһз бу сәбәбдән дә Газах семинаријасынын тәләбәләри мұәллим оларкән јашадыглары гәза вә кәндләрин етнографијасыны өјрәнмәјә

хүсуси әһәмијјәт вермиш вә јашадығлары әразидә олан гијмәтли даш, ағач, керамик габ, сини, дуваг, хана, чәһрә вә с. кими топландығлары әшјаларла мәктәб музејләрини зәнкинләшдирмишләр.

1918-чи ил 13 декабрда мүәллим семинаријалары, халг мәктәбләри инспекторлары вә али ибтидаи мәктәбләрин гурултајы чағырылды. Гурултајын 19 декабр ичласында Ф.Көчәрли де иштирак етмишдир¹. Гурултајда Газах вә Ләнкәран Семинаријаларында тәшкил олунмуш этнографик музеј тәғдирә ләјиг һал һесаб едилмишдир. Гурултај бүтүн мәктәб вә семинаријаларда педагожи этнографик музејләрин әлавә хәрч чәкмәдән тәшкил олунмасыны гәрәра алмышдыр. Музејләрин нечә тәшкил олунмасы барәдә гурултај иштиракчыларына кениш мә'лумат вермәк үчүн Ләнкәран инспекција мүдири Тетервјатниковун кениш мә'рузәси динләнилмишдир. Гурултајдан сонра музејләрин семинаријаларда вә мәктәбләрдә јарадылмасы иши чанланды. Ф.Көчәрли Газах семинаријасындакы музејдә мүхтәлиф ев әшјалары, гушлар, һејванат аләми, биткиләр вә с. кими ше'бәләр јаратды. Бу ше'бәләрдә јарпаг, ағач көкү, буғда, арпа, чәлтик, хыш, һејван сүмүкләри, кәпәнәк, илан дәриси, бөчәк, күл јарпаглары, кәкоту, зәнчәфил, итбурну мүхтәлиф гурумуш мејвәләр, гуш макети, мүхтәлиф даш невләри иди. Ф.Көчәрли белә һесаб едирди ки, тәләбәләр бу експонаты јығдыгча онларын јашадығы әразинин этнографијасы илә јахындан таныш олмаг имканы кенишләнир, онларын һәм дә тәбиәт, чәмијјәт һаггында дүнја көрүшләри дә кенишләнир. Ф.Көчәрли семинаријада тәләбәләр үчүн мүшаһидә дәфтәри дүзәлтмишди. Бу дәфтәрдә тәләбәләр јашадығы јерин иглими - јағышын јағдығы, күләјин әсдији вахт гејдә алыныр вә бунлардан чәдвәлләр дүзәлдилирди. Ф.Көчәрлијә көрә бу гејд дәфтәрчәләриндән тәләбәләр мә'рузә етмәк, реферат јазмаг үчүн бир мәнбәә кими кениш истифадә едирдиләр. Мә'зунларын хатирәләринә көрә онлар сонрадан мүхтәлиф пешә саһиби оларкән дә бу мүшаһидә дәфтәрчәләриндән кениш истифадә өтмишләр. Ф.Көчәрли мүзејин јанында експонантларын тарихинә даир китабларын јығылмасы вә онлардан китабхана јаратмағы да зәрури һесаб етмишдир. Тәәсүфлә гејд етмәк лазымдыр ки, бүгүнки бизим мәктәблиләримиз вә тәләбәләримизин тәбиәт һадисәләри, һејванат аләми һаггында чох аз мә'луматы вар. һалбуки, бу мә'лумат һәр бир зијалы адам үчүн зәруридир.

¹ АМДАФ 51 №2.с. 184

Азәрбајчан Демократик Республикасынын сүгуту вә болшевик һөкүмәтинин мүәллим һазырлығы илә әлагәдар һәјата кечирдији тәдбирләр

Азәрбајчан Демократик Республикасынын емрү гыса ол-
дугундан бу һөкүмәтин бир чох тәдбирләри о чүмләдән мүәл-
лим һазырлығы сәјәсиндә нәзәрдә тутдуғу кениш әзәмәтли
планларыда тамамланмамыш галды. Совет болшевик һөкүмәти
Азәрбајчаны истила етдикдән сонра болшевикләр өз сијасәтинә
наил олмағ үчүн "савадсыз халг" сијасәтиндән кәнардыр шүары-
ны ирәли атыб шәһәр, рајон вә кәндләрдә мүәллим һазырлајан
курслар ачдылар. Бу курслар демәк олар ки, Демократик респуб-
ликанын ачдығы курсларын давамы иди. 1921-чи ил 30 ијул та-
рихли халг маариф комиссарынын комиссијасынын гәрары илә
республиканын 12 гәзасында - Кәнчә, Шуша, Нуха, Кејчәј, Губа
Ағдаш, Газах, Ләнкәран, Сәлјан, Гарјакин, Шамахыда истехса-
латдан ајрылмадан 6 ајлыг педагожи курслар ачылды. Бу курс-
лар мүәллим һазырлығында хејли рол ојнады. 1921-чи илдә Га-
зах Семинаријасында вә диқәр гәзаларда ачылмыш бир нечә
башга семинаријаларда да бурахылыш олмадығындан јени ја-
радылмыш бу јәј педагожи курслары мүәллим һазырлығына хеј-
ли көмәк етди. Мүәллимләр бу курсларда биринчи дәрәчәли
мәктәбләрин програмы илә таныш олур, методики мәсләһәтләр
алыр вә нүмунә дәрсләри дејирдиләр. Гајдаја көрә һәр бир
мүәллим 4 нүмунә дәрси демәли иди. Бу дәрсләрин мүзакирәси
заманы мүәллимләрин нә дәрәчәдә мүәллимлик фәалијәтинә
һазыр олдуғу, билик вә бачарыг кестәрдији мүәјјәнләширди. I-чи
дәрәчәли мәктәбләр артдыгча бу мәктәбләрин кејфијәтинә вә
еләчә дә мүәллим семинаријаларында һазырланан мүәллимлә-
рин кејфијәтинә хүсуси диғгәт јетирмәк лазым кәлирди. 1923-
25-чи илләр арасында Маариф Назирлији бу курсларын сајыны
артырмағы вә ора Семинаријаларын ән габилијәти вә савадлы
мүәллимләрини чәлб етмәји мәсләһәт кердү. 1924-чү илдә ча-
ғырылмыш Азәрбајчан Коммунист Партијасынын 6-чы гурултајы
Халг Маариф Комиссарынын мә'рузәсини динләмиш вә јәј курс-
ларында мүәллимләрин јүксәк сәвијјәдә тәкмилләшмәсинә
наил олмағы гејд етмишдир. Бу фикри рәһбәр тутан гурултај нү-
мајәндәләри бундан сонрада мүәллим һазырлығына хүсуси диғ-
гәт јетирәчәкләрини вурғуладылар. Гурултајдан сонра Маариф

Назирлији белә гәрара кәлди ки, 3 ајлыг мӯәллимләр курсуну ке-
нишләндирсин вә онлар үчүн јени тәдрис планы тәсдиг етсин.
1929-чу илдә Халг Маариф Коммиссарлығынын 11 сәјлы ичла-
сында I-II-III синифләрдә дәрс дејәчәк мӯәллимләр үчүн ашағы-
дакы шәкилдә һәфтәлик план тәстиг едилди.

I-II-III синифләрдә дәрс верән мӯәллимләр үчүн
һәфтәлик тәдрис планы

1. Азәрбајҗан дили	8 саат
2. Ријазиијат	8 саат
3. Педагогика вә дидактика	3 саат
4. Тәбиәтшүнаслыг	4 саат
5. Сијаси савад	3 саат
6. Мәктәб кикијенасы	1 саат
7. Вәтәншүнаслыг	2 саат

Чәми: 29 саат

Нүмунә дәрси	24 саат (ајда)
Онларын тәһлили	24 саат

IV-V синифләрдә дәрс дејән мӯәллимләр үчүн һәфтәлик
тәдрис планы

Азәрбајҗан дили	4 саат
Азәрбајҗан дили методикасы	2 саат
Чәбр вә һәндәсәдән башлангыч	6 саат
Чәбр вә һәндәсә методикасы	2 саат
Дидактика	2 саат
Педагожи	2 саат
Мәдәнијјәт тарихи	3 саат
Чоғрафија	3 саат
Тәбиәтшүнаслыг	6 саат

Чәми: 32 саат¹

Гыса мүддәтли "јај курсларынын" пәракәндә тәдрисинә
сон гојан бу тәдрис планларынын әһәмијјәти олдуғча бөјүк иди.

¹ Азәрб.ССР.Х.М.К. Архиви Коллекија ичлас протоколу 521. 1923-чу ил 3 апрел
вәрәгә №151-153.

Тәдрис планына Азәрбајҗан дили, әдәбијјат, ријазиијат вә чоғра-
фија фәнләри, мәдәнијјәт тарихимизин дахил едилмәси вә фән-
ләр үзрә саатларын артырылмасы мүсбәт һал кими гијмәтлән-
дирилмәлидир. Бу тәдрис планында һәр ајда педагожи тәчрүбә-
јә 24 саатын верилмәси дә мүсбәт һал кими гијмәтләндирилмә-
лидир. Маариф Комиссарлығы тәрәфиндән көстәрилән гајғы
нәтичәсиндә 1920-1923-чү ил январын 31-нә кими 2365 мүәл-
лим бу курслар васитәсилә тәкмилләшмәдән кечди. Онлардан
179 нәфәри гызлар иди¹. Азәрбајҗан Мәркәзи Статистика хәбәр-
ләри идарәсинин 1924-чү ил бүллүтениндә көстәрилирди ки, би-
зим индики, тәкмилләшмә институтларыны андыран јәј курс-
лары 1920-21-чи илләрдә-1565-1923-чү илдә 800, 1924-чү илдә
1213, 1923-илдә 1270, 1926-чи илдә 1290, 1927 илдә 600 нәфәр
мүәллим бу курслары кечиб ибтидаи мәктәбләрдә дәрс демәк
һүгугу алмышлар². Јәј курсларынын интенсив фәалијјәтинә вә
көстәрдији бөјүк хидмәтләринә бахмајараг I дәрәчәли мәк-
тәбләрдә ишләјән мүәллимләрин 90%-ни "јәј курсларыны би-
тирмиш мәзунлар" тәшкил едирди. Али вә орта тәһсилли мүәл-
лимләр исә бүтүн республикада олан мүәллимләрин 3%-ни тәш-
кил едирди. Белә бир рәгәм ибтидаи мәктәбләри Али вә орта
ихтисаслы педагожи кадрларла тәмин етмәк зәруријјәтини ирә-
ли сүрүрдү. Бу ишлә чидди мәшгул олан Маариф Комиссар-
лығынын сәји нәтичәсиндә орта вә али тәһсил алмыш мүәллим-
ләрин фаизи илләрлә артмаға башлады. Мәс: 1925-чи илдә 3%-
дән 23%-ә, 26 -чы илдә 31,2%, 1927-чи илдә 43,6%-ә галхды³.
Гејд етмәк лазымдыр ки, бу илләрдә "јәј курсларында" тәһсил
аланлар ичәрисиндә ашағы сәвијјәли моллалар, балача савад
алмыш пешә саһибләри дә олдуғундан Маариф Комиссарлығы
онлары јаваш-јаваш сыхышдырыб арадан чыхарды. Сонралар
мәлум олду ки, чох јүксәк кејфијјәтлә старта башламыш "јәј
курслары" өзүнүн әввәлки кејфијјәтини вермир. Курсларда һәр
ил ејни фәннләр вә ејни мөвзулар тәкпар олундуғундан вә орада
ишләјән мүәллимләрин тәркиби дә ашағы сәвијјәли олдуғундан
тәһсил аланларын билик дәрәчәси артмырды.

¹ Азәрбајҗан Мәркәзи Статистика хәбәрләри идарәси 1924-чү ил №1 2/8/ сәһ.62.

² Азәрбајҗан Мәркәзи Статистика хәбәрләри идарәси 1924-чү ил бу Б 1/-/8/ сәһ.62.

³ Азәрбајҗан Халг Маарифи архиви 1920-27-чи илләр Бақы 1928-чи ил сәһ. 25

Газак Семинаријасына гәбул гәјдалары

1923-чү илдә Газак Мүәллимләр Семинаријасынын илк бурахылышы олду. Бакыда вә башга гәзаларда да ачылмыш олан семинаријаларда педагожи тәһсилли мүәллимләр хазырланыб гуртарды. 1927-чи илдә Республикада артыг 760 орта педагожи тәһсилли мүәллим хазырланмышдыр. Педагожи мәктәпләрдә охумаг истәјәнләрин сајы күндән-күнә артдыгы үчүн 1924-чү илдә Азад Әмировун рәһбәрлији илә Бакыда баш ичтимаи тәрбијә идарәсинин нәздиндә гәбул комиссијасы јаранды. 1924-чү илдә Азәрбајчан Дарулмүәллимин вә дарүлмүәллиматларына тәләбә вә талибәләр гәбул етмәк һаггында Маариф Комиссарлығы ганун гәбул етди. Бу гануна керә гәбул комиссијасынын тәркибинә:

1. Халг маариф комиссарынын мүавини
2. Баш ичтимаи тәрбијә даирәсинин нүмајәндәси
3. Маариф хадимләри иттифагынын нүмајәндәси
4. Мәркәзи кәнчләр иттифагынын нүмајәндәси дахил

олду.

Ганунда кестәрилирди ки, Маариф комиссарлығында јаранмыш гәбул комиссијасына мүвафиг гәзаларда да белә бир комиссија јарадылмалыдыр. Онларын тәркибинә:

1. Дарүлмүәллиминин мүдири
2. Гәза маариф шәбәси
3. Гәза партија комитәсинин нүмајәндәси
4. Гәза кәчләр иттифагы шәбәсинин нүмајәндәси дахил

олду.

Гәбул ганунунда кестәрилирди ки, Семинаријада дахил олмаг истәјәнләр баш ичтимаи тәрбијә идарәси нәздиндә гәбул комиссијасына вә гәзаларда гәза гәбул комиссијаларына әризә илә мүрачиәт едә биләrlәр. Абутуријентләр әризә илә бирликдә

1. Јашыны кестәрән сәнәд
2. Ичтимаи вәзијјәти барәдә вәсигә
3. Сағламлыг барәдә арајыш
4. Тәгдимат - Гәбул ганунуна керә тәгдимат мәктәбә дахил олмаг үчүн әсас ола биләрдди.

Гәбул гәјдаларына керә әризә верәнләрин иши ашағыдакы гәјдада групплашмалы иди.

1. Партијачылар

2. Касыблар вә фәһлә синфинә мәнсуб оланларла зәһмәт-кеш кәндлиләр синфинә мәнсуб оланлар

3. 5 илдән аз мүәллимлик етмәјәнләр ин өвладлары

4. Партија тәшкилатынын нүмајәндәси

5. Зәһмәткеш зијалылар аиләсинә мәнсуб оланлар

Гәбул гәјдаларына керә ашағыдакы тәшкилатлар семина-ријаја намизәдләр кәндәрә биләрди:

1. Азәрбајчан коммунист партијасы. Гәзаларда исә гәза партија комитәси

2. Кәнчләр иттифагынын мәркәзи комитәси, гәза партија комитәләри

3. Азәрбајчан һәмкарлар иттифагы шурасы

4. Гәза маариф шә'бәси

Гәбул гәјдаларындан көрсәндији кими, Совет һөкүмәти өзүнүн коммунист идеолокијасына мұвафиг мүәллим кадросу һазырламаг мәгсәдилә, үстү өртүлмүш бир сыра манеәләр ирәли сүрүрдү. Гәбул ишиндә Гәза партија комитәләри, кәнчләр тәшкилаты (комсомол) вә һәмкарлар тәшкилатына бөјүк сәләһијәт верилмишди. Гәбулда онларын тәгдиматлары һәлледичи рол ојнајырды. Гәбул заманы тәләбәләрин мәнсубијәти, ичти-маи вәзијәти нәзәрә алыныр вә фәһләләрә, ашағы тәбәгәнин зијалыларынын өвладларына үстүнлүк верилирди. Кечмиш бир балача шүбһә доғуран јәни варлы, орта варлы оланлар, чар мәктәбини гуртармыш зијалы ушаглары, кечмишдә чар идарәләриндә ишләмиш адамларын балалары шүбһәли адамлар кими мұхтәлиф бәһанәләрлә семинаријалара гәбул едилмирди. Биз әввәлки фәсилләрдә гәјд етмишдик ки, Азәрбајчанда ачылмыш семинаријаларын әкәријәти халг маариф комиссарлығынын әмр вә тәләбләринин әсири олдуғундан, бир дә ки, бу семинаријаларын әнәнә тарихи олмадығындан онларын чоху тәләбә гәбулу гаршысында гојулмуш сүни манеәләри әсас көтүрдүкләри үчүн фәалијәтиндә һеч бир из бурахмајыб тез дә бағланды. Газах семинаријасы ХМК директив, көстәриш вә әсаснамәләрини заһирән гәбул етсә дә мәнсубијәтиндән асылы олмајараг гәбилијәтли ушаглары семинаријаја гәбул етди. Газах семинарија-сынын мүәллим коллектики тәдрис просесиндә еһтијат едиб һәјата кечирә билмәдији мәсәләләри синифдән харич, мәктәб-дәнкәнар тәдбирләр васитәсилә һәјата кечириб Ушински, Сеи-јонов, Чөрнјајевски, Ф.Көчәрли ән'әнәләринә садиг галдылар. Она керә дә бу семинарија Азәрбајчан маарифинин тарихиндә өлмәз из гојду вә адыны Гори, Кијев-Макила, Прага, Оксфорд сә-

минарија, академија, университетлэри илэ бир сыраја чыхарды. 1924 ил үчүн олан гəбул гəјдасынын бир нүмунəсини веририк. Бу гəјдалар сонралар тəкмиллəшди вə семинаријалара дахил ол-
маг үчүн синфи мəнсубијјет вə бир чох сүн'и манеэлэр арадан
галдырылды.

Азэрбајчан дарүлмүэллимин вə дарүлмүэллиматларына вə талибэлэр гəбул етмэк гануну (1924-чү ил)

Азэрбајчан дарүлмүэллимин вə дарүлмүэллиматларына
тələбə гəбул етмэк үчүн Бакыда баш ичтимаи тəрбијə даирəси
нəздиндə вə гəзаларда исə хүсуси гəбул комиссиялары тəшкил
олунур.

Бу тəлим сənəси зəрфиндə дарүлмүэллимин вə дарүл-
мүэллиматлара дахил олмаг истəјəнлэр Халг Маариф Комис-
сарлығынын баш ичтимаи тəрбијə даирəси нəздиндəки хүсуси
гəбул комиссиянуна əризə һаллары вермəлидирлэр.

I

Јашлары 13-дən аз вə 16-дан артыг олмајан вə кələчəкдə
мүэллимлик вəзифəси дашымаг истəјəн шəхслэр дарүлмүэл-
лимин вə дарүлмүэллимата гəбул едилирлэр.

II

Биринчи дərəчəли мəkтəблəрин камилən битириб бешин-
чи группарындан мə'зун оланлар дарүлмүэллиминлэрə вə да-
рүлмүэллиматлара гəбул едилəчəкдир.

Гəјд: Биринчи дərəчəли мəkтəблəрин камилən битириб бе-
шинчи группарындан мə'зун оланларын мə'луматлары јүнкүлчə
вə сəтһи сурəтдə јохланылачаг вə анчаг бундан сонра гəбул еди-
лəчəклэр. Кəнардан хаһиш едənлэр исə, тəртиб олунмуш прог-
рам дахилиндə имтаһан вермəлидирлэр.

III

Дарүлмүэллимин вə дарүлмүэллиматлара күндəлик тələ-
бэлəрдə гəбул олунурлар. /јə'ни охумалары дарүлмүэллимин вə
дарүлмүэллиматда олуб евлəриндə јашамаг истəјəн тələ-
бэлэр/.

IV

Дарүлмүэллимин вə дарүлмүэллиматларда əризə һал-
лары илə дə гəбул едə билэрлэр. Лакин гəбул етдиклэри əризə
һалларын чүмлəси ашағыда кəстəрилən материалларла бəра-

бәр август аяынын 15-нә гәдәр мәркәзи гәбул комиссиянуна көн-дәрилмәлидирләр.

Гејд: Августун 15-дән сентјабрын 1-нә гәдәр јохлама давам едир, сентјабрын 10-на дәк комиссия ишини битирир.

2. Гәзалар исә әризәһаллары август аяынын биринә гәдәр гәбул едир. гәбул етдикләри һәр намизәд һаггында мүфәссәл мә'лумат вермәклә бәрабәр онларын сijaһыларыны сентјабр аяынын биринә гәдәр мәркәз комиссиянуна тәгдим үчүн көн-дәрмәлидирләр.

V

Мәркәзи гәбул комиссиянунда бу адамлар иштирак едирләр.

1. Халг Маариф Комиссары мүавини /рәис/
2. Баш ичтимаи тәрбијә даирәси нүмәјәндәси
3. Маариф хадимләри иттифаны нүмәјәндәси
4. Мәркәзи кәнчләр иттифагы нүмәјәндәси

Гејд: Дарүлмүәллимата талаба гәбул едилән заман гадын-лар шө'бәсинин нүмәјәндәси.

VI

Әризәһалларла бирликдә вериләчәк вәсигәләр бунлар-дыр.

- а) тә'сиснамә вә јахуд тәвәллүднамә
- б) тәһсилини битирдији үчүн мәзун булундуғу мәктәб тәрә-финдән верилән вәсигә
- в) вәзијјәт ичтимаијјәсинә аид вәсигә
- д) сағлам бәдәнли олдуғу үчүн
- р) е'зам вәсигәси /һамыја аиддир/

Гејд: Мәскур е'зам вәсигәсинин әлдә едилмәси тәләбәнин һөкман вә гәти сурәтдә гәбул едилмәсинә сүбүт олмајачагдыр.

VII

Гәзаларда гәбул комиссияну бу адамларда ибарәт олачаг-дыр.

1. Дарүлмүәллимин мүдири /рәис/
2. Гәза маариф вә шө'бә мүдири
3. Гәза фиргә комитәсинин нүмәјәндәси
4. Гәза кәнчләр иттифагы шө'бәсинин нүмәјәндәси

Гејд: Дарүмүәллимата верилән әризәһаллары гәбул еди-лән заман гәза гадынлар шө'бәси нүмәјәндәләри

VIII

Гәбул едилмәк үчүн әризәһал верәнләр намизәдлијә бу чүр тәјин едиләчәкләр

1. Фиргәвиләр, фүгәра вә әмәлә синфинә мәнсуб оланлар илә зәһмәткеш кәндлиләр шөбәсинә мүтләг оланлар
2. Баш сәнәддән аз мүәллимлик етмәјәнләр ин евләдлары
3. Фиргә тәшкилталарынын намизәдләри
4. һәмкарлар иттифагы тәрәфидән кәндәриләнләр
5. Зәһмәткеш зијалылар аиләсинә мәнсуб оланлар

IX

Адлары ашағыда зикр олан тәшкилатлар дарүлмүәл-лимин вә дарүлмүәллиматлара намизәд кәндәрә биләрләр.

а) Азәрбајчан коммунист фиргәси: гәзаларда исә гәза фиргә комитәси

б) кәнчләр иттифагынын мәркәзи комитәси: гәзалар да гәза комитәси

һ) Азәрбајчан һәмкарлар иттифагы шурасы

д) Гәза маариф шө'бәси

X

Тәләбәләр сырасына гәбул вә дахил едилмиш шәхсләр мүәјјән вахтда дәрсләринә давам етмәдикләри сурәтдә бунлар намизәдлик сијаһысы вәрәгәсиндән тамамилә чыхарылачаг вә бош јерләр исә сонунки намизәдләрә вериләчәк.

*Халг маариф комиссары
Баш ичтимаи тәрбијә даирәси мүдири*

Белә бир вәзијәтдә маариф комиссарлығы мүәллим семинаријаларынын ишинин кејфијјәтини јүксәлтмәк вә онларын ишини доғру тәнзимләмәк үчүн мүәллим семинаријаларынын гәбул гајдаларыны вә илк низамнамәләрини гәбул етди.

Мүәллим семинаријаларынын илк низамнамәләри

1917-чи идә Газахда ачылмыш олан семинарија Республикада илк педагожи тәһсил мүәссисәси иди. Ибтидаи мәктәб-ләрин сурәтлә кенишләнмәсини көрән маариф назирлији 1921-1925-чи илләр арасында Азәрбајчанын бир сыра шөһәр вә гәзаларында семинаријалар ачды. Лакин бу семинаријаларын ни-

замнамәси олмадығындан тә'чили ону һазырламаг зәрури мәсәлә кими гаршыда дурурду. Мә'лум олдуғу кими Газах семинаријасы 1921-чи илә кими Гори семинаријасынын низамнамәси асасында ишләмишдир. Бу низамнамәдә үмуми мүддәалар, һәјат тәрзи һаггында гәјдалар, тә'лим һаггында гәјдалар педагогиканын практик мәшгәләләри һаггында гәјдалар кими 4 бөлмәдән ибарәт иди. Гори семинаријасында сонралар 9 бөлмәдән ибарәт даһа мүфәссәл бир низамнамә гәбул едилиб. Бурада шакирдләрин дини вәзифәләри, дәрсләри, шакирдләрин мүдирийәт вә тәрбијәчиләрә мүнәсибәти, шакирдләрин һәјат тәрзи, шакирдләрин бир-биринә мүнәсибәти, шакирдләрин тәдрис мүәссисәсинин диварлары ичәрисиндә вә харичиндә әдәб вә нәзакәт гәјдаларыны кезләмәк һаггында синиф үзрә олан нөвбәтчи шакирдләр үчүн гәјдалар топлусу үзрә олан, нөвбәтчи тәләбәләр үчүн олан гәјдалар, шакирдләрин мәс'улијәти кими бәндләр дахил иди. Бу гәјдалар кәләчәк халг мүәллимләринин јарадычы тәшәббүскарлығыны инкишаф етдирмәк вә онларын бөјүк шәхсийәт кими јетишмәсиндә бөјүк рол ојнадығындан Ф.Кечәрли бу низамнамәдәки чар һекумәтинин кәләчәкдә мүсәлманларын фәәлијәтини күтләшдирмәк, онларын шүүруну думанлашдырмаг үчүн истифадә етдији бәндләри чыхармагла һәмин низамнамәни ејнән Газах мүәллимләр семинаријасында истифадә етди. 1920-чи илдә Совет болшевик империјасы Азәрбајчаны ишғал етдикдән сонра Азәрбајчан маариф комиссијасынын јәј курсларындакы мүәллим һазырлығынын нәтичә вермәдијини көрүб семинаријалар үчүн 1921-чи ил октябр ајында Халг МК. 44 сәјлы коллекија ичласында мүәллим семинаријалары үчүн низамнамә гәбул етди. Бу низамнамә семинаријаларын гаршысында дуран вәзифәләри, мәктәбин тәлим тәрбијә ишини, тәдрис планына дахили рәһбәрлик едәчәк органларын вә мүәллим семинаријаларынын мүфәттиши вәзифәсини мүәјјән етди. Низамнамә ашағыдакы 7 бөлмәдән ибарәт иди.

1. Үмуми гәјда
2. Тә'лим вә тәрбијә ишләри
3. Мүәлим семинаријаларына гәбул
4. Мүәллим семинаријасынын штаты
5. Педагожи шура
6. Тәсәррүфат коллекијасы
7. Семинаријанын һүгугу

Газах семинаријасы бу низамнамәјә заһирән табе олса да өзүнүн Гори семинарија ән'әнәсинә садиг галараг орада тәтбиг

едилән тәлим вә тәрбијә саһәсиндәки бүтүн әләмәтләри давам етдирди. Азәрбајҗанда Совет дөврүндә ачылмыш олан дикәр семинаријаларын тарихи ән'әнәси олмадығындан онлар бир нечә ил сонра бағланды. Анчаг Газах семинаријасы бу ән'әнәләри сахламагла Гори семинаријасынын вариси олду вә тарихдә өзүнә Гори семнаријасы гәдәр шәһрәт вә шәрәф кәтирди.

1921-чи илдә МК тәрәфиндән верилмиш низамнамәнин I бәндиндә семинаријанын мәгсәди көстәрилир вә бу мәгсәд белә ифадә олунурду. Мүәллим семинаријалары өзүнүн педагожи хидмәтә һәср етмәк истәјән кәнч вәтәндашлара һәртәрәфли педагожи тәһсил вермәк мәгсәдини дашыыр. Низамнамәдә дәрспәрин ана дилиндә кечилмәси, семинаријада 13-15 јашлы һәр ики чинсдән олан бир дәрәчәли ваһид әмәк мәктәбини гуртаранларын биринчи синфә гәбул олунмасы тәһсил мүддәтинин 4 ип олмасы вә ХМК ичазәси илә семинаријаларын јанында еһтијат группларынын ачылмасы да көстәрилирди. Низамнамәјә керә семинаријаја гәбул һәр дәрс илинин әввәлиндә апарылмалы вә группларда тәләбәләрин мигдары 40-дан артыг олмамалы иди. Низамнамәдә еләчә дә тәдрис илинин 36 һәфтә даирәсиндә мүәјјәнләшмәси дә көстәрилмишдир. Низамнамәнин гејдиндә кестәрилирди ки, тәләбәләр үчүн јај тә'тили мүәјјәнләшсин вә бу тә'тил дөврүндә практики мәшғәләләр апарылсын. Низамнамәдә фәнн мүәллимләриндән нөвбәтчиләрин олмасы вә онлара хүсуси зәһмәт һаггынын вериләси дә көстәрилирди. Низамнамәдә гејд олунурду ки, гадын семинаријаларында кәнд тәсәррүфатындан әләвә евдарлыг фәнни дә тәдрис едилсин. Бу фәнн 1923-чү ил тәдрис планы гәбул олунана гәдәр давам өтмишдир. Бизчә бу низамнамәнин ән дөјәрли чәһәтләриндән бири евдарлыг дәрсләринин семинаријалара дахил едилмәси иди. Низамнамәнин дикәр XVI бәндиндә көстәрилирди ки, семинаријалара тәләбәләр 13-15 јашындан дахил ола биләрләр. Анчаг әһалинин әксәр гисминин елмә олан марағы, тәһсилә олан истәк вә арзусу нәтичәсиндә бир чох һалларда гәбул заманы бу бәнд позулурду. Архив сәнәдләриндән мә'лум олур ки, 1925-26-чы илләрдә семинаријалара тәләбәләр 13 јашындан 35 јашына кими гәбул олунмушлар. Мүәллим кадрларына олан бөјүк еһтијачы нәзәрә алан маариф комиссарлығы низамнамәнин бу позулма һалына көз јумурду. Низамнамәнин III бәндиндә дејилирди ки, јерли шәраити нәзәрә алмагла педагожи шуралара тәдрис планында бә'зи дөјишикликләр апармаға ичазә верилсин. Бунун нәтичәси иди ки, Газах, Кәнчә вә Шәки гәзаларындакы семинаријалар маа-

риф назирлијинин тэгдим етдији үмүми тәдрис планындан кәнара чыхмышдылар. Мәсәлән: Газах Семинаријасы кечмиш Гори Семинаријасынын мараглы вә чох гијмәтли тәдрис планындан јарадычы истифадә едәрәк тәләбәләри јарадычы фәалијјәтә јөнәлдән фәннәри дахил етмиш вә бунунла да тәләбәләрин иш габилјијәтини јүксәлтмәјә вә онларда хош әһвали руһијә јаратмаға чалышмышлар. Газах Семинаријасы физики тәмринләр, естетик мәшғәләләр, дәрсләрин кечирилмә мүддәти, тәнәффүс вә с. мәсәләләрин һәллиндә дә Маариф Комиссарлығынын үмүми низамнамәсіндән кәнара чыхмышдыр.

Халг Маариф Комиссарлығы белә һесаб едирди ки, бүтүн семинаријалар бир өлчүдә вә бир бичимдә олмалыдыр. Мүәллим коллективи анчаг јухары тәшкилатларын вердији әмр сәрәнчәм вә кестәришләрин әсири олмалыдыр. Бу кестәриш Совет дәвләтинин гурулушундан, ејни чүр дүшүнән вә һәрәкәт едән кәнч нәсил јетирмәк идеолокијасындан ирәли кәлирди. Низамнамәјә әсасән семинаријаны гуртаран тәләбәләр 2 илдән аз олмајараг Азәрбајчанын мүхтәлиф кушәләриндә ишләмәли идиләр. Низамнамәдә кестәрилирди ки, мүвәффәгијәтсизлијә уғрајан тәләбәләр бир курсда анчаг бир дәфә тәкрар гала биләр.

Семинаристләрин дәвләт тәрәфиндән палтарла тә'мин едилмәси, пулсуз пансионатда јашамасы да низамнамәдә өз әксини тапмышды.

Низамнамәјә кәрә семнаријадан харич едилән һәр бир тәләбә һаггында Маариф Комиссарлығына хәбәр верилмәли иди. Низамнамәдә вәзифәли шәхсләрин кимләрдән ибарәт олдуғу кестәрилирди: онлар - мүдир, мүдир мүавини, фәнн мүәллимләри, һәким, фелдшер, һесабдар, ихтисасчы вә техники ишчиләр иди. Низамнамәјә әсасән семинаријанын мүдирләри Халг Маариф Комиссарлығы тәрәфиндән тәсдиг олунурду. Анчаг мүдирләрин тәкбашына һеч бир тәсәррүфат мәсәләләрини һәлл етмәјә ихтијары јох иди. Бу мәсәләләри тәсәррүфат коллекијасы һәлл етмәли иди.

Низамнамәдә кестәрилән мүәллимләрин тәкмиләшмә мәсәләләри дә чох мараглы иди. Низамнамәјә әсасән беш иллик стажы олан һәр бир мүәллим бир ил мүддәтиндә тәкмилләшмәјә езам олунурду. Езамијә мүддәтиндә мүәллимләрин әмәк һаггы тамамилә сахланылыр вә онлара е'замијәтдәки јол хәрчи, башга хидмәт саһәләри үчүн дә пул верилирди. Е'замијәтдән гајытдыгдан сонра мүәллимләр көрүлмүш иш барәдә кениш, мүфәссәл һесабат вермәли идиләр.

Низамнамәжә керә семинаријада педагожи шуранын тәркибинә мұәллимләр, семинаријанын нәздиндә олан нұмунәви мәктәбин мүдири, һәмин мәктәбин мұәллим коллективи вә һәкими, тәләбәләрин дәррдә бир нұмајәндәси дахил иди.

Педагожи шуранын сәдри мүдир, ја да онун мұавини ола биләрди. Шуранын катиби бир дәрс или мүддәтинә сечилирди. Шуранын ичласы ајда ики дөфәдән аз олмамалы иди.

Педагожи шура семинаријанын бүтүн тә'лим-тәрбијә ишләрини һәлл етмәли иди.

Низамнамәжә керә семинаријада тәсәррүфат коллекијасы јарадылмалы иди. Коллекијанын тәркибинә мүдир вә ја мұавини, педагожи шуранын разылығы илә ики мұәллим, техники хидмәтчиләрдән ики нәфәр, тәләбәләрдән бир нұмајәндә дахил едилирди. Тәсәррүфат коллекијасынын вәзифәси семинаријанын иллик сметасыны тәртиб етмәк, смета хәрчләринин һарасәрф олундуғуну мұәјјәнләшдирмәк, мұхтәлиф мұгавиләләр бағламагдан ибарәт иди. Тәртиб олунан сметалар вә бағланылан мұгавиләләр семинаријанын шурасы тәрәфиндән тәсдиг едилмәли иди.

Низамнамәжә әсасән семинаријанын һүгугу субъектини тәсдиг едән әламәти онун мөһүрү иди.

1923-чү илдә Азәрбајҗан Халг Маариф Комиссарлығы семинаријанын 2-чи низамнамәсини тәсдиг етди. Бу низамнамә кечмиш низамнамә әсасында дүзәлсә дә, кечмишдәкиндән, јә'ни 1-чи низамнамәдән тәдрис илинин мүддәти, тә'тилләрин вахтлары, тәләбәләрин семинаријаја гәбулу вә бурахылмасы мәсәләләри илә фәрғләнирди. Јени низамнамә 2 һиссәдән ибарәт иди.

Биринчи һиссәжә мұәллим семинаријаларынын идарә едилмәси, тәләбәләрин һүгуг вә вәзифәләри, семинаријанын мұәллим вә хидмәтчиләри, семинаријанын педагожи шурасы, тәсәррүфат комитәси кими мәсәләләр дахил иди.

Низамнамәнин икинчи һиссәсинә исә семинаријанын тә'лим вә тәрбијә мәсәләләри дахил едилмишди.

1923-чү илин тәдрис планынын 1-чи маддәсиндә дејилирди ки, мұәллим семинаријасы ики дәрәчәли мәктәб һесаб едилир вә бу семинарија һәр ики чинсдән олан кәнчләрә үмуми вә педагожи ихтисаслы тәһсил вермәји гаршысына мәгсәд гојур.

Низамнамәжә керә семинаријанын мәгсәди тәләбәләри бир дәрәчәли мәктәбләр үчүн јарадычы педагожи ишә һазырламаг иди.

1923-чү ил Низамнамәсіндә кестәрилерди ки, мәктәбин дахили режими педагожи шура тәрәфиндән мүүјјән едилір. 16-чы бәнддә кестәрилерди ки, күн режиминә керә төләбәләр саат 7⁰⁰-дә јатагдан дурмалы, 7:30-да сәһәр јемәјинә кетмәли вә 8.30-да дәрсләрә башламалы иди. Низамнамәјә керә дәрсләр 8:30-да башламалы вә 2:40-да гуртармалы иди. Дәрсләр арасында тәнәффүс 10 дәгигә, анчаг 3-чү дәрсдән сонра бејүк тәнәффүс 60 дәгигә мүддәтиндә нәзәрдә тутулмушду. Низамнамәдә төләбәлерин дәрсдән сонрақы иш режими белә мүүјјәнләшдирилмишдир: саат 3⁰⁰-да күнорта јемәји, 3⁰⁰-дан 5⁰⁰-кими истираһәт, 5⁰⁰-6⁰⁰-а кими ојун, кәзинти, шәхси ишләр вә идман. 6⁰⁰-дан-8⁰⁰-а гәдәрә сонрақы күнүн дәрсләринә һазырлашмаг, ахшам јемәји саат 8⁰⁰-да, 8⁰⁰-дан 10⁰⁰-а кими дәрнәк мәшғәләләри, саат 10⁰⁰-да јатмаг вахты.

Совет һөкүмәти бу гапалы семинаријаларда өзүнүн коммунист идеолокијасыны ашыламаг үчүн әлверишли јол тапдығыны көрүб, јени тип мүүллимләр һазырламаг үчүн 1922-чи ил Газах Семинаријасындан әлавә бир нечә Мүүллим семинаријасы да ачды. Дикәр тәрәфдән бу семинаријалар һәм дә артмагда олан мәктәбләри педагожи тәһсилли мүүллимләрлә тә'мин етмәк мәгсәдини күдүрдү. Бу јени тәдрис мүүссисәләринә 637 төләбә гәбул олунду. Гејд етмәк лазымдыр ки, Бақы, Кәнчә, Шуша вә Нуха семинаријаларына нисбәтдә Бакыдан башга Газахда төләбәләрин сајы дикәрләриндән чох иди. Мәсәлән: Бакыда 154 оғлан, 120 гыз, Кәнчәдә 83 оғлан, Газахда 110 оғлан, Шушада 50 оғлан, Нухада исә 80 оғлан, 40 гыз тәһсил алырды.¹ Гәрибә бура-сыдыр ки, диндарлығын ән гаты јери олан Шәкидә гызларын тәһсил аланлары галан әјаләтләрә нисбәтән даһа чох олмушдур. Газахда, гызларын чох аз тәһсил алмасынын әсас сәбәби орада патриархал, феодал гәјдаларынын мөһкәм көк салмасы иди. Сонралар Газахдан күтләви шәкилдә Гори Семинаријасына кедән вә орада тәһсилләрини тамамлајан мә'зунларын сәји нәтичәсиндә Газах Семинаријасында гызларын сајы артды. Гејд етмәк лазымдыр ки, Газах Семинаријасы Горидән кәләркән Гори Семинаријасындақы ән'әнәни давам етдириб, әсас синифләрдән әлавә семинаријасынын нәздиндә һазырлыг синифләри дә ачды. Бу синифләрә сәвијјәси ашағы олан ушаглар гәбул олунур вә бир-ици ил тәһсил алдыгдан сонра әсас синифләрә кечири-

¹ Мәркәзи Азәрбајчан Идарәсинин хәбәрләри Бақы. ДУСУ нәшријаты. 1922. №1/7. Сәһ. 30

лирди. 1922-чи илдә ХМК көрдү ки, ачдыгы семинаријаларда мүхтәлиф сәвијјәли ушаглар тәһсил алыр. Белә комплектләшмә исә тәһсилин кејфијјәтинә мәнфи тәсир көстәрир. О, заман Маариф Комиссарлығы Газах Семинаријасынын тәчрүбәсиндән истифадә едиб, ачдыгы јени семинаријаларда да һазырлыг синифләри јаратды. Тезликлә мә'лум олду ки, белә бир тәдбир семинаријада тә'лимин кејфијјәтини јүксәлтмәклә бәрәбәр тәләбә топламаг проблеминин һәллинә дә јахындан көмәк едир. Маариф Комиссарлығы бу тәчрүбәни кетдикчә кенишләндирди. Нәһајәт һазырлыг синифләри ғыса мүддәтли курслары әвәз етди. 1924-чү илдә ХМК Ләнкәран, Загатала, Губадә 29 јанвар ғарары илә ики дәрәчәли мәктәпләри мүәллим семинаријаларына чевирди. 1917-чи илдә педагожи тәһсил верән јеканә Газах семинаријасы олдуғу һалда 1925-чи илдә бу семинаријаларын сајы 16-ја тәләбәлрин сајы исә 1998-ә чатды. 1924-25-чи тәдрис илиндә мә'лум олду ки, семинаријаларын I әсас групуна дахил олан 822 нәфәрдән 352-и нәфәри семинаријаларын нәздиндәки һазырлыг синифләриндән, галан 470 нәфәри исә ваһид әмәк мәктәбини гуртаранлар олмушлар. 1925-26-чы илләрдә тәһсил алан ғызларын сајы да әсаслы артмышдыр. Әкәр 1921-чи тәдрис илиндә чәми 80 нәфәр Азәрбајчанлы ғыз охујурдуса да, 1925-26-чы илләрдә бу сај 554 нәфәрә чатды. 1923-чү илдә Газах мүәллимләр семинаријасынын илк бурахылышы олду. Бунлар һачыбала һачыјев, Сәмәд Вурғун Вәкилов, Мир Ғасым Әфәндијев, Мәһәд Аббасов, Мирәли Миралајев, Нәсрәддин Мирзәјев идиләр. II бурахылышда исә Мустафа Әлијев, Мирпаша Нәсибов, Әскәр Хасмәммәдов, һүсәјн Нәсибов, Јусиф Јусифов вар иди. 1923-чү илдә Газах семинаријасы 7 нәфәр, Бакы 9 вә Кәнчә семинаријасы 9 нәфәр мүәллим бурахды, 1925-чи илдә Бакы семинаријасы 29, Кәнчә 11, Газах 16. Бакыда 8 нәфәр ғыз, Нухада 32 нәфәр оғлан, Шушада 17 нәфәр тәһсилли мүәллим һазырланды. Бу бурахылышлар мүәллимә лап чох еһтијачы олан Чаваншир, (Мирбәшир), Чәбрајыл Шамхор вә Губадлы ғәзаларына көндәрилди.

Ғәјд етмәк лазымдыр ки, Совет һакимијјәти илләриндә ХМК чохлу семинаријалар ачды. Бу семинаријаларын әксәријјәти 5 ил-10 ил фәалијјәт көстәрәндән сонра бағланды. Јеканә Газах Семинаријасы өзүнүн Ғоридән кәтирдији ән'әнәсини, варлығыны вә мүстәгиллијини сахлаја билди. Газах Семинаријасында ишләјәнләрин әксәријјәти Ғори Семинаријасынын мә'зуну олдуғундан онлар оху�уғлары мәктәбин ән'әнәсини давам ет-

дирмәклә өз пешәсинә, өз амалына хәјанәт етмәдиләр. Бу күн бу семинарија Газахда орта үмум тәһсил мәктәби кими фәалијәт көстәрсә дә ады семинарија олараг инди дә галмагда давам едир.

Гејд етмәк лазымдыр ки, Совет һөкүмәти кәнчләрә коммунист идеолокијасыны ашылајаркән чалышырды ки, кәһнә мәктәпләрдән онларын адындан белә һеч бир әсәр галмасын. 1925-чи ил ијун ајынын 29-да Азәрбајчан үзрә мүәллим семинарија-ларынын мүшавирәси чағырылды. Бу мүшавирәдә гәрәра алынды ки, семинарија ады коммунист чәмијјәтимизин шөһрәтинә уј-гүн кәлмәдијиндән вә кәһнәлији әкс етдирдијиндән онун адыны дәјишиб "Педагожи техникум" етмәк лазымдыр.

Азәрбајчан Совет һакимијјәти јарандыгдан сонра Газах Семинаријасынын инкишаф јоллары

1920-чи илдә Ермәни гулдурларынын хәјанәти нәтичә-синдә Ф.Көчәрли һәлак олдугдан сонра Азәрбајчанын халг јазы-чысы Мейди һүсејнин атасы Әли һүсејнов Газах семинаријасы-нын директору олду. Газах семинаријасынын мә'зуну вә сонра-лар педагожи мәктәбин мүәллими Р.Ахундов тәһсил алдығы мәктәб һаггында мәнә вердији хатирәсиндә јазыр: "Әли һүсејнов чох гајгыкөш, тәләбкар, интизамы севән вә көзләјән бир шәхсијәт олмагла бәрәбәр сәрт вә зәһмли иди. Онун мәктәб дахилин-дә вә мәктәбдәнкәнар тәрбијә ишләринә нәзарәти чох күчлү иди. Һеч кәс чүр'әт едиб онун ишинә гарыша билмәзди. О, әсл маарифчи инсан иди". Әли һүсејнов директор оларкән семи-наријаны јени мүәллим кадрлары илә тәкмилләшдирәрәк ора әдәбијат мүәллими Сүләјман Гајыбову, Јусиф Әфәндијев, чо-графија мүәллими Мирзә Әфәнди, даһа сонралар исә орта јашлы тәбиәт мүәллими Маһмуд Бајрамову, Таһир Абдуллајев, Абдулла Бабанлыны, әдәбијат мүәллими, Әкрәм Чәфәри, рус дили мүәллими, Әһмәдаға Күлмәммәдов, алман дили мүәлли-ми, Әли Мустафајев (О Газахда Алјоша ады илә мәшһур олмуш-дур) кәтирди. Семинаријанын коллективинин кәркин әмәји нә-тичәсиндә семинарија бүтүн Азәрбајчанда шөһрәтләнә билди. Халг арасында Әли Әфәнди кими мәшһур олан Әли һүсејнов 1886-чы илдә Газах гәзасынын Икинчи Шыхлы кәндиндә анадан

олмушдур. О, илк тәһсилени Гори семинаријасынын кечмиш мә'зуну халг маарифинин көркәмли нүмајәндәси Лев Толстојла көрүшмүш олан Иса Абакаровдан алмышдыр. Совет һөкүмәтинин бир сыра чидди нәзарәт алтында сахладығы саһәләрдән бири дә мәктәб вә мәктәбдә тә'лим ишләринин тәшкили, онун мәзмуну мәсәләләри олду. О, јахшы баша дүшүрдү ки, кәнч нәслә јени идеолокијаны ашыламадан коммунист тәрбијәсинин мәгсәд вә вәзифәләрини һәјата кечирә билмәјәчәк. Бу идеолокијаны һәјата кечирәчәк јер мәктәб олмалы иди. Бу сәбәбдән дә о езүнүн бүтүн күчүнү көһнә мәктәби тәнгид етмәкдән башлады. О, бу мәктәби гуру әзбәрчилик, формализм ехолостика мәктәби адландырды. Совет һөкүмәти мүхтәлиф гурултај, јығынчаг вә мүшавирәләр чағырыб совет мәктәбинин мәгсәд вә вәзифәләрини, кәләчәк перспективләрини мүәјјәнләшдирәркән көһнә мәктәбләрә гаршы кәнчләрдә икраһ һисси доғурмаға чалышды вә јашлы көһнә гурулушдан галан мүәллимләрә исә шүбһә илә јанашмағы ишарә етди. Бунларла јанашы совет маариф комиссарлығы јени методлар ихтира етмәклә шакирдләрин фәаллығыны, дәрсә олан марағыны артырмаг, тәдрис материалыны һәјатла бағламаға чалышды. Совет һөкүмәтинин бу тәдбирләри Газах семинаријасынын ишиндә дә езүнү бүрүзә верди. Јүксәк тә'лим кејфијәти уғрунда мүбаризә апармаг үчүн маариф комиссарлығы семинаријада методики мәсәләләрә хусуси диғгәт јетирди. Бу тәдбирләрдән семинаријалар да тәчрүбә мүбадиләсини, ачыг дәрсләрин тәшкил едилмәси, педагожи шураларда бу вә ја диқәр методик мәсәләләрин музакирәсинә кениш јер вермәсини көстәрмәк олар. Газах Семинаријасы бу методики ишләри тәкчә семинарија дахилиндә дејил, һәм дә гәза вә кәнд мәктәбләриндә һәјата кечирмәјә башлады. О заман мүәллимләр үчүн хусуси тәкмилләшдирмә јери олмадығындан Газах семинаријасы бу ишләри методик мәркәз кими өз үзәринә көтүрмүшдү. 1924-чү ил ијун ајында халг маариф комиссарлығы фәал маариф ишчиләрини мүшавирәсини чағырды вә көстәрди ки, семинаријалар өз дәрисинә бүкүлүб галмамалы, әтрафдакы кәнд, мәктәб вә мүәллимләрә дә методики көмәк көстәрмәлидир. Маариф комиссарлығы тәклиф етди ки, семинаријаларын сон курс тәләбәләри кәндләрә кетмәли вә орада методики мә'рузәләрлә чыхыш етмәлидирләр. Орта мәктәб мүәллимләр методики көмәк көстәрмәк һағгында Газах Маариф шә'бәсинин Халг Маариф Комиссарлығынын баш ичтимаи тәрбијә идарәсинә 1925-чи ил јанвар ајында кәндәрдији һесабатда дејилирди:

"Әлавә олараг Газах дарүлмүеллимләри нәздіндә педагожи бүро тәшкил олунмушдур ки, һәммин бүрода 12 нәфәр мүеллим иштирак едир. Бүронун 2 дәрнәји вардыр. Бурада чалышан мүеллимләр тәрәфиндән чүмә күнләри Газах шәһәриндә вә әтрафда олан мүеллимләр үчүн ичтимаијјәт, тәбијјат вә гејри дәрсләрә даир мә'лумат верилир. Үсул дәрнәји һәр бир елми үсул даирәсинә даир нүмунә олараг дәрс верилмәсинә башламышдыр"¹. 1920-чи илдә Газах Семинаријасына дахил олмуш вә 1924-чү илдә ораны битирмиш әмәкдар мүеллим Нәсиб Һүсејнов јазырды: "Бу күнкү кими јадымдадыр. Бизим Әксипара кәндіндән Газахдакы семинаријаја охумаға 3 нәфәр көтүрдүләр. Бири мән, бири молла Оручлунун Мәммәди, бири дә Мәшәди Әлинин оғлу Мустафа иди. Һәр үчүмүзү мәктәбин директору Әли Һүсејнов олдуғча мөһрибанлығла гаршылады. Елә һәммин күн әввәлчә һамама кетдик, әјнимизә семинаријанын формасыны кејиндирдиләр. Әмрүмүздә I дәфә иди ки, сөвинирдик... Семинаријадан кәндләрә кедир, бурада кәнд чамаатына мұһазирә охујур, хүсусән дә кәнч оғлан вә гызларын савадланмасы үчүн кечә-күндүз әлләшәрдик. Мәнә Чаналлы кәнди тапшырылмышды. Демәк олар ки, дәрсдән сонра мән һәр күн кәнддә олурдум"². Анчаг бир шеји гејд етмәк лазымдыр ки, совет һөкүмәти кәнч нәслә јени идеолокијаны ашылајаркән бир сыра чидди нөгсанлара јол верди. О көһнә мәктәби, көһнә тә'лим үсулларыны тамам инкар етмәклә дини тәрбијәни дә зәрәрли опијум кими арадан галдырмағы вачиб һесаб өтди. Бу нөгсанлар өзүнү вахташыры бүрузә верир вә нәһајәт бир сыра башга нөгсанларла бәрәбәр совет коммунист һөкүмәтинин сүгутуна кәтириб чыхарды. Газах семинаријасынын јухарыда гејд етдијимиз кими архиви јандырылдығындан бир чох мәсәләләри семинаријанын мә'зунларынын хатирәләри вә маариф комиссарлығынын архиви әса-сында шәрһ едәчәјик. Совет һөкүмәти илк күндән семинаријада мүеллимләрә тә'лим просесиндә мұһазирә, мұсаһибә, китаб үзәриндә иш, тәнәззөһләр, демонстрасија, иллүстурасија вә с. кими үсуллардан истифадә етмәји мәсләһәт көрдү. Маариф комиссарлығы тә'лим материалыны һәјатла бағламаг үчүн әјаниликдән кениш истифадә етмәк көстәриши верди. Бу мәгсәдләр Ф.Көчәрли вахтындан галмыш семинарија музејиндәки әшја, шәкил вә експанатлардан кениш истифадә едилирди. Газах се-

¹ АЗ.ССРХМГ Архиви баш ичтимаи тәрбијә даирәси фонду иш 48, Б-4 1925-чи ил

² Габиліјјәт баярағы гәзети 29 октјабр 1988-чи ил

минаријасы о заман ән чох јајылмыш тәнәззәһләрдән истифадә етди. Даһа чох чоғрафија, тәбиәт дәрсләри үзрә тәнәззәһләр апарылыр вә бу фәнләрдән кечилән мөвзулар әјани оларағ көс-тәрил’р вә фәннин һәјатла әлағәсинә даһа кениш имкан јара-ныды. Тәләбәләр тәнәззәһдән гајытдыгдан сонра чоғрафија үзрә хәритәләр дүзәлдир, јерин гурлушунун шәклини чәкир вә с. бу кими ишләр апарырдылар. 1925-чи илдә Азәрбајчанын һәја-тында әламәтдар һадисә баш верди. Азәрбајчан мәктәбләри латын графикасына кечдиләр. Бу графиканын зәрурилијини халға баша салмағ, инандырмағ, әрәб әлифбасынын Азәрбајчан үчүн јарарсызлығыны сүбут етмәк үчүн кәркин иш апармағ лазым кә-лирди. Бу мәғсәдлә бир-биринин ардынча плениум, мүшавирә-ләр чағрылды. Латын графикасына кечмәк бу мүшавирәләрин әсас музакирә объекти олду. Нәһајәт бу мәсәлә Аз.КП-6-чы гу-рултајында, 1925-чи илдә чағырылмыш пленумунда, 1925-чи ил ијул ајында чағырылмыш Газах комитә катиблијинин мүшавирә-синдә, IV Азәрбајчан советләр гурултајында музакирә едилди вә латын графикасыны һәјата кечирмәк үчүн конкрет јоллар көс-терилди. Азәрбајчан Совет һөкүмәтинин вә Азәрбајчан Коммунист партијасынын јөни латын әлифбасына кечмә гәрарындан сонра Маариф комиссарлығы бу саһәдә бир сыра тәдбирләр һәјата кечирди. О, республликанын 4 мүхтәлиф гәзаларында јөни гра-фикалы әлифбаны ејрәдән курслар ачды. Бу курслардан бири дә Газахда ачылмышды. Газахда ачылан курсларда јөни әлиф-баны әввәлчә мүәллимләр ејрәнмәјә башладылар, сонра исә мүәллимләр семинаријада, еләчә дә Газах мәктәбләриндә тә-ләбә вә шакирдәләрә ејрәтмәјә башладылар. Халғ арасында бу курсларын ролуну јүксәлтмәк вә латын әлифбасына кечиди сүр-әтләндирмәк мәғсәди илә Газах семинаријасынын мүәллимлә-ри вә тәләбәләри кәндләрдә халгын вә мүәллимләрин тез-тез јығынчағларыны тәшкил едиб, әрәб әлифбасынын Азәрбајчан дилинә, онун гајда-ганунларына ујғун олмадығыны, бу әлифба-нын халгын мәдәни тәрәғгисинә мане олдуғуну көстәрирдиләр. Доғрудан да һәјат сүбут етди ки, әрәб әлифбасы илә узун мүд-дәтә савадланмағ мүмкүн олдуғу һалда латын графикасы илә 4-5 аја јазыб-охумағ олур. Нәһајәт 1925-1926-чы тәдрис илиндә Газах семинаријасынын тәләбәләри тамамилә латын графика-сына кечдиләр. Бу графиканы ејрәнмәк үчүн хүсуси саат ажрыл-ды. Артыг 1926-1927-чи илләрдә Газах семинаријасынын тәлә-бәләри ибтидаи мәктәбләрдә педагожи тәчрүбәни латын әлиф-басы илә апармаға башладылар. Әмәкдар мүәллим А.Бабанлы

жазырды: "Биз латын графикасына кечәндә хејли чәтинликлә гаршылашсаг да кердүк ки, бу графика бизим мәдәни инкишафымыза чох бејүк хејир верир. 4-5 аја јазыб-охумагы өјрәнән шакирдләримиз севинирдиләр. Бизи бә'зән кәндләрә дә бу графиканы өјрәтмәјә кәндәбирдиләр. Мән Чајлы, Дашсалаһлы, Шыхлы кәндәләринә тәһким олунмушдум. Бу саһәдә хејли иш көрдүм. Мүәллимләримиз бизимлә дәрсләрдә латын графикасы илә мәшғул олсалар да езләри методик көстәришләрини, дәрсләрин ичмалыны вә с. әрәб графикасы илә ишләјирдиләр"¹.

Көһнә мәктәбләрдән вә көһнә тә'лим үсулларындан әл чәкән Совет һекумәти мәктәбләрдә, семинарија вә институтларда јени тә'лим үсулларындан истифадә етмәк тәләбини ирәли сүрмүшдү. Нәзәријәчи педагоглар олмадыгы үчүн педагожи саһәдә ишләјән, еләчә дә мүхтәлиф саһәләрдә чалышан психолог, философ, тарихчиләр вә с. саһәнин мүтәхәссисләри мәктәбә, мәктәбин тә'лим просесинин мүхтәлиф саһәләринә даир фикир јүрүтмәјә, јени консепсија, үсул вә васитәләр тәклиф етмәјә башладылар. Мәс: Чөлјускин адлы бир алим "Зәһмәт мәктәбиндә чалышан үсуллар" адлы китабында "лабаратор", "далтон план", "әл ишләри", "кәнд тәссәррүфат ишләри", "тәдгигат ишләри", "рәсм", "график чизки", "тәнәззәһ" үсулу кими долашыг вә чәфәнк үсуллар ирәли сүрмүшдү. П.П.Фридолин исә 1925-чи илдә тәләбәләри долашдыран бу үсуллары тәнгид едәрәк белә һесаб едирди ки, чәми 3 дәјәрли "лабаратор", "екскурсија", "далтон план" үсулундан истифадә етмәк лазымдыр.² Мәктәбләрдә тә'лим ишләри илә әлагәдар белә гарышыг мүбаһисәләрин кетдији дөврдә ХМК-дан мүхтәлиф бир-бирини тамамлајан вә ја тәкзиб едән әмр вә сәрнчамлар алынырды.

1926-чы илә гәдәр тә'лим просесиндә "лабаратор үсулу", "екскурсија", "далтон план" үсулларындан, еләчә дә тәнәззәһләрдән ифрат дәрәчәдә истифадә едилирди. Тәләбәләр арасы кәсилмәдән завод, фабрик, тарихи јерләр, електрик стансијаларына апарылыр вә кетдикләри јер һаггында мүәллимләринә јазылы мә'лумат верирдиләр. Чох гыса мүддәт әрзиндә "Далтон план" үсулу Газах семинаријасына да дахил олду. Бу үсула көрә шакирдләр фәрди гајда илә лабараторијада чалышыр, лазым оlanda мүәллимләрә мүрачиәт едир вә сонра зачот вериб, јени

¹ Абдулла Бабанлынын мүәллифә вердији јазылы хатирә. (Хатирә Ф.Ә.Сејидовун Архивиндәдир)

² Азәрб.ХМК "Јени мәктәб мәчмүәси" 1925-чи ил №1,№2, с23

көстөриш алырдылар. "Далтон план", "лаборотор план" үсулларынын ахырынчы формасы "лабратор бригада" үсулу адланды. Бу үсулда да гүввәтли төлөбөлөрдөн бири бригада адындан мөлүмат верир вә төлөбөнин алдыгы гижмәт бүтүн бригадаја шамил едилирди. Бу үсулу Газах семинаријасы гәбул етмәди вә бу үсулун ән әсас дашыјычысы Нуха мўәллимләр семинаријасы олду.

1927-1928-чи тәдрис илинин сонунда Бақыда педагожи техникумларын мүдирләринин конфрансы чағрылды. Бу конфрансда "дәрс-синиф" системиндән гәти имтина едилди вә Нуха семинаријасынын "Лаборотор план" үсулу тәчрүбәси бүтүн семинаријалара тәтбиг едилди. Бақы, Газах вә Шуша педагожи техникумунда "лаборотор тәдгигат" системинә, үсулуна кечилмәси әмр олунурду. Гәрарда көстөрилди ки, "дәрс синиф" системи ушағларын нәинки, шакирд олмасына һәм дә тәшкилатчы олмасына зиддир¹. Газах семинаријасынын педагожи шурасы "лабротор бригада" үсулунун әлејһинә чыхараг көстәрди ки, бу үсул тәдрис материалыны системли вермәјә мане олур. Мүәллимин нүфузу вә рәһбәр ролу ашағы дүшүр. Төлөбөләрин јазылы вә шифаһи нитгләринин инкишафына мане олур, фәрди һесабат олмадығындан зәиф охујан ушағлар күчлүләрин көлкәсиндә гижмәт алып. Ев тапшырығларынын верилмәмәси төлөбөләрин мүстәгил чалышмасына мане олур. Бу да мүәллим кадросунун һазырлығынын кејфијјәтинин ашағы дүшмәсинә кәтириб чыхарыр. Еләчә дә шура үзвләри фәнләрин нөвбә илә 3 күн ана дили, 4 күн ријазиијат вә с. өјрәнилмәсинин әлејһинә чыхдылар. Гејд етмәк лазымдыр ки, Газах семинаријасында мөһкәм өзүл олдуғундан, педагожи билијә, елми савада вә кениш дүнја керүнүшүнә малик олан мүәллим коллективи ишләдијиндән онлар јарадычы һәрәкәт едиб, тез-тез бир-бирини әвәз едән чәфәнк тәлим үсулларына алудә олуб техникумда јаранмыш олан ән'әнәни елми биликләр системинин верилмәси принципиндән кәнара чыхмадылар.

Јухарыда гејд етдијимиз ким 1923-чү ил низамнамәсинин 14-чү бәндиндә имтаһанларын ләғв олунмасы көстөрилди. Анчаг бу көстөришә бахмајараг Газах семинаријасы низамнамәни позуб имтаһанлары сахлады. Имтаһанларын ләғвинин мәнәсыз олдуғуну дәрк едән Маариф Комиссарлығы 1924-чү ил апрел ајынын 2-дә 439 сәјлы әмри илә Газах семинаријасына белә бир сәрәнчәм көндәрди: "Имтаһанлар анчаг IV групда олмалы.

¹ Азәрб. ССР халг маарифи комиссарлығынын бүллетени, 1926-чы ил, №9, сәһ.7

Галан группардан имтаһанлар көтүрүлмәлидир". Елә орадача көстөрилерди ки, имтаһаны олмајан группарын мүәллимләри төләбәләрин мүвәффәғијјәти һағгында мүтәмади гејдләр апармалы вә илин сонунда бу гејдләри мүдиријјәтә тәғдим етмәлидир"¹.

Тәдричән Совет һекумәтинин башчылары вә Маариф Комиссарлығында отуранлар да баша дүшдүләр ки, Америка вә диқәр капиталист елкәләринин системи Совет әразисиндә јашајан халғларын милли менталитетинә вә Сосиалист идеолокијасына, тәрбијә үсулларына јарамыр. Бу үсуллар васитәси илә Дөвләт, партија өз идеолокијасыны төләбәләрә ардычыл ашылаја билмир. Коллектив өлкәнин вәтәндашлары коллективдә јашамағ принципиндән чох фәрдијјәтчилијә үз тутурлар. Она керәдә мөтбуат сәһифәләриндә вә мүшавирәләрдә мүәллимләр чыхыш едиб көстәрдиләр ки, мүәллимин рәһбәрлији вә изаһы олмадан, төләбәләр дәрслик үзәриндә ишләмәкдә чәтинлик чәкирләр. Тәдрис ишләрини бүтүнлүкдә практики ишләрин үзәриндә гурмағ төләбәләрин сәтһи биликләр алмасына, елмәләрин әсасына јијәләнмәмәсинә кәтириб чыхарыр. Газах педагожи техникумунун 1928-чи ил 22 нојабр тарихли шурасында "Актив план ишләринин кедиши вә раст кәлән чәтинликләр һағгында" мәсәлә илә әлағәдар чыхыш едән мүәллимләр белә фикир сөјләмишләр: "Төләбәләр тәјин олуна вәхтда материалы һәлл едә билмир, бә'зән чох чәтинликлә баш чыхарырлар. Ләвазимат тәдрисијјәнин кифајәт гәдәр олмамасы группда интизамын позулмасына сәбәб олур"².

Азәрбајҗан ССР ХМК-ин 1926-чы ил 9 август тарихли гәраына әсасән Бақы шәһәриндә нәһајәт 1928-чи илдә Газахда гызларла вә оғланларын биркә тәһсили башлады. Бу мәсәлә илә әлағәдар Маариф Комиссарлығынын көстәриши илә јени тәдрис планлары һазырланды. 1926-чы илдә Газах семинаријасына көндәрилмиш тәдрис планы 1925-чи илдәкинән әсаслы фәрғләнирди. Јени тәдрис планында фәнләрә верилән һәфтәлик саатларын мигдары әввәлкинә нисбәтән хејли артмышды. Мәсәлән: ријазиијат фәнни әввәлки тәдрис планында ики курсда 4 саат верилдији һалда, јенисиндә 6 саата галдырылмышдыр. Белә бир артым физика, кимја фәнләринин саатларында да вар

¹ Аз.ССР ХМК архиви баш ичтимаи тәрбијә даирәси фонду 677, 6.9.в.10

² Аз. Респуб. ХМК баш ичтимаи сәнәт тәһсил идарәси фонду с.997, 6 19 Газах педагожи техникуму шурасынын протоколү №3

иди. Дикер фәнләрин дә саатларында фәрг нәзәрә чарпырды.

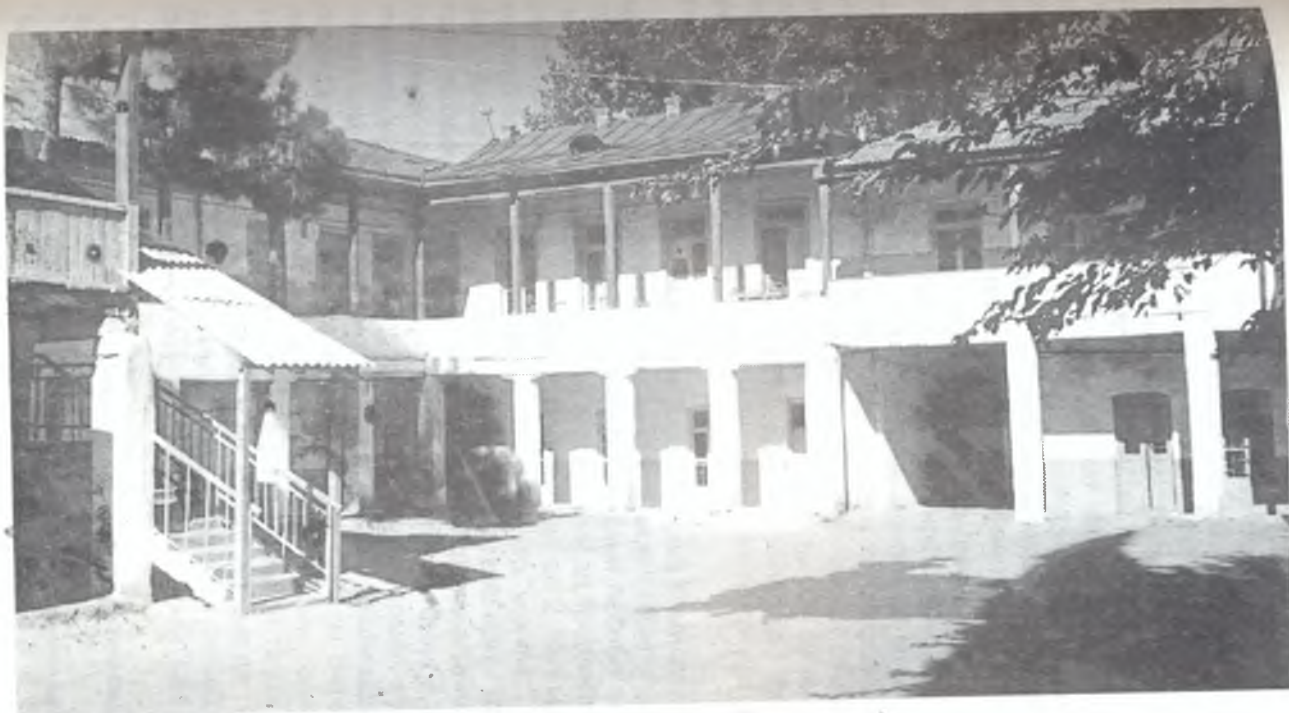
1925-чи ил Тәдрис планында тәкчә ана дили вә ријазија-тын тәдриси методикасынын көчилмәси нәзәрдә тутулурдуса да 1926-чы ил планында тәбиәт вә чоғрафијанын да тәдриси фәнни әлавә едилмишди. 1926-чы ил тәдрис планында бир сыра педагокика тарихи, әл зәһмәти, мусиги савады, кәнд тәссәррүфаты вә чоғрафија кими јени фәнләр дахил едилмишди. Бу тәдрис планынын изаһат вәрәғәсиндә бөјүк гардаш сијасәтинә мұвафиг III группа Азәрбајчан чоғрафијасы вә IV группа Совет Иттифагынын иғтисади чоғрафијасына кечмәк нәзәрдә тутулурду. Тәдрис планынын изаһат вәрәғәсиндә көстәрилирди ки, кәнд тәсәррүфаты програмы јерли шәраитлә әлағәләнмәли вә педагожи техникумларын өз тәсәррүфат саһәләри олмалыдыр.

1926-чы ил тәдрис планында бир сыра фәнләрин тәдриси методикасынын вә дикер јени фәнләрин дахил едилмәси 1925-чи ил тәдрис планы илә мұғажисәдә ирәлијә бир аддым иди. 1928-чи илдә ијун ајында педагожи техникум мүдир вә мүәллимләринин республика мұшавирәси чағрылды. Бу мұшавирәдә көстәрилирди ки, сон заманлар тә’лимин кејфијәти ашағы дүш-мүшдүр. Тәдрис планлары дөврүн тәләбләрини лазымынча нәзәрә алмадығы үчүн јени тәдрис планы тәртиб етмәк мәсәләси Маариф Комиссарлығы тәрәфиндән ирәли сүрүлдү. Анчаг бу мұшавирәдә шәһәрлә кәнди ајырараг, һәр биринин иғтисади шәраитинә мұвафиг тәдрис планынын тутулмасы көстәриши верилди. Мәсәлән: гәсәбә вә гәзаларын тәдрис планында, кәнд тәсәррүфаты илә әлағәдар фәнләр олдуғу һалда шәһәр мәктәбинин планында бу фәнләр өз әксини тапмамышдыр. Тәдрис планынын тәртибатчылары нәзәрә алмамышлар ки, шәһәр мүәллимләр техникумуну гуртаранлар да гәза вә кәндләрә иш-ләмәјә кетмәли идиләр. Јени тәдрис планында һәрби дәрсләрин дахил едилмәси дә мүсбәт һал кими гијмәтләндирилмәлидир.

Совет Иттифагы Коммунист Партијасынын Мәркәзи Комитәси 1932-чи ил 25 август вә 19 сентјабр тарихли гәрары вә дикер гәрарлары илә мүхтәлиф адларла Совет мәктәбинә сираәт етмиш, лаборотор бригада үсулуну тәнгид едиб мәктәбләрдән харич етди. Бу гәрарларда көстәрилирди ки, һәр чүр коллектив зачотлар ләғв едилсин, гијмәтләндирмә иши мүәллимләрә тапшырылсын. Һәр бир тәләбәјә чавабына, сәвијәсинә дәрс демә үсулуна көрә гијмәт верилсин, илдә 2 дөфә тәләбәләрин зачот вермәси нәзәрдә тутулсун. Бу гәрарла әлағәдар педагожи техникумлар о чүмләдән дә Газах мүәллимләр техникуму јени тә’-

Мүлкүнү Газак семинаријасына һәдијјә етмиш
Мәшәди Ибраһим Косалы

Мәшәди Ибраһимин Газак Семинаријасына
Һәдијјә етдији мүлкү

лим үсулларындан истифадә етмәјә башлады. Јени тәдрис планларынын тәртиб олунмасы илә әлагәдар јени програмларын јазылмасы да Маариф Комиссарлығына төвсијә едилди. Тезликлә програмлар һазырланыб мејдана чыхаркән онларын чидди гүсурлары олдуғу мә'лум олду, белә ки, програмларда "Комплекс курсунун үмуми әсаслары"ны өјрәнмәк үчүн 60 саат вахт ајырмышды вә програмын изаһат вәрәгәсиндә Азәрбајчан дилинин тәдриси илә әлагәдар дејилирди: "Түрк дили тәдрис үсулу курсунун комплекс тәдриси мәсәләләрини тәләбәләрин педагожи практикуму илә бағламаг гәтијјән нәзәрдән гачмама-лыдыр. Бу чәһәт курсун әсас мәркәз мәгсәдини тә'мин едир"¹.

Совет һөкүмәти һеч бир вахт һеч бир һадисә, јазы, мәгалә, програм, дәрсликлә әлагәдар езүнүн идеологи мүбаризәсини нәзәрдән гачыртмырды. Хүсусән дә түрк халгларынын балача миллиләшмә ишығы кәлән јердә она пантүркист, панисламист ады вериб, јериндәчә боғмаға чалышырды. О, бу јени тәртиб олунан програмлары да тәнгид едәрәк, онларда түрк әдибләриндән парчалар верилдији үчүн пантүркист сәчијә дашыды-ғыны кестәрмишдир.²

1932-чи илдә Азәрбајчан Халг Маариф Комиссарлығы али мәктәбләр вә техникумлар һаггында тә'лимаг гәбул етди. Һәмин тә'лимагдә тәләбәләрин мүвәффәгијјәтини һесаба алмаг һаггында да хүсуси маддә вар иди. Бу тә'лимагдә предметләрин хактериндән асылы олараг 3 бал мүсбәт вә 2 бал мәнфи ол-магла 5 бал системи ирәли сүрүлдү. Бунлар "чох пис", "гејри ка-фи", "кафи", "јахшы" вә "чох јахшы" гијмәтләр иди. Газах педа-гожи техникуму мүәллимләри дә мәркәзи комитәнин мәктәб һаггында гәрарларындан сонра тәләбәләрин фәрди, мүстәгил ишләмәсинә, тә'лим просесиндә тәһлил апармаг, суал-чаваб етмәк кими үсуллардан истифадә етмәсинә чалышдылар. Тә'-лимагдә зачотларын тәдбири вә гәбулу гајдасы белә мүәјјән-ләшди. Зачот комиссија илә көтүрүлүр. Һәмин комиссијанын тәркибинә фәнн мүәллими, мүдир тәрәфиндән тә'јин олунмуш гоһум фәнләрин мүтәхәссисләри дахил едилди. Газах пе-дагожи техникуму "тә'лиматы" әсас көтүрәрәк синифдән-сини-фә кечмәк имтаһаны заманы комиссијанын тәркибинә директор

¹ Азәрбајчан-түрк педагожи техникумларында кечирилән фәнләрә аид програм. Бақы. 1928. Сәһ.52

² Азәрбајчан-түрк педагожи техникумларында кечирилән фәнләрә аид програм. Бақы. 1928. Сәһ.52

вә җа мүдири, имтаһан едән фәннин мүәллим, һәмкарлар тәшкилатындан, маариф ше'бәсиндән вә рајон партија комитәсиндән дә нүмајәндәләр дахил етмишди. Бу просес чох мүрәккәб, долашыг бүрократик бир систем иди. Мүхтәлиф идарә, һәтта партија вә һәмкарлар иттифагынын нүмајәндәсинин курсдан курса кечирмә имтаһаны заманы комиссијага дахил едилмәси садәчә кејфијјәти јүксәлтмәк олмајыб тәләбәләрин идеоложи һазырлығыны, коммунист партијасына олан сәдагәтини јохламагдан ибарәт иди. Газах мүәллимләр педтехникумунун сабиг мә'зуну Абдулла Бабанлы јазырды: "Зачот сессиясы әрәфәсиндә бизә көмәк мәгсәдилә мүәллимләримиз бир нечә әлавә мәшғәлә апарардылар. Керидә галан тәләбәләр үчүн әлавә саат ајыرارдылар. Зачотлар чадвәл әсасында бүтүн мүәллимләрин иштиракы илә апарыларды. Јазылы имтаһанлар шифаһи имтаһанлардан әввәл чәдвәлә салынарды. Техникумда 2-3 дәрәсдән зәиф гијмәт алан тәләбәләр јаз имтаһанына директор вә мүәллимләрин биркә ичазәси илә бурахылырды. Јаз имтаһанындан зәиф гијмәт аланлар тәкрат 2-чи ил ејни синифдә галмалы иди".

Газах педагожи техникумунда илин биринчи јарысында 1-чи вә 2-чи курсларда имтаһан олмурду. Анчаг педагожикадан зачот олурду. Илин икинчи јарысы исә имтаһан сессиясы иди. Техникумда 1-чи курсда ана дили вә әдәбијјат, ријазиијјат, тарих, тәбиәт, физика, чоғрафија, рус дили, физики чоғрафијадан, икинчи курсда ана дили вә әдәбијјат, ријазиијјат, физика, партија тарихи, рус дили, игтисади чоғрафијадан, үчүнчү курсда исә ана дили вә онун методикасы, ријазиијјат вә методика, педагожика, Ленинизм вә рус дилиндән имтаһан верирдиләр. Бурада имтаһанларын чохлау, дәрсләрин анчаг бир јарым илдә кечмәси нөгсан олса да педагожика фәннинә үстүнлүк вермәк, һәр ики семестрдә тәләбәләрин алдыглары биликләри јохламаг бәндләрини мүсбәт һал кими гијмәтләндирмәк лазимдыр.

1930-34-чү илләрдә кәндләрдә артыг коллективләшмә баша чатмышды. Совет һөкүмәти сәнаједә дә бир сыра наилијјәтләр әлдә етмишди. О, бу наилијјәтләрин әсл сәбәини идеоложи мүбаризәнин күчләнмәсиндә көрдүјүндән истәр тә'лим, истәрсә дә имтаһанлар просесиндә "Ленинизм", "Партија тарихи" фәнләринин кечилмәсинә вә нәтичәләринин јохланылмасына хүсуси диғгәт јетирир вә кәнчләрин бу фәнләри нечә мәнимсәдикләрини чидди нәзарәт алтына алырды. 1930-34-чү илләрдә игтисади јүксәлишлә әлағәдар совет һөкүмәти мәктәбләрин мадди базасына хүсуси диғгәт јетирмәјә башлады. 1930-чу илин јайын-

да чағрылмыш партијанын 16-чы гурултајы мәдәни-ингилабы әсас мәсәлә һеса́б едәрәк үмуми ичбари тәһсилә кечмәји ирели сүрдү. Гурултајда көстәрилди ки, үмуми ичбари тәһсил өлкәнин үмуми инкишафына бөјүк тә'сир көстәрәчәк. 1930-чу ил августун 14-дә Ибтидаи тәһсилин үмуми мәчбури олмасы барәдә гәрар гәбул олунду. Бу гәрарла әлагәдар педагожи мәктәпләрдә оху-јан тәләбәпәрин сајыны артырмаг, мүхтәлиф мүәллим һазыр-лајан курслары кенишләндирмәк, педагожи тәһсил алан лакин ихтисасы үзрә ишләмәјән мүәллимләри педагожи ишә чәлб ет-мәк көстәриши верилди. 1930-чу илдән шакирдләри пулсуз дәрс ләвазиматы, ајаггабы, палтар, јемәклә тә'мин етмәк, нәг-лијјатдан пулсуз истифадә етмәк кими јардымын көстәрилмәси нәтичәсиндә мәктәпләрә тәләбә континкенти артды вә педаго-жи мәктәпләрә ахынын јаранмасына сәбәб олду. Анчаг тәзликлә мә'лум олду ки, белә ахынын нәтичәсиндә педагожи техникума кәлән тәләбәләрин физика, кимја, ријазијјат, ана дили, чоғрафи-јадан биликләри јарытмаздыр.¹

Артыг 1930-32-чи илләрдә Азәрбајҹанда 23 педагожи тех-никум јаранмышдыр. Бунларын ичәрисиндә Газах педагожи тех-никуму мүәллим һазырлығында Бақыдан сонра 2-чи јердә ду-рурду. Әкәр Бақыда 755 тәләбә тәһсил алырдыса Газах педаго-жи техникумунда 405 тәләбә охујурду. 1932-чи илдә ичбари тәһ-силә кечидлә вә чохлу мүәллим кадрларына олан еһтијачла әлагәдар педагожи техникумларын о чүмләдән Газах педагожи техникумун тәһсил мүддәти ССРИ Халг Маариф Комиссарлығы-нын педагожи техникумларын гурулушу һаггында 4 ијул 1932-чи ил тарихли 31 сајлы гәрарына әсасән 4 илдән 3 илә ендирилди. Бу гәрар белә әсасландырылды ки, әввәлләр тәләбәләр 5-чи си-нифдән педагожи техникума гәбул олундуғлары үчүн 4 ил оху-јурдулар. Инди исә гәбул 7 иллик мәктәпләрдән олдуғу үчүн тәһ-сил мүддәти 3 илә ендирилир. Белә бир вәзијјәтлә әлагәдар Маариф Комиссарлығы 3 иллик мүддәти нәзәрә алан тәдрис планы вә она мүвафиг јени програмларын һазырланмасы гәра-рыны верди. Вә һәмин гәрарда көстәрилирди ки, педагожи тех-никумлара илдә 2 дәфә август вә јанвар ајларында тәләбә гәбу-лу һәјата кечирилсин.

Гејд етмәк лазымдыр ки, Совет һөкүмәти 1935-чи илдә зо-ракылыг күчүнә ғыса бир мүддәтдә игтисади чәһәтдән даһа да

¹ Мәктәб вә мүәллим һаггында партија вә һөкүмәтин гәрары. Бақы. Азәрнәшр 1952-чи ил

күчлэнди. Кәнд тәсәррүфаты вә сәнајенин инкишафында Болшевик партијасы "Кадрлар һәр шеји һәлл едир" шүарыны ирәли сүрдү. Гызыл Орду Академијасынын бурахылышы, 1936-чы илдә 8-чи советләр гурултајында ССР-нин Конститусијасынын ғәбул олунмасы өлкәнин игтисадијјатыны тамамилә дәјишди. Өлкәдә мүлкәдар капиталист үнсүрләринә ғаршы чиһад е'лан едилди вә онларын ләғв олундуғу көстәрилди. 1936-чы ил апрел ајында мүәллимләрин маашы 1 јарым, даһа сонра 2 дәфә артды. Мүәллимләр орден вә медалларла тәлтиф олунмаға башлады. 1937-чи илдә педагожи семинаријаларын ады дәјишиб, "педагожи мәктәб" адланды. Азәрбајчан халгына азадлығ шүары алтында ғәсд едәнләрдән, Азәрбајчанда ермәниләрин ғырғын салмасына шәраит јарадан вә сонралар Азәрбајчан Коммунист партијасынын катиби оларкән ермәниләрлә бирләшиб Азәрбајчан зијалыларыны бир-бир сырадан чыхаран мәнфур Кировун адыны Ғазах педагожи мәктәбинә ғојдулар. Һәлә бу азымыш кими Азәрбајчанын көркәмли шаири Низаминин вәтәни Кәнчәни дә Кировабад адландырдылар. Вә нәһајәт Азәрбајчан халгынын азадлығы уғрунда чанларыны гурбан верәнләрин мәзары үстүндә Кировун, Бакынын ән уча бир јериндә бүтүн Совет Иттифагында анологу олмајан, гранит һәјкәлини дә ғојдулар. 1936-чы ил 4 ијулда Мәркәзи Комитәнин ғәрары илә "педолокија" јаланчы бир елм кими арадан ғалдырылды. 1936-чы илдә "Правда" ғәзетинин баш мәғаләсиндә педагожи елм ән мүһүм елмләрәндир¹ фикри сөјләнди. 1936-чы илдән 1942-чи илә кими Ғазах педагожи мәктәбиндә мүәллим ишләмиш Абдулла Бабанлы вә Бәкир Әфәндијевин јазылы вә шифаһи хатирәләринә көрә "педолокија" елминин ләғвиндән сонра Ғазах педагожи мәктәбиндә дил-әдәбијјат, физика, ријазијјат, тарих-чоғрафија, тәбиәт-кимја, педагогика, психолокија, һәрби вә с. фәнләр үзрә фәнн бирләшмәләри вә дәрнәкләри јаранды. Мәктәбә һәр дәрс илинә аид ачылмыш малијјә хәрчләри ашағыдакы 4 чәдвәлдән көстәрилдији кими әсаслы артды. Чәдвәлдә көстәрилән мигдар о заман үчүн чох бөјүк мәбләғ иди.

Ғазах Педагожи мәктәбинин 1936-1956-чы илә кими һәр дәрс или үчүн малијјә хәрчләри белә иди.

¹ Правда ғәзети 5 ијул 1936-чы ил

А ч ы л м ы ш к р е д и т

Дәрс илләри	Бүдчә чәми тәсдиг олмушдур	Зәһмәт һаггы	Инвен- тар	Тәдрис хәрчи	Төгаүд пулу	Кабинә төһһизинә ачылмыш пул
1935/36	728.235	138875	42160	47430	401760	26,370
1936/37	1.093.460	295590	44200	18000	533760	8,300
1937/38	1.279.203	347242	51760	24000	660340	17,240
1938/39	1.420.320	409216	58760	38900	691040	15,000
1939/40	1.234.590	449152	40000	28300	517650	11,000
1940/41	520.910	291370	41000	27820	80360	11,500
1941/42						
1942/43						
1943/44	440.274	208888	5000	5000	144960	3,000
1944/45						
1945/46						
1946/47	1.004.491	371445	26000	20800	408000	11,000
1947/48	1.055.830	363470	22000	9900	449260	16,000
1948/49	1.148.100	343200	44400	22700	423100	20,800
1949/50	969.900	395600	38600	22600	351200	8,000
1950/51	855.700	400700	26200	8600	293200	3,000
1951/52	762.200	338700	23300	6500	281400	3,000
1952/53	679.200	280000	24000	4900	251500	2,000
1953/54	565.600	262600	13100	4200	174900	-
1954/55	527.700	241700	11100	3400	163500	-
1955/56	570.500	253300	11500	3200	194000	-

О заман Газах педагожи мәктәбиндә физика кабинетинин рәһбәри олан А.Бабанлынын хатирәләринә керә физика кабинәсинә 10-11 мин манатлыг аваданлыг аҗрылмышды. Тәбиәт вә кимја кабинетләринә исә 14 мин маната гәдәр чиһаз вә кимјәви реактивләр верилмишди. һәрби вә бәдән тәрбијәсинин исә 6-7 мин манатлыг аваданлығы вар иди. Газах семинаријасында тәшкил олунмуш пед.кабинәнин исә өзүнүн смөтасы вар иди. Бу кабинет пед.тәчрүбә үчүн әјани вәсаит вә дидактик материаллар

¹ Мә'лумат Пед.мәктәбин архивиндән кәтүрүлмүшдүр.

һазырлаҗыр, бүллетејн бурахыр, пед.мәктәбин мә'зунлары илә әләгә сахлајан педагожи кабинә мәктәб вә мұәллимләрдән алыдылары мәктублара чаваб җазыр вә онлара бу вә ја дикәр педагожи, методики мәсәләләрлә әләгәдар мәсләһәтләр верәрди. Бу кабинетләрдә һәм дә тәләбәләрә әјани вәсаит һазырламағ вердиши ашыланарды. Педагожи кабинет һәр дәрс илинин әввәлиндә тәчрүбә заманы кечиләчәк мөвзулара һәср едилмиш, әјани вәсаитләрин дүзәлмәсини планлашдырыр вә онларын сийаһысыны асарды. Бу тәләбәләрин жүксәк кејфијәтлә дәрс апармасына җардым едән чох көзәл тәчрүбә иди. Бу тәчрүбәдән бу күндә истифадә етмәк мұәллим һазырлығы ишиндә фәјдалы ола биләрди. Педагожи кабинет еләчә дә тәләбәләри дөврү педагожи журнал вә гәзетләрә абунә олмағ ишини тәшкил едәрди. Бу күн бизим тәләбәләримизин 80 фаизи нә "Азәрбајҗан мәктәби" журналынын, нә дә "Азәрбајҗан мұәллими" гәзетинин нәшр олундугуну билмир.

Ғазах педагожи мәктәбинин һөрмәтли мұәллимләриндән Бәкир Әфәндијевин хатирәсинә керә Ғазах педагожи мәктәбиндә биликләрин әсаслы мәнимсәнилмәси, тәләбәләрин кениш дүнјакөрүнүшүнә малик олмалары үчүн бир чох марағлы тәдбирләр кечириләрмиш. Онлардан педагожи мөвзуларда, методики планда мұһазирәләри, педагожи тәчрүбәјә һәср едилмиш конфрансларын кечирилмәсини вә чох марағлы, чәлбедичи, тәләбәләрин җарадычылығыны әкс етдирән сәркиләрин дүзәлмәсини көстәрмәк оларды. Пед.мәктәбдә чох гүввәтли, мәзмунлу дәрнәкләр фәалијјәт көстәрмишдир. Гејд етмәк лазымдыр ки, Ғазах педагожи мәктәбиндә тә'лим-тәрбијә ишләри чох гүввәтли олмушдур. Хүсусән дә Мирғасым Әфәндијев вә Бәкир Әфәндијевин директорлуғу дөврүндә тә'лим-тәрбијә вә дәрнәк ишләри чох чанлы вә әмәли фәалијјәт көстәрмишдир. Онлар әјдә бир дәфә дәрнәк рәһбәрләринин ичласларыны кечирәр вә бу җығынчағда онларын һесабатлары, көрдүкләри ишләрин мәзмуну вә кәләчәкдә тәләбәләрин даһа сәмәрәли ишләмәси үчүн һансы мәсәләләрин һәјатә кечирилмә зәрурилији барәдә тәклифләри динләниләрди. Бәкир мұәллимин дедијинә керә дәрнәкләрдә бәдии тарихи китабларын охусу вә мұзакирәсини тәшкил едәркән орада мәктәбин директору, мұәллимләр, һәтта Ғазахда җерләшән орта үмумтәһсил мәктәбләринин мұәллимләри дә иштирак едирдиләр. Ғазах семинаријасынын директорлары Мирғасым Әфәндијев вә Бәкир Әфәндијевин апардығы бу хејрихәһ ишләрә бахмајарағ онларын һеч бир нөгсаны олмадығы һалда

көһнә чәмијјәтин адамлары кими ишдән кәнар едилирди. 1937-чи илин халг дүшмәни олмасы үчүн Миргасым вә Бәкир мүәллимин бирчә Әфәнди фамилијасы кифәјәт иди. 1937-чи илдә педагожи мәктәбин директору Бағыров Мирзә вә Әлијев Әли олдулар. Бунларын деврүндә педагожи мәктәб езүнүн семинарија вә педагожи техникум ән'әнәләрини сахлады.

1947-чи илдән 56-чы илә кими Газах педагожи мәктәбинин ајры-ајры лабороторија вә кабинетләриндә олан аваданлыг вә онларын хәрчләри белә олмушдур.

Кабинәләр							
Дәрс илләри	Табијәт-кимја	Физика-ријазијат	Һәрби вә б/тәр-бијәси	Тарих чографија	Педагожи	Нәғмә	Китаб-хана
1947	16.757	10.942	18.531	1.500	3.350	3.000	41.620
1948	18.368	12.850	18.531	1.500	3.350	3.000	28.941
1949	19.849	13.459	20.398	1.286	2.292	5.842	35.297
1950	23.185	15.459	26.246	1.286	5.487	5.842	54.000
1951	29.330	23.168	33.490	5.958	5.487	5.842	57.130
1952	39.777	29.948	34.490	2.616	5.487	9.467	54.749
1953	71.738	84.181	53.417	9.011	11.087	11.287	222686
1954	68.677	80.878	50.521	7.845	11.087	11.287	219814
1955	67.965	83.457	51.817	7.845	11.087	12.196	218497
1956	64.887	80.903	49.142	7.189	9.163	10.759	187380

Газах семинаријасынын гадын шө'бәси

Газах семинаријасында гадын тәһсиліндән бәһс едәркән бир балача бу мәсәлә илә әлағәдар тарихә гајытмалыыг. Гадын азадлыгы вә тәһсили уғрунда мүбаризәнин тарихи олдугча гәдимдир. Бу мәсәлә чәмијјәтин синифләрә парчаландыгы күндән мејдана чыхмышдыр. Синфи чәмијјәтдә һаким төбәгәләр гадын келә вәзијјәтини доғрултмагы вә ону әсарәтдә сахламаг үчүн тарих боју иддиа етмишләр ки, гадын әгли чәһәтдән вә өзүнүн чинси е'тибары илә гүсурлу јаранмышдыр. Буну аллаһын ирадәси илә әлағәләндирирләр. Гадын мәһкумлуғунун әбәди вә дәјишмәз олдуғуну сүбүт етмәјә чалышмышлар. Бу ујдурмалы әфсанәләр гадын чәмијјәтә чыхмасы вә онун азадлыгы, тәһ-

сили јолунда әсас манеә олмушдур.

Һәлә јазылы әдәбијатын олмадығы бир дөврдә халг әдәбијатымыз Бурла Хатун, Селчан кими әлинә гылынч алыб дәјүшә кирә билән, шаһа мәсләһәт верән, тилсимләри сындыран, зәһмәтә јүксәк гијмәт верән вә өзләри дә зәһмәт нүмунәси олан гадынларын образыны чанландырмышдыр. Даһа сонралар исә јазылы әдәбијатымызда шаир вә јазычыларымыз јүксәк мәһәви кејфијјәтләрә малик олан, реал елмләрә һәвәс көстәрән ирадәли, физики сағлам, әгл вә камалы илә кишиләрдән кери галмајан јүксәк гадын образлары јаратмышлар. Онлар кечмиш дүнјанын гаранлығында белә гадынлары тәһсилли олмаға чағырмышлар. Низаминин Ширин, Фүзулинин Лејли образлары савадлы гызлардыр.

Фүзули јазырды:

Мәктәбдә онунла олду һәмдәм.

Бир мәләк-мисал гыз һәм,

Бир сәф гыз отурду, бир сәф озлан

Чәм олду беһишә һури гылман.

Исламын гәбулу илә гадынларын мөвгеји һәм аиләдә, һәм дә чәмијјәтдә јүксәлди. Онлара кениш һүгүг верилди вә ислам гадынларын мүдафиәчиси кими чыхыш едәрәк киши вә гадыны аллаһ гаршысында бәрабәр һүгүглу е'лан етди. Ислам гадыны севмәји вә она һөрмәт етмәји инсанларын әхлағы сајды. Пејғәмбәр евләнмәји вә никаһы аиләнин әсас гануну һесаб етмәклә исламдан әввәлки гејри әхлаги һәрәкәтләрин гаршысыны алды. Һәзрәти пејғәмбәр гадынын ишләмәси вә вәзифә тутмасында һеч бир күнаһ көрмәди.

Мә'лум олдуғу кими мүһарибә заманы һәзрәти Аишә орду-ну идарә етмишдир. Мәһәммәд пејғәмбәр сон вәсијјәтиндә дејиб: "Еј инсанлар гадынларын һаггларыны горумағынызы вә бу хүсусда Аллаһдан горхмағынызы вәсијјәт едирәм. Сиз гадынлары танры әманәти олараг алдыныз. Онларын намусуну вә гөјрәтләрини Аллаһа анд верәрәк һалал един. Сизин гадынлар үзәриндә, онларын да сизин үзәриниздә һагглары вардыр. Сизин һаггыныз онларын һәр чүр еһтијачларыны тә'мин етмәниздир"¹.

Мәһәммәд пејғәмбәр башга бир јердә бујуруб ки, "Һәр ким гадына һөрмәт етсә, өзүнүн шәхсијјәтини көстәрир, һәр кәс гадыны тәһгир етсә өзүнүн алчаглығыны бәјан едир. "(Ислам ди-

¹ Физули. "Лејли вә Мәчнун" Бақы, 1958, сәһ.34

² "Елм" гәзети 26 октјабр 1961

Семинаријаиын мэ'зунларындан бир групу

ниндә гадын мәсәләси)".

Мөһәммәд пејғәмбәрин бу мүтәрәгги көстәришләри сон-
ралар мүртәчә дин хадимләри тәрәфиндән тәһриф олунмуш вә
хүсусән дә Азәрбајчан Русијанын тәркибинә дахил олдугдан
сонра Русија бу халгы авамлыгда сахламаг үчүн бүтүн васитә-
ләрән истифадә етмишдир. О заман ки, дөврү мәтбуатда гадын
белә сәчијјәләнирди:

"Гадын бозбаш биширмәкдән өтрү кәлмиш бу
дүнјаја,

Биширсин долма, күфтә,
Үстү чиркли, палтары јағлы.
Гадын әјри габырғадыр, нечә зибә олурса-олсун.
Узун олдугча зүлфү, бирчәји күнаһ олур ағлы.

Гадына гаршы белә вәзијјәтлә разылаша билмәјән мүтә-
рәгги Азәрбајчан маарифпәрвәрләри, онлары тәһсилли, елмли,
савадлы олмаға чағыраг жазырдылар:

"Истәкли вәтән күлләри, сизсиз јаз ачылмаз,
Сиз елмсиз икән нур маарифдә сачылмаз.
Күн чыхмаса, зүлмәт, шәбистан гачырылмаз.
Сиздән умулур чарә, бу азәрә а гызлар
һәм тәрбијјә, тә'лим ушаглаһа а гызла"¹.

Белә күчлү тәзјигә бахмајараг Русијада јашајан мүсәл-
манлар, имкан дүшән јердә гадын һүгугу, азадлығы вә тәһсили-
нин һәјата кечирилмәси уғрунда мүбаризә апармышлар. Мәсә-
лән: 1905-чи ил ингилабы дөврүндә нәинки Новгородда кечән гу-
рултајда, еләчә дә 1906-07-чи илләрдә Азәрбајчан мүсәлман
мүәллимләринин гурултајы, 1917-чи ил апрел ајында Дашкәнд-
дә вә Оренбургда Газах мүсәлман гурултајларында мүсәлман
түркләринин маариф вә мәдәнијјәт мәсәләләри мүзакирә еди-
ләркән, мүсәлман гадынларынын тәһсил проблемидә бу гурул-
тајларын ән үмдә мәсәләләриндән бири олмушдур. Гурултајда
Гафгаз вә Түркүстан мүсәлман гадынларынын дин пәрдәси ал-
тында ичтимаи һәјата бурахылмадығы сөјләнилмишдир. Бу гу-
рултајда Азәрбајчан нүмајәндәси Әлимәрдан бәј Топчубашов
гадынларын ичтимаи-сијаси һәјатда кишиләрлә бәрәбәр һүгуг-
да олмасыны мүдафиә етмишдир. Бу фикрин әлејһинә чыхан
диндарлара гаршы гурултајдакы гадынлар чох кәскин чыхыш
едәрәк демишләр: "Јадда сахлајын, бизә азадлыг вермәк истә-
мирсинизсә, демәли милләтин ирәли кетмәсини истәмирсиниз.

¹ Молла Нәсрәддин Ж. 1911. №7

Миллэт, ананын тәрбијә етдији ушагларла ирәли кедир. Сизин бајрагларынызда әдаләт олмаса, ирәли кедә биләмзиниз. Әдаләт јохса, шәрәфлә галдырмаг истәдијиниз бајраглары ашағы салын"¹.

Гадын азадлығы уғрунда апарылан бу идеја мүбаризәси деврүндә Гори семинаријасы мә'зунлары даһа ардычыл вә мүбариз олмушлар. Бу мүбаризә һарадан јаранмышдыр?

Мә'лум олдуғу кими Гори семинаријасына Азәрбајҗандан кедән ушаглар о заман ки, мискин кәнд һәјатындан чыхмыш вә гадына гаршы мәнфи мүнәсибәтдә тәрбијә олунмуш ушаглар иди. Семинаријадә көркәмли педагог илк Азәрбајҗан шө'бәсинин мүдири вә илк әлифба китабынын мүүллифи Чернјајевски ушагларда гадына гаршы көк салмыш пис мүнәсибәти арадан галдырмаг үчүн Гори шәһәриндә олан Анастас гадын кимназијасы илә биркә тез-тез кечә вә сәһәрчикләр кечирәрмиш. О, бу јолла гызларла оғланлар арасында гаршылыгы мүнәсибәтин дүзкүн тәрбијә олунмасына чалышмышдыр. Чернјајевски бу кечәләрдә гадынларын нечә бәдии јарадычылыг габилијәтинә малик олдуғларыны, онларын чәмијјәтдә әһәмијјәтли варлыг олдуғуну кәнддән кәлмиш бу ушаглара көстөрмәк, баша салмаг истәјирди. Чернјајевскинин бу чәһди боша чыхмады. Семинаријаны гуртаранларын мүбалиғәсиз демәк олар ки, һамысы езләринин әмәли фәалијәтиндә вә бәдии јарадычылығында гадын азадлығы вә тәһсилинин чох мүнһүм чәһәти олан аилә тәрбијәси, азад мәһәббәт, мәһәббәтин тәрбијәви тә'сири, гызларда форма вә мәзмун тәрбијәси, тәрбијәдә нүмунәнин ролу, кор-коранә валидәјн ирадәсинә табә олмамаг вә с. кими мәсәләләри ишыгландырдылар. Бу мә'зунлардан Ф.Көчәрли, Р.Әфәндијев, Н.Нәриманов, С.С.Ахундов, Ч.Мәммәдгулузадә, М.Гарајев, Т.Бајрамәлибәјов, Ү.Һачыбәјов, Ә.Мустафајев, Әһмәд Сејидов вә бир чох башгалары әсәрләриндә вә әмәли фәалијәтиндә гадынын чәмијјәтдәки һүғуғларынын мүдафиәчиси кими чыхыш етдиләр. Ч.Мәммәдгулузадә Азәрбајҗан гадынынын ағыр һәјатыны чох образлы шәкилдә белә ифадә етди. "Өврәтләримизин нәдир күнаһы ки, биз онларын хусусунда белә бәд күман ола-ола бичарәләри гатмышыг душтағханалара вә онлары өзүмүзә гул, кәниз, ашпаз, фәһлә вә ојун-ојунчаг етмишик"².

¹ "П.дөвләт" 1905-1907-чи илләр арасында Түркіјәнин милли мүчадилә тарихи Анкара - 1985

² Ч.Мәммәдгулузадә. Әсәрләри. Чилд 2 сәһ.181-182

Гори Семинарија мә'зунларындан М.Гарајев Мөлбәјлидә, Р.Гулубәјов, Гасым Исмајыловда, Ә.Сејидов Асланибәјлидә, Ә.Мусабәјов Салаһлыда, Н.Санлы Чајлыда, Ә.Һүсејнов Шыхлыда гызлар мәктәби ачдылар.

Гори мә'зунлары төкчә гыз мәктәбләри ачмагла, гадын тәлејинә, гадын мәсәләсинә һәср олунмуш бәдии әсәрләр јаратмагла кифајәтләнмәјиб, гадын азадлығы вә тәһсили мәсәләсинин нәзәри мәсәләләри илә дә мәтбуатда чыхыш етдиләр. Н.Минасөзов "Мүһүм мәсәлә" "Еркән никаһ", "Мүсәлманлар арасында", Ф.Кечәрли "Исламын гадына мүнәсибәти", "Кечмишдә мүсәлман гадыны", "Мүсәлман гадыны һал-һазырда", Чәлил Мәммәдгулузадә "Гыз вә нәнә", "Гәрб вә бизим гадынлар", "Киши кәлир", "Ојнбазлар", "Дерд јүз гыз" кими мәгаләләриндә гадын тәһсили вә азадлығы мәсәләләрини шәрһ етдиләр. Онлар мүсәлман дининин тәһриф олундуғуну, кишиләрә сүн'и үстүнлүјүн верилмәсини тәнгид едиб, шәрг гадыныны үмумбәшәри мәдәнијјәтә гошмағы, чадраны әсарәт әламәти кими атмағы, гызлары сатмаг кими ејбәчәрликләри тәнгид едиб, мүртәчә диндарларын гадында көрә билмәдији вә көрмәк истәмәдији мәрһәмәт, доғрулуг, дүзлүк, сәдагәт, вәфа, мәрдлик, өзүнү башгаларынын хошбәхтлији үчүн фәда етмәк кими јүксәк мә'нәви сифәтләри әсәрләринин әсас мевзусу етдиләр.

Азәрбајчан мүтәфәккирләринин гадын тәһсили вә азадлығы саһәсиндәки нәзәри мәгаләләри онларын дәрин педагожи билијә малик олдуғларыны кестәрди. Онлар гадын тәһсили саһәсиндәки, мүбаризәләрини сонралар Азәрбајчан Демократик Республикасы дөврүндә даһа кәскин шәкилдә ирәли сүрдүләр. 1917-чи ил 29 мартда Бакы мүсәлманларынын мүвәггәти комитәси јаранды. Бу комитә үмуми Гафгаз мүсәлман гурултајыны чағырды. Бурада сијаси мәсәләләрлә јанашы маариф мәсәләләри дә мүзакирә олунду. Гурултајда Ш.Әфәндизадә вә С.Талышханова гадын һүгугунун горунмасы вә гадын тәһсили мәсәләси барәдә кәскин чыхыш етдиләр. Гурултајда М.Ә.Рәсулзадәнин шәхси тәшәббүсү илә гәбул олунан гәрарда дејилирди: "Әкәр бүтүн халғларын гадынлары кишиләрлә бәрәбәр ичти-маи-сијаси һәјатда иштирак едәрәк өз милләтини инкишаф етдирирсә, онда Азәрбајчан гадыны мәһкумлугда гала билмәз вә галмамалыдыр". Азәрбајчан Демократик Республикасынын гадын тәһсили саһәсиндә бир чох тәдбирләри вар иди. Тәәссүфки, о, ирәли сүрдүјү бир чох мәсәләләри езу һәјата кечирә билмәди.

1920-чи илдә Газах Семинаријасынын јанында гызлар үчүн дә ше'бә ачылды. Гејд етмәк лазымдыр ки, һәлә патриархал гайдаларын һекм сүрдүјү бир дөврдә Газахда гызлары мәктәпләрә чәлб етмәк мүшкүл иш иди. Папағыны јерә вурмаг истә мәјән "гејрәтли" кишиләр, елин тәһнә-тәһмәтини кәтүрмәк истә мәјән валидејнләр, гызлар үчүн тәһсилин, башы ачыг кәзмәјин зәрәрини вар күчү илә јаймаға чалышан руһаниләрин мүртәчә һиссәси гадын тәһсили гаршысында дуран бөјүк манеә иди. Анчаг бу бөјүк, ағыр дәһшәтли манеәләрә бахмајараг габагчыл мүтәрәгги адамлар да аз дејилди. 1920-чи илдә Газахда ачылан гызлар семинаријасындакы ше'бәјә илк мә'зунлар кәлди. Онлар Дилрубә Мустафајева, Дүррә Мустафајева, Дилшад Шыхлинскаја, Валидә Мустафајева (Дүррәнин бачысы), Сәлимә Әфәндијева, Һәбибә Мустафајева вә фамилијасыны тапа билмәдијимиз Көвсәр ханым олдулар. Гејд етмәк лазымдыр ки, бу гызларын әксәријәтинин Семинаријаја дахил олмасынын әсас сәбәби онларын Гори семинаријасынын кечмиш мә'зуну вә Газах семинаријасы директору, халг маарифинин кәркәмли нүмәјәндәси Әһмәдаға Мустафајев илә гоһумлуғ әлагәсинин олмасы иди. Әһмәдағанын билаваситә мәсләһәти вә тәклифи илә бу гызлар семинаријаја кәлдиләр. Онлар сонралар Азәрбајҗаны шеһрәтләндирдиләр. Мәсәлән: Дилрубә Мустафајева Бақы Девләт Университетиндә охуду вә "Абдулла Шаигин педагожи керүшләри"ни ишләјиб, педагожи елмләр намизәди, досент адыны алды. Әмрүнүн сонуна кими Университетин педагожи кафедрасында ишләди вә педагожи ичтимаијәт ичәрисиндә жүксәк һәрмәт вә еһтирама лајиг олду. Бу гызлардан бири дә Дүррә Мустафајевадыр. Бизчә бу гадыны Азәрбајҗанда танымајан јохдур. Гызлардан Сәлимә Әфәндијева сонралар Али мәктәбә дахил олмуш вә гуртардыгдан сонра аспирантураја кириб тарих елмләри үзрә намизәдлик диссертасијасыны мүдафиә едиб, тарих елмләри намизәди, досент адыны алды. Сәлимә ханым Азәрбајҗанда гадын тәһсили вә гадын азадлығы уғрунда мүбаризә апармыш халг маариф хадимидир. Гызлардан Дилшад Шыхлинскаја да Азәрбајҗанда ән һәрмәтли һәкимләрдән бири олмушдур. I поликлиниканын мәшһур һәкимләриндән Чәмилә Шыхлинскаја, Дилшад ханымы хатырлајарг дејир ки, онун еви һәмишә зијалы гадынларла долу оларды. О, маарифпәрвәр мүһитдә јашадығындан Азәрбајҗан маарифпәрвәрләри һаггында ондан һәр һансы мә'луматы алмаг мүмкүн иди. Мәһз бу сәбәбдән дә Азәрбајҗанын бөјүк маарифпәрвәр педагогу Мәммәд Гарајевин ачдығы

1921-чи илдә Газах семинаријасында охујан илк гызлар.

1. Дишрубә Мустафајева; 2. Дуррә Мустафајева; 3. Дилиад Шыхлинскаја; 4. Валидә Мустафајева; 5. Сәлимә Әфәндијева; 6. Гәбибә Мустафајева вә башгалары.

гыз мәктәбини гуртаран гызларын тохудуғу халча онун евиндә олмушдур.бу халча һал-һазырда Чәмилә Шыхлинскајададыр. Газах Семинаријасынын биринчи бурахылышындакы дикәр гызлар да Азәрбајчанда маариф вә мәдәнијјәтинин инкишафында асаслы рол ојнамышлар.

Гејд етмәк лазымдыр ки, Семинаријада гызлар үчүн ше'бә ачыларкән о гапалы олмушдур. Јә'ни гызлар мәктәб бинасында јашајыр, орадада охујур вә дәрсләринә һазырлашырдылар. Семинаријада тәрбијәчи гадын мүәллимләри вар иди. Бу тәрбијәчиләр гызларла бир јердә галыр. Тәрбијәчиләр гызларын јемәјинә, отагларын сәлигә илә јығылмасына нәзарәт едирдиләр. Семинаријада тәрбијәчиләрдән башга нөвбәтчи мүәллимләр дә олурду. Онлар бүтүн семинаријаја нәзарәт едирдиләр. Гызлар күн әрзиндә отаглара бурахылмырды. Чох надир һалларда отаға кечмәк истәјән гызлара тәрбијәчи ичазә верә биләрдди. Семинаријада гызларын тәһсил илләри гапалы кечдијиндән, чүмә күнләриндән башга, гызлара семинаријадан һәфтә әрзиндә кәнара чыхмаға ичазә верилмирди. Чүмә ахшамлары исә валидејнләр анчаг хүсуси дәфтерә гол чәкиб гызларыны апара биләрдди. Гызлары валидејнләр гајтарыб кери тәһвил вермәли иди. Һәтта гызлар јәј тәтилине чыханда да валидејнләр кәлиб гызларыны апармалы иди. Семинаријада гызларын 2 дәст формалары вар иди. Онлардан бири ев үчүн, икинчиси бајрам күнләри кејинмәк үчүн иди. Гызларын семинаријада гапалы шәраитдә тәһсил алмалары јаваш-јаваш дөврү мәтбуатда тәнгид олунмаға башлады. Тәнгидчиләр кестәрдиләр ки, гапалылыг көһнә мәктәбләрә хас олдуғу үчүн ислаһат апармаг зәруридир. Гапалы мәктәбләр буржуа галығы, чар һекумәтинин мәнфур сijasәти ки ми гәләмә верилди вә гызлара азадлыг, мүстәгиллик вермәк ки ми јени фикирләр мәтбуата ајаг ачды, мүбаһисәләр кетди. Нәһајәт 1926-27-чи илләрдә гыз семинаријалары илә оғлан семинаријалары бирләшдирилди. Гапалылыг арадан галдырылды. Инди кәлди-кедәр гызларын Семинаријада охумасына ичазә верилди. Пансионатда јашајан гызлара шәһәрә чыхмаг, бајрам вә тәтилләрдә евләринә кетмәк ихтијары верилди. Охумаг истәјән гызларын сајы күндән-күнә артмаға башлады. Кәндләрдә Гори семинаријасынын кечмиш мә'зунлары охутдуглары гызлары семинаријаја кәндәрмәјә башлајыр.мәсәлән Асланбәјли кәндиндән Әһмәд Сејидов ачдығы гыз мәктәбинин тәләбәләриндән Шәјәстә Сејидова, Сејлү Нәсибова, Ситарә Сејидова, Сәадәт Һүсејнова вә башгаларыны семинаријаја охумаға кәндәрди.

Биз эввэлки бөлмэлөрдө гөйд етмишдик ки, Гори мә'зунлары семинаријада алдыглары тәрбијә вә гадын кимназијасы илә кечирилән кечәләрдә гызларда көрдүкләри габилијәт, јарадычылыг, тәшәббүскарлыг нәтичәсиндә, онларын шүүрунда гадына гаршы көк салмыш мәнфи мүнәсибәт арадан галхды вә онлар гадын азадлыгы вә тәһсили уғрунда мүбаризә апардылар. Ејни сөзләри, ејни фикри Газах Семинаријасына вә онун мә'зунларына да аид етмәк олар. Сәмәд Вурғун, Осман Сарывәлли, Мәһди Һүсәјн, Исмајыл Шыхлынын бәдии әсәрләриндәки, образлар јүксәк мәнәвијәтлы гадынар олмуш вә бу гадынлар Низами, Фүзули әсәрләриндәки, кими өз ешгиндә накам галан Лејлиләр дејил, мәһәббәт уғрунда мүбаризә апармагы бачаран зәһмәткеш, ичтимаи һәјәтда чалышмаға чан атан гадын нүмунәси оланлардыр. Бирчә мисал кәтирмәк истәјирәм. Сәмәд Вурғун "Мүәллимимиз вә достумуз" адлы Пушкинә һәср етдији мәғаләсиндә јазырды: "Пушкинин өз әсәрләриндә инсанларын, хусусилә гадынларын реалист вә дүзкүн образларыны јаратмаг бачарыгы мәни хусусилә өзүнә чәлб етди. Пушкинин Татјанасы мәним үчүн бөјүк мәналы бир кәшф олду. Бу образы дәрк едәндән анра мән шәрг поезијасында бир чох образларын мүчәррәд вә абстракт характерини баша дүшдүм. Мән бир нөв бу образлары јени шәкилдә көрдүм. Низами вә Фүзули тәрәфиндән тәрәннүм едилмиш Лејли образы бүтүн мәлаһәтинә бахмајараг јалныз поетик фантазијанын мәһсулу кими көзәлдир. Бу образ һәјәтда јашајан инсанын чанлы вә реал нәфәсилә јашамыр, јалныз Вагифин гадын образлары бир нөв Пушкинин гадын образларына јахындыр. Вагифин тәсвир етдији гадынларда бир мүчәррәд гадын чизкиләрини дејил, Азәрбајчан гадынынын милли чизкиләрини көрүрүк".

Сәмәд Вурғун гызларын мәнәви зәнкинлијинә, онларын тәрбијәсинә хусуси диггәт јетирмәји лазым биләркән 1941-чи илдә "Мәлик халифә" адлы бир нәфәрдән адыгы мәктуба чаваб верәркән јазырды ки, Лалә сәнин палтарынын кәһнә олдуғундан сәни севмир. Бу һадисә мәни пәришан етди. Бизим гызлар арасында һәлә дә палтара, пула, девләтә гижмәт верәнләр варса биз онлары тәрбијә етмәјә чалышмалыјыг. Мәнчә Лалә чох бөјүк сәһв едир. сән јохсул дејилсән, чүнки шаирсән. Јохсул олмаг мал вә дөвләт илә өлчүлмәз. Кимдә зәнкин бир көнүл варса, кимин инсанлыгы вә һүнәри чохса, һәјәт вә кәләчәк онундур. Гадын семинаријасынын гадын тәһсили, тәрбијәси вә азадлыгы уғрунда чалышан онларла мә'зунларын бу гәбилдән әмәли вә бәдии

фаалијјәтиндәки әсәрләрини мисал кәтирмәк олар. Семинари-
янын гадын мә'зунлары сонралар алим, мүһәндис, һәким, дөв-
ләт вә сијаси хадим олдулар.

Газах семинаријасында тәһсилин мәзмуну

Тәдрис планлары. Азәрбајчанда совет һакимијјәти ја-
рандыгдан сонра бир ил 1921-чи илә кими Газах Семинаријасы
АДР дөврүндә гәбул олунмуш Гори Семинаријасынын Азәрбај-
чан ше'бәсинин тәдрис планы илә ишләди. Совет һөкүмәти
мүәллим һазырлығыны кенишләндирмәк мәгсәдилә бир нечә је-
ни семинарија да ачды. Халг маариф комиссарлығы 1921-чи
илин октябр ајында Мүәллим семинаријасынын низамнамәсини
вә тәдрис планыны һазырлајыб јерләрә көндәрди. Бу тәдрис
планынын бир нүсхәсини нүмунә үчүн веририк.

ҺӘФТӘЛИК ДӘРС СААТЛАРЫ (ЈЕМӘҚДӨН ӘВВӘЛ)

№	Тәдрис едилән фәннләр	I-с	II	III	IV	Чәми:
1.	Азәрбајчан дили вә методикасы	6	4	3	3	16
2.	Рус дили	3	3	2	2	16
3.	Физика	3	3	2	-	8
4.	Ботаника	2	-	-	-	2
5.	Зоол оқија	-	2	-	-	2
6.	Кимја	2	-	-	-	2
7.	Минеролокија вә кеолокија	-	2	-	-	2
8.	Ријазиијат вә методикасы	4	3	3	3	13
9.	Анатомија вә физиолокија	-	-	2	-	2
10.	Чоғрафија вә тә'јинат методикасы	-	-	-	-	1
11.	Чоғрафија	2	2	2	-	6
12.	Мәдәнијјәт тарихи	2	2	2	-	6
13.	Ичтимаиијјәт вә совконструксијасы	-	-	-	-	-
14.	Педагожи вә педагожи тарих	-	-	3	2	5
15.	Дидактика	-	-	1	-	1
16.	Психолокија вә мәнтиг	-	-	2	-	2
17.	Мәктә кикијенасы вә илк јардым	-	-	-	2	2
18.	Рәсм	2	2	1	1	6
19.	Тәчрүбә дәрсләри	-	-	-	10	10
	Чәми	26	23	25	24	98

ҖЕМӘҚДӘН СОНРАКЫ МӘШҖӘЛӘЛӘР

№	Тәдрис едилән фәннләр	I-с	II	III	IV	Чәми
1.	Ботаника	1	-	-	-	1
2.	Зоолокија	-	1	-	-	1
3.	Анатомия вә физиолокија	-	-	1	-	1
4.	Кимја	1	-	-	-	1
5.	Минеролокија вә кеолокија	-	1	-	-	1
6.	Көнд төсәррүфаты	-	2	2	-	4
7.	Физика	1	1	2	-	4
8.	Техника вә әл зәһмәти	2	2	4	4	12
9.	Бәдән тәрбијәси	2	2	2	2	8
10.	Мусиги вә нәғмә	2	2	2	2	8
11.	Нүмунә дәрсинин тәһлили	-	-	-	6	6
12.	Чәми	9	11	13	14	47
13.	Јекуну	35	34	38	38	145

Бу тәдрис планлары мүнүм девләт сәнәди олду. Ана дили әтрафында мәркәзләшмиш бу тәдрис планларында әсас үстүнлүк физика, ријазийәт, чоғрафија, мәдәнијәт тарихи, педагокика, педагокика тарихи, педагожи тәчрүбә, техника вә әл зәһмәти, бәдән тәрбијәси вә нүмунә дәрсләринин тәһлилинә верилди. Совет болшевик һөкүмәти дини тәрбијәни, хусусән дә мүнәллим һазырлығы үчүн тәртиб едилмиш тәдрис планларындан илаһијәт "дәрсләрини" чыхарыб, гардашлыг шұары алтында "бөјүк гардашын" дилинә, рус дилинә хусуси гајғы көстәриб онларын саатларыны тәдрис планларында чоһалтды. Дәгиг елмләрә үстүнлүјүн верилмәси кими мүсбәт чәһәтләринә баһмајараг онун бир сыра чидди гүсурларыда вар иди.

1. Әввәлә тәдрис планынын јемәқдән әввәл вә јемәқдән сонра кими ики һиссәјә белүнмәси тәләбәләрин күн режиминдә пәракәндәлик јаратмагла бәрәбәр, онларын дәрсдән сонра мүс-тәгил фәалијәтләринә имкан вермирди.

2. Тәдрис фәннләринин һәддән артыг хырдаланыб чохал-масы биринчи группда 36, икинчи группда 34, үчүнчү вә дөрдүнчү группларда 38 һәфтәлик иш сааты олмага тәләбәләрин һәддән артыг жүкләнмәсинә сәбәб олурду. Бу нөгсанлардан ән башлы-часы да мүәллим һазырлығы үчүн **чох** вачиб олан ажры-ажры фәннләрин тәдриси методикасына олдугча аз јер верилмәси иди. Мәсәлән, чоғрафија вә тәбиәт фәннләринин тәдриси мето-дикасына дөрдүнчү курсда чәми 1 саат вахт ажрылырды. Тәдрис планында кимја фәннинә дә бир саатын, өзү дә биринчи курсда, јер ажрылмасы да тәдрис планынын нөгсаны иди. 1921-чи ил тәд-рис планы 1923-чү илдә јенидән ишләнди вә әввәлкиндән хејли фәргләнди. Јени тәдрис планында дәрс саатларынын һәфтәлик миғдары биринчи группда 35-дән 32-саата, икинчи группда 34-саатдан 31 саата, үчүнчү группда исә 38- саатдан 35 саата енди-рилди вә дәрсләрин наһардан әввәл вә наһардан сонра кими ики һиссәјә белүнмәси дә ләғв едилди.

**1923-чү илдә Газах семинаријасы бу планла
ишләмәјә башлады**

№	Фәннләрин ады	I-гр.	II	III	IV
1.	Азәрбајчан дили	5	4	3	3
2.	Азәрб. дили методикасы	-	-	1	2
3.	Рус дили	4	3	3	3
4.	Мәдәнијәт тарихи	2	2	2	-
5.	Мәдәнијәт тарихи методикасы	-	-	-	1
6.	Ријазиијәт	5	4	4	4
7.	Һесаб методикасы	-	-	-	2
8.	Кимја	-	2	-	-
9.	Физика	2	2	2	2
10.	Тәбиәт	4	4	2	-
11.	Мәктәб тәб. Методикасы	-	-	1	1
12.	Чоғрафија методикасы	-	-	-	1
13.	Чоғрафија	2	2	2	-
14.	Психолокија	-	-	2	-
15.	Педагожи	-	-	3	4
16.	Практики дәрсләр	-	-	-	4
17.	Кәнд тәсәррүфаты	2	2	1	1
18.	Өләмәји	2	2	2	-
19.	Зәһмәт просеси методикасы	-	-	-	1
20.	Рәсм вә кил иши	2	2	1	1
21.	Рәсм методикасы	-	-	-	1
22.	Мусиги савады	2	2	2	-
23.	Кикијәна	-	-	-	2
24.	Ичтимаиијәт	-	-	1	2
	Чәми:	32	31	32	35

1921-чи ил тәдрис планы кестәрди ки, төләбөләр алдыг-пары нәзәри биликләри тәчрүбәдә тәтбиг едә билмир. Нәзәри биликләр төләбөләрин әмәли фәалийјәтиндә дә елү капитал кими галыр. Мәһз бу сәбәбдән дә 1923-чү ил тәдрис планында бир сыра фәннләрин тәдриси методикасына хусуси диггәт јетирилди. Мәсәлән, 3-чү вә 4-чү группларда тарих, һесаб, чоғрафија, зәһмәт вә рәсм фәннләринин дә тәдриси методикасы тәдрис планына дахил едилди. 1921-чи ил тәдрис планында олан үмуми тәһсил фәннләринин азалмасы һесабына ихтисас фәннләринин саатлары чоһалды. 1923-чү ил тәдрис планы јени принцип үзәриндә гурулду. Бу тәдрис планында 1-чи, 2-чи группларда үмуми тәһсил фәннләри, 3-чү, 4-чү группларда исә ихтисас фәннләри дахил едилди. Болшевик рус һөкүмәти империја сийасәтини јеридәрәк рус дилини дә ана дили сәвијјәсиндә өјрәтмәји лазым билди. Ил-илдән бу фәннин дәрс саатларыны артырыб, 10 саатдан 18 саата галдырды. 1923-чү ил тәдрис планы чоһ предметлији арадан галдырса да онун бир сыра чидди негсанлары да вар иди. Тәдрис планында педагожи тәчрүбәјә әввәлки тәдрис планына нисбәтән 6 саат аз јер верилмишдир. һалбуки педагожи тәчрүбә төләбөләрин пешә һазырлығында ән мүһүм мәсәләләрдән бири иди. Гејд етмәк лазымдыр ки, мүәллим һазырлығында педагожи тәчрүбәнин бөјүк ролуну көрән Газах семинаријасынын педагожи шурасы ХМК кендәрдији мәктубла педагожи тәчрүбәјә верилән саатлары артырмагла Ф.Көчәрли ән'әнәсини сахлады. 1923-чү ил тәдрис планы еләчә дә дәгиг елмләрин тәдрисинә верилән саатларын мигдарыны азалтды. һалбуки, инкишаф етмәкдә олан Азәрбајҗан Республикасы үчүн физика, ријазијјат кими дәгиг елмләрин, техники фәннләрин кечирилмәси, әл әмәјинин кенишләндирилмәси мүһүм әһәмијјәт кәсб едирди. 1923-чү ил тәдрис планынын ән негсанлы чәһәтләриндән бири дә мәнтиг, педагожи тарихи вә дидактиканын тәдрис планындан чыхарылмасы олду. Педагожи фәннләрә белә мүнәсибәт мүәллим һазырлајан семинаријалар үчүн мәнфи һал кими гијмәтләндирилмәли иди.

Ил-илдән совет һөкүмәти гүввәтләндикчә о, мүәллимләрин идеоложи һазырлығына хусуси диггәт јетирди. Партија вә һөкүмәтин директив кәстәришләриндән, гурултај вә МК пленумларынын гәрарларындан гидаланмаға башлајан јерләрдәки коммунист маариф ишчиләри дә маарифин, мәктәбин мәсәләләрини, тәдрис планларыны, програмларыны бу кәстәришләрә мұвафиг гурмаға башладылар. Бу сәбәбдәндә 1925-чи ил фев-

рал аяында мўаллим семинаријалары үчүн ашағыдакы јени тәд-
рис планы тәсдиг едилди. Газах семинаријасы бу планла ишлө-
мәә башлады.

№	Фәнләрин ады	I	II	III	IV	Гејд
1.	Тәбиәт					
	а) Физика вә кимја	2	2ф.3к	2	2	
	б) Биолокијанын әсаслары	-	-	-	2	
	в) Анатомија вә физиолокија	-	-	4	-	
	г) Ботаника вә зоолокија	3	2	-	-	
2.	Педагожи					
	а) әмәк мәктәбинин нәзәријә вә тәчрү.	-	-	2	2	
	б) Педагожи психолокија	-	-	2	-	
	в) Педагожи практика	-	-	-	2	
3.	Ичтимаијјәт	4	4	5	4	1 д. ит. ч. с. ф.
4.	Кооперасија	-	-	-	1	
5.	Үмуми фәннләр					
	а) Ријазиијат	4	4	4	4	
	б) Кикијена	-	-	-	2	
	в) Ана дили	5	5	4	4	
	г) Әмәк техникасы	2	2	-	-	
	д) Рус дили	5	5	5	5	
	е) Чографија	3	2	-	-	
	ә) рәсм вә кил иши	2	2	2	1	
	Јекуп	30	31	30	29	

Бу тәдрис планы 1923-чү ил тәдрис планындан даһа зәиф олдуғундан о, семинаријаларын ишиндә дөнүш јаратмады. Бу тәдрис планы гаршысында коммунист идеолокијасынын ашыладығы үмуми тәдрис фәннләрини кенишләндирди вә руслашдырма сијасәтини һәјата кечирмәк үчүн рус дилини 13 саатдан 20 саата, ичтимаијјәти исә 3 саатдан 17 саата галдырды. Тәбиәт, педагожи, ичтимаијјәт, кооперасија, үмуми фәннләр кими 5 башлыг алтында верилән бу тәдрис планында педагожи елмләрин ролу азалды вә бир нечә педагожи фәнн әввәлки тәдрис планларында ајрыча фәнн кими верилдији һалда 1925-чи ил планында бу фәннләрин чоху чыхарылмыш, ја да башга фәннләрлә бирләшдирилмишдир. 1926-чы илдә Газах семинаријасы 25-чи илдәкиндән фәргләнән јени тәдрис планы алды. Јени тәдрис планында бир сыра фәннләрә верилән һәфтәлик саатларын сајы

артды. Өкөр 1925-чи ил тәдрис планында ријазијјат 4 саат иди-сә, 1926-чы ил планында бу фәннә 6 саат, физика фәннинә 3 саат, кимја фәннинә исә 2 саат вахт ајрылды. Јени тәдрис пла-нында физика фәнни 1-чи групда 3 саат, 2-чи групда 5 саат, 3-чү групда исә 4 саат олду. Кимја фәнни исә 1-чи групда 2 саат, 2-чи, 3-чү, 4-чү группарда исә 3 саат олду. 1925-чи ил тәдрис планын-да фәннләрин тәдриси методикасындан анчаг ана дили вә рија-зијјата јер верилмишдисә дә 1926-чы ил тәдрис планында тә-биәт вә чоғрафија фәннләринин тәдриси методикасына хусуси саат ајрылды. 1926-чы ил тәдрис планына педагогика тарихи, әл зәһмәти, мусиги савады вә кәнд тәсәррүфаты кими фәннләр дахил едилди. 3-чү групда чоғрафија фәнниндән әлавә 4-чү групда совет иттифагынын вә башга елкәләрин чоғрафијасынын кечирилмәси дахил едилди. 1926-чы ил тәдрис планына прак-тики истигамәт вермәк вә фәнләри һәјатла әлағәләндирмәк мәг-сәдилә изаһат вәрәгәсиндә кестәрилирди ки, кәнд тәсәррүфаты програмы тәләбәләрин јашадығы әрази илә әлағәләнмәлидир. Бу фәнн елә тәшкил едилмәлидир ки, тәләбәләр кәнд тәсәррү-фатынын әсас саһәси илә таныш олсунлар. Бу тәдрис планы әв-вәлкиләрә нисбәтән бир аддым ирәли иди.

Програмлар - 1928-чи илдә педагожи техникум вә мұәллимләрин республика шурасы чағрылды. Бу мұшавирәдә тәдрис планы, програмлар, педагожи тәчрүбә, тә'лимин мұхтә-лиф мәсәләләри вә тә'лимин үсуллары мұзакирә едилди. 1928-29-чу илләрдә јени тәдрис планы гәбул едилди вә бу тәдрис планлары чох дүзкүн олараг Бакы шәһәри вә гәзаларын спеси-фик хусусијјәтини нәзәрә алан, бир-бирини тәқрар етмәјән тәд-рис планы олду. Гејд етмәк лазымдыр ки, бәһс етдијимиз дөврдә елкәнин социалист сәнајеләшдирилмәси илә әлағәдар 1928-чи ил мұшавирәси белә гәрара кәлди ки, јени дөврүн тәләбләринә чаваб верән ана дили, ријазијјат, физика, тәбиәт, кимја, кәнд тә-сәррүфаты, чоғрафија, рус дили, педагожи, ичтиаијјәт фәннләри үзрә програмлар дүзәлсин вә бу програмлар социализм гуручу-луғу илә әлағәләндирилсин. Гәрарда кестәрилирди ки, јени програмлар тәләбәләрдә материалист дүнјакөрүшү ашылама-лы, елми вә техники јени наилијјәтләр прогрмда өз әксини тап-малыдыр. Совет мәктәби тарихиндә тәдрис планлары мұхтә-лиф типдә гурулдугундан вә тез-тез дәјишдијиндән тәләбәлә-рин дәрин елми биликләрә јијәләнмәсини чәтинләшдирилди. Мәс: 1926-31-чи илләрдә бүтүн тәдрис мәсәләләринә "ком-плекс" вә ја "комплекс лајиһә" ады илә мәшһур олан програмлар

гәбул олунду. Комплекс програмлар ајры-ајры фәнләр үзрә де-
жип, комплекс мөвзуларын өјрәнилмәсини нәзәрдә тутурду вә бү-
түн тә'лим иши бу мөвзуларын өјрәнилмәси илә әлагәләндири-
лирди. Һәр бир тә'лим или үчүн мөәјјән бир мәгсәд ирәли сүрү-
пүр вә комплексләр онларын әсасында мөәјјәнләширди. Мәсә-
лән биринчи илдә мәктәбин јерләшдији кәнди, сонра шәһәри,
даһа сонра вилајәти өјрәнмәк тәклиф олунурду. Башга мөвзулар
да бу комплекс шәкилдә гурулурду. Бу програмларын негсаны
онларын мұхтәлиф фәнләр үзрә системли билик, бачарыг вә
вәрдишләр вермәмәси вә гырыг, сөкүк, әлагәсиз биликләрин ве-
рилмәси иди.

1928-чи илдә "Комплекс програмлар" әвәзинә "Комплекс
лајинә" прогмалары гәбул едилди. Бу прогмалар "Комплекс
програмдан" онунла фәргләнирди ки, әкәр комплекс програм-
ларда кәнд, шәһәр, гәсәбә мөвзулары өјрәнилирдисә, комплекс
лајинә програмларында төләбәләр фәләвәситә кәнддә, шәһәр-
дә вә гәсәбәдә ишләјиб әмәли фәәлијјәт кестәрмәли идиләр.
Һәр бир мөвзу илин фәсилләринә мұхтәлиф һәјәтлә әлагәләнмә-
ли иди. Мәсәлән, јазда әкин ишләри, пәјызда мәһсул јығымы вә
с. Тәртиб олунмуш јени прогмларда комплекс системи өјрәнмәк
үчүн 4-чү групда "комплекс курсун үмуми әсаслары адлы" 60
саатлыг бөлмә дахил едилмишди.¹ Азәрбајчан Халг Маариф
Комиссарлығынын кестәриши әсасында педагожи техникумлар
"Лабаратор бригада" үсулуна кечдиләр. Бу үсул да мәктәбин тә'-
лим-тәрбијә ишинә мәнфи тә'сир кестәрди. Бурада мұәллимин
рәһбәр ролу инкар едилирди вә мұәллим төләбәнин јолдашы
мәсләһәтчисинә чеврилирди. Мәркәзи комитәнин "Ибтидаи вә
орта мәктәбләрин програмы вә режими һаггында" 1932-чи ил 25
август тарихли гәраы бу методу кәскин тәнгид едиб тәдрис
мұәссисәләриндән чыхарылмасына гәрар верди. Нәһәјәт 1932-
чи ил 19 сентјабрда "Али мәктәб, али техники мәктәб вә техни-
кумларда дәрс програмлары вә режим һаггында" МК гәраы пе-
дагожи техникумларын програмларынын јенидән ишләнмәси
әруријјәтини ирәли сүрдү. Һәмин гәрарда програм вә тәдрис
планында јенидән ишләнмәси вә јени тәдрис планларында ел-
кәнин сәнајә вә кәнд тәсәррүфаты саһәсиндәки наилијјәтләрини
нәзәрә алмагла үмуми техники вә истәһсалат тәчрүбәсинә ән
азы 70% вахт ајырмаг кестәриши верилди. Гәјд етмәк лазымдыр

¹ Азәрбајчан түрк педагожи техникумларында кечирилән фәнләрә аид програм
Бакы 1928-чи ил сәһ. 39

ки, 1932-чи ил 19 сентјабр гəрарына гəдəр олан тəдрис план вə програмларынын əсас нəгсанлары тəдрис планларынын тəз-тəз дəжишмəsi, програмларын хəддən артыг јуклənмəsi вə верилən тə'лим материалларында ардычыллыг вə системин олмамасы иди. Гəйд етмəк лəзымдыр ки, бу нəгсанларын əксəријјети совет гурулушунун өзүнүн системиндən јаранмышды. О, јени инсан јаратмаг, јени идеолокија ахтармаг јолунда мұхтəлиф вəситəлəрдən истифадə едəрəк јухарыдан кəстəриш əсасында, мəркəздən идəрə вəситəсилə тəхсил мұəссисəлəринин, габагчыл мұəллимлəрин, педагожи сəхəдə чалышан алимлəрин јарадычы ишлəмəсинə, мұстəгил сəз демəсинə имкан вермирди. Бүтүн бунларын əсас сəбəби дүнјаны ингилаби руһда јенидən дəжишдирмəк идејасындан ирəли кəлирди. 1932-чи илдə јени програмлар јарандыгы халда, 1933-чү ил јанвар ајында јени фəнн програмлары јаратмаг хаггында мəркəзи комитə Маариф Комиссарлыгына кəстəриш верди. 1931-34-чү иллəрдə үмумитəхсил мəктəблəриндə олан тəхсил сəхəсиндəки, гəрарлар педагожи мəктəблəрин хəјатында да бəјүк рол ојнады. Нəхəјəт дəрс тə'лим ишлəринин əсас тəшкилат формасы олду. Мұəллимин нəгли, изахат, мұсахибə, јухары синифлəрдə мұхəзирə тəдрис материалларыны даһа кениш шəрһ етмəјə имкан верди. 1935-45-чи иллəр арасында артыг дəрс програмлары стабиллəшди, анчаг там тəкмиллəшмəди. 1938-чи илдən сонра педагожи мəктəблəрдə вəзијјəт мұəјјən дəрəчəдə ағырлашды. Филландија илə мұхəрибə 1941-чи илдə башланан Бəјүк Вəтən мұхəрибəsi мұəллимлəрин əксəријјəтини орду сыраларына сəфəрбəр етдијиндən мұəллим кадросу хəзирлыгы мəсəлəсиндə бир сыра чəтинликлəр јаранды. Бир сыра орта тəхсилли адамлар педагожи ишə чəлб едилди.

Мұəллимлəрин чəмијјəтдəки ролуну дəриндən дəрк едən Совет хəкүмəти үмумтəхсил вə пед.мəктəблəрин ишини чидди нəзарəт алтына алды. Мұəллимлəрин мадди-мəишəт мəсəлəлəрини јахшылашдырды, онларын маашыны артырды вə тəхнизатыны сəнајə фəһлəлəри илə бəрабəрлəшдирди. Мұəллимлəрин ихтисасынын артырылмасына хұсуси диггəт јетирди. Мұхəрибə гуртаран кими хəкүмəт 1946-50-чи иллəр үчүн бəшиллик план гəбул етди. Бу планда халг тəсəррүфатынын, мадди вə мə'нəви нə'мəтлəрин, елм вə мəдəнијјəтин бəрпасы вə инкишафы нəзəрдə тутулду. Бəјүк Вəтən мұхəрибəsi бир даһа сүбүт етди ки, елмсиз, маарифсиз гəлəбə мұмкүн дəјил. Она кəрə дə 1943-чү илдə ССР педагожи елмлəр академијасынын јаранмасы, педагожи елмлəрин инкишафына, мұəллим хəзирлыгына əсаслы

төкән верди. 1945-чи илдә Педагожи мәктәбәләр үчүн мұһари-
бәдән сонрақы тәләбләри нәзәрә алан јени тәдрис планлары
тәсдиғ едилди. Дүздүр, бу планлар әввәлкиләрин үзәриндә гу-
рулса да, дәрс саатларынын мигдарында бир сыра дәјишиклик-
ләр мејдана кәлди. Газах семинаријасынын јени тәдрис планы
ашағыдақы шәкилдә јаранды.

№	Фәнләрин ады	I сениф		II сениф		III сениф	
		I јарым ил	II јарым ил	I јарым ил	II јарым ил	I јарым ил	II јарым ил
1.	Азәрбајчан дили	3	3	3	2	2	2
2.	Азәрбајчан дилинин тәдриси методикасы	-	-	-	1	2	1
3.	Азәрбајчан дили	3	3	2	1	2	2
4.	Рус дили	6	6	6	5	5	5
5.	Ушәг әдәбијаты	-	-	-	1	1	1
6.	Ријазиијат						
	а) һесаб	2	2	2	2	2	2
	б) Чөбр	2	2	-	-	-	-
	в) һөндәсә	1	1	1	1	-	-
	г) һесаб тәдрисинин методикасы	-	-	1	1	1+1	2
7.	Тарих						
	а) ССРИ тарихи	2	2	2	2	2	2
	б) Јени тарих	1	1	1	1	-	-
	в) тарих фәнни тәдриси методикасы	-	-	-	1	1	1
8.	ССРИ конституцисјасы	-	-	-	-	1	1
9.	Чоғрафија	2	2	2	1	1	1
10.	Чоғрафија тәдрисинин методикасы	-	-	-	1	1	1
11.	Физик	2	2	2	2	-	-
12.	Тәбиәт						
	а) Чансыз тәбиәт	3	-	-	-	-	-
	б) Ботаника	-	-	3	-	-	-
	в) Зоологија	-	-	-	3	-	-
	г) Анатомија вә физиологија	-	3	-	-	-	-
	д) Дарвинизм	-	-	-	-	1	1
	е) Тәбиәт тәдрисинин методикасы	-	-	-	1	1	1
13.	Педагогика	2	2	2	2	2	2
14.	Психологија	-	-	2	-	-	-
15.	Һүснхәтт	1	1	1	1	-	-
16.	Рәсм вә рәсм тәдрисинин методикасы	1	1	1	1	1	1
17.	Нәғмә вә нәғмә тәдрисинин методикасы	1	1	1	1	1	1
18.	Һәрби физики һазырлығ	3	3	3	2	2	2
19.	Педагогика	-	-	-	2	6	6
20.	Кәнд тәсәррүфатындан әмәли тәчрүбә ишләри	1	1	1	1	1	1
		36	36	36	36	36	36

Гөйд етмәк лазымдыр ки, мұһарибә дөврүндә јухарыда гөйд етдијимиз кими, педагожи мәктәпләр тәнәззүлә уғраса да Газах пед.мәктәби өзүнүн әввәлки ән'әнәсини итирмәди. Маариф Комиссарлығынын әмр вә сәрәнчамларында онун иши мүсбәт гијмәтләндирилди. Бунун сәбәби вар иди. Газах педагожи мәктәбиндә ишләјән муәллимләрин әксәријјәти әскәрлик јашы өтмүш Гори семинаријасынын мә'зунлары олдуғундан Газах пед.мәктәбиндә муәллим чатышмамазлығы проблеми олмады. Дикәр тәрәфдән Газахда халг маарифинә јүксәк һөрмәт вә рәғбәт вар иди. Бу рајонун ичра һакимијјәтиндә әјләшәнләрин әксәријјәти Газах семинаријасынын мә'зунларындан Әскәр Хасмәммәдов, Мәчид Тағыјев, Барат Гәрәвәлијев, Әли Јағубов, Гәһрәмән Ибраһимов вә дикәр маарифпәрвәр адамлар иди. Онлар Газах семинаријасынын шәрәфини горујуб, мұдафиә едиб, сахладылар.

Бу јени тәдрис планларыны кечмиш планлардан фәрғләнди рән чәһәт ашағыдакылардан ибарәт иди. 1942-43-чү илин тәдрис планында кәнд тәсәррүфаты фәннинә дәрс чәдвәлиндә јер верилмәјиб, анчаг дәрсдән кәнар әмәли тәчрүбә ишинә бир саат верилмишдир. 1945-46-чы тәдрис илинин планында бу фәнн дәрс чәдвәлине дахил едилмиш вә сааты да артырылмышдыр. Јени тәдрис планында рус-дилинин саатларынын сајы артырылмышдыр. Әкәр кәһнә тәдрис планында бир синифдә һәфтәдә 4 саат вахт әјрылырдыса, јени тәдрис планында I синифдә 6 саат, II синифдә 5,5 саат (илин I јарысында 6 саат, II јарысында исә 5 саат иди). III синифдә рус-дилине 5 саат вахт әјрылырды. Беләликлә рус-дилине верилән саатларын мигдары 16 саата чатырды. Бу да империја сијасәтинин бир һиссәси иди. 1944-45-чи ијин тәдрис планында һәфтәлик дәрс саатларынын мигдары I синифдә 39, II-III синифдә 42 саат олдуғу һалда, 1945-46-чы илин тәдрис планларында бутүн синифләрдә һәфтәлик дәрс саатынын мигдары 36 саата ендирилмишдир. Гөйд етмәк лазымдыр ки, јени тәдрис планында, һәфтәлик дәрс саатларынын азалмасы Азәрбајчан әдәбијјаты, ријазиијат, тарих, чоғрафија, һәрби вә физики һазырлыг дәрсләринин һесабына олмушдур. Әкәр 1944-45-чи илин тәдрис планында һәрби вә физики һазырлыг һәр 3 синифдә һәфтәдә 4 саат идисә, 45-46-чы тәдрис илиндә I синифдә һәфтәдә 3 саат, II-III синифләрдә 2 саат олду. Әдәбијјат дәрсләри дә 3 саатдан 2 саата ендирилди. Кечмиш тәдрис планында ријазиијат I синифдә 6 саат, II синифдә 5 саат, III синифдә 3 саат верилдији һалда јени тәдрис планында исә I синифдә 5 саат, II синифдә 3 саат вә III синифдә 2 саат, кәһнә

тәдрис планында тарих фәннинә II синифдә 4 саат верилдији
һалда, јени тәдрис планында 3 саат, көһнә тәдрис планында чоғ-
рафија I синифдә 3 саат олдуғу һалда, јени тәдрис планында 2
саат, көһнә тәдрис планында һәрби физки һазырлығ ишләринә I,
II, III синифләрин һәр биринә һәфтәдә 4 саат верилдији һалда,
јени тәдрис планында I синифдә 3 саат, II синифдә 2,5 саат вә III
синифдә исә 2 саат вахт верилмишди.

1945/46-чы илин тәдрис планында һәфтәлик дәрс саатла-
ры мигдарынын 40-42 саатдан 36 саат енмәси әлбәттә мүсбәт
һал иди.

Һәфтәлик дәрс саатлары мигдарынын азалмасы шакирд-
ләрин һәддиндән артығ синиф мәшғәләләри илә жүкләнмәсин-
дән азад едирди.

Республикамызда педагожи мәктәпләр 1946/47-чи илдән
3 илликдән 4 иллик тәдрис мүддәтиндә кечдиләр. Лакин 4 иллик
тәдрис мүддәтинә кечмәк бүтүн педагожи мәктәпләрә аид дејил-
ди. Бурада педагожи мәктәпләр мүәјјән дәрәчәдә бир-бириндән
фәргләнирдиләр.

Педагожи мәктәпләрин о чүмләдән Газахын 4 иллик тәһ-
сил мүддәтинә кечмәләри илә әләғәдар оларағ Азәрбајҗан
ССРИ Халғ Маариф Назирлији 17/IX-47-чи ил тарихли 792/13
№-ли тә’лиғәси илә педагожи мәктәпләрә көстәриш верди. Көс-
тәришдә дејилирди:

1. 1945/46-чы тәдрис илиндә 4 иллик тәһсилә кечән педа-
гожи мәктәпләрин /Кировабад, Ағдам, Нуха, Газах вә БХМШ пе-
дагожи мәктәби/ I, II, вә III синифләриндә дәрсләр тамамилә 4
иллик тәдрис планы үзрә кечирилир. Бу мәктәпләрдә бурахы-
лыш 1949-чу илдә олачағдыр.

1946/47-чи илдә педагожи мәктәпләр үчүн 3 вә 4 иллик ол-
мағ үзрә 2 ајры-ајры тәдрис планы гәбул едилир. Һәмин тәдрис
планларынын сурәтини нүмунә үчүн веририк.

**1946-47-чи дәрс илинин 3 иллик тәһсил
мүддәти үчүн**

№	Фәнләрин ады	I сениф		II сениф		III сениф	
		I ярым ил	II ярым ил	I ярым ил	II ярым ил	I ярым ил	II ярым ил
1.	Азәрбајҗан дили	3	3	3	2	2	2
2.	Азәрбајҗан дилинин тәдриси методикасы	-	-	-	1	2	1
3.	Азәрбајҗан әдәбијаты	3	3	2	1	2	2
4.	Рус дили	5	5	5	4	4	4
5.	Ушаг әдәбијаты	-	-	-	1	1	1
6.	Ријазиијат						
	а) һесаб	2	2	2	2	2	2
	б) Чәбр	2	2	-	-	-	-
	в) һендәсә	1	1	1	1	-	-
	г) һесаб тәдрисинин методикасы	-	-	1	1	1	2
7.	Тарих						
	а) ССРИ тарихи	2	2	2	2	2	2
	б) Јени тарих	1	1	1	1	-	-
	в) тарих фәнни тәдриси методикасы	-	-	-	1	1	1
8.	ССРИ конститутијасы	-	-	-	-	1	1
9.	Чографија	2	2	2	1	1	1
10.	Чографија тәдрисинин методикасы	2	2	2	1	1	1
11.	Физика	-	-	-	1	1	1
12.	Тәбиәт						
	а) Чансыз тәбиәт	3	-	-	-	-	-
	б) Ботаника	-	-	3	-	-	-
	в) Зоолокија	-	-	-	2	-	-
	г) Анатомија вә физиолокија	-	3	-	-	-	-
	д) Дарвинизм	-	-	-	-	1	1
	е) Тәбиәт тәдрисинин методикасы	-	-	-	1	1	1
13.	Педагокика	2	2	2	2	2	2
14.	Психолокија	-	-	2	-	-	-
15.	Һүснхәтт	1	1	1	1	-	-
16.	Рәсм вә рәсм тәдрисинин методикасы	1	1	1	1	1	1
	Нәмә вә нәмә тәдрисинин методикасы	1	1	1	1	1	1
8.	Һәрби физики һазырлыг	3	3	3	2	2	2
19.	Педагокика	-	-	-	2	5	6
20.	Көнд тәсәррүфатындан өмәли тәчрүбә ишләри	1	1	1	1	1	1
		36	36	36	35	36	37

**1946/47-чи дәрс илинин 4 иллик тәһсил
мүддәти үчүн**

№	Фәнләрин ады	С и н и ф л ә р			
		I	II	III	IV
1.	Азәрбајчан дили	3	3	3	3
2.	Азәрбајчан дилинин тәдриси методикасы	-	-	2	2
3.	Азәрбајчан әдәбијјаты	3	3	2	1
4.	Ушаг әдәбијјаты	-	-	1	1
5.	Рус дили	6	5	5	5
6.	Арифметика	2	2	2	2
7.	Чәбр	2	1	-	-
8.	Һәндәсә	2	1	-	-
9.	Һесаб тәдрисинин методикасы	-	-	1	1
10.	ССРИ тарихи	2	2	1	2
11.	Јени тарих	1	1	-	-
12.	Тарих фәнни тәдриси методикасы	-	-	1	1
13.	ССРИ коиститутсијасы	-	-	-	1
14.	Чоғрафија	2	2	2	1
15.	Чоғрафија тәдрисинин методикасы	-	-	1	1
16.	Физика	2	2	-	-
17.	Тәбиәт (чансыз тәбиәт, ботаника)	3	-	-	-
18.	Зоолокија анатомија вә физиолокија	-	3	-	-
19.	Дарвинизм әсаслары	-	-	1	1
20.	Тәбиәт методикасы	-	-	1	1
21.	Педагокика	-	2	2	2
22.	Психолокија	-	1	1	-
23.	Һүснхәтт	1	1	1	-
24.	Рәсм вә рәсм тәдриси	1	1	1	1
25.	Һәҗмә вә һәҗмә тәдрисинин методикасы	1	1	1	1
26.	Һәрби физики һазырлыг	4	4	4	4
27.	Педпрактика	-	-	2	6
28.	Емалатхана вә кәнд тәсәррүфаты иши	1	1	1	1
		36	36	36	37

Азәрбајҹан ССРИ Халг Маариф Назирлији 1946-чы илин тәдрис планында дәјишиклик етмәк мәгсәдилә 16/XI-46-чы ил 13№-ли тә'лигәсиндә ашағыдакы изаһаты јазырды. "Азәрбајҹан ССРИ Маариф Назирлијинин әмри үзрә дәрс планында һәрби вә идман дәрсләринин мигдары шакирдләрин әксәријјәти оғлан олан педмәктәбләрдә 4 саатдан 2 саата, әксәријјәти гыз олан педмәктәбләрдә исә 4 саатдан 1 саата ендирилир".

Она көрә дә јени дәрс планы алана кими дәрс саатларыны мүвәггәти олараг ашағыда көстәрилән дәрсләрә верилмәси сизә тәклиф олунур.

Әксәријјәти оғлан олан педмәктәбләрдә:

I синифдә - ана дили вә һесаб дәрсләринә;

II синифдә - ана дили вә рус дилинә;

III синифдә - ана дили вә рус дилинә верилмәли;

Әксәријјәти гыз олан педмәктәбләрдә:

I синифдә - ана дили, һесаб вә тәбиәт дәрсләринә;

II синифдә - ана дили, рус дили вә чәбр дәрсләринә;

III синифдә - ана дили, рус дили вә педагожи дәрсләринә верилмәлидир"

Азәрбајҹан ССРИ Халг Маариф Назирлијинин педагожи мәктәбләрә көндәрмиш олдуғу һәмин көстәришинә әсасән јерләрдә тәдрис планында мүәјјән дәрәчәдә дәјишикликләр јараныр. Она көрә дә педмәктәбләрдә ана дили, һесаб, рус дили, тәбиәт, чәбр вә педагожи фәнләрин мигдары тәдрис планында көстәрилән саатлара нисбәтән артыр¹.

Јухарыда гејд едилмиш 3 вә 4 иллик әсасда дүзәлмиш, тәдрис планларында да мүәјјән дәрәчәдә фәрг вар иди. һәмин фәрг ашағыдакылардан ибарәт иди.

¹ С.М. Киров адына Газах педагожи мәктәбинин архив материаллары, вәрағә, № 19

I сифидә:

3 иллик педмәктәбдә рус дили һәфтәдә 5 саат олдуғу һалда 4 илликдә 6 саат, һәндәсә 1 саат олдуғу һалда, 2 саат, чоғрафија тәдрисинин методикасы I сифидән башландығы һалда, 4 илликдә III сифидән башланыр, физика II сифин 2-чи јарысындан башланыб III сифидә гуртардығы һалда 4 илликдә III-IV сифиләрдә, педагогика I-II-III сифиләрдә кечилдији һалда, 4 илликдә II-III-IV сифиләрдә, психологика, II сифин анчаг биринчи јарысында кечилиб гуртардығы һалда, 4 илликдә исә II-III сифиләрдә кечирди.

II сифидә

3 иллик педагожи мәктәпләрдә ана дили һәфтәдә 2,5 саат олдуғу һалда 4 илликдә 3 саат, анадил тәдрисинин методикасы 3 илликдә II сифин икинчи јарысындан башлајыб III сифидә гуртардығы һалда, 4 илликдә III-IV сифиләрдә кечилирди.

Азәрбајҗан әдәбијаты 1,5 саат олдуғу һалда, 4 илликдә 3 саат иди, чоғрафија 1,5 саат олдуғу һалда, 4 илликдә 2 саат иди, чәбр I сифидә кечилиб гуртардығы һалда, 4 илликдә I-II сифиләрдә апарылырды, һесаб тәдрисинин методикасы II-III сифиләрдә олдуғу һалда, 4 илликдә III-IV сифиләрдә кечилирди.

III сифидә:

3 иллик педагожи мәктәпләрдә ана дили һәфтәдә 2 саат олдуғу һалда 4 илликдә 3 саат, ана дили тәдрисинин методикасы 1 саат әвәзинә 2 саат, ушаг әдәбијаты I әвәзинә 2 саат, рус дили 4 саат әвәзинә 5 саат, чоғрафија 1 саат әвәзинә 2 саат кечилирди.

Мүҗәссәдән керүндүјү кими 4 иллик әсасда гурулан тәдрис планында 3 иллик нисбәт үмуми тәһсил фәннләринин саатлары артырылмышды. Тәдрис планында үмуми тәһсил фәннләринин мигдарынын артмасы вә һабелә тәһсил мүддәтинин бир ил узадылмасы ибтидаи мәктәпләр үчүн һазырланан орта педагожи тәһсилли мүәллимләрин јүксәк кәфијјәтли олмасына сәбәб олурду.

1947/48-чи дәрс илиндә педагожи мәктәпләр үчүн јени тәдрис планы тәсдиг едилір. 1947-48-чи илләрдә мүһарибәдән сонрақы дағынтылары арадан галдыран завод вә фабрикләри

јенидән ишә салан, халгын рифаһ һалында хејли ирәлиләјиш әлдә едән Совет һөкүмәти мұһарибәдә русларын әзаб-әзијјәтә дүчар олдуғларыны вә куја мұһарибәнин һәлледици ролуну руслар ојнадығындан Сталин мұһарибәдән сонра руслашдырма сийасәтинә садиг галарағ мұхтәлиф милләтләри гардашлығ шүәри алтында бир-биринә јахынлашдырмағ бәһанәси илә маариф комиссарлығыны руслашма сийасәти јеритмәк истигамәтинә јөнәлтди. Мәһз бунун нәтичәси иди ки, тәдрис планында јени оларағ IV синифдә Совет Иттифағы Коммунист партијасынын тарихи, мәктәб кикијенасы, рус дили тәдрисинин методикасы вә рус әдәбијјаты, III синифдә исә мәнтиғ фәнләри дахил едилмишди. Һәмин фәннләрин тәдрис планына дахил едилмәси синифләрдә һәфтәлик дәрс саатларынын мигдарыны һеч дә артырмырды. Бу башға фәннләрин саатларынын азалмасы һесабына иди.

Тәдрис планына Сов.ИКП тарихинин ғыса курсунун дахил едилмәси мұһрибәдән сонрақы кәнчләри идеоложи чәһәтдән тәкмилләшдирмәк вә коммунист партијасынан тарихи илә таныш етмәк иди.

1948/49-чу дәрс илиндә педагожи мәктәпләрдә семестр системи тәтбиг едилир вә тәдрис планы да семестр әсасында тәртиб едилиб пед.мәктәпләрә көндәрилир.

Бунлар педагожи мәктәпләрин 1948/49-чу дәрс илинин тәдрис планына 21/IX-48-чи ил 860/13 №-ли Азәрб. ССР Халқ Маариф Назирлији тәрәфиндән һәмин плана әлавә едилмиш изаһат вәрәғәсиндә белә көстәрилирди.¹ 1948-чи ил сентјабр ајынын 1-дән етибарән педагожи мәктәпләрдә семестр системи тәтбиг олунмалыдыр. Педагожи мәктәпләрин тәдрис курсу 8 семестрә бөлүнүр вә һәр семестрин сонунда имтаһан апарылыр. Тәдрис или сентјабрын 1-дә башланыб ијун ајынын 28-дә гуртарыр. Ғыш сессиясы јанварын 12-дән 25-нә кими апарылыр. Јаз сессиясы исә I-II-III синифләрдә ијун ајынын 8-дән һәмин ајын 26-нә кими IV синифдә исә ијун ајынын 1-дән 28-нә кими давам едир.

I-III-V семестрләрдә тәдрис мүддәти 19 һәфтә, II-IV-VI семестрләрдә 17 һәфтә, VII семестрдә 18 һәфтә вә бир һәфтә бүтүнлүклә педагожи практика, VIII семестрдә исә 14 һәфтә вә 2 һәфтә бүтүнлүклә педагожи практикаја верилирди.

¹ Ғазах педагожи мәктәбинин архиви

Педагожи мәктәпләрин 1948/49-чу дәрс или үчүн тәдрис
планы белә иди.

№	Фәнләрин ады	I сениф		II сениф		III сениф		IV сениф	
		1 се- мәстр 19 һәфтә	2 се- мәстр 17 һәфтә	3 се- мәстр 19 һәфтә	4 се- мәстр 17 һәфтә	5 се- мәстр 19 һәфтә	6 се- мәстр 17 һәфтә	7 се- мәстр 18 һәфтә	9 се- мәстр 14 һәфтә
1.	Азәрбајҗан дили вә азәрб. дили тәдриси методикасы								
	а) Азәрбајҗан дили	3	3	3	2	2	2	3	2
	б) Азәрб. дили тәдрис метод.	-	-	-	-	1	1	1	-
2.	Рус дили вә рус дилинин тәдрис методикасы								
	а) рус дили	5	5	4	4	4	4	4	4
	б) рус дили тәдриси метод.	-	-	-	-	1	1	1	-
3.	Азәрбајҗан әдәбијаты вә ушаг әдәбијаты	-	-	-	-	-	-	2	2
4.	Ријазийәт вә һесаб тәдриси методикасы								
	а) һесаб	2	2	2	2	2	2	1	1
	б) һөндәсә	2	2	2	2	-	-	-	-
	в) һесаб тәдриси методика.	-	-	-	-	2	1	1	1
5.	Физика	3	3	3	3	2	1	1	1
6.	Кимја микролокија илә	4	2	-	-	-	-	-	-
7.	Тәбијәт вә тәбијәт тәдрис методикасы								
	а) Анатомија вә инсан физиолокијасы	-	4	-	-	-	-	-	-
	б) ботаника	-	-	2	2	-	-	-	-
	в) Зоолокија	-	-	-	-	2	-	-	-
	г) дарвинизм асаслары	-	-	-	-	-	-	-	3
	д) тәбијәт дәрси методика.	-	-	-	-	-	1	1	-
8.	Чоғрафија вә чоғрафија тәдриси методикасы								
	а) умуми торпағшүнаслығ	4	2	-	-	-	-	-	-
	б) хариҗи өлкәләр чоғрафија	-	-	2	2	-	-	-	-
	в) ССРИ чоғрафијасы	-	-	-	-	2	2	-	-
9.	Тарих вә тарих тәдр. метод.								
	а) ССРИ тарихи	4	2	2	2	2	-	-	-
	б) Јени тарих	-	-	2	2	2	-	-	-
	в) Азәрбајҗан тарихи	-	-	-	-	-	1	1	2
	г) тарих вә тәдр. методикасы	-	-	-	-	-	1	1	-
10.	УИК(б)II тарихинин ғыса курс	-	-	-	-	-	-	2	4
11.	ССРИ конституцијасы	-	-	-	-	-	3	-	-
12.	Психолокија	-	-	3	-	-	-	-	-
13.	Педагогика	-	-	-	4	2	2	1	1
14.	Педагожи тарих	-	-	-	-	-	-	2	2
15.	Мәнтиғ	-	-	-	-	-	-	-	3
16.	Мәктәб кикијенасы	-	-	-	-	-	-	2	-
17.	Һүсни хәтт вә тәдрис метод.	1	1	1	1	1	1	-	-
18.	Рәсм вә рәсм тәдрис метод.	1	2	2	1	1	1	1	2
19.	Нәғмә вә нәғмә методикасы	1	1	1	1	1	1	1	2
20.	Бәдән тәрбијәси вә метод.	2	2	2	2	2	2	2	2
21.	Кәнд тәсәррүфаты вә емалатхана тәчрүбә иши	1	1	1	1	1	1	1	2
22.	Мүшәһидә вә нүмунә дәрси	-	-	-	1	2	4	4	-

Тәдрис планында курс иши дә нәзәрде тутулмушду.

1949/50-чи илдә педагожи мәктәбләр үчүн јени тәдрис планы тәсдиг едилиб педагожи мәктәбләрә кәндәрилир. һәмин тәдрис планы 1948/49-чу илин тәдрис планындан о гәдәр дә фәргләнмирди. Фәрг орасында иди ки, бә'зи фәннләрин мигдари ја азалмыш вә ја да чоһалмышды. Мәсәлә: ана дили, чоғрафија, рус дили, һесаб, тәдрисинин методикасы, ушаг әдәбијјаты, фәннләринин саатлары азалмыш, тәбијјәт, тәдрисинин методикасы исә чоһалмышды.

№	Фәннләрин ады	Имтahan / сәмәстрдә	I сениф		II сениф		III сениф		IV сениф		Ҷами
			1с. 19	2с. 17	3с. 19	4с. 17	5с. 19	6с. 17	7с. 18	8с. 14	
1	Азәрбајҹан дили вә азәрб. дили тәдриси методикасы	2,4,6	3	3	3	2	2	2	2	3	421
	а) Азәрбајҹан дили	-	-	-	-	-	1	1	2	-	349
	б) Азәрб. дили тәдрис метод.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	72
2	Рус дили вә рус дил тәдр. методик	2,4,6	5	5	4	4	4	4	4	4	668
	а) рус дили	-	-	-	-	-	1	1	2	-	596
	б) рус дили тәдрис метод.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	72
3	Әдәбијјаты	48	2	2	2	2	2	2	2	2	326
	а) әдәбијјат	-	-	-	-	-	-	-	1	2	280
	б) ушаг әдәбијјаты	-	-	-	-	-	-	-	-	-	46
4	Ријазиијат вә һесаб тәдр. методикасы	2,6	2	2	2	2	2	2	1	1	647
	а) һесаб	2,4	2	2	2	2	-	-	-	-	248
	б) чабр	3,5	2	2	2	2	2	-	-	-	144
	в) һәндәсә	-	-	-	-	-	2	1	1	-	182
	г) һесаб тәдрис методика	-	-	-	-	-	-	-	-	-	73
5	Физика	1,3,5	3	3	3	3	2	-	-	-	254
6	Кимја	1	4	2	-	-	-	-	-	-	110
7	Тәбијјәт вә тәбијјәт методик	2	-	4	-	-	-	-	-	-	225
	а) Анатомија вә инсан физиолог.	-	-	-	2	2	-	-	-	-	72
	б) ботаника	-	-	-	-	-	2	-	-	-	38
	в) Зоологија	8	-	-	-	-	-	-	-	3	42
	г) дарвинизм әсаслары	7	-	-	-	-	-	1	1	-	35
	д) тәбијјәт дәрси методика	-	-	-	-	-	-	-	-	-	321
8	Чоғрафија вә чоғрафија тәд. мето.	2	4	2	-	-	-	-	-	-	110
	а) үмуми торлағшунаслығ	4	-	-	2	2	-	-	-	-	72
	б) харици өлкәләр чоғрафија	6	-	-	-	-	2	2	-	-	72
	в) ССРИ чоғрафијасы	-	-	-	-	-	-	-	1	1	32
	г) Азәрбајҹан чоғрафија	7	-	-	-	-	-	1	1	-	35
	д) Чоғрафија тәдрис. метод	-	-	-	-	-	-	-	-	-	462
9	Тарих вә тарих тәдр. метод	1,4,6	4	2	2	2	2	2	-	-	254
	а) ССРИ тарихи	5	-	-	-	2	2	-	-	-	110
	б) Јени тарих	-	-	-	-	-	-	1	1	2	53
	в) Азәрбајҹан тарихи	7	-	-	-	-	-	1	1	-	35
	г) тарих вә тәдр. методикасы	-	-	-	-	-	-	-	2	4	92
	УИК(б)II тарихининғыса курс	-	-	-	-	-	-	3	-	-	51
11	ССРИ вә Азәрб. Конститусија	3	-	-	3	-	-	-	-	-	57
12	Психологија	6	-	-	-	4	2	2	2	1	190
13	Педагогика	-	-	-	-	-	-	-	1	2	46
14	Педагожи тарих	8	-	-	-	-	-	-	-	3	42
15	Ментиг	-	-	-	-	-	-	-	2	-	36
16	Мәктәб кикијенасы	1	1	1	1	1	1	1	-	-	108
17	Һусни хәтт вә тәдрис метод	-	1	2	2	1	1	1	1	2	190
18	Расм вә расм тәдрис метод	1	1	1	1	1	1	1	1	2	154
19	Нағма вә нағма методикасы	-	2	2	2	2	2	2	2	2	280
20	Бадан тарбијјасы вә метод	-	1	1	1	2	1	1	1	2	135
21	Кәнд тәсәрруфаты вә емәлатхана тәҹрүбә иши	-	-	-	-	1	2	4	4	-	195
22	Мүшаһидә вә нүмунә дәрси	-	36	36	36	36	36	36	36	36	5040
	Ҷами	33	3	6	3	6	3	6	3	3	
	Имтahanларын сајы										

Бу tədris планынын габагки tədris планларындан бир фəрги дə орасында иди ки, бурада һәм кечид вə һәм дə бурахылыш имтаһанлары кəстəрилирди. Мəсələn бир тələбə педaгo-жи мəkтəбдə охудуғу дерд ил əрзиндə дeвлəт имтаһанындан башга 33 фəнндən имтаһан вермəлидир.

1952/53-чү дəрс илиндə јени тədris планы тəсдиг едилир. Јени тədris планында езүндən əввəlки тədris планына нисбəтən бə'зи хырда дəјишикликлэр вар иди.

Һəмин дəјишикликлэр һаггында сонрадан јерлэрə изаһат кəндəрилди, изаһатда ашағыдакы дəјишикликлəрин апарылмасы кəстəрилирди.

1. VII семестрдə ана дили дəрслəринə ажрылмыш саатлардан һəфтəдə бир саат ана дили үсулуна верилмəли.

2. Тədris планында III-IV семестрдə һесаб дəрслəринə ажрылмыш сатлардан III вə IV семестрдə һəфтəдə бир саат һəндəсə вə тригонометрија фəннинə верилмəли.

3. VII семестрдə һесаб дəрсинə ажрылмыш саатлардан һəфтəдə бир саат һесаб тədrиси үсулуна верилмəлидир.

4. III курсда кəсир галмыш физика програмы јени тədris планында лаборатор мəшғəлə һесабына верилмиш 21 саатла əдəнилмəлидир.

5. III курсда јени тədris планы үзрə кечирилəчək харичи əл-кəлэр чоғрафијасы кечмиш тədris планында II курсда кечилди-јиндən бу саатлар һесабына ССРИ чоғрафијасы кечилмəлидир.

6. VII семестрдə Азəрбајчан тарихинə ажрылмыш саатлардан һəфтəдə бир саат тарих үсулуна верилмəлидир.

7. III-IV семестрлəрдə өзүнү мұдафиə фəнни кечилмиш ол-дугундан VII семестрдən бу фəнн үчүн ажрылмыш һəфтəлик ики саатын бир сааты тəбијјəт тədris үсулуна вə бир сааты чоғра-фија тədris үсулуна верилмəлидир.

8. VII семестрдə һəфтəдə үч саат дарвинизм əсаслары фəнни кечилмəлидир.

9. Јени тədris паны үзрə V семестрдə бир һəфтəлик арасы кəсилмəјən педпрактика кечмəли иди. IV курсда бу практика кечилдији үчүн V семестрдə кечлмəли олан бу практика јени тədris планы үзрə VII семестрдə кечирилəчək үч һəфтəлик практика ичəрсинə дахил иди.

Дәрсликләр

Чар һекүмәти бүтүн сәһәләрдә олдуғу кими дәрслик сәһәсиндә дә ағыр мирас гојуб кетмишди. Ибтидаи мәктәбләр үчүн Азәрбајчан маарифпәрвәрләри тәрәфиндән һазырланмыш бир нечә дәрслик мүстәсна олмагла дәрслик чатмадығындан һәр мўәллим өзү чыхыш јолу тапмалы иди. Мўәллим һазырлајан мўәссисәләрдә исә вәзијјәт даһа ағыр иди. Мўәллимләр вахты илә тәһсил алдыглары мәктәбләрдәки мўһазирәләриндән истифадә едиб, мәтнләри тәләбәләрә јаздырмагла дәрслији әвәз едирдиләр. Газах семинаријасынын илк мә'зунларындан олан һачыбала һачыјевин хатирәләриндән мә'лум олур ки, дәрслик олмадығындан мўәллимләр дәрсләриндә мўһазирәләрини 2-3 тәләбәјә јаздырар вә онлары јохладыгдан сонра бүтүн синифә үзүнү көчүртдүрәрди. Гејд етмәк лазымдыр ки, бу үсулдан Гори семинаријасында да педагогика мўәллими Д.Д.Семјонов да истифадә етмишдир. Ф.Көчәрли дә башга јол тапа билмәдијиндән охудуғу Горидаки бу тәчрүбәни Газах семинаријасына тәтбиг етмишдир. Азәрбајчан Демократик Республикасы бу ачыначаглы вәзијјәтдән чыхыш јолу тапмаг үчүн 1918-чи ил 13 декабрда мўәллим семинаријалары, халг маариф инспекторлары вә али ибтидаи мәктәбләрини мүдүрләринин гурултајыны чағырды. Гурултајда маариф назири Һ.Шахтаһтински, халг маариф идарә шө'бәсинин рәиси Азад Әмиров, халг мәктәбләри директорлуғундан С.М.Гәнизадә, Нухадан А.Әфәндијев, Нахчывандан Р.Әфәндијев, Јелизаветпол гәзасындан Ч.Чуварлы, Газах мўәллимләр семинаријасындан Әли Мустафајев, Гијасбәјова еләчә дә Кәнчә, Губа, Загатала, Шуша, Чәбрајыл вә Зәнкәзурдан да нүмајәндәләр иштирак едирдиләр. Һәмин гурултајда мўзакирә олуна 4 мәсәләдән бири дә јени програм һазырламаг, кечмишдән галан һансы дәрсликләрдән истифадә етмәјин мүмкүнлүјү вә јени дәрсликләрин јаранмасы мәсәләси иди. Бу гурултајда кедән мўзакирәләр заманы белә гәрара кәлдиләр ки, програм вә дәрслик јаратмаг мәгсәди илә комиссия јарадылсын. Бу гәрара әсасән Султан Мәчид, Гәнијев, һашым бәј Нәриманбәјов вә Рәшид бәј Әфәндијевдән ибарәт комиссия дүзәлди. Јекун мә'рузәси илә Р.Әфәндијев чыхыш едәрәк көстәрди ки, һәләлик јени дәрсликләр тәртиб олуна гәдәр ибтидаи мәктәбин 1-чи шө'бәсиндә М.Маһмудбәјовун "Түрк әлифбасы" вә А.О.Чернејевскинин "Вәтән дили", Гафур Рәшадын "Һесаб" китабындан ке-

чилсин. Икинчи шө'бә үчүн һәләлик дил вә оху китаблары кифа-
јәтдир. Бу шө'бәдә һеса́б Гәбуловун, "Рәһбәри чәбр" вә һәмид
бәј Усуббәјовун "һеса́б елми" китабындан, 3-чү шө'бәдә исә Рә-
шид бәјин "Бәсурәтил Әтфал" китабындан вә "Елми һеса́бдан",
4-чү 5-чи шебәләрдә А.Шаигин "Күлзар" вә Ф.Ағзадәнин "Мүн-
тәхабат" китабларындан истифа́дә едилсин. Р.Әфәндијев баш-
га бир сыра дәрсликләрин дә адыны чәкмишдир. Бу дәрсликләр
мәктәб вә семинаријаларын еһтијачыны едәмәсә дә вәзијјәтдән
мүвәггәти чыхыш јолу иди. Бакыда чағрылмыш олан бу гурултај
јени дәрсликләрин јаранмасы үчүн тәхирә салынмадан тәдбир
көрмәји гәрара алды. Гурултај нүмајәндәләри белә гәрара кәл-
ди ки, һәләлик јени дәрсликләр нәшр олунана гәдәр рус дилин-
дән төрчүмә едилмиш ријазиијат, һәндәсә, физика, ичтимаиијәт
дәрсликләриндән истифа́дә едилсин. АДР һөкүмәтинин маариф
комиссарлығы педагожи семинаријаларда ики чилдлик "Азәр-
бајчан әдәбијјаты тарихи" вә дөрд чилдлик "Түрк әдәбијјаты та-
рихи" китабларындан истифа́дә өтмәјә ичазә верди вә Түркијә-
дән чохлу дәрслик кәтирди. АДР һөкүмәтинин маариф комис-
сарлығы дәрсликләрә чидди диггәт јетирмәклә барабәр һәм дә
педагожи семинаријаларда ишләјән мүәллимләрин кејфијјәти-
нә дә хүсуси диггәт јетирди. 1918-чи илдә кечән гурултајын 5-чи
ичласында сәдирлик едән Ф.Көчәрли гөјд етди ки, мүәллим һа-
зырлығында јүксәк наилијјәтләр әлдә етмәк үчүн, педагожи се-
минаријанын мүәллимләрини һәрби мүкәлләфијјәтдән азад ет-
мәк, мүәллим чатышмајан јердә диплому олмајан анчаг өз вәзи-
фәсини ләјагәтлә јеринә јетирән мүәллимләри ишә чәлб етмә-
јин зәрурилијини вурғулады. Тә'лимин кејфијјәтини јүксәлтмәк
үчүн дәрслијин үмдә ролуну көрән Ф.Көчәрли өзү 2-чилдлик
"Азәрбајчан әдәбијјаты" дәрслијини һазырлајыб семинарија вә
елми-педагожи әфкара һәдијјә верди. АДР һөкүмәтинин прог-
рам дәрслик һазырламаг саһәсиндәки бу шәрәфли, кәркин әмә-
јини вә кәләчәк планларыны һечә ендирмәк ән азы инсафсыз-
лыг оларды.

1920-чи илдә Совет болшевик истиласындан сонра јара-
нан тәнгиди әсәрләрдә Вагиф, Видади, Закир, Тофиг Фикрәт,
Халидә ханым вә с. кими Азәрбајчан, Түрк шаирләрини феодал
дөврүнүн галыглары кими сәчијјәләнди вә онларын марксизм-
ленинизм дүнја көрүшү, марксист әдәбијјатшүнаслығынын әсас-
ларына зидд олдуғуну көстәриб, онлардан узаглашмаг вә онла-
ры тәдрис китабларындан чыхармаг көстәриши верилди. 1920
илдә Совет һөкүмәтинин халг маариф комиссарлығы мәктәб

шө'бәси нәздиндә АДР һөкүмәтинин башладығы иши давам ет-
дирәрәк програм вә дәрсликләри гајдаја салмаг үчүн комиссия
јаратды. 1921-чи илин ијун ајында исә халг маариф комиссар-
лығы нәздиндә нәшријат шө'бәси јаранды. Гејд етмәк лазымдыр
ки, Азәрбајчан дили үзрә програм вә дәрсликләрдә әрәб, фарс
вә түрк сөzlәри о гәдәр дәрин көк салмышды ки, бу китаблары
охујанлар чидди чәтинлик чәкир вә Азәрбајчан дилинин тәһриф
олунмасына кәтириб чыхарырды. Мәсәлән: Китабларда олан
"Мәкусән-мүтәнәсиб", "Мәһсутән-мүтәнәсиб", "Бәһри-мүһит",
"Мүһн-чәмиди", "Чәнуби", "Мәдари-гүтби-саратән", "чамадат" вә
с. кими истилаһлар чидди чәтинлик терәтдијиндән 1922 илдә
Совет һөкүмәти ислаһат комиссиясы јаратды. Бу комиссия бү-
түн фәнләрин һамысыны әһатә етмәсә дә Азәрбајчан дили са-
һәсиндә хејли иш көрдү вә дәрсликләрин мүәјјән дәрәчәдә хари-
чи тә'сирләрдән тәмизләнмәсинә вә сәлисләшмәсинә көмәк
етди. 1920-25 илләрдә чап олунмуш китабларда дил нөгтеји нә-
зәриндән мүәјјән ирәлиләјиш олса да, јенә дә түрк, әрәб вә фарс
тә'сири галмагда давам едирди. Совет һөкүмәти Азәрбајчан ди-
линдә олан бу тә'сири арадан галдыраркән о, өз идеолокијасы-
ны ашыламаг, Азәрбајчаны шәргдән ајырмаг, мәгсәди илә дәрс-
ликләрә Азәрбајчан халг әдәбијаты, халг шаир вә јазычылары-
нын әсәрләрини, түрк халгларынын адәт ән'әнәләрини, онун
мәишәтини, тарихини әкс етдирән мәтнләри чыхарыб онларын
јеринә јени социализм гурулушуну тәрәннүм едән, рус мәишәти,
рус тарихи, рус халг нағыллары вә шаирләринин әсәрләрини да-
хил етди.

1920-чи ил 20 нојабр тарихли Газах Семинаријасынын пе-
дагожи шурасында дәрсликләрин азлығы музакирә едилмиш вә
тәдбир көрүлмәк үчүн Халг Маариф Комиссарлығына мүрациәт
көндәрилмишдир.¹ 1920-26-чы илләр арасында Маариф Комис-
сарлығы тарих, әдәбијат, ријазиијат, физика, биолокија, ботани-
ка, анатомија, физиолокија, гејри-үзвү кимја фәннләри үзрә
дәрслик нәшр етдирди. Дүздүр бу дәрсликләр билаваситә семи-
наријалар үчүн нәзәрдә тутулмаса да онлар семинаријаларда
да истфиадә едилирди. Педагожи семинаријалар үчүн олан
дәрсликләрин бир гисми рус дилиндән тәрчүмә едилмишди. Га-
зах Семинаријасынын кечмиш мә'зуну Мирәли Миралајев тәһ-
сил илләрини хатырлајараг дејирди: "Бизим "рәһбәри чәбр" I-II
һиссә, "һәндәсә" I-II һиссә, физика, кимја, ботаника, чоғрафија,

¹ Азәрбајчан ХМК архиви баш ичтимаи тәрбијә даирәси фонд 1. тарих Архиви 23
Б-2 иш 15

"тәшриһ физиолокија" ҡитабларымыз рус дилиндән тәрчүмә
едилмиш дәрсликләр иди. Анчаг "чаамадат" "һејванат" мұхтәсәр
табабәт дәрсликләри азербайжанлы мұәллифләри тәрәфиндән
жазылмышдыр. **Дүздүр** бу ҡитаблар һәмчә чох балача олсалар
да бизә бөјүк көмәк иди. Бу ҡитабларда рәнкли чох марағлы шә-
килләр дә вар иди." Гөјд етмәк лазымдыр ки, бу ҡитаблар бизим
дүшүндүјүмүз индики дәрслик мәфһумундан чох-чох узаг иди.
Белә ки, дәрсликдә чалышмаларын, суалларын олмамасы он-
ларын ән чидди нөгсаны иди. Белә нөгсанлар рус дилиндән
азербайжан дилинә тәрчүмә олунмуш ҡитабларда да нәзәрә чар-
пырды. Мәсәлә: Академик Бронинин "Тәбијат" ҡитабы буна ми-
сал ола биләрди. Белә нөгсанлы ҡитаблардан азербайжанлы
мұәллифләр тәрәфиндән жазылмыш "Әдәбијјатдан иш" ҡита-
быны да көстөрмәк олар. Бу ҡитаб вә "Азербайжан әдәбијјаты та-
рихи" ҡитабы милли руһлу түркчүлүјү тәрәннүм етдији үчүн 1931-
чи илдә "коммунист тәрбијәси уғрунда" журналда "Педагожи тех-
никумларын үмумијјәтлә орта мәктәпләрдә әдәбијјата аид тәд-
рис ҡитабларынын тәнгиди" адлы мәғаләдә бу ҡитаблар марк-
сизмә зидд олан "панисламизм", "пантуркизм" руһунда жазыл-
мыш ҡитаб кими сәчијјәләнди вә белә ҡитабларын совет тәрбијә
системинә зәрәрли тә'сир көстәрдији вә кәнчләри марксизм-ле-
нинизм дүнја көрүнүшүндән узағлашдырдығы дејилирди". 1926-
чы илдә "Тәрбијә тәдриси тарихи" адлы јени педагожи тарихи ҡи-
табы нәшр едилди. Бу ҡитаб Азербайжан Коммунист Партијасы
тәрәфиндән идеоложи баһымдан зәрәрли ҡитаб кими сәчијјә-
ләнди. Үмумијјәтлә бу илләрдә Азербайжан зијалыларынын аза-
чыг милли руһлу чәһди вә јазысы идеоложи дүшмән јазысы кими
гәләмә верилирди. 1933-чү илә гәдәр педагожи техникумларда
истиғадә олунан дәрсликләр "Иш ҡитаблары" ајры-ајры Совет
һөкүмәтинин наилијјәтләрәни көстөрән мәғаләләр шәклиндә
топланмыш мәчмуәләрдән ибарәт иди. Дәрслик саһәсиндә белә
бир һәрчмәрчлијин һекм сүрдүјү бир вахтда Ғазах Техникумунун
мұәллим коллективи, педагожи шурасы өзүнүн кечмиш ән'әнә-
сини итирмәјәрәк мұхтәсиф фәннләрин програмыны һазырла-
ды вә бу програмлара мұвафиг системли әл јазмасы һүгугунда
вәсаитләр тәртиб едиб ондан истиғадә етдиләр. ҮИК (Б) П.М.К
үмуми тәһсил мәктәпләри техникум вә али мәктәпләр үчүн дәрс-
лик программалариндә олан һәрчмәрчлији арадан ғалдырмағ мәғсә-
дилә. 1933-чү ил 12 февралда стабил дәрсликләрин јаранмасы
барәдә гәрар верилди. Бу гәрарла "Иш ҡитаблары" вә "Дағыныг
дәрс ҡитабларынын" нәшри дајандырылды. Истәр јени жазыл-

мыш, истәрсә дә тәрчүмә олунмуш дәрсликләр чидди јохламадан кечмәјә башлады. Азәрбајчан ХМК-нын тәсдигинә верилмәк үчүн дәрсликләр ХМК-ын јанында көркәмли мүтәхәссисләрдән ибарәт јаранмыш хусуси комиссијаја верилди. Бу комиссија дәрс китабларынын дилини истилаһ вә тәрчүмә кејфијјәтини бәјәндикдән сонра онларын нәшр едилмәсинә ичазә верирди. Бу комиссијалар бизим индики Тәһсил Назирлији јанында јаранмыш Тәдрис методики шө'бәларин ишинә бәнзәјирди. Маариф Комиссарлығынын дәрсликләрә белә јахындан мүнәсибәти нәтичәсиндә онларын сајы ил-илдән артмаға башлады. Техникум тәләбәләри системли дәрсликләрдән истифадә етмәјә башладылар. 1935-чи илдән 1956-чы илә кими Газах педагожи мәктәби ашағыдакы дәрсликләрдән истифадә етмәјә башлады. Бир мәсәләни бурада ачыгламалыјам. Болшевик һөкүмәти сонра исә Коммунист Партијасы јерли халгларын тарихинин кечилмәсиндә гәти шәкилдә марағлы дејилди. О, бу халглардан өз тарихини јазмағ истәјән алимләри мүхтәлиф һијләли јолларла арадан чыхармаға, ја да музакирә заманы онлары идеоложи јеткин олмајан идеоложи дүшмән, "пантуркист", "панисламист" ады гојуб мәһв етдирди. Бу гәбилдән академик һејдәр һүсәјновун "Шејх Шамиллә" әлагәдар әсәрини елә күнә салды ки, алим өзүнә суи гәсд етди. Она көрә дә педагожи вә али мәктәбләрдә кечилән тарих китаблары Панкратовун редаксијасы илә 3 һиссәдән ибарәт "СССР-и тарихи", Јефимовун редаксијасы илә "Јени тарих", "Ичтимаијјәт", "Ленинизм", педагогика исә Јесиповун, Педагогика тарихи Мединскинин, Физика фәнни Сакаловун 3 һиссәли физика, ријазиијат үзрә Кисилјов Шапошниковун, педагожи мәктәбләр үчүн, Пчелковун "Һесаб тәдриси үсулу", Снигарјов вә Чекмарјовун педагожи мәктәбләр үчүн олан "Һесаб тәдриси үсулундан әјани вәсаит" вә Чекмарјов Филегевин педагожи мәктәбләр үчүн "Һесаб мәсәлә вә мисалары" (рус дилиндә) Киселјов вә Беразанскијанын. "Һесаб мәсәләләри" вә с. кими дәрсликләрлә әвәз олунду. Үмумијјәтлә педагожи мәктәбләр үчүн хусуси дәрсликләр олмадығындан орта мәктәбләр үчүн јазылмыш вә техникумлар үчүн тәртиб олунмуш бир нечә дәрслиқдән истифадә олунурду. 1945-чи илдән сонра мүһарибәдән чыхмыш Совет һөкүмәти али вә орта педагожи мәктәбләр үчүн дәрслик јаратмағы ирәли сүрдү. Бу мәсәләләр сонралар даһа да кениш вүс'әт алды. Халг дүшмәни ады сәнкидијиндән, "пантуркизм", "панисламизм" дамғасы арадан галхдығындан азәрбајчанлы мүәллифләрдә дәрслик јазмағ ишинә гошулдулар.

Газах семинаријасында педагожи тәчрүбә

Гори семинаријасында халг мүәллимләринин пешә һазырлыгында мүһүм әһәмијјәт кәсб едән педагожи тәчрүбәјә хусуси әһәмијјәт јетирилирди. Кәләчәк мүәллимләр семинаријада һәм нәзәри, һәм дә практик чәһәтдән дәрин һазырлыға малик олмалар идиләр. Семинаријада тәләбәләр әввәлчә педагогиканы ејрәнир сонра исә мүхтәлиф практик ишләрлә мәшғул олурдулар. Тәләбәләрин практик ишләри дәрсләри тәһлил етмәк үчүн нүмунә дәрсләринин ичмалларыны јазмағ, ибтидаи мәктәб мүәллимләринин дәрсиндә отурмағ, ибтидаи мәктәб мүәллимини әвәз етмәк вә ән нәһәјәт нүмунә дәрсләрини демәкдән ибарәт иди. Семинаријада јүксәк кәјфијјәтли дәрс демәк үчүн ибтидаи мәктәбләрдә истифадә олунан дәрсликләрин тәһлилинә онун өјрәнилмәсинә хусуси диғғәт јетирди. Семинаријада дәрсликләрин нә дәрәчәдә өјрәнилдигини билмәк үчүн тәләбәләр охујуб тәһлил етдикләри дәрсликләр барәдә јазылы һесабатлар вермәли идиләр. Бу һесабатлар фәнн мүәллимләринин иштиракы илә хусуси тәшкил олунмуш семинарда әсаслы музакирә вә тәһлил едилди. Белә музакирәләрдә тәләбәләр вә мүәллимләр чыхыш едән тәләбәнин тәһлилинә өзләринин тәңгиди гејдләрини билдирирди. Бу музакирәләрдә тәләбәнин ардычыл чыхыш етмәси вә тәләбәнин дәрслијин нә дәрәчәдә мәнимсәдилдигини ашкар етмәк мәғсәдилә она ашағыдакы план әсасында чыхыш етмәк тевсијјә едилди. Дәрслијин мәзмуну, дәрсликдәки материалын јерләшмәсиндәки ардычыллығ, дәрслијин гүввәтли вә зәиф јерләри, дәрслијин ушағларын јаш сәвијјәсинә ујғунлуғу, мүәллимин дәрсликдән нечә истифадә етмәси. Гејд етмәк лазымдыр ки, тәләбәләр ичмал тутмағы педагогика дәрсләриндә өјрәнирди. Ән јахшы ичмал тутмуш тәләбәләрә илк нүмунә дәрси демәјә ичазә верилирди. Нүмунә дәрсләри педагогика мүәллиминин там нәзарәти алтында кечирди. Педагожи тәчрүбә пешә һазырлығынын әсас компоненти сајылдығындан семинаријада белә бир марағлы иш нөвүндәндә истифадә едилди. Һәр бир тәләбә бурахылыш имтаһанлары габағы ибтидаи мәктәбин һәр үч группда педагожи шура үзвләринин иштиракы илә үч нүмунә дәрси демәли вә бир нүмунәви дәрсиндә әтрафлы ичмалыны тәғдим етмәли иди. Дејилмиш дәрсләрин музакирәси директорун, ја да мүәллимләрин биринин сәдрлији илә тәһлил олунурду.

Педагожи тәчрүбәҗә белә төләбкарлыгга јанашан Гори Семинаријасынын иш тәчрүбәсинә һеч чүр әһәмијјәт вермәдән јан кечмәк олмазды. Семинаријада езу бу педагожи тәчрүбә јолуну кечән вә сонралар мүәллим оларкән семинаријада төләбәләрә педагожи тәчрүбәни апаран Ф.Көчәрли Газахда Гори семинаријасынын Азәрбајчан шә'бәсини тә'сис едәркән бу көзәл мараглы тәчрүбәдән һеч чүр јан кечә билмәди. Дикәр тәрәфдән исә һәјат семинаријадакы педагожи тәчрүбәнин доғру тәшкил олундуғуну әјани сүбут етди. Гори семинаријасындан чыхан мүәллимләр һәгиги мүәллимлијин нүмунәси олдуғу үчүн Ф.Көчәрли 1918-чи илдән 20-чи илә гәдәр Гори семинаријасында төтбиг олунан педагожи тәчрүбә ән'әнәсини сахлады вә ону ејнән Газах семинаријасында һәјата кечирди. 1921-25-чи илләр арасында Совет һөкүмәти деврүндә вәзијјәт дәјишди. Маариф комиссарлығы бир сыра ислаһатлар апарды. Мүәллим семинаријаларында да өзүнүн мәгсәдинә мувафиг ислаһат апарды. Лакин педагожи тәчрүбәнин тәшкили вә апарылмасында Гори семинаријасынын ән'әнәсиндән чыха билмәди. Газах семинаријасында апарылан нүмунәви педагожи тәчрүбә Бақы, Кәнчә, Нуха вә Шуша семинаријалары үчүн дә нүмунә олду. Лакин Совет һөкүмәтинин педагожи мәктәпләр үчүн тутдуғу илк тәдрис планлары нөгсанлы олдуғундан о, педагожи тәчрүбәнин кејфијјәтинә мәнфи тә'сир көстәрди. Мәс: 1925 -чи тәдрис планында анчаг ана дили вә ријазиијат фәннләринин тәдриси методикасы дахил едилдијиндән дикәр фәннләрин тәдриси ашағы сәвијјәдә апарылырды. Еләчә дә педагожи тәчрүбәҗә үмуми рәһбәрлик едән мүәјјән бир шәхсин олмamasы да тәчрүбәнин кедишинә мане олан чәһәтләр иди. Дикәр тәрәфдән тәчрүбәдә олан төләбәләр синифдән вә мәктәбдән кәнар һеч бир иш апармырдылар. Вә фәнн мүәллимләринин педагожи тәчрүбәдә иштирак етмәмәси дә педагожи тәчрүбәнин ашағы сәвијјәдә кечмәсинә сәбәб олан шәртләрдән иди. 1926-27-чи илләрдә апарылан педагожи тәчрүбә әввәлки илләрин нөгсанларыны нәзәрә алса да, јенә дә там күчү илә фәалијјәт көстәрмир вә төләбәләрин пешә һазырлығында әһәмијјәтли рол ојнаја билмирди. 1927-28-чи илләрдә Бақыда педагожи техникумларын мүшавирәси кечирилди. Бу мүшавирәдә педагожи тәчрүбәнин кәнд мәктәпләриндә кечирилмәси гәрара алынды. Мүшавирәдә еләчә дә педагожи тәчрүбәнин 2 вә 3-чү группларда кечирилмәси көстәрилди. Азәрбајчанда олан семинаријаларда педагожи тәчрүбә ади мәктәпләрдә кечирилдији һалда Газах семинаријасы педагожи тәчрүбәни

нүмунә мәктәбиндә кечмәји гәрарлашдырды. Бу да педагожи тәчрүбәнин кејфијјәтинин јүксәлмәси үчүн әсас шәрт олду. 1928-29-чу илләрдә Маариф комиссарлығы педагожи тәчрүбәнин тәшкилаты мәсәләләри илә әлағәдар мәктәб мүдирләринә белә бир кестәриш верди. Педагожи тәчрүбәјә кетмәздән әввәл бу мәсәлә техникумун педагожи шурасында музакирә едилмәли, мувафиг план тутулмалы, рәһбәр мүәллим тәјин едилмәли, вә сонра педагожи тәчрүбәјә башланмалыдыр. Кестәришдә Педагожи тәчрүбәнин мәгсәди белә мүәјјәнләширди. Тәләбәләр нүмунә дәрсләри демәклә мүәллим усталыгына, педагожи просесин тәшкили техникасына јијәләнмәли, мейкәм вәрдишләр әлдә етмәли, мәктәбин тәлим-тәрбијә үсулуну өјрәнмәлидирләр. 1929/30-чу тәдрис илиндә Маариф Комиссарлығынын кестәриши илә пед.техникумларда педагожи тәчрүбәнин кечирилмәси илә әлағәдар план тутмаг кестәриши верилди. Бу кестәришә әсасән Газах педагожи техникуму педагожи тәчрүбәнин апарылмасы үчүн белә бир план тутду.

1. Бир дәрәчәли мәктәбин һәјаты вә мәшғәләләри илә јанашы олмаг үчүн сон груп тәләбәләрини Газах 7 сәнәлик мәктәбин дәрсләринә 1 октябрдан 15 октябра кими гулаг асмаға бурахмаг.

2. Октябрын 15-дән ахырына кими тәләбәләри комплексин нәзәри чәһәти илә таныш етмәк.

3. 1-дән 16-на кими нөвбәти мөвзуларла тәләбәләри таныш етмәк.

4. Нојабрын 16-дан биринчи вә икинчи комплекс группларда практик дәрсләрә башламаг вә гыш тәтилинә кими дәрси комплекс систем илә апармаг.

5. Практик дәрсләрин тәһлилинә рәһбәрлик едән мүәллим һазыр олмалы, тәһлил исә дәрс верилән күндә едилмәли. Тәһлил өзү дә план илә апарылмалы.

6. Гыш тәтилинә кими кечирилән практика дәрсләринин ахырында јекун вурмаг, јекун исә конфранс шәклини алмалы.

7. Практика апаран тәләбә, бүтүн күндәлик мәшғәләләри апармалы

8. Вериләчәк дәрсләрин планы олмагла конспекти дә олмалыдыр. Онлар габагчадан рәһбәр мүәллимин нәзәриндән кечиләчәкдир.

9. Күндәлик дәрсләрин материаллары бир һәфтә габагчадан вериләчәк

10. Тәләбәләрин дәрс конспектләри, планы вә вердији

дәрсин протоколу педпрактика комиссиянунун ишләриндә сажланмалы, бунларын һесабатыны педператика сәдри апармалыдыр.

11. Практика дәрсиндә мүнәффәг олмајан тәләбә вә бүтүн тәләбәләрин практик дәрсләри тамам олдугдан сонра икинчи дәфә дәрс вермәли.

12. Февралын 1-дән мартын 15-ә кими Газах једди сәнәли мәктәбин 4-5 группарында фәнн системи илә тәләбәләрә дәрс вермәлидирләр.

13. Мартын 15-дән апрелин 1-нә кими Газах шәһәринин Өт-рафында олан кәнд мәктәбләриндә һәр тәләбә бир группа дәрс апармаг шәртилә узун мүддәтли дәрс вермәлидир.

14. Практика рәһбәрләри һәммин узун мүддәтли дәрсләрә рәһбәрлик етмәлидирләр.

15. Тәләбәләрин узун мүддәтли тәчрүбәјә кетмәсиндән әввәл һәммин мәктәбләрин мүдүрләринин мүшавирәсини чағырмаг, онларла дәрсләрин планыны тәртиб етмәли.

16. Практика дәрсләринә конфранс шәклиндә јекун вуруб мәктәб мүдир вә мүәллимләрин иштиракы илә нәтичә чыхармалы.

17. Практикајә кәдән мәктәбләрин шурасы, мәктәбдә дәрс верән тәләбәләр барәдә өз мүлаһизәләрини тәһлили сурәтдә педагожи техникума вермәлидирләр. Тәләбәләр езләри дәхи көрүдүкләри барәдә тәһрифи мәрузә вермәлидир.

18. Әкәр педагожи техникумун сон груп програмы мајын 1-нә кими битәрсә, мајын 1-дән 15-нә кими икинчи узун мүддәтли практик дәрсләрә ичазә вермәли вә бу дәрсләрин даирәси узаг вә мүтәшәккил мәктәбләрдә олмалы.

1927-28-чи тәдрис илиндә педагожи техникумларын мүшавирәсиндә педагожи тәчрүбәјә кәдән мәктәбләрин вәзифәләри белә мүәјјәнләшди: Тәчрүбәчи әввәлчә мәктәблә таныш олур, мәктәбин мүдири тәрәфиндән мүәјјән бир синфә тәһким олур, тәчрүбәчи бир һәфтә анчаг дәрсләри мүшаһидә едир. Пәс сив мүшаһидә дөврүндә тәчрүбәчиләр әјани вәсаит дүзәлдир вә керидә галан шакирдләрә көмәк кестәрирләр. Сонракы һәфтәдә исә тәләбә тә'јин олундуғу синфин бүтүн ишләрини өзү апармалы иди. ХМК-нын кәндәрдији тә'лимата әсасән тәчрүбәчиләр педагожи шурада вә мәктәбин бүтүн ичласларында иштирак ет-

мәли идиләр. Тәчрүбә мүддәти гуртардыгда мәктәб мүәллим
тәчрүбәчинин ишини гижмәтләндирир вә педагожи техникумун
мүдирижәтинә хасијјәтнамә кәндәририди. Тәчрүбә мүддәти гур-
тардыгдн сонра онун иши конфрансла јекунлашырды. Газах
педагожи техникумунун јухарыда вердијимиз планындан керсә-
нир ки, тәчрүбәчи тәләбәләр мәктәбдә тәрбијә ишләри илә мәш-
гул олмурлар. Бу исә кәләчәк мүәллимин педагожи просесдә
иштиракынын ән нөгсанлы чәһәтләриндән бири иди. Дикәр тә-
рәфдән узаг кәнд мәктәбинә кедән тәчрүбәчиләрин ишинә пе-
дагожи техникумун мүәллимләринин рәһбәрлијинин олмамасы
да Газах мүәллимләр семинаријасынын нөгсанлы чәһәтләрин-
дән биридир. Беләки тәчрүбәчи кәнд јерләриндә педагожи тәһ-
сил алмајан мүәллиләрлә гаршылашыр вә онлардан лазыми
методики кестәриш ала билмирдиләр. Тәчрүбәчиләр ез газа-
нында гајнајыб бишдији үчүн о мәктәб ишинә, мүәллимлик пешә-
синә о гәдәр дә дәриндән јијәләнә билмирдиләр. Нәһајәт 1932-
36-чы илләрдә болшевикләр партијасынын мәркәзи комитәси
кәнч нәсли коммунист идеолокијасына даһа дәриндән бағлан-
ды. Бу нәсләк тәһсилләриш үчүн мәктәб, тәлим-тәрбијә, тәһсилини мәзмуну илә әлағәдар
бир-биринин ардынча гәрарлар верди. Мәсәлән 1932-чи ил 25
августда "ибтидаи вә орта мәктәбдә тәдрис програмлары вә ре-
жими һаггында" 1932-чи ил 19 сентјабрда "али мәктәб вә техни-
кумлар һаггында" олан гәрарда МК кестәрди ки, үмүмтәһсил
мәктәбләриндә нәзәријә илә тәчрүбә арасында әлағә гырылыр
вә мәктәбләрдә мүхтәлиф нөгсанлы буржуа нәзәријәләри өзү-
нә јер тапыб. 1932-чи ил 19 сентјабр гәрарында фәсиләсиз ис-
теһсалат тәчрүбәси һаггында да хүсуси гејд вар иди. Орада кес-
тәрилирди ки, тәләбәләр фәсиләсиз истеһсалат тәчрүбәсини
билаваситә мүәллимләрин рәһбәрлији алтында кечмәлидир-
ләр. 1932-чи илдә Газах семинаријасында кечән педагожи тәч-
рүбәни әввәлки пелагожи тәчрүбәләрдән фәргләнديرән чәһәт
лајиһә үсулундан әл чәкиб дәрс формасына кечиддән ибарәт
иди. Маариф комиссарлығынын кестәришинә әсасланан Газах
педагожи мәктәби педагожи тәчрүбәни педагогиканын нәзәри
курсуну там кечдикдән сонра башлады. Педагогика дәрсләри-
нин сон мәшғәләләриндә тәләбәләрә ибтидаи мәктәбин тәдрис

планы, програм вә тәрбијә ишларинин тәшкили јоллары өјрәдилирди. IV семестрдә тәләбәләр тәчрүбәјә кедир вә орада мәктәб дәрсликләри мәктәбин тәһизат васитәләри ев тапшырыгларынын тәшкили, интизам мәсәләләри илә јахындан таныш олурдулар. 1932-чи илдә Газах семинаријасы педагожи тәчрүбә мәсәләләрини педагожи шурада музакирә етмишдир. Мүәллимләр тәчрүбәнин пассив вә актив дејә 2 јерә белүнмәсинин әлејһинә чыхыб, фикирләрини белә әсасландырыблар ки, педагожи тәчрүбә заманы тәләбәләр дәрс динләјир, мүәллимә көмәк едир, күндәлик јазыр вә бунун үчүн һеч чүр бу практикаја пассив демәк олмаз. Она көрә дә пассив сөзү арадан галдырылмалыдыр. Газах семинаријасынын педагожи коллективи һеч вахт јухары тәшкилатлардан верилән көстәриш, сәрәнчам вә әмрләрин әсири олмамышдыр. Газах семинаријасы Ф.Көчәрлидән сонра өзүнүн мөһкәм јер тутмуш ән'әнәсини итирмәди. Совет һөкүмәтинин, коммунист партијасынын мәчбуријәтинә бахмајараго, өзүнүн мәнлијини, мәғрурлуғуну итирмәди 1924-чү илдә семинаријанын адыны дејишиб техникум вә 1937-чи илдә јенә де онун адыны дејишиб педагожи мәктәб гојсалар да Газах семинаријасы өзүнүн "семинарија" адыны Ф.Көчәрли ән'әнәсини 1957-чи илә гәдәр горужуб сахлады. Бу семинаријанын мәзуну вә 1948-чи илдән 1952-чи илә гәдәр педагожи мәктәбин дәрс һиссә мүдүрү олмуш Әли Зејналов хатирәләриндә јазырды ки, семинарија истәр педагожи техникум истәрсә дә педагожи мәктәб олдуғу мүддәтдә ашгағыдакы әнәнәләри сон күнә гәдәр давам етдирди. Бу ән'әнәләрдән бири дә педагожи тәчрүбә иди. О, јазырды: "Тәләбәләрин тәчрүбә дәрсләри 2-3 ил давам едирди. Тәчрүбә дәрсинин ичмаллары мүәлимләр тәрәфиндән чидди јохланылыр, дәрсләр мүтәшәккил дејилиб, тәһлил едиләр вә тәнгиди кечәрди. Дәрсләрин тәһлили десертатсија мудафиәсинә бәнзәјирди. Педагожи техникумда јарым ајлыг, һәфтәлик, практикадан әлавә һәр шәнбә ана-дили, ријазиијатдан 2-3 вә чоғрафија, тарих, һүснхәтт, бәдән тәрбијәси, нағмә, рәсмхәттдән 1 дәрс апарылмалы иди. Педагожи тәчрүбә апаран мүәллимләрдән Абдулла Бабанлы, Нәсиб һүсејнов, Мәчид Тағыјев, Ширин һәмшәјев вә Әли Зејналов тәләбәләрин педагожи тәчрүбәсинә чох

чидди вә төләбкарлыгга јанашырдылар. Онлар нүмунә дәрси дејәчәк һәр бир төләбәјә ичмалыны мәктәб мұәллиминә вә методистә сәлигәли, әтрафлы изаһ олунмуш, әјани вәсаитләрлә мушајәт олунмуш шәкилдә вермәләрини төләб едирдиләр".¹ Әли мұәллим јазырды ки, дејилмиш дәрсләрин музакирәси заманы мұәлимләр төләбәләрин чыхышына кәтирдји мисалларын орижиналлыгына, истифаде етдији үсулларын јаралылыгына диггәт јетирәрдиләр. Музакирә заманы мұәллимлә төләбә арасында ихтилаф әмәлә кәлсә, ону Гори семинаријасында олдуғу кими педагожи шуранын музакирәсинә чыхарардылар. Мәһз бунун нәтичәси иди ки, Газах семинаријасыны гуртаранларын һамысы сонралар досент, профессор оларкән, јүксәк сәвијәдә төләбәләрин баша дүшәчәји ајдын дилдә дәрс апармышлар. Университетин досенти Чәфәров Елдар дејир: "Семинаријанын мә'зуну олмуш профессор һүсәјн Чәндирли бизим ријазижат мұәллимиз иди. Онун дедији дәрсләр, әјрәндији ријазии дүстурлар о гәдәр ајдын изаһ едилирди ки, елә бил Мәлик Мәммәдин нағылына гулаг асырсан вә јахуд семинаријанын мә'зуну Мансур Јағубов дәрс дејәркән кимјәви елементләрин шакирдләрин һафизәсиндә өмүрлүк һәкк олунмасы үчүн "финкалы хлор" "ара вуран - оксикен", "одлу карбон" дејә ушағларын марағыны даима өзүнә чәлб едиб фәнни севдирә билмишдир.

1949-чу илдән педагожи мәктәбин нәзниндә 4 синфли база мәктәби јаранды. Мәктәбин мүдүри әмәкдар мұәллим Газыјев Мәммәд олду. О, бу мәктәбдә педагожи тәчрүбәни елә јүксәк сәвијәдә кечирирди ки, Газахда вә онун һүдудларындан кәнарда Газыјевин нүмунә мәктәби бөјүк шөһрәт тапды вә Газыјевә әмәкдар мұәллим адыны вердиләр. Газах семинаријасынын педагожи тәчрүбә саһәсиндәки марағлы ишләри бу күн дә өзүнүн әһәмијјәтини итирмәмишдир.

¹ Әли Зејналовун мұәллифә вердији семинарија һаггында хатирәләри

Газах семинаријасында синифдэнхарич вэ мэктэбдэнкэнар ишлэр

Гори семинаријасында габагчыл мүеллимлэр вэ мүтэрэги маариф хадимлэри синифдэнхарич вэ мэктэбдэнкэнар тэдбирлэри чох мөһарэтлэ һәјата кечирмишлэр. Онлар бу тэдбирлэри мөгсәдә ујғун шәкилдә һәјата кечирмәклә семинаристлэрин тәрбијәсинә вэ тәлиминә мүсбәт тәсир көстәрмиш вэ бу тэдбирлэр васитәси илә кәләчәк халг мүеллимлэринин нәзәри вэ практики һазырлыг даирәсини хејли кенишләндирмәјә чалышмышлар. Ф.Көчәрли Гори семинаријасынын зәнкин вэ көзәл ән'әнәсини Газах семинаријасына кәтирди вэ бу төчрүбәни бир азда зәнкинләшдирди. Ф.Көчәрлинин Газах семинаријасында һәјата кечирдији илк тэдбирләрдән бири һәр синиф үчүн оху материалыны мүәјјәнләшдирмәк мөгсәди илә мүхтәлиф фәнн мүеллимлэринин иштиракы илә комиссија јаратмаг олду. Бу комиссија тәләбәлэрин јаш вэ инкишаф сәвијјәсини нәзәрә алараг һәр синиф үчүн минимум вэ максимум әдәбијјат мүәјјәнләшдирди. Бу әдәбијјатын 1-һиссәси мәчбури вэ галан һиссәси көнүллү иди. Мәчбури әдәбијјатын јохланылмасы, сорғусу чох чидди мүәллим вэ директорун нәзарәти алтында һәјата кечирилди. Бу әдәбијјатын там охунуб мәнимсәнилдијини билмәк үчүн тәләбәләрдән јазылы һесабатлар алынырды. һесабатларда китабын әсас идејасы, хоша кәлән јерләр, тәләбәнин сечдији ифадә, сез вэ халг кәламлары гејд едилирди. Бу јазылы һесабатлар заманы мүәллимләр еләчә дә тәләбәлэрин орфографија вэ легграфија гајдаларына нә дәрәчәдә ријәт етдијини дә јохлајырдылар. Көнүллү әдәбијјат исә, бир нечә суалла, шифаһи сорғу јолу илә мүәјјәнләшдирилди. Китаб охусунун тәләбәлэрин мә'нәви инкишафында бејүк ролуну көрән Ф.Көчәрли семинаријада илк синифдән -харич тәдбири дә оху илә башламышды. Сонрлар да семинаријанын мүәллимлэри синифдән харич оху мәсәләсинин биринчи јердә дурмасына чалышмышлар. 1920-чи илдә Ф.Көчәрли гәтлә јетирилдикдән сонра Совет һакимијјәти иләриндә дә 1959-чу илә гәдәр синифдән харич оху ән'әнәси Га-

зах семинаријасында әсас диггәт мәрзәзиндә дурмушдур. Совет һөкүмәти синифдән хари́ч оху́ја өз коммунист идеолокијасыны төләбәләрә ашыламаг мәгсәди илә мәктәб вә семинаријаларын җитабханаларыны әдәби-бәди́и ән чох да сијаси-елми җитабларла зәнкинләшдирмәји ирәли сүрдү. Анчаг семинаријанын мүтәрәгги мүәллимләри синифдән хари́ч охудан сијасәтдән чох төләбәләрин мә'нәвијатыны инкишаф етдирмәк үчүн истифадә етдиләр. Газах семинаријасын кечмиш мә'зунларындан Мәчид Тағыјев хатирәләриндә јазырды: "Биз семинаријада о гәдәр мүтаилә едирдик ки, һәтта җитабын кимин биринчи охуҗаҗагы үстүндә дава оларды. Төләбәләр пансионда нөвбәтчи мүәллимләрдән кизли, ушаглар јатандан сонра белә јастығынын алтындан кизләтдији җитаблары чыхарыб охујарды".

Она керә дә мән семинаријаны гуртаран елә бир төләбә танымырдым ки, онун шифаһи нитги зәнкин олмасын, о мәзмунлу, мәнтигли данышмасын. сијасәтдән чох төләбәләрин мә'нәвијатыны инкишаф етдирмәк үчүн истифадә етдиләр. Газах семинаријасынын кечмиш мә'зунларындан Мәчид Тағыјев хатирәләриндә јазырды: "Биз синифдәнхари́ч охунун семинаријада белә гојулушу нәтичәсиндә орадан онларла шаир, јазычы, алим, бөјүк ичтимаи вә дөвләт хадимләри чыхды. Газах семинаријасында синифдәнхари́ч тәдбир кими дәрнәкләрин ишинә дә хүсуси диггәт јетирилди. Совет һөкүмәти јени коммунист идеолокијасыны ашылајаркән о гәдәр дә кечмишдән галан мүәллимләрә е'тибар етмирди. Болшевик партијасы комсомол тәшкилатыны јаратмагла чыхыш јолу тапды. һөкүмәт комсомола о гәдәр ихтијар верди ки, онлар һәтта мәктәбин директору, тәдрис һиссәсинин дә ийшинә мүдахилә етмәјә башладырлар. Маариф комиссарлығы мәктәбдәнкәнар нәзарәти күчләндирмәк мәгсәдилә ашағыдакы мәсәләләрин һәлли илә мәшғул олан "Мәктәбдәнкәнар комисјон" дүзәлтди.

1. Мәктәбдәнкәнар вә синифдәнхари́ч ишләри тәшкил едиб, она рәһбәрлик етмәк.

2. Мәктәбдәнкәнар комисјонун тәркиби беш нәфәрән ибарәт олмалы иди: а) комисјонун сәдри, б) төләбә комитәсинин үзвү, в) форпост акент группасынын нүмајәндәси (әкәр варса), г)

тələбә комитәсиндән бир нәфәр нүмәјәндә.

3. Комисјон китабхана, гираәтхана, ленинизм әсасларыны өјрәнән дәрнәк тәшкил етмәли.

4. Комисјон дәрнәјә рәһбәрлик етмәк үчүн мүәллимләри дә'вәт етмәли иди.

5. Комисјон мәктәб шурасынын тәнәззәһ планы илә разылашараг мүхтфлиф јерәләрә тәнәззәһләр тәшкил етмәли иди.

6. Комисјон комсомол өзәји вә шакирд комитәсинин чыхардыгы дивар гәзетинә тәләбәләр чәлб етмәли иди.

7. Бүтүн мәктәбдәнхариш ишләр билаваситә мәктәб мүдирини вә мәктәб шурасынын рәһбәрлијини алтында апарылмалы вә Ленин Комунист Кәнчләр Иттифаыгынын өзәји илә сых әлагәдә олуб, онунла разылашмалы иди.

Синифдәнхариш дәрнәкләрин ишинин сәмәрәли кечмәси үчүн мүәллимләр онларын ишинә вичданла јанашырдылар. Нәр бир дәрнәјин рәһбәри һәмин дәрнәјин истигамәти үзрә ихтисас мүәллими олурду. Дәрнәк үзвләринин ичәрисиндән она рәһбәрлик етмәк үчүн тәләбәләрдән бири сәдр сечилирди. Дәрнәјин бүтүн каркүзарлыг ишләри сәдрә тапшырылырды. Сәдр дәрнәк рәһбәри олан мүәллимләрлә әлагәли фәалијјәт кәстәрирди. Фәнн дәрнәкләриндә тәләбәләр мүхтәлиф мөвзуларда мә'рузәләр едир, мәрузәләр әтрафында суал-чаваб вә гызгын музакирәләр, мубаһисәләр кечирилирди. Она кәрә дә тәләбәләр мә'рузәләрә чидди һазырлашыр, чохлу әдәбијјат охујур вә мүәллимләриндән мәсләһәт алырдылар. Газах семинаријасында тәкчә 1934-35-чи илләрдә мүхтәлиф фәннләр үзрә 30 дәрнәк мәшғәләси олмуш вә бурада 25-дән чох мә'рузә динләнилмишдир.

Семинаријада әдәбијјат, хор, драм, ојун, рәгс, рус дили, оху дәрнәкләри вар иди. Әдәбијјат дәрнәјиндә әсасән Азәрбајчан классикләриндән Вагиф, Видади, Ч.Мәммәлгулузадә, М.Ахундов, С.С.Ахундовун Әсәрләри вә Совет һакимијјәтинин илк илләриндә Ф.Кечәрлинин "Азәрбајчан әдәбијјаты тарихи" китабы охунур вә музакирә едилирди. Сонралар Ф.Кечәрли халг дүшмәни кими гәләмә верилдијиндән онун "Азәрбајчан әдәбијјаты тарихи" китабы ортадан кәтүрүлдү.

Газах семинаријасынын оркестри.
Солдан әлиндә флейја олан Аслан Бабахановдур.

Семинаријада рус дилинин тәдрисинә хусуси диггәт җетирлирди. Рус дили дәрнәјиндә Гогол, Пушкин, Лерманотовун әсәрләри ејрәнирди. Газах семинаријасынын мә'зуну Әли Зейналов хатирәләриндә јазырды: "бизә рус дилини 1925-чи илдән 54-чү илә кими семинаријада ишләмиш олан Осман Әфәндијев дејәрди. О, мәррибан, тәләбкар вә јүксәк мәдәнијәтли зијалы бир мүәллим иди. Рус дили дәрнәјиндә елә тәдбирләр һәјата кечирәрдик ки, тәләбәләрдән һеч бири бу тәдбирләрдән галмазды" Әли Зейналовун јаздығына көрә семинаријанын дәрнәкләриндә тез-тез бу вә дикәр педагожи, сијаси әдәби мәсәләләрә даир мүнәзирәләр охунарды. Бу мүнәзирәләр китаб һалына салыныб педагожи кабинетин фондуна вериләрди. Дәрнәкләрдә тәләбәләр еләчә дә чиһаз, модел, диаграм әјани вәсаит һазырлајардылар. Тәләбәләрин әли илә һазырланмыш бу вәсаитләр һәм дәрнәкдә, һәм дә дәрсдә көниш истифадә едиләрди. Газах семинаријасында хор вә драм дәрнәји дә чох күчлү иди. Семинаријада бөјүк нәфәсли оркестр тар, каманча, скрипка дәрнәкләри дә вар иди. Мусигин дәрнәкләринин ишини чанландырмаг мәгсәди илә семинарија мүдирләриндән Ф.Көчәрли, Әли Нүсәјнов, Әһмәдаға Мустафајев вә дикәрләри хусуси мусиги отаглары ајырмышдылар. Мәшгләр ајры-ајры отагларда кечәрди. Мусиги вә драм дәрнәкләринә белә чидди мүнәсибәтин көкү Гори семинаријасындан кәлирди. Семинаријада ишләјән мүәллимләрин һамысы скрипкада чалмағы бачарырдылар. Гори семинаријасынын битирмиш бу мүәллимләр өз тәчрүбәләриндән јахшы билирдиләр ки, кәнддән кәлмиш, бәдии зөвгдән мәһрум кәнчләр үчүн мусиги тәһсили, драм дәрнәји нә демәкдир. Семинаријада олан дәрнәкләр тәкчә семинаријанын дахилиндә дејил, кәнд вә гәзаларда да кечә вә сәһәрчикләр кечириб јарадычылыгларыны нүмајиш етдирдиләр. Гори семинаријасынын мараглы хор, мусиги, драм дәнәји әнәнәсини Газах семинаријасында Әли (Алјоша) Мустафајев чох мәһарәтлә давам етдирди. О, Газах семинаријасында "Әсли вә Кәрәм", "Өлүләр" тамашаларыны сәһнәјә чыхартды. Бу семинаријанын кечмиш мә'зуну сонралар кәнд тәсәррүфаты назири олмуш, Мөһсум Поладов, Сәмәд Вурғун һаггында хатирәләриндә јазырды "Драм дәрнә-

јимиз чох гүввәтли иди, биз мүнтәзәм олагаг Акстафа вә Товузун кәндләриндә "Ал бајраг", "Баһадыр вә Сона", "О олмасын, бу олсун", "Евли икән субај", "Дурсун Әли вә Балыбады", "Аршын мал алан" әсәрләри тамашаја гојурдуг. Даһа сонралар Газах семинаријасынын бу ән'әнәсини давам етдирән һачыјев Фәрһад езфәлијјет дәрнәјинин күчү илә Әзизбәјов, Мусакөј, Ағкөјнәк, Дәмирчиләр, Салаһлы кәндләриндә Азәрбајчан классикләриндән Чәлил Мәммәдгулузадә, С.Вурғун, Мирзә Ибраһимов, Сүлејман Рүстәм вә рус классикләриндән Гогол, Грибаједевин әсәрләрини мүвәффәғијјәтлә тамашаја гојмушдур. Мәсәлән, һачыјев Фәрһадын рәһбәрлији илә "Һәјат", "Вагиф", "Фәрһад вә Ширин", "Һачы Гара", "Фитнә", "Ғачаг Нәби", "Ғатыр Мәммәд", "Ешг вә интигам", "Ағылдан бәла". Драм әсәрләри вә комедијалары мүхтәлиф кәндләрдә тамашаја гојулмушдур. Газах педагожи мәктәби гоншу халгларла мөһрибан әлағәјә хүсуси диггәт јетирир вә Күрчүстан ССРИ-нин Азәрбајчанлылар јашајан Борчалы Маһалында концерт вә сәһнә әсәрләри илә чыхыш едәрдиләр. Борчалылар да Газах педагожи мәктәбиндә кечә вә сәһәрчикләр кечирәрдиләр. Мәс: Марнаули педагожи мәктәбинин тәләбәләри С.Вурғунун "Вагиф" драмыны тамашаја гојмушлар. Јухарыда гејд етдијимиз кими Газах семинаријасынын чох зәнкин симли вә нәфәсли оркестри олмушдур. Бу оркестрин мүшајиәти илә тәләбәләр көзәл рәгс нүмунәләри көстәрмәклә јанашы онлара рәгсин мүхтәлиф нөвләрини өјрәдирдиләр. Газах семинаријасынын синифдән харич вә мәктәбдән кәнар иши бејүк Вәтән мүһарибәси дөврүндә даһа сәмәрәли олмушдур. Тәләбәләр дәрсдән кәнар вахтларда әскәр аиләләринә көмәк көстәрмиш, хәстәханаларда невбәтчилик чәкмиш, метал гырпыглары топлајыб дөвләтә тәһвил вермишләр. Мүһарибә дөврүндә дәрсдән кәнар чидди һәрби мәшғәләләр кечәрди. Әли Зејналовун хатирәләринә керә бу иши 1937-чи илдән 1959-чу илә кими һәрби мүәллим ишләјән Миралајев Бејүк апармышдыр. Әли мүәллим Миралајев и тәмәннасыз фәдакар, өз ишинин маһир устасы олан чидди мүәллим кими сәчијјәләндирмишдир. Бу мүәллимин зәһмәти нәтичәсиндә тәләбәләр түфәнк атмаг, түфәнк јығыб сөкмәк вә дикәр һәрби бачарыг вә вәрдишләрә јијәләнирдиләр. О, тәләбә-

ләрә елә жүксәк вәтәнпәрвәрлик һисси ашылаја билмишди ки, муһарибә башлајанда оғланларын бир чоһу көнүллү әскәрлијә кетди. Галан мүәллим вә тәләбәләр тәгаүд вә маашлары илә чәбһәјә јардым көстәрдиләр. Мәсәлән: Мәммәдова Күлбаһар 10 мин манатлыг истиграз алды, Мәммәдова Тәһминә 2 гызыл кәлиник үзүјүнү вә бир гызыл медалјонуну чәбһәјә һәдијә верди. Еләчә дә семинаријада төз-тез һәрби жүрүшләр кечириләрди. Бу күн торпагларымызын 20%-и ишғал олундуғу вахтда ермәни ғәсбарларына гаршы мүбаризәјә һазыр олмағ үчүн Газах семинаријасынын һәрби ишләр үзрә апарылан тәчрүбәсиндән истифадә етмәк бизә бејүк көмәк көстәрә биләрди.

Газах педагожи мәктәби 1934-чү илдән 1940-чы илә кими савадсызлыгын ләғвиндә дә бејүк ишләр көрмүшдүр. Семинаријанын мүәллим вә тәләбәләри педагожи мәктәбдә тәшкил олунмуш савадсызлыгын ләғви курсунда дәрс демәклә јанашы кәндләрдә дә бејүк ишләр көрдүләр. Гыса бир мүддәт әрзиндә педагожи мәктәбин коллективи 146 гадын вә 332 кишинин савадсызлыгынын ләғв өдилмәсиндә иштирак етмишдир. Нәсиб һусејнов хатирәсиндә јазырды: "Биз һәр күн әтраф кәндләрә кедәр вә бурада кәнд чамаатыны, хусусән дә кәнч оғлан вә гызларын савадланмасы үчүн кечә-күндүз әлләширдик. Мәнә Чәналлы кәндино тапшырмышдылар. Демәк олар ки, дәрсдән сонра һәр күн мән кәнддә олурдум, хусуси дәрнәкләрдә кәнчләрә јазыб-охумағы өјрәдирдим. Биз театр тамашалары да һазырладырдыг.¹ Семинарија тәләбәләри мәктәбдәнкәнар тәдбир кими Әзизбәјли, Мусакөј, Ағкөјнәк, Салаһлы кәндләриндә памбыг топламагда иштирак етмиш вә 5 дөфә колхозчулар гаршысында өз гүввәләри илә мүсамирә вермишләр. Газах семинаријасынын кечмиш директору Әһмәд Чәлиловун хатирәләринә керә семинаријанын мүәллим вә тәләбә коллективинин көмәји илә 3 конфранс кечирилмишдир. Онлардан бири синифдәнхарич тәдбирләр вә методики ишин апарылмасына, галан 2-си исә дәрнәкләрин ишинин јекунуна һәср олунмуш өлми-практик конфранс олмушдур. Һәр үч конфрансын иши китабча шәклиндә нәшр едилмишдир. Газах семинаријасында тәләбәләрин хусуси әмәк тәр-

¹ "Ғалибијәт бајрағы" гәзети, 29 октябр 1988-чи ил.

бијәсинә әһәмијјәт верирдиләр вә чалышырдылар ки, тәләбәләрин әмәји онларын мәнәви инкишафы илә әлағәләнсин, тә'лимин кәјфијјәтини јүксәлтсин. Бу мәгсәдлә семинаријаның 14 дестин торпағ саһәси вар иди. Гејд етмәк лазымдыр ки, Сов.һакимијјәти илләриндә дөвләт планларыны јеринә јетирмәк үчүн коммунист партијаларынын кәстәриши илә тәләбәләри совхоз вә колхозлара мәчбури ишләмәјә кендәрирдиләр. Педагожи мәктәбин мүәллимләри бу мәчбури әмәкдән тәләбәләрин мәнәви инкишафы үчүн истифадә едир вә онларда јүксәк әхлағи сифәтләрин јаранмасына чалышырдылар. Бу мәчбури әмәји јеринә јетирәркән мүәллимләр чалышырды ки, ушағларда вәтәнпәрвәрлик һисси ашыласынлар, онларда јүксәк зөвг тәрбијә етсинләр, тәбиәтә, әмәјә мөһәббәт бәсләмәји өјрәнсинләр. Мәс: Тәләбәләр Салаһлы, Дашсалаһлы, Дәмирчиләр кәндиндә 205-370 кг памбыг јығмышлар. Тәләбәләр рајонун електрикләшмә ишиндә иштирак едәркән Газах-Тифлис јолу кәнарында електрик дирәкләри басдырмышлар, еләчә дә тәләбәләр семинаријаның һәјәтиндә вә рајонун өзүндә бәдән тәрбијәси мејданчасы һазырламышлар. Онлар күчәләрин абадлашмасында, семинаријаның һәјәтиндә вә рајонун күчәләриндә чохлу ағач вә декаратив колларын басдырылмасында јахындан иштирак етмишләр. Бунлардан әлавә семинарија тәләбәләри синифдән вә мәктәбдәнкәнар тәдбир кими габағчыл маариф хадимләри шаирләр вә әмәк гәһрәманлары илә тез-тез көрүшләр кечирмишләр. Онларын кечмиш Гори семинаријасы вә Газах семинаријасынын мәзунларындан олан Осман Сарывәлли, Сәмәд Вурғун, халг јазычысы Мөһди һүсәјн, Гафғазда илк педагожи елмләр доктору Әһмәд Сејидов, Ф.Көчәрлинин һәјәт јолдашы Бадисәба ханымла семинаријада чох сәмиими көрүшү олмушдур. Бу көрүшләрдә тәләбәләрә вәтән наминә чалышмағ, елмә дәриндән садиг олмағ, инсан һәјәтынын бәзәји олан әмәјә алышмағ фикирләри сәсләнмишдир. Газах семинаријасында синифдән вә мәктәбдәнкәнар һәјәта кечән тәдбирләрдән бири дә рајонларарасы бәдән тәрбијәси јарышмаларын кечирилмәси олмушдур. Газах семинаријасынын кечмиш директору Әһмәд Чәлиловун маариф комиссарлығына кендәрдији мәктубунда семи-

наријанын 10-дан чох кубок вә вымпел алдыгы, кечичи бајраға лајиг көрүлдү сөйлөнирлир. Семинаријада бу синифдән вә мәктәбдәнкәнар тәдбирләрден әлавә тәнәзәһләрәдә хүсуси јер верилирди. Биз Ф.Көчәрли дөврүндә тәнәзәһләрин кечирилмәсиндән кениш данышдығымыз үчүн о дөврдә тәшкил олунан тәнәһәзләрден данышмајыб, анчаг бу ән'әнәнин нечә давам етдији барәдә бир нечә сөз демәк истәрдик. Тәләбәләр тәнәзәһ јерләринә кедәркән, тәмиз кејиниб, мусиги сәдалары алтында шәһәрин ичи илә әввәлчәдән мүәјјәнләшмиш тәнәзәһ јерләринә кедәрдиләр. Газах семинаријасында тәнәзәһләр јахын кәндләрә, тарихи јерләрә, шаир вә јазычыларын гәбрини зијарәт етмәклә јанашы Москва, Ленинград, Харков, Тбилиси, Одесса кими узаг шәһәрләрә дә олурду. Педагожи мәктәбдә тәләбәләр тәнәзәһләрден сонра һесабат јазмалы идиләр. Бу һесабатда онлар сәрбәст олдуғларындан истәк вә арзуларыныда бурада ифадә едә билирдиләр. Совет һакимијјәти, МК мәктәби вә орада апарылан бүтүн ишләри о чүмләдән синиф вә синифдәнкәнар ишләри ез идеолокијасынын тәсир даирәсиндә сахлајыб, она чидди нәзарәт етдијиндән бу тәнәзәһләрин даһа чох ингилаби јерләрә, ингилабчыларын гәбрини зијарәтә, ингилабын бешији сајылан Петербург, Одессаја, фабрик вә заводлара апармағы мәсләһәт көрүрдү. Бүтүн бу чидди комсомол партија тәшкилатларынын, хүсуси идарәләрин нәзарәтинә бахмајараг Газах педагожи мәктәби халга хидмәт едәчәк јүзләрлә јүксәк мә'нәвијатлы инсанлар јетирә билди.

Газах семинаријасында тәләбә тәшкилатлары вә онларын фәалијјәти

Совет һөкүмәти әлдә етдији игтисади вә мәдәни наилијјәтләриндән руһланараг күнү-күндән идеоложи мүбаризәни күчләндирди. Көһнә мәктәбә, көһнә тә'лим үсулларына, көһнә мүәллимләрә шүбһә илә јанашмаға башлады. Көһнәлик ады олан һәр шәји арадан галдырмаг үчүн мүхтәлиф јол вә васитәләр ахтармаға башлады вә нәһајәт тапды. Коммунист партијасы

үзүнү кәнчләрә тутуб онлара социализм гуручулуғу ишиндә бә-
жүк сәләһијјәт верәрәк деди ки, кәһнә дүнја, кәһнә систем дағыл-
дығы кими онун мәктәби, мәдәнијјәти, мүәллимләри дә арадан
чыхмалыдыр. Бу тезиси әлләриндә әсас тутан кәнчләр комсо-
мол ады илә өзбашналыға јол вердиләр. Онлара раст кәлән кәһ-
нәдән галмыш нә вар идисә, мәһв етмәјә башладылар вә иффа-
та јол вердиләр. Бир нечә мисал кәтирмәк истәјирәм. 199 сәјлы
мәктәбдә мүәллим ишләдијим заман јашлы Әскәров фамилија-
лы бир һәмкарым, рус дили мүәллими кечмиши хатырлајараг бе-
лә дејирди: "1922-чи илләр иди Бақынын коммунист күчәси илә
индики Низами музеејинә тәрәф енирдим, бир дә көрдүм комсо-
молчулар ојнаја-ојнаја әлләриндә бир табут апарырлар. Сөзүн
доғрусу сорушмаға горхдум, дүшүндүм ки, јә'гин бундан сонра
өлүләри ағлаја-ағлаја јох, күлә-күлә басдырачаглар. Хәлбәтә
салыб бириндән сорушдум ки, өлән кимдир? Чаваб верди ки,
кәһнә мәдәнијјәт. Сән демә әрәб, фарс дилиндә олан Азәрбај-
чан тарихинә, мәдәнијјәтинә аид өвәзсиз китаблары табута дол-
дуруб гәбиристанлыға јандырмаға апарырлар". Јахуд комсо-
молчулар мешәләри кәсмәјә башладылар ки, бу капиталист ме-
шәсидир. Биз социалист мешәси салачағыг. Совет һөкүмәти
комсомолчуларын кәстәриши илә адамлары күлләләди, мүәл-
лимләри ишдән чыхарыб сүркүнә кәндәрди. Газах семинарија-
сынын комсомолчу мәзунларындан олан һачыбала һачыјөв би-
зә белә бир әһвалат данышды "Семинаријада (ады јадымдан
чыхыб) комсомолчу тәләбәләрдән бири әдәбијјат мүәллими Ју-
сиф Әфәндијевин дәрсиндә верилмиш мөвзуда инша јаза бил-
мәдијиндән мүәллими горхудуб гијмәт алмаг үчүн "јашасын
Маркс-Ленин" јазыб иши мүәллимә гајтарыр. Мүәллим она ики
вердикдә сән Маркс вә Ленинә ики верирсән дејиб, мүәллими
һәдәләјир". һачыбала мүәллимин дедијинә көрә һәмин тәләбә
сонралар елә Совет һөкүмәти тәрәфиндән күлләләнди. Семи-
наријанын мәзуну әмәкдар мүәллим Нәсиб һүсејнов һаггында
Сәрһад Мәммәдов "Галибијјәт бајрағы" гәзетиндә јазырды:

"Һәр тәрәфдән сых мешә илә әһатә олунмуш дағ јолу илә
ики нәфәр атлы кәлирди. Газах педагожи мәктәбинин мүәллими
Һүсејн Нәсибов дикәри исә М.Ә.Сабир адына колхозун үзвү

Оруч Гасымов иди, ширин сөһбәт едирдиләр. Бирдән атлар гу-
лағларыны шәкләди, фынхырыб јолун үст сәмтинә доғру бојлан-
дылар. Елә бу ан ағачларын арасындан башларыны сачаглы го-
јун дәрисиндән папаг гојмуш, сир-сифәтләрини түк басмыш үч
нәфәр әли түфәнкли көрүндү. Түфәнки үзүнә галдырыб һәр үчү
бир ағыздан: тәрпәнмәјин вурдуг, деди. Һүсејн мүәллим... Боғуг
сәслә нә истәјирсиниз? нә истәјирик? чанына аззар инди сәни дә,
о потавалы достуну да бир күлләјә гурбан едәчәјик. Һүсејн мүәл-
лим өзүнү әлә алыб тәмкинлә деди: Ахы бир дејин керәк тәгси-
римиз нәдир? Тәгсирин одур ки, биринчи комсомолсан, икинчи
мүәллимсән".

Комсомолчулар арасында Һүсејн мүәллим кими фәдакар,
намуслу халг адамлары олса да, комсомолчуларын дикәр һис-
сәси Совет һөкүмәтинин онлара вердији бејүк имтијаз вә сәлә-
һијјәтдән суи истифадә едәрәк кәндләрдә чаны, ганы һесабына
вар-дөвләт топламыш кәндлиләри һагсыз јерә бөһтанлајыб,
күлләләјирдиләр. Она көрә дә адамлар гачаг дүшүб, зијалы күт-
ләсинә, мүәллим комсомолчуја икраһла јанашыб јери дүшдүкдә
өлдүрмәкдән дә чәкинмирләр. Гејд етмәлијәм ки, комсомолун бу
нагис ишләри илә бәрәбәр тарихимизин бир һиссәсини тәшкил
едән Совет гурулушу дөврүндә комсомолчуларын хејирхәһ гуру-
чулуғ иши, вәтәнпәрвәрлик нүмунәси, сәнајә вә кәнд тәсәррүфа-
тынын гурулмасында фәал иштиракы, тә'лим тәрбијә ишинин
јүксәлмәси, интизамын јарадылмасында бејүк фәалијјәтләри дә
олмушдур. Газах семинаријасынын, комсомол тәшкилаты тәлә-
бәләр арасында тәрбијә ишләри илә мәшғул олду, тәнгид вә
өзүнү тәнгид јолу илә дәрсләрә һазырлашмајан, интизамы позан
тәләбәләри ичласа чағырыб чидди мүзакирә объектинә чевирди.
Газах семинаријасында комсомолчу кәнчләрин кемәји вә била-
васитә рәһбәрлији илә "әвәзедичиләр", "тәрбијә", "идман", "кәнч
зијалылар", "кәнч педагог", "елмә доғру", "әлачылыг уғрунда" ад-
лы дивар гәзетләри бурахдылар. Гәзетин әтрафына чохла мүх-
бирләр топлајыб, гәзетдә тәнгид вә өзүнү тәнгидә кениш јер вер-
диләр.

Газах семинаријасында комсомол тәшкилаты илә бәрәбәр
тәләбә тәшкилаты да фәалијјәт кәстәрирди. Бу тәшкилат фәнн

дөрнөкләринә тәдрис вәсаити дүзәлтмәк, интизамы мөһкәмләндирмәжә, синиф вә мәктәбдәнкәнар ишләрин мүнтәзәм апарылмасына көмәк едән комиссијалар јаратды. 1925-чи илдә Маариф Комиссарлығы педагожи мәктәбләрдә өз-өзүнү идарә тәшкилаты һаггында әсаснамә тәстиг етди. Әсаснамәдә ушаглары ичти-маи ишләрдә мүстәгил чалышмағы өјрәтмәк, онларда ингилаби шүүр һисси ојатма тәләби гојулурду.¹

Әсаснамәдә өз-өзүнү идарә тәшкилатынын гурулушу белә ифадә олунурду: "тәшкилатын али органы үмуми ичласдыр, үмуми ичлас тәдрис илиндә 2 дөфәдән аз олмајараг чағрылма-лыдыр. Үмуми ичласын тәркиби 5-9 нәфәрдән ибарәт олуб 1 ил мүддәтинә сечилирди. Тәркиб белә иди: Шакирд комитәсинин сәдри, катиби вә бир нәфәр үзвү. Бу үчлүжә бүрө дејилирди.

Әмәқдар мүәллим Әһмәд Әһмәдовун хатирәләринә көрә бу бүрө тәләбә комитәсинин иши илә мәктәб шурасы арасында әлағә јарадырды. Семинаријада тәләбә комитәси фәнн дөрнөкләри, тәдрис вәсаитинин һазырланмасы, сәһијјә ишләринә нәзарәт, интизамы мөһкәмләтмәк, синиф вә мәктәбдәнкәнар ишләри планлашдырмаг ишләринә бахырды. Семинаријада тәләбәләрин үмуми тәшкилатларындан башга бир дә әјры-әјры группларда групп нүмајәндәләри олурду. Бу нүмајәндәләр группун ичласында сечилирди. Групп нүмајәндәләри нөгсана јол вердикдә тәләбә комитәси тәрәфиндән чыхарылып, синиф нүмајәндәси гәрарлары сезсүз јеринә јетирмәлијди, невбәтчилији тә'јин етмәли, группун журналыны сәлигәли сахламалы, тәмизлијә хүсуси диггәт јетирмәли вә интизамын мөһкәмләnmәсинә чалышмалы иди. Групп нүмајәндәси вахташыры тәләбә комитәси вә комсомол комитәси гаршысында һесабат вермәли иди. Семинаријада тәләбә тәшкилатларына о гәдәр сәләһијјәт вердиләр ки, онлар һәтта тәсәррүфат вә мәктәбин, мүәллим, мүдирләринин дә ишинә мүдахилә едирдиләр. Тәләбәләрин алдыглары гијмәтә гарышыр мүәллим вә мүдирләрлә разылашмыр, онлары мүзакирәжә гојмагла мүәллимин рәһбәр, апарычы ролуну, нүфузу-ну ашағы салырдылар. Тәләбәләрин өз-өзүнү идарә тәшкилатларына белә сәләһијјәтин верилмәсинин әсл сәбәби кечмишдән

¹ (Азәрб.ССР ХМК бүллетени 1925-чи ил № 4-15 апрел).

галмыш мүеллим, мүдир вә дикәр ишчиләрә гаршы һөкүмәтин инамсызлыгындан ирәли кәлирди. Тәләбә тәшкилатларынын нүмајәндәләри педагожи шурада һәлл едичи сәслә иштирак ет-дијиндән вә онун сөзү бир сыра девләр органлары тәрәфиндән мүдафиә олундуғундан чох вахт педагожи шураларда бејүк мү-бәһисәләр олурду. Тәләбә тәшкилатыны бир негсаны да тә'ли-мин кејфијјәтини јүксәлтмәк, интизамы бәрпа етмәкдән чох, тә-ләбә вә мүеллимләрин сијаси көрүшләринә гарышмасы иди. 1926-чы илдә тәләбәләрин һәмкарлар иттифагындакы вәзифә-лари барәдә МК көстәриши олду. Бу көстәришлә тәләбә һәм-карлар тәшкилатынын вәзифәси мұһазирәләр, экскурсијалар, кино, театра коллектив бахыш тәшкил етмәкдән, тәләбәләрин идеја сијаси тәрбијәсини күчләндирмәк, вә комсомол тәшкила-ты кими мүеллимләр үзәриндә нәзарәт етмәкдән ибарәт олду. 1930-35-чи илләрдә, һәмкарлар вә комсомол тәшкилаты бөјүјүб, Совет һөкүмәтинин әсл дајағына чеврилди. Бу тәшкилатлар "Павлик, Морозов кими атасынын үзүнә дуруб, күлләләдән кәнчләр јетирди. 1941-45-чи илләрдән сонра өзүнү идарә тәшки-латлары, комсомол, һәмкарлар, груп нүмајәндәләри, ичласлар комиссијаларын ишләри мәһдудлашдырылды вә онлара мәктә-бин мүдирләринин, синиф рәһбәрләринин ишләринә гарышма-ға ичазә верилмәди. Синиф рәһбәри вә мәктәб мүдирләрин рәһ-бәр ролу бәрпа едилди.

Газах семинаријасынын ишинә рәһбәрлијин әсаслары вә методики иш

Газах семинаријасында рәһбәрлик ишләри ашағыдакы шәкилдә тәнзим олунурду. Семинаријанын мүдири ХМК тәрә-финдән тә'јин вә тәсдиг едилирди. Галан ишчиләр исә семина-ријанын рәһбәрлији тәрәфиндән ишә гәбул олунур вә азад еди-лирди. Семинаријада мүдир мұавинләри вә мүеллимләрдән әлавә һәким, фелдшер, һесабдар, игтисадчы, ашбаз, штаты да вар иди. Семинаријада тәдрис вә тәсәррүфат мәсәләләрини һәлл етмәк үчүн педагожи шура фәалијјәт көстәрирди. Шуранын тәркибинә мүдир, мұавинләри, мүеллим һејәти, база мәктәби-

нин мүдири, төләбөлөрдөн 3 нөфөр нүмәјәндә, маариф ишчиләри иттифагындан бир нөфөр нүмәјәндә вә гәза маариф шө'бә нүмәјәндәси дахил иди. Педагожи шурада мұзакирә олунан мәсәләләр тәхминән ашағыдакылардан ибарәт иди:

1) тәдрис планлары вә програмларын тәсдиг едилмәси, фәннләр үзрә саатларын бөлүшдүрүлмәси. Дәрс чәдвәлинин тәсдиги

2) Семинаријанын иллик планынын тәсдиги вә тәрбијә иши илә әлағәдар мәсәләләрин мұзакирәси

3) Семинаријанын иллик сметасынын мұзакирәси, тәсдиги, вә семинаријаја аваданлыг алмаг үчүн сијаһынын тәсдиг едилмәси.

4) Семинаријанын јарым иллик вә иллик һесабатларынын тәсдиги вә төләбөләрин синифдән-синфә көчүрүлмәси.

Семинаријада тәсәррүфат иши тәсәррүфат комитәсинә тапшырылырды. Бу комитәнин тәркибинә семинаријанын мүдир мұавини, мұәллимләрдән вә групун төләбөләриндән бир нүмәјәндә дахил олурду. Бу комитәнин иши смета тутмаг, смета үзрә пуллары хәрчләмәк, мұхтәлиф тәшкилатларла мұгавилә бағламаг, семинаријанын аваданлығыны горумаг вә вахт ашыры көһнәлмиш аваданлығы тәзәләри илә дәјишмәкдән ибарәт иди. Бу комитә еләчә дә семинарија төләбөләрини әрзагла тә'мин етмәк үчүн тичарәт тәшкилатлары илә мұгавилә бағламалы вә нәһајәт көрдүјү бүтүн ишләр барәдә педагожи шураја һесабат вермәли иди. Семинаријаја рәһбәрлик едән шәхсләр төләбә гәбулуну да өз диггәт мәркәзиндә сахламалы иди. Төләбә гәбулу һаггында әввәлки фәсилләрдә кениш данышдығымыз үчүн бурада бир нечә чүмлә илә кифајәтләнмәји вачиб һесаб едирик.

1940-чу илә гәдәр Газах семинаријасына гәбул белә кечирди. Семинаријаја гәбул олан төләбөләр орада тәшкил олунмуш гәбул комисјонундан кечмәли идиләр. Гәбул комисјонун вәзифәси төләбәнин тәһсил шәһадәтнамәси вә атасынын сечки һүгугуна малик олмасы барәдә арајышы јохламаг вә сечки һүгугундан мәһрум оланларын ушагларынын сәнәдләрини семинаријаја гәбул етмәмәк иди. Совет гурулушу кәндли фәһлә һөкүмәти олдуғу үчүн ләјли (интернат) мәктәбләринә анчаг сечки һүгу-

гуна малик олан шәхсләрин ушаглары гәбул олуна биләрди. Тарихдән мә'лум олдуғу кими Совет һекүмәти кәндләрдә вә шәһәрләрдә бир балача вары олан адамлара "јағлы" адыны гојуб онлары сечки һүгүгундан мәһрум едирди. Бунунла да имканлы шәхсләрин, "јағлы" ушагларынын тәдрис мүәссисәләринә кирмәси гаршысында бөјүк манеәләр јарадырды. 1925-чи илдә Азәрбајчан ССР ХМК семинаријаја дахил оланлар үчүн "суал вә рәғәси" ады илә анкет дүзәлтди. Семинаријаја дахил олмаг истәјәнләр бу анкети мүәјјән бир идарәдә мөһүрләтмәли идиләр. Суаллары тәсдиг едән мүәссисә онларын доғрулуғу үчүн мәс'улијјәт дашыјырды. Әкс һалда анкети тәсдиг едән шәхс чидди, мәһкум олунмаға гәдәр чәзалана биләрди.

1929-чу илдә елкәнин сәнајеләшмәси илә әлағәдар тәһсиллин мәзмунуна тәләб артды вә семинаријаларын али тәһсилли мүәллимләр илә тә'мин олунмасы зәруријјәти мејдана чыхды. Газах семинаријасына 3 али тәһсилли мүәллим кәлди. Анчаг бу семинаријада Гори семинаријасыны гуртармыш елә мә'зун мүәллимләр ишләјирди ки, онларын дүнјакөрүшү, елми билији вә савадына һәр бир али савадлы мүәллим гибтә едә биләрди. Педагожи мәктәбләрин чанланмасына, онларын али тәһсилли мүәллимләрлә коплектләшдирилмәси гајғысына бахмајараг јенә дә мәктәб, мәктәбин мүәллим коллективинин үзәриндә комсомол, һәмкарлар тәшкилаты, тәһлүкәсизлик органлары, рајком кими нәзарәтчиләр вар иди. 1930-35-чи илләр арасында Мәркәзи Комитә мүәллим үзәриндә һәддән артыг нәзарәтин мә'насылығыны дујараг мүәллимин рәһбәр ролуну бәрпа етмәк, тәһсил системиндә харичи тә'сирләрдән узаглашмаг үчүн бир-биринин ардынча гәрарлар верди. 1933-чү илдә маариф комиссарлығы педагожи техникумларда "методик тәшкилатлар барәдә" әсаснамә тәсдиг етди¹. Бу әсаснамәни рәһбәр тутан Газах педагожи техникуму тәдрис һиссә мүдири јанында метод бирләшмә тәшkil етди. Бу бирләшмәдә тәдрис планы вә програмлара бахмаг мүәллимләрин ихтисасыны артырмаг, ајры-ајры фәнләрин тәдриси методикасы вә онун сәмәрәли тәшкили, мүәллимләрин тәчрүбә мүбадиләси, фәнләр арасы әлағә, мүһазирә вә практик

¹ Азәрб.ССР ХМК бүллетени 1933-чү ил № 2,3 сәһифә 10

дәрсләрин кеҗфијјәти, дәрнәкләрин иши, педагожи тәчрүбә кими мәсәләләр музакирә едилди. Тәдрис һиссә јанындакы метод бирләшмәдә 3 шә'бә јарадылды.

1.Тәдрис методики бүро

2.Сикл комиссијалары

3.Фәнн комиссијалары

Бу шә'бәләр тәдрис һиссә мүдиринин рәһбәрлији алтында фәалијјәт көстәрирди. Фикирләримизи даһа әјани көстөрмәк мәгсәдилә 1935-чи илдә Мир Гасым Әфәндијевин мүдир олдуғу дөврдә ки, тәдрис методики бүронун бир иш планыны веририк. Иш планы ашағыдакы мәсәләләри әһатә етмишдир.

1.Иш планыны тәсдиги

2.Дәрс күнүнүн сәмәрәләшдирилмәси

3.Кабинәләрдә методики рәһбәрлији јахшылашдырмаг вә тәһчизата диггәт јөтирмәк.

4.Мүхтәлиф фәнләр үзрә дәрс методларыны музакирә етмәк

5.Педагожи практиканын гурулушу вә апарылмасыны музакирә етмәк.

6.Ана дилиндә јазы гајдалырыны музакирә етмәк

7.Ријазиијатын Тәдриси үсулларыны музакирә етмәк.

8.Техникумларын күтләви мәктәбләрлә әлагәсини музакирә етмәк.

9.Дәрс китабынын јаранмасы барәдә.

10.Тәләбәләрин мүстәгил ишләринин сәмәрәлилијини јүксәлтмәк барәдә.

11.Бурахылыш вә јохлама ишләринин апарылмасы методикасына даир.

12.Китабхананын тәләбәләрлә апардығы иш барәдә.

13.Предмет комиссија сәдрләринин көрдүкләри иш һагында мә'луматлары.

Газах педагожи техникумунда, мәктәбин үзәриндә јухары-да гејд етдијимиз кими, нәзарәт органларындан бири дә һәмкарлар тәшкилаты иди. Бу тәшкилат чох вахт өз сәләһијјәтиндән чох-чох кәнара чыхарды. Мәркәзи ичрајә комитәси 1932-чи ил гәрары илә һәмкарлар тәшкилатынын ишини белә мүәјјәнләш-

дирди. Һәмкарлар тәшкилаты анчаг сийәси вә мәишәт мәсәләләринә даир мәрузәләр тәшкил етмәли, синиф рәһбәрләринин һесабатыны динләмәли, ишчиләрин вә тәләбәләрин интизамына нәзарәт етмәли, мұәллим вә тәләбәләрә мадди ярдым көстәрмәли. мұәллим, тәләбә вә техники ишчиләрә истираһәт үчүн путјовка вермәли вә хәстәләнмиш ишчиләрин әмәк һаггыны өдәмәлидир. Мәркәзи ичрајә комитәси мәктәб тәшкилатларынын, директорун ишинә гарышмамағы гејд етмәклә онларын вәзифәләрини дәгигләшдирди. Гәрарда көстәрилирди ки, тәләбә тәшкилатлары (комсомол, фиргә һәмкарлар) өзләринин әсас сийәси вәзифәләрини јеринә јетирәркән тәдрис планлары вә прог­рамларын јеринә јетирилмәси, тәһсил кејфијјәтинин јүксәлтмәси, јүксәк дәрс интизамы уғрунда мұбаризәдә мұдиријјәтә ярдым етмәлидир. Мәркәзи ичраијә комитәсинин гәрарында көстәрилирди ки, педагожи техникумларын директорлары вә онларын мұавинләри али тәһсилли олмалы, бу мұәллимләр ди­кәр мұәллимләрдән педагогика вә методика елмини дәриндән билмәләри илә фәргләнмәлидирләр. Анчаг белә һалда тәдрис мұәссисәләринә башчылыг етмәк, тәләбә вә мұәллимләр арасында һөрмәт газанмаг олар. Һәгигәтән ичрајә комитәсинин бу гәрарындан сонра педагогика вә методика елминә дәриндән јијәләнән М.Әфәндијев, А.Абдуллајев, М.Тағыјев, Һ.Нәсиров, Ә.Әһмәдов, Ә.Кәрәвәлијев, О.Чәфәров, М.Јағубов вә бир чох башгалары кими ләјагәтли мұәллимләр јетишди.

Газах семинаријасынын бурахылышлары һаггында мә'лумат

Әввәлки фәсилләрдә гејд етдијимиз кими 1918-чи илдән 1920-чи илә гәдәр Газах семинаријасынын мұдири Ф.Көчәрли олмушдур. 1920-чи илдән 35-чи илә кими Әһмәдаға Мустафајев, Әли Һүсејнов вә ди­кәрләри олдулар. Семинаријанын 1918-35-чи илә гәдәр 12 бурахылышы олмушдур. Бу мүддәтдә семинаријадан 658 мұәллим чыхмышдыр. Онларын 592-си оғлан, 66 нәфәри исә гыз олмушдур. 1935-чи илә кими мәктәбдә 21 мұәллим ишләмишдир. Бу мұәллимләрдән 16 нәфәри али, 5 нәфәри исә

Аз. ССР ХМК Коммунист тәрбијәси уғрунда методик мәчмүә 1932-чи ил, №7/8

орта тәһсилли олмушдур. Мәктәбдә һеч бир гадын мұәллим ишләмәмишдир. 1934-35-чи тәдрис илиндән 1956-57-чи тәдри-си илинә кими педагожи мәктәб чәми 2682 мұәллим бурахмыш-дыр. Онлардан 1974-ү оғлан, 708-и гыз олмушдур. 1935-чи ил-дән 1957-чи илә кими педагожи мәктәбдә 429 мұәллим ишлә-мишдир. Онлардан 385 нәфәри али вә 64 нәфәри орта тәһсилли олмушдур. 334 нәфәр киши, 779 нәфәр гадын олмушдур.

Архадакы чәдвәлә диггәт јетирсәк көрәрик ки, 1937-чи ил-ләрдә "Халг дүшмәни ады" горху јаратдығындан валидејнләр ушагларыны тәһлүкәсизлик органларынын көзүндән кәнар ет-мәк үчүн тәһсил алмаға гәјмурдулар. Бир балача имканы олан адамлар чүр'әт едиб, ушагларыны мәктәбә көндәрәндә белә мұхтәлиф "гол чомаг" "јағлы" бәј ады гәјуб ја мәктәбә гәбул ет-мир, ја да бу бәһанәләрлә мәктәбдән харич едирдиләр. Бу сә-бәбдән дә 1934-35-чи илдә педагожи мәктәбә 795 гәбул олуна-н тәләбәдән чәми 200 нәфәри 173 оғлан вә 27 гыз тәһсилләрини тамамлаја билдиләр. 1939-чу илләрдә артыг "халг дүшмәни" хо-фу арадан галхдыгча мәктәбә кәләнләрин вә гуртаранларын сајы чо-халды. Мәс: 1939-40-чы тәдрис илиндә 300 нәфәр гәбул олу-нуб вә онларын 245 нәфәри мәктәби мұвәффәгијјәтлә бити-риб. Бу дөврдә педагожи семинаријанын 1100 нәфәр тәләбәси вар иди ки, бу да о, заман үчүн чо-х бејүк рәгәм иди. Бир мәсәләни гәјд етмәк лазымдыр ки, Газахда гадынлардан охујанларын сајы рес-публиканын дикәр әразиләриндән чо-х аз олмушдур. Бунун әсас биринчи сәбәби Газахда малдарлығын кениш вүс'әт тапма-сы иди. Һәдсиз сајлы малгаранын мәслини јығыб-јығышдырмаг, онлардан јағ-пендир дүзәлтмәк үчүн гадын әли лазым иди. Кәнд-лиләр гызларыны бу сәбәбдән дә мәктәбә көндәрмәјә о гәдәр һәвәс көстәрмирдиләр. Дикәр тәрәфдән Газахда һөкм сүрән патриархал гәјдалар, "чаһандар" ағаларын һөкмүнә табе олмаг фикри гызларын тәһсил алмасы гаршысында дуран ән бејүк манеә иди. Она көрә дә 1935-чи илә кими Газах педагожи техни-кумунда бир нәфәр дә олсун гадын ишләмәмишдир. 1935-57-чи илә гәдәр исә һәр дәрс илиндә 2-3 нәфәр гадын ишләмишдир. Мұһарибә вә мұһарибәдән сонракы илләрдә гадынларын сајы әсаслы артды.

**С.М.Киров адына Газах Педагожи мәктәбинин 1935-чи
илдән 1957-чи ил гәдәр олан тәләбә вә мүәллим
һеј'әти һаггында умуми мә'лумат**

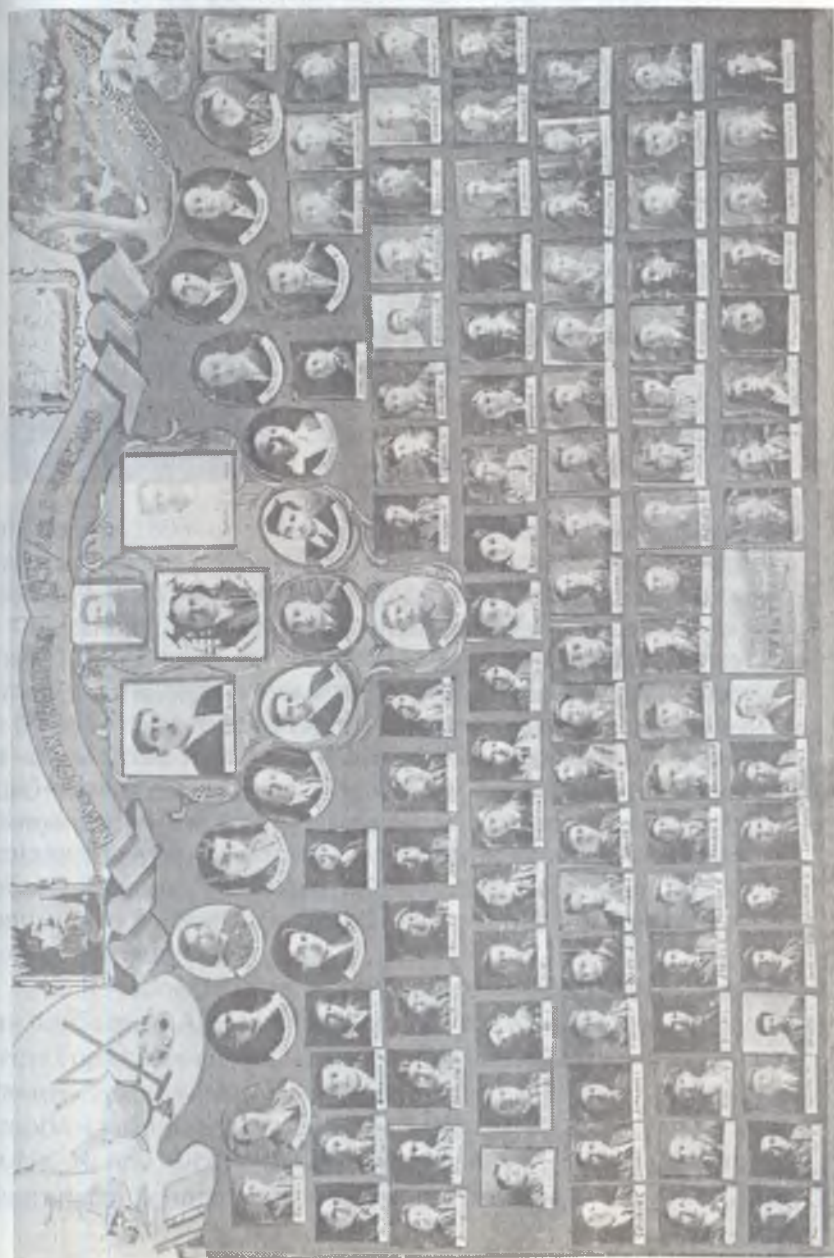
Илләр	Нечәнчи бурахы- лышды	Җәми тәләбә	Ғәбул	Бурахылыш			Мүәллим һеәти чынсына кәрә				Директор вә дәрс һиссә мудири		
				Җәми	О чүмләдән		Җәми	Али	Орта	Җәми		Киши	Ғадын
					Оглан	Ғыз							
1935-чи ил	XII	-	-	658	592	66	-	-	-	-	-	Әбдиәзиз Мисаһим Әбдиәзиз Басир	
1934/35	XII	795	120	125	118	7	21	16	5	21	21	-	
1935/36	XIV	800	180	120	91	29	22	19	3	22	20	2	
1936/37	XV	830	180	164	119	45	28	24	4	28	26	2	
1937/38	XVI	880	360	200	173	27	35	31	4	35	33	2	
1938/39	XVII	1100	300	245	212	33	33	30	3	33	30	3	
1939/40	XVIII	890	180	286	226	60	28	24	4	28	24	4	
1940/41	XX	210	90	121	90	31	26	24	2	26	22	4	
1941/42	XX	170	60	44	17	27	18	16	2	18	11	7	
1942/43	XXI	165	60	42	21	21	14	12	2	14	7	7	
1943/44	XXI	181	60	35	9	26	12	9	3	12	4	8	
1944/45	XXII	172	90	31	7	24	11	8	3	11	3	8	
1945/46	XXIV	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1946/47	XXV	305	90	92	45	47	14	11	3	14	10	4	
1947/48	XXVI	251	60	-	-	-	14	10	4	14	13	1	
1948/49	XXVII	296	60	86	49	37	17	13	4	17	14	3	
1949/50	XXVIII	273	60	76	42	34	19	16	3	19	17	2	
1950/51	XXIX	252	60	45	29	16	20	15	4	20	19	1	
1951/52	XXX	191	30	42	24	18	15	12	3	15	14	1	
1952/53	XXXI	157	30	39	24	15	13	10	3	13	12	1	
1953/54	XXXII	444	30	47	24	23	13	11	2	13	11	1	
1954/55	XXXIII	149	60	26	6	20	14	13	1	14	11	3	
1955/56	XXXIV	145	30	27	15	11	15	14	1	15	11	4	
1956/57	XXXV	143	30	64	23	41	17	16	1	17	13	4	
	35	8858		2682	1974	708	429	306	64	413	334	79	

Газах семинаријасынын мә'зунлары

Јухарыда гејд етдијимиз кими Газах Семинаријасы Азербайчан Маариф вә мәдәнијјәтинин инкишафында әвәзсиз рол ойнамышдыр. Әкәр Гори Семинаријасы өзүнүн 42-иллик мөвчү дијјәти дөврүндә 250 мә'зун бурахмышдыса, Газах Семинаријасы 33 илдә 2300-дән артыг мүәллим кадросу һазырламышдыр.

Бу мигдар бу күнкү күнүмүзлә дәрјада дамла олса да, о заманки мәктәбләрдә мүәллим кадрларынын јохлуғу шәраитиндә бу мигдар мүәллими чохдан-чох һесаб етмәк оларды. Газах семинаријасынын мә'зунлары Азербайчанын о заманки ағыр шәраитиндә јолун олмамасы, мәктәб бинасынын јохлуғу, мүәллимин чүз'и әмәк һаггы алдығы бир вахтда бүтүн чәтинликләре синә кәрәрәк мүәллимлик борчуну вичданла јеринә јетирмишләр. Бу борчу, бу мәсулијјәти, бу шәрәфли иши јеринә јетирмәји онлара Газах Семинаријасы вә орада ишләјән әвәзсиз мүәллимләр өјрәтмишләр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, Газах Семинаријасынын мә'зунларынын охудуғу вә фәалијјәтә башладығы дөвр олдугча мүрәккәб, долашыг, ичтимаи сијаси һадисәләрин чәрәјән етдији бир вахта тәсадүф етмишдир. Семинаријаын онларла мә'зунлары Сталин дөврү репрессиясынын гурбаны олмуш, Совет һәбсханаларында вә Сибирин чәлләриндә изсиз һәлак олмушлар. Башга гисм, 37-чи илләрин туфанындан совуша, билән мә'зунлар өзүнүн надир исте'дады илә мүәллим, алим, әдиб, мүтәфәккир, ичтимаи вә дөвләт хадими кими јетишмиш вә Азербайчан Республикасынын икишафында әвәзсиз рол ойнамышлар. Биз бу әсәрдә чалышдыг ки, мүмкүн гәдәр Газах Семинаријасынын мә'зунларынын чох һиссәсини әһатә едәк. Анчаг тәәссүф ки семинаријанын архиви јандырылдығындан вә мә'зунларын әксәр гисми дүнјасыны дәјишдијиндән бу мә'зунларын чох аз гисми һаггында мәлумат верә билдик. Бу мә'луматы вермәклә чалышдыг ки, кәләчәк нәсилләр чох зәнкин тәчрүбәси олан вә фәалијјәти Оксфорд, Прага вә башга дүнја Университетләри сәвијјәсиндә дуран бу надир семинаријанын тәчрүбәси вә орада ишләјән кәркәмли маариф хадимләри һаггында мә'лумат ала билсинләр. Мә'зунлар һаггында верилмиш мә'луматын аз-чох олмасы тапдығымыз, топлаја билдијимиз материаллара әсасән верилмишдир

THE HISTORY OF THE

Газах семинаријасынын директорлары

Фирудин бәј Көчәрли

Фирудин бәј Көчәрли Гори семинаријасынын мә'зуну вә Газах семинаријасынын директору олмушдур. О 1863-чү илдә Шуша шәһәриндә анадан олмушдур. Ф.Көчәрли ибтидаи тәһсилини Шушада алдыгдан сонра А.О.Черняјевскинин мәсләһәти илә 1879-чу илдә Гори семинаријасынын һазырлыг шә'бәсинә дахил олур вә 1885-чи илдә семинаријаны мүнәффәғијјәтлә гуртарыр. Ф.Көчәрли 10 ил Ирәван кимназијасында ишләмиш вә 1895-чи илдә Гори мүнәллимләр семинаријасына мүнәллим дә'вәт олунмуш вә сонра исә һәмин семинаријадакы Азәрбајчан шә'бәсинин инспектору вәзифәсиндә ишләмишдир. Ф.Көчәрли бурада кәркәмли педагожи фикир нүмајәндәләрдән олан Д.Д.Семјонов, А.О.Черняјевски, Н.Новаспаски, Панов, Гараганидзе, Ломаури кими мүнәтәрәғги адамларын мүнһитинә дүшүр вә бу мүнһит онун бир нәзәријјәчи педагог кими формалашмасына чидди тә'сир кәстәрир. Ф.Көчәрли мүнәллим олмагла јанашы, әдиб-тәрчүмәчи, јазычы, Азәрбајчан әдәбијјатынын кәркәмли нүмајәндәси кими А.С.Пушкиндән, М.Ј.Лермантовдан, Л.Н.Толстойдан тәрчүмәләр етмиш, "Азәрбајчан әдәбијјаты" тарихи китабыны јазмыш "Балалара һәдијјә" дәрс вәсаитини тәртиб етмиш, өләчә дә дөври мәнбуатда онларла педагожи мәгаләләрләр чыхыш етмишдир.

Ф.Көчәрли 1918-чи илдә Гори семинаријасынын Азәрбајчан шә'бәсини, АДР кәстәриши илә Газаха кәчүрмүш вә ону Газахда Гори семинаријасы, Ломоносов адына университет, Киев - Макила Академијасы сәвијјәсинә гәдәр јүксәлдә билмишдир. Азәрбајчанын кәркәмли нүмајәндәләриндән Сәмәд Вурғун Вәкилов, Мәһди һүсәјн, Осман Сарывәлли, А.Бабанлы вә бир чох башгалары Көчәрлинин тәләбәләри олмушдур. Көчәрли 20-чи

илдә Ермәни гулдурларынын гурбаны олмушдур.

Көчәрли һаггында әввәлдә кениш данышдығымыз үчүн онун гыса тәрчүмеји һалыны вермәји лазым билдик.

Әһмәд аға Мустафајев

Тәәссүфлә гејд етмәк лазымдыр ки, Азәрбајчан халг маарифинин әвәзсиз хадимләриндән олан Әһмәд аға Мустафајевин һәјаты вә фәалијәти һаггындакы материаллар Газах Семинаријасынын архиви јандырыларкән, онларын ичәрисиндә мөһв олуб. Анчаг биз Әһмәд ағанын педагожи јарадычылығына азачыг да олса ишыг кәтирән мөғамлары топлајыб бу көзәл, тәмиз, тәмәннасыз халг

маарифи фәдаиси һаггында охучулара мө'лумат верәчәјик. Көркәмли педагог, әдәбијјатшүнас, Газах семинаријасыны әсасландыран Ф.Кечәрли "Мәишәтимизә даир" мөғаләсиндә Азәрбајчан мөәллимләринин фәдакар әмәјини тәһлил едәрәк јазырды: "Чох кәндләрдә бичарә мөәллимләрин һалы зијадә чәтинлик илә кечир... Кәнд мөәллимләринин ичиндә Иса бәј Абакаров, Әһмәд аға Мустафајев кими бир нечә мөһтәрәм шәхсләр вар ки, һәгигәтдә милләт хадими олуб, чани дилдән тә'лим вә тәрбијә ишләринә емүрләрини сәрф едибләр. Бунларын һәр бириси 20 илдән зијадәдир ки, мөәллимлик етмәкдәдир". Әһмәд аға Мустафајев һәгигәтән мөәллим кими Песталосси сәвијјәсинә јүксәләрәк Азәрбајчан мәктәб тарихиндә марағлы из гөјмушдур. Газахдан Гори семинаријасына оумаға кедәнләрин әксәријјәтини Әһмәд аға Мустафајев һазырламышдыр. О, тәкчә Салаһлы кәндиңдән Гори семинаријасына 28 төләбә һазырламыш вә онлар Гори семинаријасына дахил олуб ораны мөвәффәғијјәтлә гуртармышлар. Онун төләбәләриндән Исфәндијар Вәкилов јазарды ки, мөнимлә бәрәбәр Әһмәд аға Мәммәд Гарајев, Сәлим Әфәндијев, Мәммәд Гочајев дә Горијә оумаға апарды. Профессор Әһ-

мәд Сејидов мұәллимә Әһмәд ағаны жүксәк гүмәтләндириб ону һуманист инсан, меһрибан, намуслу, мәрд ата, дәрин биликли инсанпәрвәр, халгыны севән, өз пешәсинә дәрин һәрмәт бәслә-
јән бир педагог кими сәчијјәләндирмишдир.

Әһмәд аға Мустафајев Газах гәзасынын Салаһлы кәнди-
дә анадан олмушдур. 1880-чы илдә Гори семинаријасына дахил
олмуш вә 1885-чи илдә ораны мұвәффәгијәтлә гуртармышдыр.
50-илдән артыг халг мәктәбләриндә мұәллимлик етмишдир.
1910-чу илдә Ф.Кечәрлинин рәһбәрлији илә Диличанда онун 25
иллик Јубилеји кечирилмиш вә онун фәалијјәтинә жүксәк гүмәт
верилмишдир.

1920-чи илдә Кечәрли Ермәни гулдурлары тәрәфиндән
күлләләндикдән сонра Әһмәд аға Мустафајев Газах семинари-
јасынын мүдири олду. О, директор олдуғу мүддәтдә Ф.Кечәрли
ән'әнәләринә садиг галараг ону бир аз да ирәли апарды.

Әли һүсәјнов

Әли һүсәјнов Гори семинарија-
сынын мә'зуну вә Газах мұәллимләр
Семинаријасынын директору олмуш-
дур. Әли һүсәјнов 1886-чы илдә Газах
гәзасынын 2-чи Шыхлы кәнди-
дә анадан олмушдур. О илк тәһсилини
Шыхлы кәнди-дә Иса Абакаровдан
алмыш вә онун мәсләһәти үзрә дә Го-
ри Семинаријасына дахил олмушдур.
1903-чү илдә Семинаријаны битириб
Ермәнистанын Амасија кәнди-
дә мұәллимлик етмишдир. Әли мұәллим Амасијада дөвләт кәстә-
ришләрини нәзәрә алмадан дәрсләри ана дилиндә кечдији үчүн
дөвләт ганунуну позмагда тәгсирләндирилир вә ишдән кәнар
едилиб Гутаиси губернијасынын Абаши кәнди-дә ибтидаи мәктәб
мұәллимә тә'јин едилир. Әли мұәллим 1905-чи ил ингилабында
фәал иштирак етмиш вә бу илдә дә Шәки гәзасына гајыдараг Па-
дар кәнди-дә мұәллим ишләмишдир. Әли һүсәјнов сонралар

Бакыја көчүр, "Ничат" чөмијәтинә дахил олур вә 1909-чу илдә кәнчләр арасында Ингилаби тәблиғата бөјүк јер верир. 1918-чи илдә Ф.Көчәрли Әли мұәллими Газах семинаријасына дә'вәт едир. Әли Һүсәјнов бу мәктәбдә мұәллим олмагла јанашы һәм дә ичра комитәсиндә ишләмишдир. О, бу илләрдә Газах маарифинин инкишафы үчүн әлиндән кәләни әсиркәмәмишдир. Әли мұәллим 1923-чү илдә Газах семинаријасынын директору олмушдур. О, бу семинаријада Көчәрли ән'әнәләрини давам етдирмишдир. Әли мұәллимин тәрчүмеји һалы вә ичтимаи фәәлијјәти чох зәнкиндир.

О Маариф Комиссарлығында баш ичтимаи тәрбијә идарәсинин рәиси, 1926-27-чи илләрдә Ләнкәран РХМШ мүдири, 1927-29-чу илләрдә јенидән Газах мұәллимләр техникумунун директору, 1929-30 илә кими јенидән маариф комиссарлығында баш ичтимаи тәрбијә идарәсинин рәиси, 1930-илдә Нахчыван МССР-нин Маариф Комиссары тә'јин едилмишдир. 1932-34-чү илә гәдәр Газах РХМШ мүдири, 35-чи илдән хәстәлији илә әләгәдар доғма Шыхлы кәндинә кетмиш вә өмрүнүн сонуна кими орада ишләмишдир. 1940-илдә вәфат етмишдир. Проф. Ә.Сәјидов, тәләбәләриндән Һ.Ахундов, А. Бабанлы, С.Вурғун вә башгалары Әли Һүсәјновун јүксәк мә'нәвијјатлы зијалы вә фәдакар халг мұәллимлијинин бариз нүмунәси олдуғуну сәјләмишләр.

Әһмәд Гурбанов

Әһмәд Гурбанов Осман оғлу Газах рајонунун 2-чи Шыхлы кәндиндә анадан олуб. Ибтидаи тәһсилени доғулдуғу кәнддә алдыгдан сонра Газах Педагожи Техникуна дахил олуб, техникуму битирдикдән сонра, Әһмәд Гурбанов әввәлчә мұәллим, сонра исә 1930-31-чи илләрдә Газах Педагожи Техникумунун мүдири вәзифәсиндә чалышмышдыр., 1929-чу илдән Газахда мұхтәлиф вәзифәләрдә

Һәмкарлар тәшкилатында, ичра һакимијәти, рајкомда тәшкилат шө'бә мүдири вә бир сыра башга вәзифәләрдә чалышмышдыр. Әһмәд мұәллим савадлы вә бачарыглы тәшкилатчы кими Москва үмуми һәмкарлар тәшкилатынын Гурултајына нұмајәндә кәндәрилиб. 1929-чу илдән сонра Бақыја кәчән Әһмәд мұәллим әввәлчә һәмкарлар тәшкилатында, сонра Али Советин Рәјасат һеј'әтиндә ишләмиш вә 1938-чи илдә НКВД-дә архив шө'бәсинин мүдири олмушдур. Әһмәд Гурбанов Москвада 4 иллик Марксизм, Ленинизм институтунун гијаби вә Азәрбајҗан Девләт Педагожи Институтунун әјани шө'бәсини битирмишдир. Гурбанов Әһмәд 1941-чи илдән 1942-чи илә гәдәр Мәрдәкан гәсәбәсинин милис мәктәбиндә шө'бә мүдири вәзифәсиндә чалышмышдыр. 1942-чи илдә һәрби хидмәтә чағырылмыш вә вәтән мұһарибәси дөврүндә мұхтәлиф чәбһәләрдә вурушмушдур. Мұһарибәдән гәјытмамышдыр.

Миргасым Әфәндијев

Миргасим Әфәндијев һачы Әмәр оғлу 1902-чи илдә Газах гәзасынын биринчи Шыхлы кәндиндә анадан олмушдур. Атасы һачы Омар мұтәрәггин хадими олдуғундан, оғлу Миргасыма һәм дүнјави һәм дә дини тәһсил вермишдир. Миргасым мұәллим доғма кәндиндә ибтидаи мәктәби гуртардыгдан сонра 1918-чи илдә Ф.Кәчәрлинин әсасландырдығы Газах мұәллимләр семинаријасына дахил олмушдур.

О семинаријада Сәмәд Вурғун, Мейдихан Вәкилов, Мирәли Мирәлијевлә биркә тәһсил алмышдыр. Миргасым мұәллим семинаријаны гуртардыгдан сонра 1924-чү илдә Кәнчә Педагожи Техникумуна тәдрис ишләри үзрә директор мұавини кәндәрилир. Бир нечә ил орада ишләдикдән сонра Бақы Педагожи Институтуна дахил олур. О тәләбә икән фәһлә факүлтәсиндә

дәрс дејир. 1931-чи илдә Газах семинаријасына мүдир тә'јин едилир. Репрессија илләри Миргасим мүәллимдән дә јан кечмәмишдир. Гардашлары Мәһәммәдәли вә Маһмудалы һәбс едилдикдән сонра Миргасим мүәллим ишдән чыхарылыр вә партијадан харич едилир. Бир мүддәт 1938-41-чи илләр арасында Кәңчәдә ишләмишдир. 1941-чи илдә Миргасим мүәллим Гусар Педагожи мәктәбинә тәдрис ишләри үзрә директор мүавини кәндәрилир. О, 1943-чү илдә јенидән Газаха гајыдыр вә рајонун Маариф шә'бәсинә мүдир тә'јин олунур. Миргасим мүәллим сонракы илләрдә Сабирабад рајонунда Маариф мүдири, Республика Маариф Назирлијиндә баш мәктәбләр идарәсиндә шә'бә мүдири, Мәрдакәндәки 150 сәјлы орта мәктәбдә директор, 4 сәјлы орта мәктәбдә директор мүавини вәзифәләриндә чалышмышдыр. Тәгаүдә чыхдыгдан сонра бир мүддәт Газах рајонунун Садахлы кәндиндә јашамыш вә 1992-чи илдә вәфат етмишдир. Миргасим мүәллим кезәл аилә башчысы олараг јахшы оғул вә гызлар тәрбијә етмишдир. Онун оғлу Әфәндијев Назим тибб елмләри доктору, профессор, әмәкдар һәким, нәвәси Әфәндијев Мирһәмзә исә Азәрбајчан Республикасынын Белчика Краллығында фәвгәладә вә сәләһијјәтли сәфир, Азәрбајчан НАТО-да нүмајәндәси, Азәрбајчан Республикасынын Авропа Бирлијиндәки Миссијасынын башчысыдыр.

Әли Јағубов

Әли Јағубов 1913-чү илдә чох мәнзәрәли кәнд олан Асланбәјлидә, бөјүк Јахвылли нәсиндә анадан олмушдур. Онун доғулдуғу бу кәндин кәзәллији елә бил Әли мүәллимә вә онун тәрбијә етдији оғуллара да бәхш етмишдир. Бу садә лакин халг үчүн чалышан, хејријјәчилик едән, шәр ишләрдән узаг олан Әли мүәллим һарада, һансы вәзифәдә ишләмәсиндән асылы олмајараг һәмишә халг маариф

финин гајғыларыны өзүнүн мөнафе-јиндән үстүн тутан бир мүәллим олмушдур. Әли Јагубов ибтидаи тәһсилени кәнддә алмышдыр. Кәнд мәктәбини битирдикдән сонра О, 1928-чи илдә Газах мүәллимләр семинаријасына да-хил олмуш вә 1931-чи илдә ораны мүвәффәғијјәтлә битириб мүәллимлик фаалијјәтинә башламышдыр. О, 1931-1932-чи ил-ләрдә Газахын Дағ Кәсәмән, Гыраг Кәсәмән, Дүз Гышлаг кән-диндә вә нәһајәт Газахда мүәллим, дәрс һиссә мүдири вә дирек-тор вәзифәсиндә чалышмышдыр. 1942-чи илдә Бөјүк Вәтән мү-һарибәсинин ән ағыр илләриндә чәбһәјә кетмиш вә 1944-чү ил-дә әскәрликдән тәрхис олунан илдән 1948-чи илә гәдәр Газах Рајон Партија Комитәсиндә тәлиматчы, Рајон Мәдәнијјәт шө'-бәсинин мүдири вә Рајон Партија Комитәсинин Тәблиғат-Тәш-вигат шө'бәсинин мүдири вәзифәләриндә ишләмишдир. О, 1948-чи илдән Газах рајон Партија комитәсинә кадр үзрә катиб сечилмишдир. 1958-чи илдән исә педагожи ишә көчмиш вә 1960-чы илин јанварынадәк Газах шөһәр 2 сајлы орта мәктәбдә ди-ректор олмушдур. Газах Мүәллимләр Семинаријасынын кеч-миш мә'зуну әмәқдар мүәллим Осман Чәфәровун хатирәсиндән ајдын олур ки, Әли мүәллимин директор олдуғу 2 сајлы мәктәб нүмунәви олмуш вә онун дөврүндә бу мәктәб тә'лим-тәрбијә иш-ләриндә јүксәк көстәричиләрә наил олмушдур. Әли мүәллим Га-зах Педагожи Техникумунда да директор оларкән Ф.Көчәрли, Әһмәдаға Мустафајев, Әли Нүсәјнов әнәнәләринә садиг галараг бу техникумун шөһрәтләнмәсиндә хејли әмәк сәрф етмишдир. Әли мүәллимин ишкүзарлығы, тәшкилатчылығына керә Рајон ичтимајјәти ону 1960-чы илдән 70-чи илә кими Кәнд Истәһсалы Бирлијинин сәдри, Рајон Кино Бирлијинин директору вә һәмкар-лар Иттифагы Газах Рајон Комитәсинин сәдри кими мә'сул вә-зифәләрә ирәли чәкмишдир.

Әли мүәллим 1976-чы илдән Республика әһәмијјәтли фәр-ди тәғаүдчү олмушдур. 1979-чу илдә дүнјасыны дәјишмишдир.

Әли Әлијев

Әли Әлијев нә Газах нә дә Гори Семинаријасыны гуртармышдыр. Анчаг онун јашадығы мүһит Гори вә Газах мәзунларынын ичәрисиндән кечдијиндән о бир маариф фәдаиси кими, әтрафындакы мүәллимләрин бүтүн јахшы, јарарлы, халга хејир верә биләчәк кејфијәтләрини кәтүрүб өзүндә әкс етдирә билмишдир. О, Азәрбајҗан халгына Сәмәд Вурғун кими даһи шаир, Мейтихан Вәкилов кими алим, Әһмәдаға Мустафајев вә

онларла бу кими халг маарифинин көркәмли нүмајәндәләрини вермиш. Салаһлы кәндиндә 1908-чи илдә јохсул кәндли аиләсиндә анадан олмушдур. Ибтидаи вә орта тәһсилини Салаһлы кәндиндә алдыгдан сонра Товузда колхозчу кәнчләр мәктәбинә дахил олмушдур. Бураны мүвәффәгијәтлә гуртарыб Салаһлы мәктәбинә мүәллим тәјин олунур. 1930-чи илдә Бакы Али Педагожи Институтуна дахил олур. 1935-чи илдә институту битириб тәјинатла Газах педагожи мәктәбинә мүәллим кәндәрилир. 1937-39-чу илләр арасында педагожи мәктәбин дәрс һиссә мүдири вәзифәсиндә чалышыр. О 1939 илин март ајындан 1941-чи илин ијун ајына кими Афстафа рајон Маариф шә'бәсинин мүдири ишләмиш вә даһа сонра Рајон Партија Комитәсинин тәблиғат-тәшвиғат шә'бәсинин мүдири, Афстафа рајон Партија комитәсинин икинчи катиби вәзифәләриндә фәалијјәт кәстәрмишдир. Әли мүәллим сонрақы фәалијјәтини халг маарифинә һәср едәрәк 1948-чи илин ијун ајында 1951-чи илин сентјабрына кими Газах Мүәллимләр Институтунда мүәллим, 1951-чи илдән исә Семинаријанын директору вәзифәсиндә ишләмишдир. 1953-чү илдән Газах рајон Маариф шәбә мүдири, 1958-чи илдән өмрүнүн сонуна кими Газах 2 сәјлы орта мәктәбин директору олмушдур. Әли мүәллим дәфәләрлә рајон халг депутатлары советләринә сечилмиш, о вахт өлкәнин ән јүксәк ордени олан, "Ленин ордени" илә тәлтиф едилмишдир. Ә.Әлијев 1982-чи илдә вәфат етмиш-

дир. Али мұеллим инди дә халг арасында бир педагог, халг маарифинин фәдаиси вә ел ағсагалы кими бөјүк һөрмәт вә еһтирамла јад едилир.

Мәчид Тағыјев

Мәчид Тағыјев Өскәр оғлу 1908-чи илдә Газах рајонунун 1-чи Шыхлы кәндиндә анадан олуб. 1923-чү илдә доғулдуғу кәнддә ибтидаи тәһсил алмыш вә елә һәмин илдә дә Газах мұеллимләр семинаријасына дахил олмушдур. 1928-чи илдә семинаријаны мүвәффәғијәтлә битириб Шамаһы рајонунун Шәридли кәндиндәки ибтидаи мәктәбә директор тә'јин едилмишдир. Мәчид мұеллим тәһси-

лини давам етдирмәк мәғсәдилә 1929-чу илдә Али Педагожи Института дахил олуб вә 1932-чи илдә институту гуртаран или Товуз РХМШ-ә мүдир тәјин олунуб. Мәчид мұеллим бу вәзифәдә 1934-чү илә гәдәр ишләдикдән сонра Газаха көчүр вә педагожи мәктәбә дәрс һиссә мүдири тә'јин олунур. Даһа сонра исә тәһсил алдығы Газах семинаријасынын директору вәзифәсиндә чалышыр. Мә'лум олдуғу кими Совет һөкүмәтинин мүхтәлиф саһәләр үзрә кадр еһтијачы олдуғундан, габагчыл мұеллимләрдән тәшкилаты ишә чәлб едир вә онлара кәнд тәсәррүфатына, сәнајенин мүхтәлиф саһәләринә рәһбәрлик етмәји тапшырыр. Мәчид мұеллим дә беләләриндән бири олур. 1939-чу илдә ону Газах кәнд тәсәррүфаты шө'бәсинин мүдири, елә һәмин илдән дә 1940-чы илин апрел ајына кими Газах рајону Партија Комитәсинин тәшкилат шө'бәсинин мүдири вәзифәсинә ирәли чәкирләр. 1940-чы илдә јенидән мұеллимлик фәалијјәтинә гајыдыр вә 1942-чи илә кими Газах Педагожи мәктәбинин директору олур. 1942-чи илдә Орду сыраларына сәфәрбәр олунараг, Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндә 1945-чи иләдәк иштирак едир вә сонра Га-

зах району халг маариф ше'бәсинин мүдир ишләјир. 1951-чи илдән 1953-чү илә гәдәр исә Газах район халг депутатлар Совети Ичрайјә Комитәсинин сәдри олур. Мәчид мүәллим 3-чү чағырыш Азәрбајчан ССР Али Советинин депутаты олмушдур. 1975-чи илдә фәрди тәгаүдә чыхыб. 1981 ил мај ајынын 4-дә 73 яшын да вәфат едиб.

Әһмәд Чәлилов

Әһмәд Чәлилов Мәһәммәд оғлу 1913-чү илдә Газах гәзасынын 2-чи Шыхлы кәндиндә муздур аиләсиндә анадан олмушдур. Әһмәд мүәллимин атасы чобан, анасы исә евдар гадын олмушдур. Мәһәммәд кишинин үч оғлундан биринчиси Чәлилов Чәмил Кәнчә техникумуну битирмиш, Вәтән мүһарибәсиндә иштирак етмиш вә бир сыра медалларла тәлтиф едилмишдир. Чәлилов Чәлал Кәнчә Кәнд

Тәсәррүфаты Институтуну битирмиш аграном вә нәһајәт 3-чү гардаш Чәлилов Әһмәддир. Әһмәд мүәллим 1932-чи илдә Газах педагожи мәктәбинә дахил олмуш вә 1935-чи илдә ораны мүвәфғәгijјәтлә битирмишдир. 1935-чи илдән 1940-чы илә гәдәр Азәрбајчан Девләт Университетиндә охујуб али тәһсил ала билмишдир. 1940-чы илдән Азәрбајчан Маариф Комиссарлығында методист ишләмиш вә 1941-илдә мүһарибәјә кетмишдир. Мүһарибәдән гајытдыгдан сонра о, 1946-чы илдә Газах мүәллимләр семинаријасында мүәллим вә гијаби шө'бәнин мүдир вәзифәсиндә чалышмышдыр. 1947-чи илдән Газах педагожи техникумуна директор тә'јин едилмиш вә Район советинә депутат сечилмишдир. 1957-чи илдә шәрәфли әмәјинә кәрә "Габагчыл маариф хадими" адына лајиг керүлмүшдүр. Газах педагожи мәктәби интернат мәктәбинә чеврилдикдән сонра Әһмәд мүәллим бу мәктәбин дә тәшкилатчысы вә директору олду. 1965-чи илдән сонра о, тәдрис истәһсалат сәһәсинин директору, шәһәр мәдә-

нијат шө'бәсинин мүдирі вәзифәләриндә ишләмишдир. 1974-
чу илдән тәгаүдә чыхмышдыр. Әһмәд мүәллим тәкчә, халг маа-
рифинин фәдакар әскәри, Газах маарифинин тәшкилатчысы вә
онун ән чәркәсиндә кедән бир шәхс дејил, һәм дә көзәл аилә
башчысы олмушдур. Онун һәјат јолдашы Шәһнабат ханымы Га-
захда мүәллим, мәктәб директору, Али советин депутаты, Газах
шәһәр партија комитәсинин катиби, орден вә медалларла тәл-
тиф олунмуш бир зијалы кими танымајан јохдур. Бу сәмими
аиләнин тәрбијә етдији ушаглардан оғлу Чәлилов һәмзә мүһән-
дис технолог, баш мүһәндис директор ишләмиш, ата вә анасы-
нын адыны ләјагәтлә дашымышдыр. Гызларындан Чәлилова
Түнзалә Гарајев адына ушаг хәстәханасынын һөрмәтли шө'бә
мүдиридир, о бири гызы Чәлилова Тејјубә исә Азәрбајчан Дөв-
ләт Дилләр Институтуну фәргләнмә диплому илә гуртармыш
франсыз дили мүтәхәссисидир. Әһмәд мүәллимин нәвәләри
Шәһнабат да Одлар Јурду Университетинин ән һөрмәтли ишчи-
ләриндәндир. Чәлилов Әһмәдин хатирәләриндән ајдын олур ки,
халг шаири Осман Сәрвәлли онун һәјат јолунда она, јахындан
көмәк етмиш вә онлар өмрүнүн сонун кими достлуг әлагәләри-
ни кәсмәмишләр. Әһмәд Чәлилов 1992-чи илдә вәфат етмиш-
дир.

Газах семинаријасында мұәллим ишләјән Гори семинаријасынын мә'зунлары

Сәлим Әфәндијев

Сәлим Әфәндијев Гори Семинаријасынын мә'зуну вә Газах семинаријасынын ән нүфузлу мұәллими кими халг арасында инди дә һөрмәт вә еһтирамла јад едилир. Сәлим Әфәндијев бир нечә ил Газах семинаријасына рәһбәрлик етмиш, сонра-лар исә Газахда бир сәјлы мәктәбин директору олуб. Бу мәктәбин әсасыны гојан вә ону республикада шөһрәт-ләндирән Сәлим мұәллим олмушдур.

Дөвләт тәрәфиндән бу мәктәбә Сәлим Әфәндијевин ады гојул-маса да халг арасында 1 сәјлы мәктәб "Сәлим Әфәндијевин мәк-тәби" адланыр.

Сәлим Әфәндијев иш просесиндә чох чидди, ишкүзар, әмәксевәр, интизамлы, дәрин савадлы, кениш дүнја көрүшлү, мұлајим, зарафатчыл, дузлу вә мәзәли данышмағы севән бир мұәллим вә көзәл инсан иди. О да, истәр Газах семинарија-сында, истәрсә дә 1 сәјлы мәктәбдә Ф.Көчәрли ән'әнәсини да-вам етдирәнләрдән биридир.

С.Әфәндијев 1881-чи илдә Газах гәзасынын Орта Салаһ-лы кәндиндә анадан олмушдур. Ибтидаи тәһсилини Ағдамда го-һуму Исмајыл Гајыбовун јанында алмышдыр. 1903-чү илдә Гори семинаријасына дахил олмуш вә 1907-чи илдә ораны мүвәф-фәғијјәтлә гуртармышдыр. Семинаријаны гуртаран или Әскәр Ејвазовун директор олдуғу Гарабазар мәктәбиндә ишләмиш, орадан Товузун "Ашағы ајыблы" кәндинә вә нәһајәт 1920-чи ил-дә Әһмәд аға Мустафајевин тә'киди илә Газах семинаријасына кәлир. 1937-чи илдән 1940-чы илә кими Ағстафа дәмир јолу мәк-тәбиндә мұәллим ишләјир. 1940-чы илдән өмрүнүн сонуна кими бир сәјлы Газах орта мәктәбинин директору олмушдур. Газах пе-

педагожи мәктәби өзүнүн педагожи тәчрүбәсини анчаг Сәлим Әфәндијевин мәктәбиндә кечирмишдир. Педагожи мәктәбин мә'зуну әмәкдар мұәллим Әли Зейналов хатирәләриндә јазырды: "Сәлим Әфәндијев педагожи тәчрүбәни әсил бајрама чевирирди. О тәчрүбәчинин кејиминә, һәрәкәтинә, үз вә әл мимикасына, кәтирдији мисалларын һәјатилији вә дәғиглијинә, тәләбинин әјани вәсаитинә хусуси диггәт јетирирди. Сәлим Әфәндијев јахшы мә'нада тәчрүбә дәрсләринин тәһлили заманы гәддарлашырды. О орта сәвијјәли мұәллим инкар етдији кими, орта сәвијјә-ли нүмунә дәрсинидә һеч нә һесаб едиб, нүмунә дәрсләринин ја пис, ја да ә'ла олмасыны билдирәрди". Сәлим Әфәндијевин бир маариф хидими кими чох бејүк хидмәти олмушдур. О 1946-чы илдә Бақыда вәфат етмишдир.

Јусиф Гасымов

Јусиф Гасымов Гори семинаријасынын мә'зунудур. О 1896-чы илдә Салјанда сәнәткар аиләсиндә анадан олмушдур. Онун семинаријаны гуртардығы ил, Октябр ингилабынын баш вердији иллә ејни вахта дүшмүшдүр. Јусиф мұәллим семинаријаны гуртаран ил Тифлис мұәллимләр институтуна да имтаһан вериб ону екстернат јолу илә битирмишдир вә 1918-чи илдән Салјанда мұәллимлик етмәјә башламышдыр. Ј.Гасымов Газах семинаријасынын ән һәрмәтли мұәллимләриндән бири олмушдур. Онун һағгында Сейфулла Шамилов "бир хатирә" адлы мәғаләсиндә јазырды; Театр тамашаларындан башга Фирудинбәјин вә мұәллимләрдән исә ән чох Ј.Гасымовун тәшәббүсү илә семинаријадә әдәби кечәләр тәшкил едиләрди. Бу әдәби кечәләрдә әдәбијат мұәллими Јусиф Гасымов Вагифдән, Сабирдән бизә парчалар ејрәдәрди. Биз дә чыхыб сәһнәдә охујардыг. Ј.Гасымов педагожи вә ичтимаи сијаси фәалијјәти дөврүндә мәктәпләрин јенидән гурулмасы, ана дилинин тәмизлији, гадын азадлығы вә тәһсили

мәсәлэләринә хусуси диггәт җетирәрәк, "Мәктәби нечә сағламлашдырмаг" мәгаләсиндә җазырды ки, савадлы, тәчрүбәли, габилиҗәтли мұәллимләри сечиб халг маариф комиссарлығынын инспексиясына топламаг, мәктәбә дүзкүн вә савадлы рәһбәрлиҗи тә'мин етмәк мәктәби бу јолла сағламлашдырмаг лазымдыр. Јусиф Гасымов мәктәпләрдәки савадсыз мұәллимләрдән јаха гуртармаг үчүн аттестасија апармағы, курсларын јарадылмасыны, мұәллимләр үчүн методик рәһбәрлик јазмағы, габагчыл мұәллимләрин иш тәчрүбәсини үмүмиләшдирмәји вачиб мәсәлә кими ирәли сүрүрдү. Јусиф Гасымов Азәрбајчан вә Загафгазија өлкә комитәсинин үзвү, Азәрбајчан Мәркәзи Комитәсинин катиби, Ленинградда Смолни рајон Партија Комитәсинин катиби, Шәрги-Сибир Вилајәт Партија Комитәсинин II катиби, өмрүнүн сон илләриндә исә Азәрбајчан Комунист Партијасынын МК-нин ше'бә мүдири вәзифәсиндә чалышмышдыр. О 1957-чи илдә Бақыда вәфат етмишдир. Јусиф Гасымов бир нечә илләр репрессияја мә'руз галмасына бахмајараг сүркүндән сонра руһдан дүшмәмиш вә Азәрбајчан халгынын рифаһы уғрунда дәнмәдән мұбаризә апармышдыр.

Јусиф Әфәндијев

Јусиф Әфәндијев 1887-чи илдә Газах Гәзасынын Појлу кәндиндә мұәллим аиләсиндә анадан олмушдур. О, ибтидаи тәһсилени Шәки шәһәриндә алмышдыр. 1894-чу илдә Гори мұәллимләр семинаријасына дахил олмуш вә 1899-чу илдә ораны мувәффәҗиҗәтлә битирмишдир.

Јусиф Әфәндијев 1899-чу илдән Појлу кәндиндә вә 1918-чи илдән Ф.Кечәрлинин дә'вәти илә Газах семинаријасында әдәбијат мұәллими ишләмишдир. Јусиф Әфәндијев јолдашлары вә һәмкарлары арасында фәргләндирән әсас чәһәт онун кениш ерудисијасы, енсиклопедик билијә малик олмасы, диллари өјрәнмәјә марағы вә габилијәти иди. Јусиф Әфәнди ана дили, рус, әрәб вә

фарс дилләрини мукәммәл билән бир зијалы олмушдур. О Газах семинаријасында 1926-чы илә кими Әһмәдаға Мустафајев вә Әли һүсејновун директорлуғу дөврүндә ишләмишдир. Ф.Көчәр-ли. Әли һүсејнов Сәмәд Вургун, М.Вәкилов вә бир чох башгалары Јусиф мұәллими көзәл инсан, елмли, дәрин савадлы бир зијалы кими сәчијјәләндирмишләр. Јусиф мұәллим 1926-чы илдән 30-чу илә кими Көјчајда Педагожи Техникумда ишләмиш вә 30-чу илдә Бақыја көчүб Педагожи Техникумда әдәбијат мұәллими ишләмишдир. Јусиф мұәллим 1934-чү илдә Бақыда вәфат етмишдир.

Әһмәд Күлмәммәдов

Әһмәд Күлмәммәдов Гори семинаријасынын мезунудур. 1872-чи илдә Газах гәзасынын Јухары Салаһлы кәндиндә анадан олмушдур. О, ибтидаи тәһсилини кәндләриндә Әһмәд аға Мустафајевдән алмышдыр. 1898-чи илдә Гори семинаријасына дахил олмуш вә 1902-чи илдә ораны мұвәффәғијјәтлә битирмишдир. 1902-1903-чү илләрдә Зағатала гәзасынын Балакән, Алмалы вә Гарталлы кәнд-

ләриндә ишләмишдир. Әһмәд Күлмәммәдов Зағаталада бир нечә ил ишләдикдән сонра Газахын Салаһлы кәндинә гајыдыр вә мұәллимлик едир. 1923-чү илдә Әһмәд аға Мустафајевин хаһиши илә Газах семинаријасына дә'вәт олунур. О бурада 1927-чи илә гәдәр Јусиф Әфәндијев, Сүләјман Гајыбов, Ибраһим Әфәнди, Мирзә Әфәнди вә бир чох башгалары илә бирликдә ишләмиш вә рус дили дәрси демишдир.

Ә.Күлмәммәдов 36 ил халг маарифинә сәдагәтлә гуллуғ етмишдир. Газах семинаријасы мезунларындан Сәмәд Вургун, Мөвсүм Поладов, Осман Чәфәров вә бир чох башгалары Күлмәммәдову дәрин биликли, һуманист, ишини севән нәчиб бир инсан кими сәчијјәләндирмишдир. Ә.Күлмәммәдов 1938-чи илдә Бақыда вәфат етмишдир.

Сүлејман Гајыбов

Сүлејман Гајыбов 1863-чү илдә Газах Гәзасынын Салаһлы кәндиндә кәндли аиләсиндә анадан олмушдур. Ону әмиси Гафгаз руһани идарәсинин мүфтиси һүсејн Әфәнди Гајыбову Гори семинаријасына апармыш вә орада охутмушдур. 1887-чи илдә семинаријаны мүвәффегијәтлә гуртаран Сүлејман Гајыбов Азәрбајҗанын мүхтәлиф гәзаларында ишләмиш вә 1920-чи илдән Әһмәдаға Мустафајевин дөвәти илә Газах семинаријасына кәлмишдир. Сүлејман Гајыбов Газахда семинаријанын мүәллим вә тәләбәләри тәрәфиндән севилди. О тәлим мәшғәләләри илә бәрәбәр тәләбәләрин синифдән хариш вә мәктәбдән кәнар ишләринә хусуси әһәмијәт верәрәк тәләбәләрин кәмәји илә 1886-чы илдә М.Ф.Ахундовун "Мүсјо-Чордан вә дәрвиш Мәстәли шаһ" комедијасыны тамашаја гојмушдур. О, 1932-чи илдә Газах шәһәриндә вәфат етмишдир.

Әли Мустафајев

Әли Мустафајев 1884-чү илдә Газах Гәзасынын Салаһлы кәндиндә јохсул кәндли аиләсиндә анадан олмушдур. Ибтидаи тәһсилини Әһмәдаға Мустафајевдән алмышдыр. О, Әһмәд ағанын тә'киди вә кәмәји илә 1902-чи илдә Гори семинаријасына дахил олмуш вә ораны 1906-чы илдә мүвәффегијәтлә гуртармышдыр. Әли Мустафајевин надир мусиги истәдады олмушдур. Бу габилијәт ону

Ү.Һачыбәјов вә М.Магамајевлә достлуға кәтириб чыхармышдыр. 1909-чу илдә Бакыда илк дөфә Ү.Һачыбәјовун "Лејли вә Мәчнун" операсы сәһнәјә гојуларкән онун оркестриндә чалан ди-

кәр мә'зунларла бәрабәр Әли Мустафајевдә олмушдур. 1920-чи илгә гәдәр Бакыда Әличаббар Исмајыловун директор олдуғу "рус-тичарәт" мәктәбиндә ишләмиш вә 1920-чи илдән Газаха көчмүш вә Газах семинаријасында мусиги дәрсидемиш, мусиги вә драм дәрнәкләринин ән фәал тәшкилатчыларындан бири олмушдур. О семинаријада, Дәмирчиләр, Мусакөј, Салаһлы, Косалар кәндләриндә Азәрбајжан классикләринин әсәрләриндән парчалар кәстәрмәкдә тәләбәләрә јахындан көмәк етмишдир. Газах семинаријасынын формалашмасында вә инкишафында Әли Мустафајевин бејүк хидмәти олмушдур. Семинаријанын мә'зунларындан (С.Вурғун, М.Вәкилов, М.Поладов вә башгалары) Әли Мустафајевин халг маарифинин ән ләјәгәтли нумәјәндәләриндән бири олдуғуну сөйләмишдир. Ә.Мустафајев 1924-чү илдә Бакы шәһәриндә вәфат етмишдир.

Ширин һәмшәјев

Ширин һәмшәјев Сүлейман оғлу 1897-чи илдә Азәрбајжан Республикасынын Газах гәзасынын Мусакөј кәндиндә анадан олмушдур. Атасы мешә горугчусу олмушдур. Анасы исә еркән јашларындан вәфат етмишдир. Атасы 1918-чи илдә һүммәт партијасынын үзвү олмушдур. О 1943-чү илдә вәфат етмишдир. Атасы јетим олдуғуна көрә арвад гоһумлары вә аситәси илә Газахда ләзки Сүлейман ләгәбли моллалыг едән бир нәфәрдән елементар тәһсил алмышдыр. 1907-1913-чү илләр арасында тәһсилин әһәмијәтини баша дүшән Ширин мүәллимин атасы ону молла ханаја гојур. Лакин бу тәһсил Ширин мүәллими гәне етмир. Касыб олдуғларындан исә јүксәк тәһсил ала билмир. Ағыр һәјәт шәраити кәнч Ширини Бақыја иш далынча гачмаға мәчбур едир. Хәјли вахт иш тапа билмир вә сонра Мухтаровун заводунда дәмирчи дүзәлир. Фәһләләр арасында ишләмәк онун дүнја көрүшүнүн формалашына чидди тә'сир кәстәрир вә фәһлә һәрәкатында, Чара гаршы тә'тилләрдә иштирак едир. 1918-чи илдә Әһмәдов Кәрәм адлы

бир фəһлəнин кəмəји илə Газах кəлир. 1918-20-иллəр арасында Мусават һəкүмəти ордусу сырасына жазылыр вə 1920-чи илдə исə Советлəрин Азəрбајчаны ишғалындан сонра Ширин мұəллим Газах орду сыраларына сəфəрбəр олунур. Охумаға бəјүк һəвəси олан Ширин мұəллим əввəлчə һəрби мəктəбдə, сонра фиргə мəктəбиндə охујур. Бир нечə ајдан сонра јүксəк тə'лим мұвəффəгijјəти вə тəшкилатчылыг габилијјəтинə керə ону Газахда мұхтəлиф вəзифəлəрə ирəли чəкирлəр. 1922-26-чы иллəр арасында ону Бакы мəркəзи фəһлə факүлтəсинə охумаға кəндəрирлəр вə орада орта тəһсил алыр. 1926-илдə Бакы Дəвлəт Университетинə дахил олур. Аилə вəзијјəтинин ағырлығы илə əлагəдар тəһсилени давам етдирə билмир. 1938-чи илдə Гијаби јолла али тəһсил алыр. Университети гуртардыгдан сонра хаһиши илə 1928-чи илдə Кəјчəј Педагожи Мəктəбин Памбыгчылыг Техникумуна мұəллим тə'јин едилир. Тезликлə өзүнү фəал савадлы бир мұəллим кими кəстəрэн Ширин һəмшəјєви Рəјон Памбыгчылыг газетинин редактору, даһа сонра Рəјон Партија һəмкарлар Тəшкилатында мə'сул вəзифəлəрə ирəли чəкирлəр. 1933-чү илдən 1934-чү илə гəдəр Кəјчəј шəһəр мəктəбинə директор, 1935-1936-чы иллəрдə Товуз рəјон Халг Маариф шə'бəсиндə мұдир вəзифəсиндə чалышыр. 1936-чы илдən 1938-чи илə гəдəр исə Кəјчəј Педагожи Техникумунун мұдири ишлəјир. 1938-чи илдən 1943-чү илə кими Газах Педагожи Техникумунун мұəллими, дəрс һиссə мұдири олмушдур. О Газахда тəғаүд комиссијасынын сəдри, јерли комитə һəј'əтинин үзвү, гијмəт мұнагишə комиссијасынын сəдри, һəрби комиссарлығын тəшвигат мəнтəгəсинин рəиси, Дəјүшəн ордуја мадди јардым комиссијасынын үзвү кими вəзифəлəрдə чалышмышдыр. Шəрəфли əмəјинə керə бир чох дəвлəт мұкафатларына лəјиг кəрүлмүшдур. 1944-1950-чи илə гəдəр Газах мұəллимлəр институтунда декан, кафедра мұдири олмушдур. 1947-чи илдə јенидən Газах Педагожи Техникумунда мұəллим ишлəмишдир. Ширин мұəллим јүксəк мұтəхəссис мұəллим кими гијмəтлəндирилмиш вə она "Əмəкдар мұəллим" ады верилмишдир. О, елəчə дə һəмкарлар тəшкилатынын бир нечə фəхри фəрманы илə тəлтиф едилмишдир. Ширин мұəллим 1957-чи илдə 60 жашында өмүрлүк тəғаүдə чыхмышдыр.

Газах семинаријасынын мә'зунлары

Сәмәд Вурғун Вәкилов

Сәмәд Вурғун Вәкилов 1906-чы илдә Газах гәзасынын Јухары Са-лаһлы кәндиндә анадан олмушдур. О ибтидаи тәһсилени кәнддә алдыгдан сонра 1918-чи илдә нәнәси, нәвәси Меһтиханы Гори шәһәриндән Газаха кәчмүш семинаријага гәбул етдирмәк үчүн Ф.Кәчәрлинин јанына апарыр. Сәмәд нәнәси илә бәрәбәр семина-ријага кедир. Семинарија Сәмәдин хо-шуна кәлир вә о да охумаг арзусунда олдуғуну билдирир. Ф.Кәчәрли она бахыб, балача олдуғундан гәбул етмәк истәмәјир. Сәмәд дејир: "Сән нә билирсән бу башда нәләр вар" Вәлә кәсәрли чавабдан хошһал олан Ф.Кәчәрли Сә-мәд Вурғуну Семинаријага гәбул едир. Сәмәд Вурғунун семина-рија илләри чох долғун вә кәркин кечир. Јолдашларындан Мир-гасым Әфәндијев, Миралајев Мирәли вә башгаларынын хатирә-ләринә кәрә Сәмәд Вурғун Семинаријада ә'ла гијмәтләрлә оху-муш вә кәркин мүталиә илә мәшғул олмушдур. О семинарија-нын бүтүн һәјатында синифдән вә мәктәбдән харич ишләрдә фәал иштирак едәрәк, кәндләрдә драм дәрнәјинин һазырлады-ғы, тамашаларда мүхтәлиф ролларда ојнамышдыр. Камран Мәммәдовун топладығы "Азәрбајчан јазычыларынын һәјатын-дан дәгигәләр" китабындан ајдын олур ки, Сәмәд Вурғун чох һа-зырчаваб, надинч вә зарафатчыл олмушдур. Бир күн Сәмәд мәктәбдә бир гызла далашыр. Гыз мәктәб мүдири Әһмәдаға Мустафајевә шикајәт едир. Мүдир Сәмәди данладыгда о да гыза гошулуб јаландан ағлајыр. Гоча мүдирин үрәји көврәлир, кәзлә-ри јашарыр. Сәмәд өзүнү итирмир. Кәз учу ушаглара бахыб "Ајә, ушаглар, биз ағлашырыг, сиз дә күлүшүн" дејир.

Бир дәфә дә мәктәбдә шәкил чәкдирәркән Сәмәди балача олдуғундан биринчи чәркәдә отурдурлар. Сәмәдин чырыг ајаг-

габыларына бахан мүеллим дејир: "Сәмәд ајағыны кери чәк" Сәмәд о саат чаваб верир: "Мүеллим, әкәр чырыг ајаггабы илә шәкил чәкдирмәк негсан исә башгасыны верин".

Јолдашларынын хатирәләринә керә Сәмәд Вурғун һәлә семинарија илләриндә ше'рләр јазмышдыр. Онын мүстәгил мөвзуда јазы ишини Јусиф Әфәнди һәмишә нүмунә көстәрәрмиш. Бир дөфә Семинаријада Сәмәдин Физулинин тезликлә мәним-сәмәсиндән һејран галан Ф.Көчәрли дејир: "Ај Сәмәд оғлум, сән бизим Дарүлмүеллимин һәм Физулисисән, һәм дә кәләчәкдә мөшһур бир әдиб олачагсан. Бу мәним јөгинимдир".

Газак семинаријасыны гуртардыгдан сонра Сәмәд әввәлчә Көчәскәр кәндиндә, сонралар исә Губа, Кировабад орта ибтидаи мәктәпләриндә әдәбијат мүеллими ишләмишдир. Бу илләрдә о хырда ше'рләр јазмыш вә "Гызыл гәләм" әдәбијат чәмијјәтинин Кәнчә шә'бәсиндә чалышмышдыр. Кечмиш мүеллим тәләбә јолдашларынын хатирәләриндән ајдын олур ки, О, мүеллим ишләдији вахт ушаглары әдәбијатла марагландыра билмиш вә онун мүеллимлик сәнәтинә вурғунлуғу, дәрин билик вә мүһакимәси шакирдләрини вәлһә етмишдир. Елә бу вахт Сәмәд Вурғун Кировабадда завод вә фабрикләрдә фәһләләр гаршысында ше'рләр охујур, әдәби мүбаһисә вә мүзакирәләрдә иштирак едирди.

С.Вурғун 1928-1929-чу илләрдә Москва Дарүлфүнуна дахил олур вә ики ил орада тәһсил алыб Бакыја гајыдыр. Азәрбајчан Елми Тәдгигат Институтунда, даһа сонра исә Азәрбајчан Девләт Педагожи Институтунун Аспирантурасына дахил олур. Сәмәд Вурғунун ше'рә олан јүксәк исте'дады елмлә мөшғул олмаға имкан вермир. О әдәби мүһитә дүшүр вә бир-биринин ардынча "Мән дә бир әскәр кими" "Сәријјәнин өлүмү", "Шаирин анды" вә с. кими ше'рләрини јазыр. Онын јүксәк исте'дад вә ити гәләмини нәзәрә алыб Пролетар Јазычылар Чәмијјәтинә үзв едирләр. Сәмәд Вурғун 1932-чи илдән сонра халг арасында кениш шөһрәтләнир, 1935-чи илдә З.М. Ичәрәјјә Комитәсинә үзв сөчилир. Даһа сонралар 1936-чы илдә Ленин ордени илә тәлтиф олунур. О Пушкинин "Јевкени Онекин" Горкинин "Гыз вә өлүм" Шота Руставелинин "Пәләнк дәриси кејмиш пәһләван" әсәрлә-

рини азербайжан дилинә тәрчүмә едир. 1926-чы илдә Сәмәд Вурғун Шушаја кәлир. О бурада Газах мүәллимләр семинаријасын-да онунла бир јердә тәһсил алмыш досту Вәли Ахундовла көрүшүр. Онлар чыдыр дүзүнә Вагифин гәбрини зијарәтә кедирләр. Үстүнү алаг отлары басмыш гәбири көрән Сәмәд мүтәссир олуб дејир: "Сәлим, мән Вагифи дирилдәчәјәм". О һәгигәтән дә Вагифи дирилдиб. 1938-чи илдә "Вагиф" драмыны јазыр, даһа сонра-лар "Ханлар", Фәрһад вә Ширин" "Инсан" драм әсәрләрини сәһ-нәјә чыхарыр. Бу әсәрләр Азербайжан вә кечмиш Совет Иттифа-гынын бир сыра башга республикаларында да мүвәффегијәтлә ојнанылыр. Сәмәд Вурғун сонракы илләрдә "Бәсти", "Өлүм күр-сүсү" "Бакынын дастаны", "Муған", "Зәнчинин арзулары", "Ајкүн", "Заманын байрагдары" кими поемаларыны јазыр. Сәмәд Вурғу-нун бүтүн һәјаты халга хидмәтин нүмунәси олмушдур. О да Гори семинаријасы мәзунлары кими Ана дилинин тәмизлији уғрунда дәнмәдән мүбаризә апармышдыр. О, гардашы Мейтихан Вәки-повла сәһбәтиндә дејир: "Онлар" (Сәмәд Вурғун "Онлар" дедик-дә КГБ-ни нәзәрдә тутурду,) мәним "Азербайжан" ше'римдән бәрк јапышыблар. Баша дүшә билмирләр ки, бу ше'р һәјатымын вә бүтүн јарадычылығымын мә'насыдыр. Јадында сахла... Мән бү-түн инсанлара, бүтүн халглара вә милләтләрә сәадәт арзула-јырам вә бу јолда чалышырам. Лакин, бунунла бәрәбәр, мәнән өтрү ән мүгәддәс торпаг Азербайжандыр, ән доғма халг исә Азәр-байжан халгыдыр, онун дили вә ше'ри мәним вичдан сәсимдир. О мәним доғма анамдыр, тарих һәгигәти ачар!"¹ һадисәләр дәјиш-ди тарих Сәмәд Вурғунун даһилијини сүбут етди вә о 1954-чү ил-дә Азәрб.ССР Елмләр Академијасынын һәгиги үзвү сечилир. О, Елмләр Академијасынын Витсе Президенти олмушдур. Дүнјәви шөһрәтә малик олан Газах семинаријасынын бу ләјагәтли мә'зу-ну 1956-чы илдә вәфат етмишдир. Онун Газахда вә Бакынын ән кур јериндә мөһтәшәм абидәси учалыр. Сәмәд Вурғунун әсәр-ләри бир нөчә нәсилләрә вәтәнпәрвәрлик, әмәјә мәнәббәт, доғ-рулуг, дүзлүк, јолдашлыг, сәдагәт кими кејфијәтләр ашыла-мышдыр. Дејиләнә керә бир күн Напалеондан сорушурлар ки, Франсызларын гәләбәләринин сәбәби нәдир? О, чавабында

¹ Тарих гәзети 11.02.2000

чүнки франсызларын ибтидаи мәктәб мөәллимләри күчлү олмушдур. Бах Газах семинаријасы әсасән Ф.Көчәрли, Әһмәдаға Мустафајев, Әли Һүсәјнов вә бир сыра башга јүксәк интеллектли мөәллимләрин мөһкәм гојдуғу өзүл үчүн дә онун диварлары арасындан Сәмәд Вурғунлар јетишиб, чүчәрмишдир.

Мәһди Һүсәјнов

Мәһди Әли оғлу Һүсәјнов 1909-чу илдә Газах гәзасынын Шыхлы кәндиндә мөәллим аиләсиндә анадан олмушдур. О, 1916-чы илдә 7 јашында икән ибтидаи мәктәбә дахил олур. О заман Мәһди Һүсәјнин охудуғу бу мәктәб ән нүмунәви мәктәбләрден бири иди. Бу мәктәбин зәнкин китаханасы вар иди. Бурада Толстој, Пушкин, Белински, Туркеневиң күллијаты олмушдур. Бу мәктәбдә Мәһди Һүсәјнин атасы, кәркәмли ичтимаи, сијаси, әдиб, маариф хадими Әли Һүсәјнов, Абакаров Иса кими халг мөәллимләри ишләјирди. Мәһди Һүсәјнә илк әдәбијаты севдирән, рус дилини өјрәдән дә Азәрбајҗан маарифи тарихиндә из гојуб кетмиш бу мөәллимләр олмушлар.

1920-чи илдә Мәһди Һүсәјнин аиләсинин Газаха көчмәси илә әлагәдар О елә һәмин или Газах Семинаријасынын һазырлыг ше'бәсинә дахил олур. О бурада Азәрбајҗанын кәләчәк - бөјүк шаир мүтәфәккирләри Сәмәд Вурғун, Осман Сарывәлли илә таныш олур вә онларын бир-бири илә достлуғу да бурадан башлајыр. Мәһди Һүсәјн һәлә тәләбәлик илләриндә чидди мәнтиги мә'рузәләрлә чыхыш едир, кәндләрдә, комсомол ичласларында әдәби вә педагожи мәсәләләрә өз мүнәсибәтини көстәрәрди. О, семинарија илләри дөврүндә кәнддә мүшаһидә етдији мискин һәјатын сәһифәләрини вә шаһиди олдугу һадисәләри Тифлисдә чыхан "Јени фикир" гәзетиндә чап етдирди. Һәлә 1927-чи илдә онун "Гојун гырхымы" адлы һекајәси чап олунмушду. Гејд етмәк

лазымдыр ки, семинаријада чох күчлү әдәби мүһит вар иди. Бу мүһитин әсасы Ф.Көчәрлинин "Азәрбајчан әдәбијаты тарихи" китабы илә бағлы јаранмышды. Бу мүһит Мейди һүсејнин бир јазычы кими формалашмасында бејүк рол ојнамышды. Јолдашларынын хатирәләриндән ајдын олур ки. тәбиәти е'тибарилә чох сакит олан Мейди мүбаһисә, идеја вурушмасы заманы һәдсиз инадкар вә дәнмәз олмушдур.

М.һүсејнин 1926-чы илдә Азәрбајчан Девләт Дарүлфүнүн педагожи факултәсинин тарих, ичтимаијәт ше'бәсинә дахил олур. О, Университетдә тамашаја гојулан һүсејн Чавидин "Учурум", "Иблис", Чәфәр Чаббарлынын драм әсәрләринин тамашасынын мүзакирәсини кечирмәји тәшкил едир вә өзү дә әдәби-тәнгиди мә'рузәләрлә чыхыш едәрди. Беләликлә, Университет, үмумијәтлә Бакы һәјаты М.һүсејнин бир әдәбијатчы кими јетишмәсиндә бејүк рол ојнады. Мейди һүсејн 1930-чу илдә Азәрбајчан пролетар Јазычылар Иттифагына мә'сул катиб сечилир вә бундан сонра һәјатыны өмүрлүк әдәбијатла бағлајыр. О бијини даһа да тәкмилләшдирмәк үчүн Москва Девләт Киноматографија Институтунун сенари факултәсинә дахил олур. Институт ону драматуркијаја мејилләндирир вә о өзүнүн "Шөһрәт" адлы илк пјесини, сонра исә "Низами", "Чаваншир", "Интизар" драмларыны јазыр. Бејүк Вәтән мүһарибәсиндән сонра Мейди һүсејнин јарадычылығы даһа мәһсулдар олур. О роман жанрына кечәрәк мәшһур "Абшерон", "Гара дашлар", "Сәһәр" романларыны јазыр. Өмрүнүн сон илләриндә "Алов" пјесини вә "Јералты чәјлар дәнизә ахыр" романыны јазмышды. М.һүсејн һәм дә әдәби тәнгидлә мәшғул олмуш вә онун бу сәпкидә јаздығы мегаләләри "Әдәбијат вә сәнәт мәсәләләри" адлы китабында топланмышдыр.

М.һүсејн "Азәрбајчан" журналынын редактору, Азәрбајчан Совет Јазычылар Иттифагы идарә һејәтинин биринчи катиби вәзифәсиндә чалышмыш вә әдәбијатымызын инкишафына, онун тәблиғинә бејүк гајғы илә јанашмышдыр. Халгымыз М.һүсејнә јүксәк е'тимад көстәрәрәк ону ССРИ Али Советинә депутат сечмиш, М.һүсејн Азәрбајчан ССР "Халг јазычысы" фәхри адына лајиг көрүлмүш, бир сыра орден вә медалларла тәлтиф олун-

мушдур.

Көркәмли әдибимиз 1965-чи ил мартын 10-да үрәк хәстә-
лијиндән вәфат етмишдир.

Газахда М.Һүсәјнин хатирәсини әбәдиләшдирән мөһтә-
шәм абидә учалдылмышдыр.

Осман Сарывәлли

Осман Сарывәлли Абдулла оғ-
лу Гурбанов 1905-чи илдә Газах Гәза-
сынын икинчи Шыхлы кәндиндә ана-
дан олмушдур. О, илк тәһсилени
кәндләриндә Молла Әһмәддән ал-
мыш вә сонра II Шыхлы кәнд мәктә-
биндә бир нечә ил охумушдур. 1920-
чи илдә Газах Семинаријасына дахил
олмуш вә 1926-чы илдә ораны мүвәф-
фәғијјәтлә гуртармышдыр. 1926-чы
илдә Газах семинаријасыны битир-

дикдән сонра Көјчәј гәзасынын Гара Мәрјәм вә Бығыр кәндлә-
риндә мүәллимлик етмишдир. Ше'р јазмаға һәвәси олдуғуну би-
либ ону 1929-чу илдә Москва II Дөвләт Дарүлфүнунун дил вә
әдәбијјат фәкүлтәсинә охумаға кәндәбирләр. 1928-чи илдә Ба-
кыда бириллик ихтисас курсунда охујур. Осман Сарывәлли
1932-чи илдә Али Мәктәби битириб Бакыја гајытдыгдан сонра
Бакы Интерносионал Педагожи Техникумунда мүәллим, вә
Театр Техникумунда директор олмушдур. 1937-чи илдән башла-
мыш Азәрб. Јазычылар Иттифагында мәсләһәтчи, ше'р бөлмә-
синин рәһбәри, "Әдәбијјат" гәзетинин редактору олмушдур.
1941-42-чи илләрдә Тәбриздә нәшр олуан "Вәтән јолунда" гә-
зетинин мә'сул катиби вәзифәсиндә чалышмышдыр. 1942-47-чи
илләрдә Низами адына Әдәбијјат Институтунда директор мұа-
вини ишләмишдир. Осман Сарывәлли сонралар ири һәммли
"Атамын оғлу" "Гара Јурдун тарихи", "Чобанын мәктублары",
"Кәтир оғлум, кәтир". "Ана", "Мисирли гардашлар"дыр әсәрлә-
рини вә 1941-чи илдә мәнзум "Бабәк" пјесини јазмышдыр. Осман
Сарывәлли тәкчә бир шаир, тәрчүмәчи кими Азәрбајҗанда де-

жил, онун һүдудларындан чох-чих кәнарларда мәншур олмуш-
дур. Онун Азәрбајжан халгы гаршысындакы хидмәти "шәрәф ни-
шаны", "Халглар достлуғу", "Гырмазы әмәк бајрағы", "Октјабр
ингилабы" орден вә медаллары илә гијмәтләндирилмиш вә
1977-чи илдә она фәхри "Халг шаири" ады верилмшидир. Осман
Сарывәлли 1995-чи илдә Бақыда вәфат етмишдир. Осман Са-
рывәлли өмрүнүн сонуна кими охудуғу Газах Педагожи Семина-
ријасыны јаддан чыхармајыб. Хатирәсиндә јазырды: "Кәндими-
зин бир сыра башга ушағлары кими мән дә 1920-чи илдә Газах
семинаријасына дахил олдум. Бу мәктәб бизим бир нечә зија-
лыларын, еләчә дә мәним чох меһрибан вә әзиз тәрбијә-тәһсил
бешијим олмушдур. Әјнимдә дешләри гара чарпазлы боз арха-
лығы, башымдан јунлу папағы, ајағларымдан чырыг чарығлары
илк дәфә о мәктәбдә чыхармышам. Јени, тәмиз вә сәлиғәли ша-
кирд (тәләбә) либасыны илк дәфә о мәктәбдә кејмишәм. Низам-
интизам, мә'сулијјәт, јолдашларла сәмими рәфтар вә и.а. Илк
дәфә о мәктәбдә ешитмиш, о мәктәбдә көрмүшәм. Никбин, сағ-
лам, тәләбә мүһитини, кениш ичтимаи јығынчағлары комсомол
өзәкләрини илк дәфә орада көрмүшәм. Бир сыра елмләрин
әлифбасыны о мәктәбдә ејрәнмиш, әдәбијјаты, инчәсәнәти ора-
да севмәјә башламышам.

Онларча ашиганә, лирик, кәнчлик ше'рләрим илк дәфә
Газах семинаријасында охудуғум илләрдә јазмаға башламы-
шам. Марағлы кәнчлик хатирәләрим о мәктәбин мүәллимләри,
тәләбәләри, еләчә дә марағлы кәнчлик хатирәләрим о мәктә-
бин биналары, дашлары, диварлары, мизләри (скамјалары),
дәрс китабы, јазы лөвһәләри, чоғрафија хәритәләри вә и.а. илә
сых сурәтдә бағлы олдуғундан онлары бир ан да унуда билми-
рәм вә бир ан да унуда билмәјөчәјәм.

Ше'р јазмаға нә замандан башладығым тарих јадыма дүш-
мәјир. Ашығлар мәчлисләринин, еләчә дә шаир үрәкли Түкәз-
бан халанын (анамын) ширин бајатыларынын тә'сири илә һеч
бир савадым олмадығы заман да кичик маһнылар (гошмалар),
бајатылар сөјләјирдим. Семинаријада охудуғум илләрдә дә
(1920-26) тез-тез ашиганә ше'рләр јазырдым.

Мәним илк ше'р мәктәбим, ше'р мүәллимим әсасән халг ја-

радычылыгы, ашигане дастанлар, Вагиф, Видади кими ел ру-
хунда јазмыш шаирләр олмушдур. Семинаријада охудугум
дөврдә јаздыгларым әксәрән ашигане гошмалар, бајатылар, кә-
рајлылар, маһнылар олмушдур.

Орада охудугум заман (сон илләрдә) Вагиф, Видади ше'р-
ләрилә јанашы М.Ә.Сабирин "Һоп-һопнамә"сини охудум. О
дөврдә јаздыгым гошмалар нисбәтән зәиф олса да "Әшар",
"Әдәбијјат", "Тәзә вә кәһнә", "Чибинлар" вә и.а. кими нисбәтән
иҷтимаи мотивләри һави парчалар-нәзмләр М.Ә.Сабир әсәрлә-
ринин тә'сири илә јазылмышдыр. Анчаг нәдәнсә јалныз бу әдәби
мәктәбә ахыра гәдәр бағлы гала билмәдим. Ону дејим ки, о за-
ман семинаријада түрк әдәбијјатындан нүмунәләр дә охунурду.
Семинаријада әдәбијјатымызла марагланан, јазыб јаратмаг ис-
тәјән һәвәскарлар, С.Вурғун кими, ше'р-сәнәт вурғунлары вар-
ды. О заманлар мән дә һәрдән "Чәјјур" тәхәллүсү илә хырда-па-
ра ше'рләр јазырдым "Јаз ачылды", "Бурахмаг олармы көнүл се-
вәни", "Күнүм күндә јаман кечди, нејләјим", "Бахдым, бахдым ја-
рын күл чамалына" вә и.а. гошмаларым, тәләбә вә талибә јол-
дашларым арасында јајылмыш иди.

Исмајыл Шыхлы

Исмајыл Шыхлински Гәһрәман
оғлу 1919-чу илдә Газах Гәзасынын II
Шыхлы кәндиндә анадан олмушдур.
Ибтидаи тәһсилини кәнд орта мәктә-
биндә алдыгдан сонра Газах Педаго-
жи мәктәбинә дахил олмуш вә 1936-
чы илдә ораны мүвәффәғијјәтлә би-
тирәрәк бир ил Косалар кәнд орта
мәктәбиндә мүәллим ишләјиб, 1937-
чи илдә Азәрбајҗан Дөвләт Педагожи
Институтуна дахил олмушдур. 1941-
чи илдә Институту битирән Исмајыл мүәллим Косалар кәнд орта
мәктәбиндә тәдрис һиссә мүдири ишләмишдир. II Дүнја Мүһа-
рибәси дөврүндә Шимали Гафгаздан Шәрғи Прусселјаја гәдәр

вуруша-вуруша кетмишдир. 1942-чи илдә ордудан тәрхис едилдикдән сонра 6 ај Косалар кәнд орта мәктәбиндә тәдрис һиссә мүдир ишләмишдир. 1946-чы илдә АПИ-нин филолокија үзрә аспирантурасына дахил олмушдур. 1954-чү илдә диссертасија мүдафиә едәрәк филолокија елмләри намизәди адыны алмышдыр. О, АПИ-дә Харичи Өлкәләр Әдәбијаты кафедрасында баш мүәллим, досент кими фәалијјәт кестәрмишдир. Исмајыл мүәллим 1972-чи илдән 1977-чи илә гәдәр АПИ-дә кафедра мүдир, 1965-чи илдән 1968-чи илә гәдәр Јазычылар Иттифагынын катиби ишләмишдир. О, еләчә дә Јазычылар Иттифагынын I катиби, ССРИ Јазычылар Иттифагынын катиби вә Азәрбајчан Јазычылар Бирлијинин Ағсагаллар Шурасынын сәдри сечилмишдир. Јарадычылығына ше'рлә башлајан Исмајыл мүәллим 1947-чи илдән нәср јарадычылығына кечмиш вә онун Ингилаб вә Мәдәнијјәт журналында "Һәкимин нағылы" һекајәси нәшр олунмушдур. 1950-чи илдә исә "Керч суларында" адлы илк әсәри чапдан чыхмышдыр. Онун 1957-67-чи илләрдә јаздығы "Дәли Күр" романы Азәрбајчан нәсринә јенилик кәтирән, һадисәләри социал-тарихи планда әкс етдирән, халг һәјатынын мәнзәрәсини јарадан бир әсәрдир. Исмајыл Шыхлы бир тәрчүмәчи кими дә Франсыз јазычысы Ки-де Мопасанын вә түрк јазычысы Әзиз Несинин әсәрләрини тәрчүмә етмишдир. Онун "XX- әср харичи әдәбијат тарихи" дәрслији дә кәнч нәслин тә'лим вә тәрбијәсиндә бејүк рол ојнамышдыр. Исмајыл Шәхлы дәфәләрлә Али Советин вә Бақы Советинин депутаты вә Азәрбајчан КПМК-нын Бақы шәһәр комитәсинин үзвү олмушдур. О, 1995-чи илләрдә Милли Мәчлисин үзвү сечилмишдир. Исмајыл Шыхлы халг гаршысында көс-тәрдији хидмәтләринә көрә "Республика" вә "Ахундов" адына мұкафатлара лајиг керүлмүшдүр. "Гырмазы Әмәк Бајрағы", "II дәрәчәли Вәтән Мұһарибәси", "Гырмазы Улдуз", "Шәһрәт" вә "Шәрәф нишаны ордени" илә тәлтиф едилмишдир.

О, 1995-чи илдә ијун ајынын 26-да вәфат етмиш, фәхри хижабанда дәфн едилмишдир.

Мөвсүм Поладов

Газах Семинаријасынын ən һермәтли мә'зунларындан бири дә Мөвсүм Поладовдур. О бир һуманист, ләјагәтли, мәнәвијатлы инсан, дөвләт вә ичтимаи хадим кими инди дә јолдашларынын вә ону таныјанларын хатирәләриндә галыр. Азәрбајчан халгынын мәдәни, игтисади вә сијаси тәрәггисиндә бу шәхсијјәтин мүстәсна ролу олмушдур. Мөвсүм Поладов 1905-чи илдә Газах гәзасынын Ағкөј-нәк кәндиндә анадан олмушдур. Ибтидаи тәһсилени кәнддә алан Мөвсүм даһа сонра Газах семинаријасына дахил олмуш вә 1905-чи илдә ораны мүвәффәғијјәтлә гуртармышдыр. М.Поладов һәмин илдә педагожи фәалијјәтә башлајараг әввәлчә мүәллим даһа сонра исә кәнд мәктәбинин директору вәзифәсиндә чалышмышдыр. Мөвсүм Поладов 1932-чи илдә Загафғазия Памбычылыг Институтунун агропамбыг факүлтәсини мүвәффәғијјәтлә гуртармышдыр. Елми-педагожи фәалијјәтлә мәшғул олан Поладов 1937-чи илдән 1948-чи иләдәк Кәнчә шәһәриндә Азәрбајчан Кәнд Тәсәррүфаты Институтун директору вәзифәсиндә чалышмышдыр. Бөјүк Вәтән мүһарибәсинин илк күнүндән 1942-чи илә гәдәр ен чәбһәдә Алман ишғалчыларына гаршы вурмуш вә ағыр јараландыгдан сонра 1942-чи илдә Вәтәнә гәјытмышдыр. Мөвсүм Поладов һәдсиз ишкүзар, тәшәббүскар, хејирхәһ бир инсан кими күнү күндән ирәли чәкилир. Нәһајәт ону 1942-чи илдә Азәрбајчан ССР Халг торпаг комиссарынын биринчи мүавини тә'јин едирләр. Елә һәмин илин нојабр ајында исә Совхозлар Назири тә'јин олунур. 5 ил бу вәзифәдә чалышан Мөвсүм Поладов даһа сонра һејвандарлыг назири олмушдур.

М.Поладов 1947-чи илдән 1965-чи илә кими Дөвләт План Комитәси сәдринин биринчи мүавини, Кәнчә Вилајәти Ичрайјә Комитәси сәдринин биринчи мүавини, Республика Кәнд Тәсәррүфаты назири, Елмләр Академијасынын мөһсулдар гүввәләри

Фәрәнән шуранын сәдри кими дәвләт структурунун мұхтәлиф сә-
һәләриндә фәәлијјәт кәстәрмишдир. Фәрди пенсијада икән о,
Азәрбајчан ССР Дәвләт План Комитәси јанында Елми-Тәдгигат
Игтисадијјат институтунун баш елми ишчиси олмушдур. О, дә-
фәләрлә Азәрбајчан ССР Али Советинин депутаты сечилмиш-
дир. Вәтән вә Дәвләт гаршысында хидмәтләринә керә ордән вә
медалларла тәлтиф едилмишдир. Онун јүксәк дәвләт вәзифә-
ләриндә олмасына бахмајараг елми тәдгигат ишләриндән бир
күн дә олсун ајрылмамыш вә о, бир чох елми әсәрләрин мұәлли-
фидир. 1960-чы илдә "Азәрбајчан ССР кәнд тәсәррүфаты 40 ил-
дә" китабы чапдан чыхмышдыр. О бу китабда Азәрбајчан Рес-
публикасынын 40 илдә кечдији јолу, онун нәәлијјәтләрини елми
шәкилдә тәһлил етмишдир. Мөвсүм Поладов еләчә дә респуб-
ликада кадр һазырлығында бөјүк фәәлијјәт кәстәрмишдир. Мөв-
сүм Поладову сәчијјәләндирән хүсусијјәтләрдән бири дә онун
јүксәк инсани кәјфијјәтләрә малик олмасыдыр. О өз һесабына
тәләбәләр охутмуш, имканы олмајанлара мадди јардым кәстәр-
миш, иш јери тапа билмәјән, кәнчлијә иш јери дүзәлтмиш вә он-
лара һәјатын доғру јолуну кәстәрмишдир. Мөвсүм Поладов
достларына, мәктәб вә иш јолдашларына сәдагәт, һөрмәт вә мә-
һәббәтини өмрүнүн сон күнләринә гәдәр сахлаја билмишдир. О
семинарија јолдашларындан Сәмәд Вурғун, Осман Сарывәлли,
Мөһди Һүсәјн, шаирләрдән Сүләјман Рүстәм, Мәммәд Раһим
мәшһур педагоглардан профессор Әһмәд Сәјидов илә дә өмрү-
нүн сонунуна кими достлуг әлағәсини кәсмәмишдир. Мөһсүм По-
ладов 1966-чы ил апрелин 11-дә гәфләтән вәфат етмишдир.
Мөһсүм Поладов һаггында мә'луматы Азәрбајчан Дәвләт Тибб
Университети III мамалыг-кинеколокија кафедрасынын мүдири
дос. Поладова Н.М. вермишдир.

Илјас Өфәндијев

Илјас Өфәндијев Сәмәд оғлу 1922-чи илдә Газах районунун Икинчи Шыхлы кәндиндә анадан олмушдур. Натамам орта тәһсилени тамамладыгдан сонра Илјас мұәллим Газах мұәллимләр Семинаријасына дахил олур. Ораны битирдикдән сонра Илјас мұәллим Кәнчәнин Гарјағды кәнд орта мәктәбиндә мұәллим ишләјир. О, 1940-чы илдә Фин мұһарибәси дөврүндә Орду сыраларына чағрылмыш

вә сонра Бөјүк Вәтән Мұһарибәсиндә 1943-чү илә кими вурушмушдур. О, һәмин илдә ағыр жараландығына кәрә әскәрликдән тәрхис олунмуш вә доғма кәнди 2-чи Шыхлыја гајыдыб орада мәктәб мұдири вәсифәсиндә ишләмишдир. 1945-чи илдә Газах район гәзетинин редактор мұавини тә'јин олунмушдур. Савадына вә тәшкилатчылыг габилијәтинә кәрә Илјас мұәллим елә һәмин илдә дә Газах район Комсомол Комитәсини биринчи катиби сечилмишдир. 1947-чи илдә Республика ЛККИ МК инструктор вәзифәсинә ирәли чәкилмиш вә 1948-чи илдә МК ишләр мұдири вәзифәсинә тә'јин олунмушдур. 1952-чи илдә Хәзәр Кәмичилији сијаси идарәсинин рәиси, 1956-чы илдә Республика Тичарәт Назиринин биринчи мұавини вәзифәсиндә ишләмишдир.

1967-70-чи илләрдә Республика Тахыл Төдарүкү Назирлијинин Бакы шәһәри үзрә Бирләшмиш Тахыл Төдарүкү идарәсинин мұдири вәзифәсиндә ишләмишдир. 1975-чи илдә вәфат етмишдир.

Һачы Һачыјев

Ғазах Семинаријасынын мә'зуну профессор Һачы Һачыјев Әскәр оғлу 1922-чи ил январын 11-дә Товуз рајонунун Дүзгы-рыхлы кәндиндә анадан олмушдур. Атасы Әскәр киши Кәнчәдә рус-татар мәктәбиндә тәһсил алмыш, бир мүддәт јер елчән, (ел арасында јер өлчән земломер кими чағырылмышдыр". Сонра тичарәт вә иашә сәһәләриндә чалышмышдыр. Әскәр кишинин 3 оғлу вә 3 гызы олмушдур. Онун өзү савадлы олдуғундан ушағларынын һамысына али тәһсил вермишдир. Онларын ичәрисиндә һәким, мүәллим, игтисадчы вә с. пешә сәһибләри дә вар. Әскәр кишинин оғлу профессор Һачыјев Һачы исә 1929-чу илдә Дүзгырахлы кәнд јед-диллик мәктәбинә дахил олмуш вә 1936-чы илдә ораны мүвәф-фәғијјәтлә битириб елә һәмин илдә Ғазах Педагожи Технику-муна дахил олмушдур. О, 1939-чу илдә бу техникуму битириб 1940/41-чи тәдрис илләриндә Дүзгырахлы кәнд једдиллик мәк-тәбдә мүәллим ишләмиш вә 1942-чи илин 15 сентјабрында исә Совет ордусу сыраларына чағырылмышдыр. О, 1946-чы илин март ајына кими ордуда хидмәт етмишдир. Һачы мүәллим Бөјүк Вәтән мүһарибәси дөврүндә Гәрб, Чәнуб вә Чәнуб-Гәрб чәбһә-ләриндә зенит-артилерия полкунда даһа сонра исә 4-чү Украјна чәбһәсиндә вурушмуш вә 1945-чи илдән 1946-чы илә кими Лвов һәрби даирәсиндә командир вәзифәсиндә хидмәт етмишдир. Һачы мүәллим шәрәфли дөјүш јолу кечмиш вә Русија, Полша, Украјна, Алманија торпағларынын азад олунмасында иштирак етмишдир. Онун дөјүш шүчаәти фәхри фәрман, орден вә медалларла јүксәк гијмәтләндирилмишдир. Һачы мүәллим Совет Ордусу сыраларындан тәрхис олундугдан сонра јенидән мүәллимлик етмәјә башламышдыр. О 1946-чы илдән 1949-чу илә ки-ми Кәдәбәј рајонунун Кешили, Товуз рајонунун Ашағы Гушчу, Алакол вә Бачкаллы орта мәктәбиндә ишләмишдир. Һачы мүәллим Али тәһсил алмағ үчүн 1950-чи илдә Азәрбајҗан Девләт Университетинин тарих факүл-тәсинә дахил олмуш вә 1955-чи илдә Университети фәргләнмә диплому илә гуртармышдыр. Һачы мүәллимин орду сыраларындакы хидмәтини мүәллим кими шәрәфли ишини, ичтимаи, фәал-

лығыны, жүксәк әхлагыны нәзәрә алараг университетдән тә'јинатыны бирбаша Дөвләт Тәһлүкәсизлији Комитәсинә вериб "чекист" мәктәбинә охумаға көндәрилләр. О, 1959-чи илдә ДТК-дән тәрхис олунараг Азәрбајчан Дөвләт Университетинин Тарих факултәсиндә әввәлчә баш лаборант, сонра мүәллим вәзифәләриндә чалышыр. О, 1966-чы илдә "ССРИ-нин, Асијанын, Сосиалист вә Асија илә Африканын халг демократијасы елкәләрилә игтисади вә мәдәни әмәкдашлығында Азәрбајчан Республикасынын иштиракы" мөвзусунда намизәдлик дисертасијасыны мүдафиә едәрәк тарих елмләри намизәди елми адыны алыр. һачы мүәллим 1967-чи илдә мүсабигә јолу илә Нефт вә Кимја Институтуна кечәрәк әввәлчә фәлсәфә, сонра исә Елми Коммунизм кафедрасында фәалијјәт көстәрмиш вә һәммин кафедранын до-сенти вәзифәсинә сечилмишдир. О, 1980-чы илдә "ССР-нин беј-нәлхалг игтисади, елми-техники вә мәдәни әлағәләриндә Азәрбајчан Республикасынын иштиракы" мөвзусунда докторлуг дисертасијасы мүдафиә етмиш вә 1993-чү илдә кафедранын профессору вәзифәсинә сечилмишдир. Профессор һачыјев Республикада танынмыш ән мәһсулдар ишләјән алимләрдән биридир. О 2 монографија, 10 китабча, 58 елми әсәрин вә 230 адда сијасы, нәзәри вә мә'нәви мөвзуда јазылмыш мәғаләләрин мүәллифидир. Онун мәғаләләринин бир нечәси Москва, Һиндистан, Монголустанда нәшр олунмуш вә бир нечә Азәрбајчан-Түрkiјә, Азәрбајчан Чин әлағәләринә һәср етдији мәғаләләринә керә һәммин елкәләрин сәфирликләринин тәшәккүрүнү алмышдыр. Профессор һачыјев һачы елми педагожи кадрларын һазырланмасында да јахындан иштирак едәрәк 20-јә гәдәр диссертантын оппоненти олмуш, бир сыра диссертасијалара рә'ј вермиш вә бир нечә диссертантын елми рәһбәри вә мәсләһәтчиси олмушдур.

Профессор һачы һачыјев сәмәрәли фәалијјәтинә керә Нефт Академијасы ректорлуғу тәрәфиндән фәхри фәрманла тәлтиф едилмишдир. һачы мүәллим Республиканын ичтимаи һәјатында јахындан иштирак едәрәк "Билик" чәмијјәтинин үзвү олмуш, МК-нин "мүһазирәчиләр групунун" штатдан кәнар мүһазирәчиси олмушдур. һачы мүәллим аһыл чағында Республикамызын ән чәтин вахтларында Гарабағ, Газах, Товуз, Ағстафа

бөлкөлөрində халг арасында, әскәрләр тәрәфиндән тәблиғаты иш апармыш вә јерли ичтимајјәтлә чохла керүшләр кечирмиш-дир.

Һал һазырда Профессор Н.Һачыјев Бақы шәһәр Ветеран-лар шурасынын фәал үзвү, Кеоложи-кәшфијат факүлтәсинин Елми шурасынын үзвүдүр, тарих кафедрасы һәмкарлар групунун рәһбәридир.

Һачы мүәллим бүтүн бу мәзијјәтләри илә бәрәбәр кезәл аилә башчысыдыр. Онун ушаглары али тәһсилли мүнәндис, инчәсәнәт ишчиси вә мүнхәлиф пешә саһибләридир. һәјат јолдашы тибб бачысыдыр.

Һачы мүәллим кечмиш тәләбәлик илләринә гајыдараг "Милләт" гәзетинин 14 вә 17 нојабр 1998-чи ил сәјларында "Го-чаман тәһсил очағы" башлығы илә ики хатирә мәгаләси јазмыш-дыр. Онлардан бир парча вермәји гәрара алдыг. Һачы мүәллим јазыр: "Бу сәтирләрин мүәллифи дә Газах мүәллимләр семина-ријасынын мүдавами кими, һәмин тәһсил очағы һаггында өз ха-тирәсини, тәәсүратыны бөлүшдүрмәк әзминдәдир.

Әввәлә, мәнә илк әмәк пүтјовкасы вермиш һәмин тәһсил очағыны бөјүк миннәтдарлыгла јад едирәм. Мән натамам орта тәһсилми Товуз рајонунун Дүзгыраглы натамам орта мәктәбиндә алдыгдан сонра тәһсилими Газах мүәллимләр семинарија-сында давам етдирдим. Мәним Газахда тәһсил алдығым дөвр 1937-1939-чу илләри әһәтә едирди вә семинарија артыг С.М.Ки-ров адына Газах Педагожи Техникуму адланырды. Техникумун әсас тәләбә континкентини Ағстафа, Газах, Товуз, Кәдәбәј, Шәмкир вә республикамызын диқәр рајонларынын оғлан вә гыз-лары, һабелә, гоншу Күрчүстан вә Ермәнистандан кәлән кәнч-ләр тәшкил едирди. Техникумда тәһсил алдығым дөвр чох кәр-кин дахили вә мүрәккәб бејнәлхалг вәзијјәтлә сәчијјәләнирди. Бир тәрәфдән, елкәдә Сталин репрессиялары туғјан едирди, татлар ев ешикләриндән ајрылараг Ирана сүркүн олунурдулар, прогул вә башга интизамсызлыглара гаршы чәза тәдбирләри тәтбиг едилирди. Бејнәлхалг саһәдә исә агрессив гүввәләр күчләнмиш, Алманија вә Италијада фашистләрә, Јапонијада миллитаристләр ишғалчылыг сиясәтинә башлајараг, сүлһә тәһ-

лүкә жаратмыш вә икинчи дүнја мұһарибәсини аловландырмыш-
дылар. Шүбһәсиз, јаранмыш дахили вә харичи кәркинлик нә-
инки, тәкчә динч гуручулуг ишләринә мәнфи тәсир кәстәрирди,
техникумун тәдрис просесинәдә мұәјјән әнкәл терәдирди. Артыг
республикада орду сыраларына тә'чили сәфәрбәрлик кечири-
лирди. Техникумун да ордуја јашы чатмыш тәләбәләри тәләм-
тәләсик орду сыраларына чағырылырдылар. Дикәр тәрәфдән,
республикамыздакы алманлар кими Афстафадакы алманлардан
олан харичи мұәллимләрин дә сүркүнә мәрүз галмалары учба-
тындан, техникумда харичи дилләрин тәһсили баша чатмады вә
тәләбәләр бу дилләри ејрәнмәкдән мәһрум олдулар. Ејни за-
манда техникумун рәһбәрлијиндә дә тез-тез чидди дәјишиклик-
ләр баш верди. Педагожи техникумун директору Миргасым
Әфәндијев, Бәкир Әфәндијев, ону да Мирзә Бағыров әвәз ет-
ди. Тарих фәнниндән дәрс демәјә исә Кәнчә бөлкәсинә дахил
олан бүтүн рајонлары тәмсил едән кәнд вә шәһәрләр үзрә мұәл-
лимләрин аттестасија комиссијасынын рәһбәри олан вә репрес-
сијаја мәрүз галан Чәфәр Мүршүдү дә чәлб олунмушду.

Баш вермиш чәтинликләрә вә негатив һаллара бахмаја-
раг, Газах Техникумунда тәһсил алмаг һәр бир тәләбәдә гүрүр
һисси доғурурду. Чүнки бу тәһсил очагларынын бөјүк әнә'нәси
варды. Халгымызын севдији вә рәғбәт бәсләдији Сәмәд Вурғун,
Һүсәјн Меһти, Осман Сәрывәлли, Исмајыл Шыхлы вә дикәр көр-
кәмли шаир вә јазычыларымыз техникумун хејир-дуасыны га-
занмыш бу тәһсил очағынын мұдавимләри олмушлар. Газах Пе-
дагожи Техникумунун мә'зунлары ејни заманда, бир сыра мәс'ул
елм вә мәдәнијјәт хадимләри, көркәмли шәхсијјәтләр јетир-
мишдир. Бунлардан Кәнчә Педагожи Институтунун директору
Һачыбала Һачыјев, профессор Әһмәд Гаравәлијев, Һүсәјн Чән-
дирли, Әсәд Дилбази, Әли Әлијев, Мадһәд Гурбанәлијев вә јүз-
ләрчә башгаларыны мисал кәстәрмәк олар.

Газах педагожи мәктәбиндә тәһсил алдығым дөврү јуха-
рыда гејд етдијим кәркинликләрә бахмајараг, өмрүмүн ән гиј-
мәтли, ән хошбахт дәғигәләри кими гијмәтләндирирәм. Әввәла
бу гочаман тәһсил очағы зәнкин тәдрис базасына, ири фонду
олан китабханаја, тибб мәнтәгәсинә, кениш физика, кимја, био-

локија лабораторијаларына və башга тәдрис васитәләринә ма-
лик иди. Бүтүн мәшғәләләр әјани вәсаитләрлә әлагәли сурәтдә
һәјата кечирилирди. Техникумун чох тәчрүбәли və күчлү мұәл-
лимләри вардыр. Бунлардан физика мұәллими Абдулла Бабан-
лы, кимја мұәллими Мансур Јагубову, биолокија мұәллими Ос-
ман Чәфәрову, Чоғрафија мұәллими Мәчид Әлијеву, ријазиијат
мұәллими Әли Зејналову və һүсејн һачыјеву, тарих мұәллими
Күлзар Әлијева və Чәфәр Мүршидлини, рус дили мұәллими Ос-
ман Әфәндијеву, әдәбијат мұәллими һүсејн Нәсипову və башга
көркәмли мұәллимләри бөјүк миннәтдарлыгла гејд етмәк олар".

Мәһтихан Вәкилов

Мәһтихан Јусиф оғлу Вәкилов
1902-чи ил ијунун 15-дә Газах гәза-
сынын Салаһлы кәндиндә анадан ол-
мушдур. Дерд синифли кәнд мәктәби-
ни гуртардыгдан сонра Тифлисдәки
Пансион мәктәбинә дахил олмушдур.
О, 1918-чи илдә Гори семинаријасы
әсасында тәшкил едилән Газах мұәл-
лимләр семинаријасына дахил олуб,
1924-чү илдә ораны битирмишдир.

Мәһтихан мұәллим Кәнчә гәза-
сы мәктәбләриндә инспектор, Губа гәзасы маариф шөбәсинин
мүдири və Шуша шөһәри мұәллимләр курсунун мүдири вәзи-
фәсиндә чалышмышдыр.

1926-1931-чи илләрдә В.И.Ленин адына Университетдә
(сонралар АПИ-дә) тәһсилини давам етдирдији дөврдә дә
М.Ј.Вәкилов Балаханы, Сураханы фабрик-завод мәктәбләрин-
дә ичтимајјәтшүнаслыг фәнниндән дәрс демишдир. О, 1931-
1934-чү илләрдә Кәнчәдә Азәрбајҗан Кәнд Тәсәррүфаты Инсти-
тутунда, Бақы Колхоз Мәктәбиндә Ичтимаи елмләрдән дәрс де-
миш, 1934-1938-чи илләрдә Халг Маариф Комиссарлығында
инспектор, 1938-1941-чи илләрдә Республика ХКС нәздиндәки
Инчәсәнәт Ишләри Идарәсиндә və ССРИ Елмләр Академијасы
Азәрбајҗан филиалы, Тарих Институтунун гәдим və Орта әсрләр

тарихи шө'бәсинин мүдири вәзифәсиндә ишләмишдир.

М.Ј.Вәкилов Бөјүк Вәтән мүһарибәси дөврүндә Тәбриз шәһәринә кәндәрилир вә 1942-чи илин јаына кими орада "Вәтән јолунда" гәзетиндә әмәкдашлыг өдир. һәмин илләр М.Ј.Вәкиловун мәгаләләри Тәбриздә чыхан "Вәтән јолунда" вә "Азәрбајчан" гәзетләриндә дәрч олунурду.

М.Ј.Вәкилов мүһарибә илләриндә Азәрбајчан халгынын мүбаризә әнәнәләрини тәрәннүм едән "Чаваншир" әсәрини јазыр.

М.Ј.Вәкилов 1946-1956-чы илләрдә С.М.Киров адына Азәрбајчан Дөвләт Университетиндә дәрс демиш, 1956-1962-чи илләрдә В.И.Ленин адына Азәрбајчан Педагожи Институтунун ректору олмуш, узун илләр кафедра мүдири вәзифәсиндә чалышмышдыр. 1958-1962-чи илләрдә 5-чи чағырыш Азәрбајчан Али Советинин депутаты вә Али Советин сәдр мүавини олмушдур. Отуз илдән артыг али мәктәбләрдә тарих фәннини тәдрис етмишдир. 1954-чү илдә намизәдлик, 1969-чу илдә исә докторлуг диссертасијасыны мүдафиә етмишдир.

О, отуздан чох елми әсәрин вә гырхдан артыг мәгаләнин мүәллифидир.

Он үч-он дерд јашындан С.Вургун үчүн һәм бөјүк гардаш вә һәм дә ата әвәзи олмуш, јарадычылыг јолу тутмагда она көмәк етмишдир. М.Ј.Вәкилов өзүндән сонра гардашы һаггында "Өмүр дедикләрим бир карван јолу" ("Јазычы", 1986) адлы 10 чап вәрәгли кезәл бир китаб төһфә гојуб кетмишдир. Онун башга бир әсәри 12 чап вәрәгли "Чаваншир" романыдыр. ("Кәнчлик", 1992).

М.Ј.Вәкиловун хидмәтләри Республикамыз тәрәфиндән јүксәк гијмәтләндирилмишдир. О, биринчи дәрәчәли "Вәтән мүһарибәси" ордени, ики "Шәрәф нишаны" ордени вә бир чох медалларла тәлтиф олунмуш, ики дөфә Республика Али Советинин фәхри фәрманына, "Әмәкдар Мүәллим" вә "Әмәкдар Елм Хадими" кими јүксәк фәхри ада лајиг көрүлмүшдүр. О, Вақыда 1975-чи илин октябр ајынын 18-дә вәфат етмишдир.

Әһмәд Гаравәлијев

Әһмәд Гаравәлијев 1910-чу илдә Газах рајону Дағкәсәмән кәндиндә анадан олмушдур. Ибтидаи тәһсилини кәнд мәктәбиндә алдыгдан сонра 1923-чу илдә Газах семинаријасына дахил олмуш вә 1927-чи илдә ораны мүнвәффәғијјәтлә битирмишдир. Семинаријаны битирдикдән сонра 1930-чу илә гәдәр Дағкәсәмән мәктәбиндә мүнәллим ишләмишдир. 1930 илдә Бақыја охумаға кәлмиш вә Кооператив

Институтуна дахил олмушдур. 1933-чу илдә фәал ишчи кими ону Комсомол Тәшкилатында ишә ирәли чәкмишләр. 1939-чу илдә Фин-рус мүнәрибәси дөврүндә әскәр кетмиш вә Бөјүк Вәтән мүнәрибәси гуртарана кими орду сыраларында хидмәт етмишдир. Кестәрдији әвәзсиз хидмәтләри вә гәһрәмәнлығына кәрә орден вә медалларла тәлтиф олунмушдур. Әскәрликдән тәрхис олундугдан сонра 1946-52-чи илләр арасында Кооператив Институтунда мүнәллим ишләмишдир. Әһмәд мүнәллим 1952-чи илдә Киров адына Азәрбајҗан Девләт Университетинә кечмиш вә 1953-чу илдә Намизәдлик диссертасијасыны мүнәфиа едәрәк игтисад елмләри намизәди адыны алмышдыр. О, 1965-чи илдән 1985-чи илә гәдәр Халг Тәсәррүфаты Институтунда ишләмиш вә 1970-чи илдә Игтисад елмләри үзрә докторлуг диссертасијасы мүнәфијә етмишдир. 1983-чу илдән 1992-чи илә кими Иншаат Институтунда ишләмиш вә орада да кафедра мүнәдири олмушдур.

Таһир Мәһәrrәмөв

Газах семинаријасынын мәзуну Таһир Мәһәrrәмөв 1919-чу илдә Ашағы Әскипара кәндиндә анадан олмушдур. 5-чи синфи кәнддә битирдикдән сонра 1931-чи илдә Газах Педагожи Техникумуна дахил олмуш вә 1956-чы илдә ораны мүнвәффәғијәтлә гуртармышдыр. О, 1938-чи илдә Јухары Әскипара кәнд мәктәбинин мүдири вәзифәсинә тә'јин олунмушдур. Таһир мүнәллим 1939-чу илдә Ордусыраларына чағрылмыш вә 2 ил хидмәт едиб, тәрхис олунмағ әрәфәсиндә Алманлар өлкәјә һүчүм етмиш вә Таһир мүнәллим мүнәрибәнин илк күнүндән гәләбәјә гәдәр өн чәбһәдә вурушмушдур. Чәбһәдә кәстәрдији гәһрәмәнлығларына керә орден вә медалларла тәлтиф олунмушдур. 1945-чи илдә әскәрликдән тәрхис олундугдан сонра Ағдаш рајон халғ маариф шө'бәсиндә инспектор ишләмишдир. 1946-47-чи илләрдә Бақы Девләт Университетинин Шәргшүнаслығ факүлтәсинә дахил олмуш вә ораны ә'ла гијмәтләрлә битириб Сабунчу рајонундакы 204,175,58 сәјлы орта мәктәпләриндә фарс дили вә әдәбијјатдан дәрс демишдир. 1958-чи илдән башламыш Азәрбајчан Елмләр Академијасы Нәздиндә Шәргшүнаслығ Институтунун јаранмасы илә әлагәдар бураја елми ишчи кими дә'вәт олунмушдур. О, 1964-чү илдә филоложы елмләр намизәди, 1975-чи илдә исә елмләр доктору алимлик дәрәчәси адыны алмышдыр. Таһир мүнәллим 1958-чи илдән кичик, 1960-чы илдән исә баш елми ишчи, 1975-1997-чи илләрдә шө'бә мүдири ишләмишдир. О, Үмүмдүнја, Үмүмиттифаг вә Республика елми конгрес, симпозиум вә конференсларын иштиракчысы олмушдур, елми мә'рузәләрлә чыхыш етмишдир. Таһир мүнәллим Русија, Азәрбајчан, Әзбәкистан Тачикистан Республикаларынын али мәктәпләриндә намизәдлик вә докторлуг мүдафиә шураларынын үзвү вә бу өлкәләрин аспирант, диссертантларынын рәһбәри, оппоненти олмушдур.

150 дән чох елми, елми күтләви мәгаләләрин мұәллифидир. Таһир мұәллимин әсәрләри рус, инкилис, фарс вә өзбәк дилләриндә Москвада, Дһһлидә, Тһһранда, Тәбриздә, Тбилиси вә Дашкәнддә нәшр олунмушдур. О, бир нечә ил Бакы Девләт Университетинин Шәргшүнаслыг факүлтәсиндә мұһазирә охумуш вә Девләт Имтаһан Комиссиясынын сәдри олмушдур. О, бир нечә ил Али Аттестасия Комиссиясынын үзвү вә 1991-чи илдән Асия вә Африка Харичи Өлкәләр Әдәбијјаты Ихтисаслашмыш Мұдафиә Шурасынын сәдридир. һазырда Азәрбајчан Елмләр Академиясынын мұхбир үзвлүјүнә намизәддир. Таһир мұәллим бәдии јарадычылыгла да мәшғул олмушдур. Дөврү мәтбуатда бир сыра шә'рләр чап етдирмиш вә онун "Газанчи дағына салам" (Шәһријарын "Һејдәр бабаја салам" поемасына нәзирә) поемасы охучулар тәрәфиндән рәғбәтлә гаршыланмышдыр. О, еләчә фарс дилиндән мәнзум тәрчүмәләр етмишдир. Таһир мұәллимлә әлагәдар мәни мұтәәссир едән вә гәһәрләндирән бир һадисә барәсиндә гысача демәк истәјирәм. Таһир мұәллим әсил елми ишчи, әсил алим, јүксәк мә'нәвијјатлы инсандыр. Бир нечә илләр бундан әввәл гәбристанлығын јанында јашајан бачымын өвинә һәр дөфә кедәндә гәбристанлығы кедән Таһир мұәллими көрәрдим. Сән демә онун чаван јашларында оғлу рәһмәтә кетмишдир. О инди дә нечә илләр кечмәсинә бахмајараг оғлуна олан мәһәббәтини итирмәмиш вә О бу күн дә, һәмин мәһәббәти сахладығы кими, охудуғу, тәһсил алдығы Газах семинаријасына да оғлу гәдәр мәһәббәт кестәрмиш вә бу күн дә ону шакирд һәсрәти илә хатырлајыр. Мәним она хатирә јазмаг хаһишими ешидәндә шад олду. Анчаг көрдүм ки. кишинин кезләриндән су ахыр, көрмә габилијјәтини мұәјјән дәрәчәдә итирмишдир. Ону керәндән сонра хатирә јазмағы тәкид етмәдим. Хејли мараглы сәһбәт едиб ајрылдым. Арадан 15 күн кечмишди. Таһир мұәллим мәнә зәнк чалыб көрүшмәк истәдијини билдирди. Көрүшдүк, көрдүм ки, кишинин көзләри лап әлдән чыхыб. Мәнә бахыб деди: "Фикрәт мұәллим мән бу күн чәрраһијә әмәлијјатына кедирәм. Дүшүндүм ки, Газах семинаријасы, о доғма мәктәб һаггында хатирәләримии тамамлајыб кедим. Мән бу көзәл тәдрис мұәссисәсинин хејрхәһ ишинин көзәл фәәлијјәтини кәләчәк нәсилләрә

чатдырмағы өзүмә борч билдим. Будур жазы. Мән хатирәни алыб чибимә гојдум, бир аз да сөһбәт өдиб ајрылдым. Анчаг евә кедиб чыха билмәдим. Јолдача машины бир кәнара чәкиб хатирәни охудум. Көзләрим долду. Јашынын аһыл чағында бу хәстә, гоча олан, бу жүксәкдән дә жүксәк мә'нәвијатлы алим 14 сәһифә һәчм-дә һәгиги хатирә жазыб. Хатирәни бүтүнлүкдә верирәм ки, гој бизим бә'зи алимләр, кәнчләр, кәләчәк нәсилләримиз вичданлы, намуслу, гејрәтли, жүксәк инсани мә'нәвијатыны сахламыш бу алимдән вәтәндашлыг гејрәти өјрәнсинләр.

Газах семинаријасы барәдә хатирәләрим

Таһир Әһмәдзадә Мәһәrrәмөв

Ири һәчмли китаблар тәртиб едән, монографијалар вә мәгаләләр јазан мән нәдәнсә хатирә јазмагда чәтинлик чәкирәм. Бәлкә дә она керә ки, һәр һансы бир кечмиш һадисәни вә мәгамы јазаркән нә гәдәр ширинли-ачылы хатирәләр јада дүшүр, инди һәјатыны дәјишмиш нечә-нечә әзиз гоһум, дост вә таныш көз өнүндән кечир, јад едилир, өмрүмүн бу аһыл чағында мән-дән узаглашан кәнчлик илләри хатырланыр. Лакин хатирә јазмаг да лазымдыр. Лазымдыр тарихимиз үчүн, кәләчәк нәсилләрин кечмишдә олмуш һадисәләрдән хәбәрдар олмалары үчүн.

Индијә кими мән тәк бир дәфә өлмәз шаиримиз Сәмәд Вурғунун 90 иллији күнләриндә "Даһи шаирлә үч көрүш" адлы хатирә-очерк јазыб "Азәрбајчан" гәзетинин 1996-чы ил 10 сентјабр нөмрәсиндә чап етдирмишәм. Хатирәләрим исә чохдур. Коллективләшмә илләриндә халгын башына кәтирилән мүсибәтләр, фашист Алманијасынын апардығы дәһшәтли мүһарибә, ачлыг-сәфаләт илләри, руслар 1990-чы илин 20 јанварында Бақыда вә диқәр рајонларда әдаләт тәләб едән силаһсыз үсјана чыхмыш халгымызын өвладларына ганлы диван тутмалары, русларла ермәни гошунларымыз бирләшәрәк Гарабагда, Хоча-лыда вә башга рајонларда 1988-чи илдән бәри төрәтдикләри

ганлы гырғынлар, етдикләри вәһшиликләрин шаһиди кими бунлар барәдә дә јазмаг лазымдыр. Өмүр вәфа етсә, онлар барәдә дә хатирә јазачағам.

Инди исә 1998-чи илдә јаранмасынын 80 или тамам олан Газах Мүәллимләр Семинаријасы барәдә хатирәләrimi јазмаг истәјирәм. Јарандығы илк илләрдә Семинарија кими таныдылан бу тәһсил мүәссисәси сонралар техникум адландырылмшды.

Бу семинаријанын ачылмасы 1918-чу илдә Азәрбајјанда јаранан илк халг чүмһуријјәтинин савадсызлығын ләғви, әһалинин маарифләнмәси саһәсиндә көрдүју ән мүһүм тәдбирләрдән иди.

XIX әсрдә Загафгазијада мүәллим һазырлајан јеканә мәктәб Күрчүстанын Гори шәһәриндәки Семинарија иди. һәммин семинаријаны Азәрбајјандан Үзејир бәј һачыбәјов, Мүслүм Магомајев, Нәриман Нәриманов, Чәлил Мәммәдгулузадә, Рәшид бәј Әфәндијев, Фирудин бәј Кечәрли, Фәрһад Ағажев, Әһмәд Сејидов, С.Вәлибәјов вә саир сонралар бејүк ад-сан газанмыш адамлар битирмишдиләрсә дә, онлар Азәрбајјанын ајры-ајры бөлкәләриндә маарифин вә мәдәнијјәтин инкишафында мисилсиз хидмәтләр көстәрирдиләрсә дә, әһалиси демәк олар ки, башдан-даша савадсыз олан өлкәнин шәһәр, гәсәбә вә кәндләринин һамысыны әһатә етмирди вә едә дә билмәзди. Чүнки халг чәһаләт вә савадсызлыг кирдабында јашамагда иди. Тәк-тәк шәһәр вә бә'зи бөјүк кәндләрдә фәалијјәт көстәрән мәдрәсә вә моллаханаларда, әсасән, әрәб, фарс дилләри вә дини ајинләр өјрәдилирди. Дүнјанын мәдәни өлкәләринә чатмаг үчүн јени типли мәктәбләр ачылмасы, орада дүнјәви елмләр өјрәтмәк, ријазиијат, физика, кимја, тәбиәт вә диқәр фәнләри тәдрис өтмәк лазым иди. Бунун үчүн дә ибтидаи, орта вә али мәктәбләрдә дәрс демәк үчүн јүксәк ихтисаслы мүәллимләр јетишдирилмәли иди. Газах Мүәллимләр Семинаријасы да белә бир зәрурәтдән јарадылмышды.

1917-чи илдә Русијада Октябр ингилабы оlanda, өлкәнин һәр јериндә ачлыг, сәфаләт, игтишаш, һәрч-мәрчлик һөкм сүрүр, вәтәндаш мүһарибәси кедирди.

Көрүнүр, өлә бу сәбәбдән дә Гори Мүәллимләр Семина-

ријасында төләбөләри доланачагла тө'мин етмәк чәтинләшди. јиндән онун шө'бәләри дағылмаға башламышды. Белә бир фүрсәтдән истифадә едән бөјүк маарифпәрвәр Фирудин бәј Көчәрли һәмин Гори Мүәллимләр Семинаријасынын Азәрбајчан шө'бәсини бүтүн аваданлығы илә бирликдә орадан кечүрүб Азәрбајчана кәтирмәк гәрарына кәлмишди. О, семинаријанын сәһәдләрини, китабларыны вә башга лөвазиматларыны гатарла кәтирәндә вә Күрчүстанла сәрһәд олан Газах рајонун Ағстафа дөмирјол дајаначағына чатанда һәјат јолдашы Бадисаба ханымын мәсләһәти илә ону Газах шәһәринә дашытдырмыш, орада икимәртәбәли, чохотағлы бөјүк бир бинада јерләшдирмишди. Онун бу хејирхаһ һәрәкәти 1919-чу илдә олмушду. Фирудин бәј Көчәрли елә һәмин илдә Семинаријаја мүәллимләр сечиб, дө'вәт етмиш вә төләбә топлајарағ дәрсләрә башламышды. Семинаријанын илк мүдири дә өзү олмушду.

Газах Мүәллимләр Семинаријасы 1959-чу иләдәк 40 ил фасиләсиз оларағ Азәрбајчанын Гәрб рајонларыны, еләчә дә гоншу Күрчүстан вә Ермәнистанын да азәрбајчанлылар јашајан шәһәр вә кәндләриндә дәрс демәк үчүн мүәллим һазырламышдыр. Семинаријанын мә'зунлары, демәк олар ки, Азәрбајчанын дикәр рајонларында да кәнч нәслин тө'лим-тәрбијәси илә мәшғул олмушдур. Бу семинаријада охујанлардан, ораны битирәнләрдән Азәрбајчанын халғ шаирләри Сәмәд Вурғун, Осман Сарывәлли, халғ јазычылары Мәһди Һүсәјн, Исмајыл Шыхлы кими онларла адлы-санлы адамлар, еләчә дә елм вә мәдәнијјәт хадимләри, дөвләт мә'мурлары јетишмишдир.

Мәнә дә 1931-1936-чы илләрдә һәмин Семинаријада охумағ шәрәфи нәсиб олду. Газахын учғар дағ кәндләриндән олан Ашағы Әскипарадакы једдиллик мәктәбин 5-чи синфиндә охујрдум. Охумаға бөјүк һәвәсим вар иди. 13 нәфәрлик аиләмиздә охујуб-јазмағы бачаран бир мәнән 4 јаш бөјүк олан гардашым Сәфәр, бир дә мән идим. Гардашым бир ил әввәл Газахда јени ачылмыш Малдарлығ техникумунда охујурду. Гыш тө'тилиндә кәндимизә кәләндә мәнә демишди ки, јахшы оху, јайда Газахда олан Семинаријаја кир, ораны гуртаран мүәллим олур. Јајын кәмәсини сәбирсизликлә көзләјирдим. Јазда 5-чи синфи битир-

дим. Ијул ајынын ахырларында кәндимиздән малдарлыг техникумуна вә Семинаријада охумаға кетмәк истәјән оғланлара вә онларын валидејнләринә гошулуб сәһәр тездән кәнддән чыхдым. 24 км-лик јолу пијада кедиб ахшамүстү Газаха чатдыг. Газахда мәним јеканә танышым дајым Әбдүррәһим иди. О, идарәләрдән бириндә мүһасиб ишләјирди. Газахда өви дә вар иди. Мәним ајағымда чарыг, әјнимдә јамаглы шалвар вә анамын өзү читдән тикдији алабәзәк көјнәк вар иди. Мән дајымкилә кетдим. Дајым вә Күлаб бибим мәни меһрибан гаршыладылар. Әл-үзүмү јудум., чај-чөрәк вердиләр. О ахшам истису һазырладылар евин дамында чимдим. Евә гајыданда мәнә тәзә шалвар, көјнәк вә чуст дејилән назик ајагабы вердиләр. Сәһәриси дајым мәни Семинаријанын һәјәтинә кәтирди. Орада чохла мән бојда оғлан, гыз вә онларын валидејнләри топланмышды. Сонра бир мүәллим кәлди, охумаға кәләнләри биринчи мәртәбәдәки синиф отагларынын биринә чағырды. Орада һәрәјә бир вәрәг ағ кағыз вә гәләм пәјлады, мүдирин адына әризә јаздыртды. 5-чи синфи битирмәк һаггында јохламаны вә һансы кәнддән олмағымыз барәдә јохламаны јығышдырыб кетди. Бир аз вахт кечәндән сонра синфә ортабојлу, хош керкәмли, шаһин гушу кими ири ала көзлү бир мүәллим дахил олду. О, бураја топланан оғлан вә гызларын һәр бирини галдырып, онлардан һарадан кәлдикләрини, аилә тәркибини, аиләдә савадлыларын олуб-олмамасыны сорушурду. О, мәнә јахынлашанда ајаға дурдум. Адымы, һансы кәнддән олдуғуму, аиләмизин тәркибини, аиләдә 13 нәфәрдән јалныз 2-нин јазыб-охумағы бачардығыны дедим. Онун:

-Атан нә ишлә мәшгул олур?-суалына

-Гојунумузу отарып,-дејә чаваб верәндә күлүмсәди вә әлавә етди:

-Архајын ол, сәни көтүрәчәјәм. Гој чобан аиләсиндән дә мүәллим јетишсин.

-Сағ олун.

Дајым ешикдә дајаныб мәним чыхмағымы көзләјирди. О, ачыг пәнчәрәдән бу сорғу-суалы ешидирмиш. Мән бајыра чыханда дајым деди ки, Сизи данышдыран Семинаријанын мүдири иди. Ады да Миргасым мүәллимдир. Газахда һамы ону таныјыр

вә һөрмәт едир. Илк көрүшдән меһрибанлығына көрә она гаршы һүсн-рәғбәт һиссләри јаранмышды. Сонралар, нәинки мәнимлә, һәтта бизим аилә илә онун аиләси арасында сых әлагә, меһрибанлыг јаранды.

Буну кениш, тәфәррүаты илә јазсам, узун чәкәр. Јери кәләндә о һагда да ғыса сурәтдә јазачағам. Сонра бир мүәллим кәлиб е'лан етди ки, сабаһ саат 10-да имтаһана кәләрсиниз. Семинарија тәләбәләри инди тә'тилдәдир. Тәләбә јатагханасы бошдур. Шәһәрдә јери олмајанлар кедиб орада јата биләрләр.

Мән дајымла онлара кетдим, јатдым. Сәһәр чәрәјини јејиб Семинаријаја кетдим. Бир аздан о да ораја кәлиб чыхды.

Мүәллимләрдән бири бизи биринчи мәртәбәдәки синиф отагларындан биринә чағырды. Орада бизә китаб охутдурдулар, суаллар вердиләр вә имла јаздырдылар. Синфин мүәллим отуран јериндә үч мүәллим әјләшмишди. Ортада отуран дүнән мәни данышдыран Миргасым мүәллим иди. Јазы јаздыран мүәллим мәним јанымдан етәндә јаздығым вәрәгә бахды, ону кәтүрүб башда әјләшән мүәллимләрә кәстәрди вә деди:

-Бахын нә гәшәнк хәтти вар. Елә бир һүснхәттдир.

Миргасым мүәллим әввәл вәрәгә, сонра да мәнә бахды вә јенә дә күлүмсәди. Имтаһан гуртарды. Бајыра чыхыб бир хејли ағачларын келкәсиндә дајандыг. Дајым деди ки, пәнчәрәдән сәнин чавабларыны ешидирдим. Дүзкүн чаваб верирдин.

Сонра бизи јенидән синиф отағына чағырдылар. Имтаһан кәтүрән мүәллимләр дә кәлмишдиләр. Миргасым мүәллим Семинаријаја гәбул олунанларын сијаһысыны охуду. Мәним ад вә сојадымы охујанда онун габағына бир "Чобан оғлу" ифадәси дә әлавә етмишди:

Чобан оғлу Таһир Әһмәдзадә.

Дајым мәни епдү. Севинчимин һәдди-һүдуду јох иди.

Семинаријада меһкәм низам-интизам, кезәл сәлигә-сәһман вар иди. Јарандығы вахтдан пансионат иди. Орада тәләбәләрә палтар, пенчәк, көјнәк, ајаггабы, һәтта чораб вә чиб дәмалы да верирдиләр. Тәмиз, раһат јатагханасы варды. Күндә үч дәфә дадлы, әтли хәрәк верирдиләр. һәфтәдә бир дәфә һамама апарырдылар. Тәһсил мүддәти 5 ил иди. Ону биринчи һазыр-

лыг, икинчи һазырлыг, биринчи әсас, икинчи әсас вә үчүнчү әсас адландырырдылар. Тә'лим-тәрбијә ишләри чох кезәл иди. Мүдирдән тутмуш әсас дәрсләри дејән мұәллимләрин һамысы вахтилә бу семинаријаны битирмиш, мұәллим ишләмиш, сонра да ја ајани, ја да гијаби олараг али тәһсил алмышлар иди. Ријазијаты Миргасым мұәллим, физиканы Абдулла Бабанлы, кимјаны Гурбанәли, әдәбијаты һүсејн, тарихи Әһмәд, педагожини Мәчид, тәбиәти һәмид, рус дилини Осман, алман дилини јерли алманлардан Бауман адлы бир мұәллим дејирди. Семинаријанын зәнкин китабханасы да варды.

Семинаријанын һәр чүр лазыми чиһазларла тә'мин олунмуш кезәл кимја вә физика лабораторијалары варды. Абдулла Бабанлы вә Гурбанәли мұәллим кечдикләри дәрсә аид тәчрүбәләри әввәл өвләри едәр, сонра да тәләбәләрә етдирәрдиләр. Абдулла мұәллим чох тәләбкар иди. О, дәрси өјрәнмәјән, тәчрүбәни дәгиг етмәјән тәләбәјә күзәшт етмәзди, гијмәт вермәзди. Онун өјрәтдикләри инди дә мәним көмәјимә кәлир. Електриклә давраныш, електриклә ишләјән чиһазларын тә'мири вә саирәни уста чағырмадан өзүм көүрүрәм. Гурбанәли мұәллим дә дәрсләри тәчрүбә илә апарыр, тәчрүбәни тәләбәләрә тәкпар етдирәрди. Беләликлә, онун да дәрсини тәләбәләр елә синифдә, лабораторијада өјрәнәрдиләр.

Семинарија, әсасән, ибтидаи мәктәбин I-IV синифләриндә дәрс демәк үчүн мұәллим һазырлајырды. Лакин онун мә'зунларындан бир чоху орта мәктәпләрин јухары синифләриндә дәрс дејә билирди. Икинчи әсасдан башлајараг ријазијатдан чәбр вә һәндәсә дә өјрәдилирди. Әдәбијат мұәллимимиз һүсејн Нәсиров иди. Она Газахда Сары Сөјүн дејәрдиләр.

Семинаријада педагожи тәчрүбә илә шакирдләрә дәрс өјрәтмәк, дәрс демәк мәсәләси дә чох јахшы өјрәдилирди. Тәләбәләри икинчи әсасдан башлајараг һәфтәдә бир дәфә шәһәрдәки Сәлимин мәктәбинә (индики 1 сәјлы мәктәбдә) тәчрүбәјә апарырдылар. Онлар синифдәки архадакы отурачагларда әјләшиб һәмин синфин мұәллиминин дәрсинә гулаг асардылар. Сонракы ајларда вә үчүнчү әсасда исә һәр тәләбә ән азы ајда ики дәфә синиф мұәллиминин јериндә (әвәзиндә) дәрс дејирди.

О, журнал элиндә синфә дахил олур, ушаглары саламлајыр. "отурун" - дејир вә давамијјәти јохлајырды. Сонра көһнә дәрси 5-6 шакирдә ја охудар, ја да сорушур вә гијмәт верирди. Семинаријадан тәчрүбә дәрси кечмәк үчүн мәктәбә кәтирән мүәллимлә һәмин синфин мүәллими тәләбәләрлә архада әјләшиб онун бүтүн һәрәкәтләрини изләјирдиләр. Тәчрүбә дәрси апаран тәләбәјени дәрси әввәлчә өзү охујур, сонра шакирдләрә охутдурурду. Дәрсин ахырында о, әкәр кечдији дәрс ше'рдисә ону өзбәрләмәји, әкәр һекајәдирсә охумағы вә нағыл данышмағы өјрәнмәји өвә тапшырыг верәрди. Дәрс гуртарандан, шакирдләр өвә бурахыландан сонра тәчрүбә апаран мүәллимин нечә дәрс демәси, давранышы әтрафлы тәһлил едилирди.

1930-чу илләрдә Азәрбајчанын һәр јериндә савадсызлыг-ла мүбаризә компанијасы апарылырды. Савадлы адамлар, мүәллимләр вә семинарија тәләбәләри шәһәрдә јај ајларында мәһәлләләрә, һәјәтләрә кедиб чаван вә ортајашлы гадын вә кишиләрә әлифба, јазмаг, охумаг, һесаб әмәлијатлары топламаг, чыхмаг, вурмаг вә бөлмә өјрәдирдиләр. Кәндләрдә исә ја ахшам курслары тәшкил олунур, савадсызлар ораја чағрылыр, күнүн дәрсләрини сакитчә охујурдулар. Сонра һәр бири һәмин дәрси данышырды. Сонра нөвбәтчи мүәллим синфә кәлиб һәр бир дәстәнин үзвләринә дәрси данышдырырды, суал верирди. Беләликлә, дәстәнин һәр үзвү ејни мөвзуну 5-6 дәфә ешидир вә өјрәнирди. Мүәллим дә онларын һамысына ејни гијмәт верирди. Мәсәлән, әкәр мәнә дәрси данышдырырдыса, мәним чавабым мүәллими там гане едирдисә тәк мәнә јох, бүтүн јердә галан 4-5 нәфәрә дә "беш" (ә'ла) јазырды. Она көрә дә дәстәдәки тәләбәләрин һәр бири дәрси диггәтлә охујурду. О билирди ки, онун чавабы о бири јолдашларына да шамил едиләчәкдир.

Биринчи һазырлыг синфиндән башлајараг бизим групу-музда сонралар мәшһур јазычы "Дәли Күр" кими гијмәтли романын вә бир сыра роман, повест вә һекајәләрин мүәллифи кими шәһрәтләнән Исмајыл Шыхлы, сонралар игтисад елмләри доктору елми дәрәчәсинә гәдәр јүксәлән вә Халг Тәсәррүфаты Институтунун мүәллими ишләјән Исрафил Јусубов, тәләбәликдән рәсм вә шәкил чәкмәклә бүтүн семинарија мүәллим вә тәләбә-

перинин рәғбәтини газанан Инчәли Абдулла Шәрифов, Чәйлы кәндіндән олан мөһрибан, ағыллы, һазырчаваб Мәммәдһасән вә мән охујурдуг. Јери кәлмишкән ону да әләвә едим ки, оху-дуг беш илдә мәктәбин дивар гәзетинин мәғаләләрини мән ја-зырдым, шәкилләрини, карикатураларыны исә Абдулла чәкир-ди. Биз сонралар да бу достлугу давам етдиридик.

Инди онлардан Исмајыл Шыхлы вә Исрафил Јусубов дүн-дәсыны дәјишмишләр. Мән онлары вә инди һәјатда олмајан тө-ләбә јолдашларымызы һәр дәфә үрәк ағрысы илә хатырлајыр вә рәһмәт охујурам. Онлары һәр дәфә хатырлајанда бөјүк Азәр-бајҗан шаири Хаганинин өлүмүнә онун досту, халғымызын фәх-ри вә ифтихары, даһи сөз устасы Низаминин јаздығы вә мән университетдә охујаркән әзбәрләдијим ашағыдакы мисралары јадыма дүшүр:

Һәми гофтәм ки, Хагани периғәгујә мән башәм,

Дериға мән шодәм әкнун периғагујә Хагани.

(Истәјирдим ки, мән тез елејдим, мәнә мәрсижә јазан

Хагани олејди,

Әфсус ки, о тез өлдү, мән она мәрсижә, јазан олдум.)

Әдәбијат мүеллимимиз һүсәјн Нәсибов әдәби чәрәјанла-ры, Азәрбајҗан, рус, авропа, түрк вә фарсларын шаир вә әдиб-ләринин јарадычылығы һағгында марағлы дәрсләр кечәр, ше'р аһәнки илә охумағы, грамматиканы өјрәдәр, төләбәләрә моно-лог сөјләтдиәрди. Тарих мүеллимимиз Әһмәдов, Мирғасым Әфәндијевин һәјат јолдашы Лүтфијјә мүеллимәнин гардашы иди, һәртәрәfli, ачыг-ајдын данышан, чох савадлы мүеллим иди. 45 дәгигәлик дәрсин 30 дәгигәсиндә кәһнә дәрси сорушур, өзү јени дәрси данышар, галан 10-15 дәгигә әрзиндә кечдији дәрсин әсас мүддәаларыны, тарихләрини суал-чавабла кечи-рәрди. Мәчид Тағыјев педагожи үсуллары, дәрс демәк гәјдала-рыны өјрәдирди. Һәмид Нәсибов сакит-сакит данышан мүеллим иди. Осман әфәнди вә алман дили мүеллими Бауман синфә ки-рәндә дәрс сааты гуртарана, зәнк вурулана кими төләбәләрлә рус вә алман дилләриндә данышар вә данышдырарды. Кәнддән кәләндә бир кәлмә дә русча вә алманча билмәјән төләбәләр се-минаријаны битирәндә бу дилләрдә охумағы, јазмағы вә даныш-

мағы бачарырдылар.

Русча вә алманча билдикләримин, өйрәндикләримин хејрини шәхсән мән ордуда хидмәт едәндә, Бејүк Вәтән Мүһарибәси илләриндә Русијада вә Алманијада оларкән һисс етдим. Чох дид билмәк, доғрудан да, адама хүсусилә, чәтин вахтларда, јад јерләрдә нә гәдәр лазым имиш. Үмумијјәтлә, Семинаријада тәһсил чох јүксәк сәвијјәдә апарылырды. Дәрс гуртарандан, күнорта јемәјиндән сонра тәләбәләрә истираһәт етмәк үчүн саат 7-јә кими вахт верилирди. Ахшам (шам) јемәјиндән сонра тәләбәләр синифләрдә саат 11-ә дәк сәһәриси күнүн дәрсләрини өйрәндиләр. О вахтлар һәр синфин тәләбәләри дәстәләрә бөлүнмүшдү. Һәр дәстәдә 5-6 тәләбә олурду. Онлар китабдан сәһәриси күнүн дәрсләрини һазырлајыр ја да мүәллимләр, вә семинарија тәләбәләри тәсәррүфатларда, фермаларда ишләјән савадсызлара күнорта хәрәкләрини јејәндән сонра јазыб охумаг өйрәдирдиләр.

Бу иш семинарија мүдиријјәти тәрәфиндән планлы сурәтдә апарылырды. Белә ки, јәј тә'тили заманы һәр тәләбәјә ән азы 15-20 нәфәрә охумаг, јазмаг, ријазијјатдан рәгәмләри, топлама вә чыхманы өйрәтмәк тапшырылырды. Тә'тил гуртаранда һәр бир тәләбә өйрәтдији шәхсләрин адларыны, онларын јазы нүмунәләрини синиф рәһбәри мүәллиминә кестәирдиләр. Тәләбә мүәллимләр бу иши бејүк һәвәслә көрүр вә өзләри үчүн фәхр һесаб едирдиләр.

Семинаријада охудуғум илләрдә орада ики ачы һадисәнин шәһиди олдум. Онлардан бири бу иди ки, тәләбәләрин севимли мүәллимләриндән олан Гурбанәли мүәллим Косалар кәндиңә колхоз сәдри кәндәрилди. Кәнддә, үмумијјәтлә бүтүн кәндләрдә колхоз гурулушуну истәмәјәнләр чох иди. Дәһшәтли илләр иди. Кәндлинин илләрлә ағыр зәһмәтә гатлашыб јетишдирдији 200,500,1000 гојуну әлиндән зорла алыб саһибинә чәми 2 баш гојун, 20-25 инәк вә чамышыны алыб она чәми 1 инәк вә ја чамыш верилмәјә разы олмајан кәндлиләр үсјан едирди. Колхоз гуранлар, колхоз сәдрләри һәдәләнирди. Белә бир вахтда Гурбанәли мүәллими дә кечә евиндә вуруб өлдүрмүшдүләр. Семинаријанын бүтүн мүәллимләри вә тәләбәләри ағлаја-ағлаја онун

мәсәдини орадан көтүрүб Шыхлыда дөфн етдик.

Икинчи һадисә дә бу иди ки, мәркәздән, Бақыдан вә ја Москвадан һансы "ағыллы"нын кендәрдији мәктуба әсасән Семинаријанын китабханасында олан әрәб әлифбасы илә јазылмыш бүтүн китаблары, еләчә дә, рус вә харичи өлкә халгларынын дилдә олан вә Октјабрдан әввәл чап олунмуш көзәл чилдли китабларын тәләбәләр галын, зәрли чилдләрини чырыр, өзләри үчүн онлардан үмуми дәфтәрүзү дүзәлдирдиләр. Мән сонралар али мәктәбдә охујаркән вә елми тәдгигат ишләри апаран заман анладым ки, әлимизлә чајда ахытдығымыз китаблар нә гәдәр гижмәтли әсәрләрмиш.

Јухарыда демишдим ки, аиләмизлә Миргасым мүәллимин аиләси арасында олан јахын әлагә һаггында да јазачағам. Семинаријада тәләбәләрин херәјини Пирили Мәммәд биширир, мүһасибат ишләрини Ибраһим Әфәнди апарырды. Семинаријанын тәсәррүфат ишләринә исә Ағкөјнәк кәндиндән Осман оғлу Мәһәммәд адлы орта јашлы, мөһрибан бир адам рәһбәрлик едирди. О, тәләбәләрин јемәк, кејмәк, јатағхана ишләринә бахырды. О, јемәкхана үчүн әтлик мал аланда сағмал инәкләри кәсдирмирди, һејфи кәлирди. Беләликлә, семинаријанын 10-дан артыг инәји галмышды. Газахда инәкләри сахламаг, отармаг мүмкүн дејилди. О, тәләбәләрин һамысынын һансы кәнддән олдугуну билирди. О, Миргасым мүәллимлә бир күн мәни јанына чағырды, деди ки, истираһәт күнү кәндә кет, атанла даныш, әкәр разы олса, семинаријанын инәкләрини кәлиб апарсын, сахласын, она һагг да верәчәјик. Мән кәндә кетдим, мәсәләни атама данышдым, разы олду. Атам 4 рамка бал көтүрүб, мәнимлә Газах кәлди. Балын 2 рамкасыны Миргасым мүәллимкилә, 2 рамкасыны да тәсәррүфат ишләринә бахан Осман оғлуна апарыб вердик. Миргасым мүәллим атамы мөһрибан гаршылады, јемәк верди. Данышдылар. Атама музд верәчәјини дә сејләди. Атам тәмәннасыз, муздсуз олараг инәкләри апармаға разы олду. Кәдәндә дә Миргасым мүәллим атама бејүк бир бағламада гәнд, чај, пал-палтар да верди. О замандан сонра аиләләримиз арасында сых, мөһрибан әлагә јаранды, һәтта Миргасым мүәллимин гајыны вә бизим тарих мүәллимимиз Әһмәд Әһмә-

дов атамьн бачысы нэвэси Минэ бачы илэ евлэнди вэ арамьз-
да гоһумлуг да јаранды. Миргасым мүеллим мүдир олдуғу иллэ-
рин ахырына кими атам ораньн малларыны отарды, сахлады,
һэтта инэклардэн һасил етдији јағы, пендири дә жығыб кәтирир-
ди вэ јемәхханаја тәһвил верирди. Семинаријанын тәсәррүфат
мүдири Мәһәммәд киши дә атамьн һәр дәфә әлибош җайтармыр-
ды. Мән Мәһәммәд Осман оғлунун оғлу, сонралар полковник
рүтбәсинә гәдәр јүксәлән, һәмјашыдым Мәһәррәми бир нечә ил
јајда өзүмлә јајлаға да апармышдым. Беләликлә, онларын айлә-
си илэ дә достлуг едирдик вэ инди дә едирик. Мән семинаријаны
17 јашында оларкән битирдим. һәмин илдә дә мәни јухары Әски-
парадакы ибтидаи мәктәбә мүдир кәндәрдиләр. Мән мәктәби
тәмир етдирир, дәрс чәдвәли тутур, шакирдләрә китаб, дәфтәр,
гәләм алыб кәтирир, мүеллимләрин дәрсләринә гулаг асыр,
көстәриш верир, һәр рүбдә валидејн ичласы чағырыб онларла
сөһбәт едир, ушағларын дәрсә давамијјәти, интизамы, һазыр-
лығы барәдә мәлүмат верир, мүеллимләрин ајлыг маашлары-
ны алыб кәтирир вэ пајлајыр, маариф шө'бәсинә һәр рүбдә һе-
сабат верирдим. Сонра ордуда хидмәтә чағрылдым. Хидмәт ет-
дијим илин икинчи илиндә Бејүк Вәтән Мүһарибәси башлады.
Илк күндән өн чәһһәдә вурушдум. 1945-чи илин сонунда Вәтәнә
җајытдым. 1946-1951-чи илләрдә Бакы Девләт Университетинин
Шәргшүнаслыг факүлтәсиндә охудум. Ораны ғырмызы фәрг-
ләнмә диплому илэ битирдим. Бакы мәктәбләриндә мүеллим-
лик етдим. 1958-чи илдә Елмләр Академијасынын нәздиндә јени
Шәргшүнаслыг Институту јарадылды. Мәни ораја елми ишә дә-
вәт етдиләр, кәлдим. 43 илдир ки, бурада чылышырам. 1964-чү
илдән елмләр намизәди, 1975-чи илдән исә елмләр докторујам.
Индијә кими 13 ири һәчмли китабын вә 150-дән артыг елми вә
елми-күтләви мегаләнин мүеллифијәм. Әсәрләрим Москвада,
Дәһлидә, Тәһранда, Тәбриздә, Дашкәнддә дә рус, инкилис,
фарс вә өзбәк дилләриндә чап олунмушдур. 15 ил Институтун
әсас шө'бәләриндән биринин рәһбәри олмушам. Бир нечә ил
Бакы Девләт Университетинин Шәргшүнаслыг, Тарих вә Китаб-
ханачылыг факүлтәләриндә саат һесабы илэ мүһазирә охуму-
шам, Шәргшүнаслыг факүлтәсинин бурахылыш вә макистрату-

ра имтаһанларында сәдрлик етмишәм. 30 илдән чох мүддәт әр-
зиндә Шәргшүнаслыг, әдәбијат вә әлјазмалары Институтлары-
нын елми шурасынын вә ихтисаслашдырылмыш Мүдафиә шу-
раларына үзв олмушам. Онларын намизәдлик вә докторлуг ел-
ми дәрәчәси алмаг иддиасында оланлара рәһбәр, рә'јчи, мәслә-
һәтчи вә ја рәсми оппонент олмушам. Орта Асија республикала-
рына да оппонент вә мүдафиә шурасы үзвү кими чағрылмышам.
Бир нечә илдир ки, Шәргшүнаслыг Институту нәздиндә фәалиј-
јат көстәрән Асија вә Африка харичи өлкәләр әдәбијаты үзрә
ихтисаслашдырылмыш Мүдафиә Шурасына сәдрлик едирәм.
Семинаријада охудуғум илләрдә мән дә, Исмајыл Шыхлы да
ше'р јазырдыг. Сонралар о, нәср әсәрләри јазды вә мәшһур На-
сир олду. Мән исә елми ишлә, классик ирсимизин тәдгиги илә
мәшғул олдуғумдан ше'р јазмаға вахтым галмырды. 1950-чи ил-
ләрдән сонра исә мәни ше'р дә јазмаға тәһрик еләјән һиссләри-
мин тә'сирилә арабир ше'рләр дә јазмаға башладым. Онлардан
бә'зиләрини, еләчә дә фарс вә рус дилләриндән етдијим мәнзум
вә мәнсур тәрчүмәләри "Әдәбијат вә инчәсәнәт", "Азәрбајчан
кәнчләри", "Азәрбајчан пионери", "Шәһријар" кими гәзет, "Кир-
пи", "Азәрбајчан гадыны" журналларында М.Таһир имзасы илә
чап етдирмишәм. Чап олунмамыш ше'рләрим вә һекајәләрим
исә чохдур. Сон илләрдә бөјүк Азәрбајчан шаири уstad Шәһрија-
рын мәшһур "Һејдәр бабаја салам" поемасыны нәзәрә алараг
"Газанчы дағына салам" поемасыны јазыб "Иршад" Ислам араш-
дырмаларынын спонсорлуғу илә чап етдирмишәм. Орада хал-
гымызын XX әсрдә башына кәтирилән мүсибәтләрин бәдии тәс-
вирини вермәјә чалышмышам. Мәгсәдимә нечә наил олдуғуму
тәләбкар охучулар, ше'р, сәнәт тәдгигатчылары дејерләр.

Мән һәмишә тә'рифдән чәкинмишәм. Өзүмү дә һеч вахт
тә'риф етмәмишәм вә тә'риф дә етдирмәмишәм. Өзүмә аид
оланлары она керә јаздым ки, һөрмәтли охучулар билсинләр ки,
Газах мүәллимләр Семинаријасы мәним кими вә мәндән чох-
чох истә'дадлы нечә-нечә мүтәхәссләр јетишдириб. Мән бү-
түн мүвәффеғијәтләрим үчүн, илк нөвбәдә Газах Мүәллимләр
Семинаријасына, орада алдығым тә'лим вә тәрбијәјә борчлујам.

Алы Алыјев

Алы мүеллим бу јахынларда рәһмәтә кедиб. Онун өлүмүнү һөч кәс јахын бурахмыр. О, шән, шух, зәһ мәткеш вә тәшәббүскарь, мәзәли вә мәзмунлу данышан, һәмсәһбәтләринә жүксәк мәрифәтлә гулаг асан бир вәтәнпәрвәр зијалы иди. Өлүм она јарашмырды. Онун Вәтән мүһарибәсиндә кестәрдији гәһрәманлыглар, јаздыгы әсәрләр вә идарә етдији кафедранын иши Алы мүеллимин тәр-

чүмеји һалы вә онун жүксәк образыдыр. Алы мүеллим 1919-чу илдә Газах рајонунун икинчи Шыхлы кәндиндә анадан олмушдур. Онун валидејинләри малдарлыгла мәшғул олмушдур. Ибтидаи тәһсилини доғма кәндиндә алмыш вә 1936-чы илдә Газах Педагожи мәктәбинә дахил олмушдур. Бу педагожи мәктәб һәммин Ф.Кечәрлинин әсасландырдыгы семинарија иди. 1939-чу илдә Педагожи Техникуму фәрғләнмә диплому илә гуртаран Алы мүеллимин бәхти кәтирмир. Тәһсилини давам етдирмәјә бөјүк һәвәси олан бу кәнчин һәјаты мүһарибә илә гаршылашыр. О, 1941-чи илдән 1945-чи илә кими Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндә иштирак етмиш, дәфәләрлә јараланмыш вә јенидән чәбһәјә гајытмышдыр. Алы мүеллим чәбһәдә кестәрдији гәһрәманлыға көрә ики дәфә "Вәтән мүһарибәси", ики дәфә "Гырмызы улдуз" орденләри вә бир чох медалларла тәлтиф едилмишдир.

Алы мүеллим мүһарибә гуртардыгдан сонра јенидән тәһсилини давам етдирмиш вә Азәрбајчан Дөвләт Университетинин тарих факултәсинә дахил олмушдур. О, 1950-чи илдә бу тәһсил очағыны да фәрғләнмә диплому илә гуртармышдыр. Онун ишә олан мүнәсибәтини, тәшкилатчылығы вә тәшәббүскарьлығыны нәзәрә алараг Алы мүеллими әввәлчә рајон комитәсиндә тәлиматчы, даһа сонра исә Азәрбајчан Коммунист Партијасынын мәркәзи комитәсинә ишә гәбул едирләр. Онун дәрин вә һәр тәрәфли һазырлығыны нәзәрә алараг Алы мүеллим Совет Иттифагы Коммунист Партијасынын Москвада олан Ичтимаи Елм-

ләр Академијасынын Аспирантурасына көндөрилir. Мүвәффәгијәтлә аспирантураја дахил олан Алы мүәллим ораны јүксәк кәстәричиләрлә гуртарыб 1954-чү илдә намизәдлик диссертасијасыны мүдафиә едир. 1956-чы илдә Алы мүәллим Бакы Али Партија мәктәбинә тәдрис вә елми ишләр үзрә проректор көндөрилir. Беш ил бу вәзифәдә чалышдыгдан сонра 1961-чи илдә Азәрбајчан Политехник Институтунун Тарих кафедрасынын профессору вәзифәсинә сечилir. Алы мүәллим 1958-чи илдә докторлуг диссертасијасы мүдафиә едәрәк, тарих елмләри доктору адыны алыр. 1975-чи илә гәдәр Политехник Институтунда профессор вәзифәсиндә, 1975-чи иләдән өмрүнүн сонуна кими ишләдији Тарих кафедрасына рәһбәрлик етмишдир. Алы мүәллимин 200-дән артыг елми әсәри вар. Онлардан 20-си елми монографија вә китабдыр. Алы мүәллимин тәләбәләриндән Гәриб Мәммәдов онун дохсан иллијинә һәср едилмиш "Тарихчи алим" мәгаләси илә "Дәли Күр" гәзетинин 22 декабр 2000-чи ил сајында чыхыш етмишдир.

Бу садә, тәвазәкар, көзәл инсанын нүмунәси бу күн вә кәләчәкдә дә кәнчләримизин тә'лим вә тәрбијәси үчүн нүмунә олачагдыр.

Һүсејн Тағыјев

Һүсејн Тағыјев Мирзә оғлу 1910-чу илдә Азәрбајчан Республикасынын Чәјлы кәндиндә дәмircи аиләсиндә анадан олмушдур.

Илк тәһсилини моллаханада алмышдыр. 1924-чү Газах Мүәллимләр Семинаријасына дахил олмуш, 1927-чи илдә ораны мүвәффәгијәтлә битирмишдир. Әмәк фәалијәтинә 1928-чи илдә ораны мүвәффәгијәтлә битирмишдир. Әмәк фәалијәтинә

1928-чи илдә Кәјчәј районунун Ләкибулаг кәнд мәктәбиндә мүәллим кими башламыш, бир сыра мәктәбә директор тә'јин едил-

мишдир. 1930-чу илдә Газаха гајытмыш, Чајлы, Дәмирчиләр кәнд мәктәбләриндә ријазиијат мүәллими ишләмишдир. 1941-чи илдә Бөјүк Вәтән Мүһарибәсинә чағырылмыш, дөјүшдә ағыр јараландығына көрә 1942-чи илдә I-чи дәрәчәли әлил кими орду сыраларындлан тәрхис едилмишдир. 1942-чи илдән Газах рајон Партија Комитәсинин тәклифи илә Газах рајон Мәдәнијјәт шө'бәсинә мүдир тә'јин олунур. 17 ил һәмин вәзифәдә чалышыр. 1962-чи иләдәк Газах рајон Халг Депутатлары совети "Јол идәрәсинә рәһбәрлик едир. 1968-1972-чи илләрдә Газах шәһәр Халг Депутатлары Совети Ичрайјә Комитәсинин сәдри вәзифәсиндә ишләјир. Газах шәһәр мәркәзи биналарын, "Азәрбајчан" кинотеатрынын, Газах мәдәнијјәт сарајынын тикинтиси билава-ситә онун тәшәббүсү вә гајғысы нәтичәсиндә тикилмишдир. 1973-1991-чи илләрдә Азәрбајчан Республикасы Тәбиәти Мүһафизә Чәмијјәтинин Газах шө'бәсинин сәдри олмушдур. Тәбиәти мүһафизә чәмијјәтинин III-IV гурултајларынын нүмајәндәси олмушдур. Бир нечә орден вә медалларла тәлтиф едилмишдир. Али Советин, "фәхри фәрманына" лајиг көрүлмүшдүр.

Һүсәјн Тағыјев ихтисасча ријазиијатчы олса да, өмрүнүн мүхтәлиф чағларында Мизәоғлу тәхәллүсү илә шө'рләрин мүәллифидир. Гошмалары ашығлар тәрәфиндән охунур. О, 1991-чи илдән тәгаүддәдир. һал-һазырда Газах шәһәри С.Вурғун күчәси, 34 №-ли евдә јашајыр.

Беш евлады, 12 нәвәси, ики нәтичәси вардыр.

Исмајыл Гасымов

Исмајыл Гасымов 31 декабр 1908-чи илдә Азәрбајҗанын Газах җазасынын Ашағы Әскипара кәндиндә анадан олмушдур. Ибтидаи тәһсилни Әскипара кәндиндә алдыгдан сонра 1924-чи илдә Газах семинаријасына дахил олмуш вә 1928-чи илдә ораны мүнвәффәғијјәтлә гуртарыб азачыг мүддәт мүнәллим ишләдикдән сонра 1929-чу илдә В.И.Ленин адына АПИ-јә дахил олмуш вә 1932-чи илдә һәммин институту битирмишдир. Институту битирдикдән сонра ону бир ичтимайјәтчи вә тәшкилатчы кими АКП МК җәрары илә "Ғасым Исмајылов колхозчусу" район җәзетинин мәсул катиби тәјин етмишләр. Исмајыл Гасымов ејни заманда Коранбој шәһәр мәктәбиндә мүнәллим ишләмишдир.

О, 1934-чү илдә Бакыја дәвәт олунур вә Азәрбајҗан КП МК "Фиргә ишчиси" журналына редактор мүнәвини вәзифәсинә тәјин едилир. Ејни заманда Бакы Педагожи Техникумунда тарих мүнәллими, даһа сонра Елми-Тәдғигат Педагогика институтунда кичик елми ишчи, АДУ-да, Н.Нәриманов адына Тибб Институтунда баш мүнәллим вәзифәсиндә чалышмышдыр. Исмајыл мүнәллим 1941-чи илдән 1944-чү илә кими Бәјүк Вәтән мүнәрибәсиндә иштирак етмиш вә ағыр јараландыгдан сонра әскәрликдән тәрхис олунмушдур. О, 1944-чү илдә Азәрб. КП МК бүросунун җәрары илә Азәрбајҗан КП МК органы олан "Азәрбајҗан Коммунист" журналына редактор мүнәвини тәјин олунмушдур. Ејни заманда мүнәллимлик фәалијјәти илә мәшғул олмушдур. Исмајыл мүнәллим 1954-чү илдә Азәрбајҗан Дәвләт Университетинин Елми Шурасында диссертасија мүдафиә едиб тарих елмләри намизәди адыны алмышдыр. 1960-чы илдә АПИ-дә Тарих кафедрасында баш мүнәллим олмуш вә өмрүнүн сонуна кими бурада ишләмишдир. 1962-чи илдә досент вәзифәсинә сечилмишдир. Исмајыл мүнәллимин 102-дән чох елми әсәри нәшр олунмушдур. Бу әсәрләрин бири дәрслик, икиси дәрс вәсаитидир. О, алты китаб

вə чохла мəгалəлəрин мўəллифидир. Исмајыл Гасымов мўəллим вə елми кадрларын Һазырланмасында да ҺаҺыннан иштирак едэрək 4 (дəрд) елмлəр намизəдинин елми рəҺбəri олмушдур. О, докторлуг диссертасијасыны Һазырламыш анчаг өмүр вəфа етмəдијиндən ону тамамлаја билмəмишдир. Халг Һаршысында əвəзсиз хидмəтлəринə керə чохла орден вə медалларла тəлтиф олунмушдур.

Исмајыл мўəллим јүксək интеллектə, мəдəнијјетə малик олан, сəминаријада алдығы əхлаг нормаларыны өмрүнүн сонун кими Һорујан, тəлəбəлик мəсумлуғуну саҺлајан биллур кими саф, тəмиз, тəмəннасыз бир инсан олмушдур. Исмајыл мўəллим өзүнə лајиг ушаглар тəрбијə етмиш вə ушаглары да онун јолуну давам етдирмишлəр.

Мəммəd Шыхлы

Мəммəd Шыхлински Надир Аға оғлу 1901-чи илдə Газах Гəзасынын икинчи Шыхлы кəндиндə анадан олмушдур. О, илк тəҺсилини кəндлəриндə алмыш вə 1920-чи илдə Газах сəминаријасына дахил олуб 1923-чү илдə ораны мўвəффəгијјəтлə баша вурмушдур. ДаҺа сонралар 1923-25-чи иллəрдə Гарабағын бир сыра кəндлəриндə ибтидаи мəктəб мўəллими ишлəмиш вə 1925-чи илдə ШамаХы Гəза

Маариф шə'бəsi мўдири вəзифəсинə ирəли чəкилмишдир. Ишлəдији мўддəтдə өзүнү бачарыглы мўəллим, јени мəктəблəрин ачылмасы, савадсызлығын арадан галдырылмасы, гадын азадлығы вə тəҺсили уғрунда мўбаризə апаран тəшкилатчы педагог кими кестəрдијиндən, ону 1927-чи илдə Ширван Даирəsi Маариф шə'бəсинə мўдир тəјин едирлəр. Сонралар даирə лəғв едилдијиндən Мəммəd мўəллим Кəјчəј Гəза Маариф шə'бəсинə мўдир кəндəрилир.

Мəммəd Шыхлы 1931-33-чү иллəрдə Кəјчəј рəјон Партија

Комитәси Тәблиғат вә Тәшвиғат шө'бәсинин мүдири тә'јин едилир. О. 1933-чү илдә Нахчыван МР Маариф комиссарынын мұавини вәзифәсинә тә'јин едилир. 1933-чү илдә Бакыја ғајыдан Мәммәд Шыхлы АПИ-нин тарих факүлтәсинә дахил олур. О, али мәктәбдә тәһсил алмагла јанашы һәм дә Бакы Халг Маариф шө'бәсинин мүдири ишләјир. 1939-чу илдә АПИ-ни мұвәффәғијјәтлә гуртаран Мәммәд мұәллим там елми-педагожи фәалијјәтлә мәшғул олур. Институтда тарих факүлтәсинин деканы вә кафедра мүдири вәзифәсиндә чалышыр. 1955-чи илдә "1917-21-чи илләрдә Совет-Иран мұнасибәтләри" мөвзусунда намизәдлик дисертасијасы мұдафиә едир. 1972-чи илдә Мәммәд мұәллимин елми-педагожи фәалијјәтинин 50 иллији вә анадан олмасынын 70 иллији гејд едилмишдир.

Јунис Ејјубов

1919-чу илдә Газах рајонунун Фәрәһли кәндиндә анадан олуб, 1927-чи илдә Үркмәзли ибтидаи мәктәбини, 1930-чу илдә Дәмирчиләр на-тамам орта мәктәбини битириб, 1936-чы илдә Газах мұәллимләр семинаријасына дахил олмуш вә 1939-чу илдә семинаријаны әла аттестатла битириб Күрдәмир рајонуна мұәллим тә'јин едилмишдир.

Ики ил мұәллимлик етдикдән сонра доғма рајонуна кәлиб орданда 1941-чи илин октябр ајында Бөјүк Вәтән мұһарибәсинә-фашист алманлары илә дөјүшә кетмишдир. Лакин 1942-чи илдә Гафгаз чәбһәсиндә алманларла вурушмада гәһрәманчасына һәлак олмушдур.

Јасин Өфәндијев

Јасин Өфәндијев Сәмәд оғлу 1924-чү илдә Газах рајонунун 2-чи Шыхлы кәндиндән анадан олмушдур. Ибтидаи вә натамам орта тәһсилини доғулдуғу кәнддә алдыгдан сонра 1939-илдә Газах Педагожи Техникумуна дахил олмушдур. Ораны мүвәффәғијјәтлә гуртаран Јасин мүәллим Гајмағлы кәндиндә, Билал Өһмәдовун мүдир олдуғу мәктәбдә ишләмишдир. О, 1946-чы илдә Азәрбајчан

Девләт Университетинин филолокија факүлтәсинә дахил олмуш вә ораны 1957-чи илдә фәргләнмә диплому илә гуртармышдыр. Јасин мүәллим 1951-52-чи илләрдә Москва шәһәриндә Аспирантурада охумуш вә 1952-57-чи илләр арасында Азәрбајчан Елми-тәдғигат Педагожикиа Институтунда елми ишчи кими фәалијјәт кестәрмишдир. 1975-чи илдән Рус дили вә әдәбијјаты Институтунун Азәрбајчан дили методикасы кафедрасында мүәллим, досент вәзифәләриндә чалышмышдыр. Јасин мүәллим Республикамызда тәкчә савадлы бир мүәллим кими дејил, һәм дә 5-6-чы синиф дәрсликләринин мүәллифи кими дә мәшһурдур. О, 50-дән артыг елми-методик мәғаләләрин мүәллифи, бир чох елми конфрансларын иштиракчысы вә мә'рузәчиси олмушдур.

Әскәр Хасмәммәдов

Әскәр Хасмәммәдов Чавад оғ-
лу 1905-чи илдә Газах рајонунун Га-
рапапаг кәндиндә анадан олмушдур.
О заман атасы Бакыда Мухтаровун
дәмир заводунда ишләдијиндән Әс-
кәр мұәллим ушағлыг илләрини Ба-
кыда кечирмишдир. 1913-чү илдә ата-
сы намә'лум шәхсләр тәрәфиндән
гөтлә јетирилдијиндән, анасы ушаг-
ларыны Газаха кечүрмүш вә онлар
дајысынын һимајәсиндә јашамыш-

лар. Әскәр мұәллим ибтидаи тәһсилени Газах шәһәр 1-чи дәрә-
чәли мәктәбдә алмыш вә 1920-чи илдә Газах семинаријасына
дахил олмушдур. 1926-чы илдә Семинаријаны гуртардыгдан
сонра мұхтәлиф ичтимаи ишләрдә чалышмышдыр. О, 1926-чы
илдән 1928-чи илә гәдәр Кәдәбәј рајонунун Гарабулаг кәндиндә
7 иллик мәктәбин директору олмушдур. 1928-30-чу илләрдә исә
Шамхор рајонунун дәмир јол 7 иллик мәктәбиндә мұәллим вә ди-
ректор вәзифәсиндә ишләмишдир. 1932-чи илдә Бакы Али Пе-
дагожи Институтуну мұвәффәғијәтлә битирмишдир. Газахда
али тәһсилли мұәллимләрә еһтијач олдуғундан онун тәјинаты
да Газаха верилир вә о, Афстафа дәмир јол мәктәбинин директо-
ру тәјин едилир. Әскәр мұәллим елә һәмин илдән (1933 ил)
1937-чи илә гәдәр Газах Рајон ХМШ шө'бәсиндә инспектор,
1937-чи илдән 1942-чи илә гәдәр РХМШ мүдири вәзифәләриндә
чалышыр. О, 1942-чи илдән 1951-чи илә гәдәр Газах Рајон Пар-
тија Комитәсинин икинчи катиби, 1951-чи илдән 1954-чү илә әла-
гәдәр Афстафа Рајон Комитәсинин 1-чи катиби ишләмишдир.
1955-илдән 1960-чы илә гәдәр Газах РХМШ-дә инспектор вәзи-
фәсиндә чалышмышдыр. О, 1960-чы ил март ајындан 1964-чү
ил ијул ајына кими Газах Шәһәр Советинин сәдри вәзифәсиндә
чалышыр. 1964-чү илдән исә Газах рајон Мәдәнијјәт шө'бәсинин
мүдири вәзифәсиндә ишләмишдир.

Әскәр мұәллим һеч бир вәзифәни өзү үчүн ашағы, јухары
һесаб етмәмиш вә халга хидмәт үчүн бүтүн вәзифәләри гәбул

етмиш вә бу вәзифәләрдә намусла ишләмишдир. О, бу намуслу вә шәрәфли әмәјнә кәрә бир чох орден вә медалларла тәлтиф едилмиш, "Әмәкдар мұәллим" адына лајиг кәрүлүмшүдүр.

Бу садә, вичданлы, семинаријанын мә'зуну ән чәтин 1937-чи илләрдә "тројканын" күнаһсыз адамлары күлләләдији бир вахтда онларла мұәллим вә намуслу ишчиләри бу өлүмдән хилас етмишдир.

Абдулла Бабанлы

Бакыда Газах чәмијјәти фәалијәт кестәрир. Бу чәмијјәтин чох бөјүк хејирхаһ ишләри олуб. Онлардан бирини мисал кестәрмәк истәјирәм. 1990-чи илдә Ермәни гулдурлары Гарабағын ишғалы илә әлагәдар торпагларымыза һүчүм едәндә, Гарабағ зонасында олан Азәрбајчанлылар торпагларыны бурахыб гачдылар. Онлар горхаглыгдан јох, архалары олмадыгыннан, онлара үрәк-дирәк верән, си-

лаһла көмәк едән, мәнәви дајаг дуран адамлар олмадыгы үчүн јерләриндән чыхдылар. Әлбәттә, торпаглары бурахыб гачмағын сәбәбләриндән бири дә ағыллы, халг мәнәфәјини күдән, башчыларымызын, девләт адамларымызын олмамасы иди. Газах әһалиси дә белә бир тәһлүкә, јәни торпагларыны бурахыб кери дурмаг тәһлүкәси илә гаршылашмышды. Елә бу вахт ағыллы, узаг көрән, вәтәнпәрвәр Газах оғуллары чәмијјәт јаратдылар. Бу чәмијјәт силаһ алды, топ, түфәнк, танк алды. Ән әсасы да халгын арасына кедиб кәндбә кәнд кәзди вә чамаата Газахын кечмиши, онун Гачаг Кәрәм, Инчәли Исмајыл кими гәһрәмән оғулларыны хатырлатды. Онлар горхуб кери чәкилмәмәк фикрини адамларын шүүруна чатдыра билдиләр. Бу чәмијјәт өзбашына әмәлә кәлмәди. Орада чох ләјагәтли оғулар вар иди. Бу оғулар арасында Бакыда јашајан Газахлыларын имканлы адамларыны бу чәмијјәтә гошан вә Газахла бу адамлар арасында әләгә

јарадан шәхсләр вар иди. Евини, аилә гајғыларыны бир кәнара атыб, бүтүн варлығы илә өзүнү Газахын мұдафиәсинә һәср едән оғулардан бири дә Абдулла Бабанлынын оғлу Рөвшән Бабанлы олду. Рөвшән мұәллими бүтүн күнү индики Педагожи Елмләр Институтунун кирәчәјиндә балача бир отагда, әлиндә телефон дәстәји данышан кәрмәк оларды. О Бакыдан кедән силаһ, пул, әрзаг, танк, топ кими ағыр силаһларын вахтында кедиб Газаха чыхмасы үчүн Газах тәшкилатлары илә елә сых әләгә сахламышды ки, елә бил телефон дәстәјини кәтүрән кими "Гадан алым" сөзү илә чүмләсини башлајан бу адамы Аллаһ бу иш үчүн јаратмышдыр. Мән Газах чәмијјәтинин фәал үзвү Газахын вәтәнпәрвәр оғлу Мискәр Мәммәдовун мұәллими Абдулла Бабанлы һаггында хатиратыны охујараг кәрдүм ки, Мискәр мұәллим бу аиләнин сој көкүнү бир психолог кими чох дәгиг сәчијјәләндирә билмишдир. О јазыр: "Сәһбәт Бабанлы сој көкүндән дүшәндә хејирхаһ, сәмими, үзүкүләр, инсанпәрвәр, әмәлисаләһ, дүзкүн, сәлигәли, доғру, һуманйст вәтәнпәрвәр характерли адамлар хатирәләрдә чанланыр. Инсан характеринә хас олан бүтүн мүсбәт хүсусијјәтләр бу сојкөкүн әләмәтләриндәндир. Бәлкә дә сонрадан онларын мұәллим, һәким, шаир, јазычы кими бәшәри дәјәрләрә јијәләнәрәк ону өзләринә пешә етмәләри елә бу сојкөкүн характери илә бағлыдыр. Сөјкөкүн характериндәки һуманизм ез ирадәсини бу нәслин давамчыларынын пешәләриндә тапмышдыр" көзәл сөзләрдир. Бу биллур кејфијјәтләр Абдулла Бабанлыдан кәлир. Абдулла Бабанлы 1899-чу илдә Јелизаветпол губернијасы Газах гәзасынын биринчи Шыхлы кәндиндә анадан олмушдур. Онун атасы өз ишинин маһир устасы олан кечәчи сәнәткар олмушдур. Елми, зәһмәти јүксәк гијмәтләндирән Абдулла мұәллимин атасы Мәһәммәд киши оғлуну охумаға, тәһсил алмаға јенәлтмишдир. Балача Абдулла ибтидаи тәһсиллини 1912-чи илдән 1917-чи илә гәдәр кәнд мәктәбиндә алмышдыр. 1920-чи илдә Газах мұәллимләр семинаријасына дахил олмушдур. 1924-чү илдә ораны мүвәффегијјәтлә битириб елә һәмин илдә Кәнчә Педагожи курсуна дахил олмушдур. 1927-чи илдә исә В.И. Ленин адына Азәрбајчан Педагожи Институтуну битирмишдир. Әмәк фәалијјәтинә 1918-чи илдән вә мұәллимлик

фэалијјетинэ 1920-чи илдэн башлајан Абдулла мүәллим Газыхын Көчәскәр, Гырахкәсәмәнли, даһа сонра исә Казах, Шуша, Нахчыван Педагожи мәктәбләриндә мүвәффәгијјәтлә чалышмышдыр. О ишләдији бүтүн јерләрдә јүксәк мүәллимлик етикасы, мәһарәти көстәрәрәк мүәллим вә төләбә коллективинин севимлисинә чеврилмишдир. Онун һәмкарлары вә төләбәләри Абдулла мүәллими хош хасијјәт, мөһрибан вә чох төләбкар бир мүәллим кими сәчијјәләндирмишләр. Әли Зејналовун хатирәләринә керә Абдулла Бабанлы јүксәк сәвијјәдә дәрс дејән вә чидди төләбкарлыгла педагожи тәчрүбә апаран бир мүәллим олмушдур. Онун кәркин, хејирхан, зәһмәтли вә шәрәфли мүәллимлик фэалијјетинә керә Республиканын "Әмәкдар мүәллим" адыны алмыш, орден вә медалларла тәлтиф едилмишдир. Абдулла мүәллимин көзәл образы төләбә вә шакирдләрин гәлбиндә бу күн дә јашајыр. Онун төләбәләриндән психоложи елмләр намизәди Мискәр Мәммәдов әзиз мүәллимини хатырлајараг "Дәли Күр гәзетинин 18 март 2000-чи ил сајында" "Мүәллим пешәсинин символу" мәгаләсиндә јазыр: "А.Бабанлынын мүәллим шәхсијјәти шакирдләрдә дәрин тәрбијәедичи тә'сир бурахмышды. Онун шәхси нүмунәси биз шакирдләр үчүн бөјүк мәктәб иди. А.Бабанлынын педагожи фэалијјәтиндә мүвәффәгијјәтини тә'мин едән шәрт онун дөврүнә керә дәрин билијә јијәләнмәси, јүксәк инам вә јүксәк идејалылығы илә фәргләнмәси иди.

Абдулла мүәллим педагожи елмә мүкәммәл јијәләнмишди. Онун шакирдләрлә јаратмыш олдуғу үнсијјәт биликләрин чатдырылмасына јенәлмишдир. Абдулла мүәллимин педагожи бачарығы тәдрис етдији физика фәннинин чәтинликләрини чох устәлыгла вә баша дүшүлән јолларла шакирдләринә чатдыра билмәси иди.

А.Бабанлы кәнч нәслин тәрбијә ишини идарә етмәкдә бәлкә дә онун ән јүксәк бачарығы өзүнү көстәрмишди. О чох асанлыгла шакирдләрлә дил тапар, онларын дахили аләминә нүфуз едәр вә онларын дүшүнчә тәрзинә тә'сир едә биләрди. Бәлкә дә бу пешә габилијјәтинә керә А.Бабанлы Казах шөһәр 1N-ли орта мәктәбин директор муавини ишләмишдир.

А. Бабанлынын јүксәк гуманитар кејфијјәтләри тә'лим

фəалијјəти просесиндə өз шакирдлəринин шəхси əламəтлəринə чеврилди. Онун һəм чидди, һəм сəмими, һəм тəвəзəкар, һəм дə илыг мүнəсибəтлəри бу кун дə онун кечмиш шакирдлəринин гəлблəрини исидир.

А.Бабанлынын јуксəк инсани кəјфијјəтə малик олмасы онун əхлагында, əтрафына шүүрлу мүнəсибəтиндə, үмуми мəдəнијјəтиндə өзүнү кəстəрди. Тə'лим фəалијјəти просесиндə һəр бир шакирдə фəрди јанашмағы чох усталыгла һəјата кечи-рən Абдулла мұеллим ушаглара онлары севдијини нəвазиш илə үнсийјəтдə истифадə етдији доғмалыг ифадə едən "мəним ба-лам" кими ширин сəзлəрлə чүмлəлəрини гуар вə шакирдə мək-тəбин низам-интизам гəјдаларына риəјəт етмəјин мəчбур олду-ғуну баша саларды.

Абдулла мұеллим педагожи ишдə хусусилə мұвəффəгийјəт үчүн əһəмијјəт дашыјан дөзүмлүлүјү иди, онун һөвсəлəли олмасы иди. Мəнə өлə кəлир ки, онун һеч бир шакирди А.Бабанлы-нын өзүнү əлə ала билмəмəсинин шаһиди олмамышдыр.

А.Бабанлы өзүнə гаршы һəдсиз тəлəбкар иди вə бу онун сəлигə-сəһманында, хусусилə дə, нитгиндə һəмишə һисс олунарды. А.Бабанлы тəкчə мəнəви кəјфијјəтлəри илə дејил, һəм дə заһири əламəтлəри илə мұеллимлик символу иди. О, бəјүк пешəнин јорулмаз јолчусу иди.

Өз мұеллими һаггында данышаркən онун фəалијјəт кəстəрдији Газах шəһəр 1 N-ли орта мəkтəбдə педагожи иглим һаггында фикирлəри бөлүшмəклə А.Бабанлы һаггында хатирəлəри тамамламаг олмаз. 60-70-чи иллəр 1N-ли орта мəkтəбин тə'лим фəалијјəтинин нəтичəлəри республикада али тəһсил органлары тəрəфиндən дəфəлəрлə гijмəтлəндирилмишди. Мəkтəбдə иш-лəјən мұеллим коллективинин əксəријјəти санбаллы педагожи əн'əнəнин варислəри иди вə мұеллимлик пешəсинин кəзəл билчилəри иди. 1N-ли орта мəkтəбин тəлим мұвəффəгийјəтинин критеријалары онун јетишдирдији нəслин чəмијјəтин мəгсəдлəринə јарарлығы илə өлчүлүрдү, бу нөгтəји-нəзəрдən А.Бабанлы илə чийн-чийнə ишлəмиш өз өмүр зијасы илə кəрпə үрəклəри ишыгландырмыш педагожи коллективə рəһбэрлик ишинин бачарыглы тəшкилатчысы вə савадлы тарих мұеллими Дурсун

Мансурову, Камал Һүсейнову, Гара Һачыјеви, Мәммәдәли Абдуллајеву (гәбирләри нурла долсун) унутмаг олмаз.

Газах шәһәр 1 N-ли орта мәктәбин тәлим мұвәффәғијјәти, кәнч нәсли јетишдирмәкдә пешә усталығы, тә'лим-тәрбијә саһәсиндә әлдә етдији мүсбәт нәтичәләр А.Бабанлы шәхсијјәтинин ән'әнәләрини горујуб сахлајан вә инкишаф етдирән мұәллим коллективинин үзәринә дүшмүшдү вә онлар бу ишин өһдәсиндән бачарыгла кәлмишдиләр.

Педагожи фәәлијјәтлә мәшғул олан бир мұәллим кими истәрдим ки, бу ән'әнәләр јашасын, тәблиғ олунсун вә кәләчәк нәслә чатдырылсын".

Фәлсәфә елмләри доктору Јусиф Рүстәмөв мұәллими Абдулла Бабанлы һаггында "Сөзүн һәгиги мә'насында педагог Абдулла Бабанлы һаггында бир нечә сөз" хатирәсиндә јазырды:

"XX әсрин биринчи јарысында, хүсүсән 20-50-чи илләрдә әслән Газахдан олан минләрлә мұәллим Азәрбајчанын бүтүн бөлкәләриндә мұәллимлик етмиш, елкәнин маарифләнмәси ишиндә фәдакарлыгла иштирак етмишләр. Мән өзүм 1955-1961-чи илләрдә Саатлы рајонунда ишләјән вахт бунун шаһиди олмушам. һәмин мұәллимләрин бөјүк әксәријјәти Газах семинаријасынын, сонралар педагожи мәктәбинин вә јахуд Газах мұәллимләр институтунун мә'зунлары идиләр.

Газах семинаријасыны, сонра исә Азәрбајчан Педагожи Институтуну битириб өз доғма елиндә мұәллимлик едән көркәмли педагог, Газахын ән чох танынан зијалылардан олан Абдулла Бабанлынын һајаты онун минләрлә шакирди үчүн өрнәк олмушдур. О минләрдән, бөлкә дә он минләрдән бири дә мәнәм.

Абдулла мұәллим Газах шәһәринин I сәјлы орта мәктәбиндә фәәлијјәт көстәрмишдир. Бизим чохсәјлы Рүстәмөвлар аиләсинин ушаглары һәмин мәктәбдә охумуш вә онун шакирди олмушлар. Боја-баша чатыб мұхтәлиф пешә саһибләри олан дан сонра да мұәјјән сәбәбләрә көрә бир јәрә јығышыб көрүшәндә мәктәб һәјатыны хатырлајыр, мұәллимләримиздән бәзиләрини, хүсүсилә Бабанлы мұәллими јада салырыг. Мән бурада мұәллимимин адыны дејил, сојадыны көстәрмәкдә мәгсәдим вар. Биз чох надир һалларда она ады илә мұрачиәт өдирдик. Бү-

түн Газах маһалы ону Бабанлы мүәллим кими таныјырды. Онун шакирди олан да, олмајан да чаван да, гоча да-һамы бу әсл педагогун һаггында хош сөзләр дејирди. Мән индијә гәдәр бир нә-фәрә белә раст кәлмәмишәм ки, Бабанлы мүәллим һаггында өтәри дә олса нә исә мәнфи бир сөз ишләтсин. Белә адама һә-јатда чох надир һалларда раст кәлмәк олар.

Абдулла Бабанлы физика мүәллими иди. 1945-1949-чу ил-ләрде мән онун шакирди олмушам. Бу дәрд илдә мәним јадыма кәлмир ки, мүәллим бир дәфә дә олсун дәрс бурахсын, һәтта дәрсә кечиксин. Бәзән өзүнү јахшы һисс етмәсә дә дәрсә кәлир-ди. Ону да хусуси гејд етмәк истәјирәм ки, Абдулла мүәллимин һәвәсиз дәрс дедијинин шаһиди олмамышам.

Университети битириб мүәллим ишләјән вахт баша дүш-дүм ки, Бабанлы мүәллимин чох көзәл дәрс демәк методлары (чәм һалда) вардыр. Чох тәәссүф едирәм ки, онун методикасы тәдгиг едилмәмиш галыр.

Бабанлы мүәллим јалныз физиканын тәдрис етмәклә ки-фајәтләнмирди. О, бизә һәм дә әдәб гајдаларыны өјрәдирди. Бизим чохумуз ону тәглид едир, она охшамаға чалышырдыг. Икинчи дүнја мүһарибәсиндән сонра мадди сарсынтылар ичә-рисиндә олдуғумуз дөврдә дә Абдулла мүәллим чох сәлигәли кејинирди, нәинки һәрәкәтләринә, һәм дә харичи көрүнүшүнә хусуси фикир верирди. Јадымдады. Бир дәфә ушаглардан ким-сә дәрсә кечикмишди, үст-башы тоз-торпаға батмыш, ајагга-бысы палчыгла өртүлмүшдү. Абдулла мүәллим ону өз јанына ча-ғырды вә синифә мүрачиәт етди ки, бизим икимизә дә диггәтлә бахын. Ғыш вахты иди, синифләр гыздырылмадығы үчүн о, пал-тосуну чијинә атмышды. Палто тәр-тәмиз иди, елә бил јеничә тикилмишди. О деди ки, мән бу палтону 10 илдир кејинирәм. 2 ил бундан әввәл дәрзијә вериб үзүнү чевиртмишәм, һәлә бундан сонра да бир нечә ил кејинәчәјәм. һәмин шакирд сөз верди ки, бундан сонра о да белә олачаг вә вердији сөзә һәгигәтән дә әмәлетди.

Абдулла мүәллимин көзәл јаддашы варды, һәтта 20-30 илдән сонра кечмиш шакирдләринә раст кәләндә онлары та-ныјырды, мүвәффеғијәтләри илә фәхр едир, уғурсузлуғларына

кәдәрләнирди.

Бабанлы мұеллимин даһа бир, бәлкә дә ән вачиб инсани кәјфијәтини дә кәстәрмәјә билмәрәм. О, бәјүк һәрфлә јазыла-чагәсл ата, аилә башчысы иди.

Мәним бу ғыса гејдләрим бәјүк педагог, кәркәмли зијалы Абдулла Бабанлы һаггында демәк истәдикләримин чүзи бир һиссәсидир.

Әһмәд Әһмәдов

Әһмәд Әһмәд оғлу Әһмәдов 1905-чи илдә Јәлизаветопол губерни-јасынын Газах гәзасынын Икинчи Шыхлы кәндиндә мұеллим аиләсин-дә анадан олмушдур. О, кәнд мәктә-бини битирдикдән сонра 1919-чу ил-дә Газах мұеллимләр семинаријасы-нын һазырлыг шә'бәсинә дахил ол-муш, 1920-чи илдә Азәрбајчанда Со-вет һакимијәти гурулдугдан сонра за-манын һөкмү илә дөврүнүн габагчыл

кәнчләри кими комсомол сыраларына дахил олараг јени јара-дылмыш һакимијәтин мөһкәмләндирилмәси ишиндә фәал мү-баризәјә чәлб едилмишдир.

Ә.Ә.Әһмәдов 1925-чи илдә Газах мұеллимләр семинари-јасыны мүвәффәгијәтлә битирдикдән сонра Ағдам рајонуна тә'-јинат алмышдыр. О, Ағдамда биринчи дәрәчәли мәктәбдә мұел-лим ишләмиш, аз кечмиш 1926-чы илдә Ә.Ә.Әһмәдовун јүксәк мұеллимлик вә тәшкилатчылыг габилијјәти нәзәрә алынараг Ағ-дам Гәза Халг Маарифи шә'бәсиндә баш инспектор вәзифәсинә ирәли чәкилмишдир. Елә һәммин илдә о, Коммунист Партијасы сыраларына гәбул едилмишдир. Даим өз тәһсилинин артырыл-масы вә тәкмилләшдирилмәси гајғысына галан Ә.Ә.Әһмәдов 1929-31-чи илләрдә али педагожи мәктәбдә тәһсил алмыш вә Газах педагожи техникумунда тарих, ичтимаи елмләр үзрә мұтә-хәссис кими фәалијјәтә башламышдыр. Газах Педагожи Техни-

кумунда ишләдији дөврдә Ә.Ә.Әһмәдов әсил кәнчлик енержиси илә доғма рајонунун јетишән нәслинин савадланмасы, сијаси бахышларынын формалашмасы ишиндә бөјүк рол ојнамышдыр. Тәсадүфи дејилдир ки, бу кәнч мүәллимин јүксәк савады вә тәш-килатчылыг габилијјәти Газах рајон Партија Комитәси рәһбәрлә-ринин диггәтини чәлб етмиш вә о, 26 јашында икән Газах рајон Партија Комитәсиндә тәблиғат-тәшвиғат шө'бәсинин мүдири вә-зифәсинә ирәли чәкилишдир. Ә.Ә.Әһмәдов 1932-чи илдән 1936-чы иләдәк Газах рајон Партија Комитәсиндә әввәлчә тәб-лиғат-тәшвиғат шө'бәсинин, сонра исә Мәдәни-күтләви шө'бә-нин мүдири вәзифәләриндә чалышмышдыр. Бу дөврдә Азәрбај-чаны бүрүмүш репрессия далғасы Газах рајонунун да чох һөр-мәтли, зијалы аиләләриндән бири кими Әһмәдовлар аиләсинә тохунмуш вә бунун нәтичәси олараг о, 1937-чи илдә партија ишиндән јенидән маариф системинә гәјтарылмыш вә 1942-чи иләдәк Газах шәһәр 1 сәјлы мәктәбдә директор кими фәәлијјәт кәстәрмишдир. Лакин тә'јин өдилдији сәһәнин чәтинлијинә вә мәс'улијјәтинә бахмајараг Ә.Ә.Әһмәдов өз иши вә нәтичәләри илә һәмишә дөврүнүн габагчыл зијалылары сырасында олмуш вә онун һаггында бир ишчи кими мүсбәт рә'ј о дөврүн партија-дөвләт рәһбәрләринә чатдырылмышдыр. Бунун нәтичәсиндә Ә.Ә.Әһмәдов 1942-чи илдә Азәрбајҗан Дөвләт тәһлүкәсизлији органларына әмәлијјат ишчиси вәзифәсинә ирәли чәкилмиш-дир. 1949-чи илә кими Ә.Ә.Әһмәдов Газах вә Бәрдә рајон НКВД системиндә рәһбәр вәзифәләрдә ишләмишдир. Лакин 40-чы ил-ләрин сонунда бүтүн кечмиш ССРИ-дә олдуғу кими Азәрбајҗан-да да јенидән репрессиялар кампанијасы башланмышдыр. Ди-кәр тәрәфдән 1949-чу илдә кечмиш ССРИ рәһбәрлији тәрәфин-дән Азәрбајҗанда тарих вә сијаси фәннләр үзрә ихтисаслаш-мыш милли кадрларын рәһбәр вәзифәләрдән узаглашдырыл-масы һаггында кизли фәрман верилдијиндән бир чохлары кими Ә.Ә.Әһмәдовун да сонракы чекист карјәрасы ССРИ рәһбәрлији-нин милли ајрысечкилик сијасәтинин гурбаны олмушдур. 1952-чи илдә о, јенидән доғма рајонуна пәдагожи фәәлијјәтә гәјыт-мыш вә өмрүнүн ахырларына кими мүхтәлиф дөврләрдә рајон халг маарифи шө'бәсинин мүдири, Газах шәһәр 1 сәјлы мәктәб-

дә директор вәзифәләриндә ишләмишдир. Ә.Ә.Әһмәдов республика сәвијјәли фәрди пенсиячы кими 1978-чи илин ијул аяынын 10-да доғма Газах шәһәриндә әбәдијјәтә говушмушдур.

Ә.Ә.Әһмәдовун хидмәтләри о дөврүн партија вә һөкүмәти тәрәфиндән јүксәк гіјмәтләндирилмиш, о, "Шәрәф нишаны" ордени, бир сыра девләт сәвијјәли медалларла тәлтиф едилмиш, кәнч јашларындан "Азәрбајчанын әмәкдар мүәллими" адына лајиг көрүлмүшдүр.

Осман Чәфәров

Осман Чәфәров Газах Семинаријасынын мәзунудур. О, 1909-чу илин нојабр аяында Газах гәзасынын Асланбәјли кәндиндә кәндли аиләсиндә анадан олмушдур. Илк тәһсилини һәмин кәнддә беш синифли ибтидаи мәктәбдә Әһмәд Сејидовдан алмышдыр. 1924-чү илдә Газах мүәллимләр семинаријасына дахил олуб, 1928-чи илдә ораны мүвәффәғијјәтлә битирмишдир. 1920/29-чу тәдрис илиндә Јухары Салаһлы једди иллик мәктәбиндә мүәллим, 1930/31-чи дәрс илиндә Гајмағлы кәнд беш иллик мәктәбиндә мүдир олмушдур. Осман мүәллим, 1931-чи илин сентјабр аяында Азәрбајчан Педагожи Институтуна дахил олмуш вә 1935-чи илдә ораны гуртармышдыр. О, 1935-чи илдән 1941-чи илә кими Газах мүәллимләр семинаријасында мүәллим ишләмишдир. Осман мүәллим 1941-чи илдән Асланбәјли кәнд орта мәктәбиндә директор вә биолокија мүәллими вәзифәсиндә ишләмишдир. 1960-чы илин сентјабрындан 1969-чу илә гәдәр һәмин мәктәбдә истеһсалат тә'лими, тәрбијә ишләри үзрә директор мүавини вә биолокија мүәллими ишләмишдир. Артыг јашландығыны һисс едән Осман мүәллим вәзифәдән истефа вермиш вә 1969-чу илдән 1991-чи илә кими Асланбәјли кәнд орта мәктәбиндә биолокија мүәллими кими фәалијјәт кестәрмишдир. Осман мүәллим

мұһарибәнин ән гызғын вахтында Асланбәјли кәнди́нин орта мәктәбини шеһрәтләндирди. О, кишиләрин әскәр кетмәсинә бахмајараг гадынларын көмәји илә мәктәбин тә'лим-тәрбијә ишләриндә жүксәк мүвәффеғијәт газанды. Онун бу кәркин әмәји дәвләт тәрәфиндән жүксәк гијмәтләндирилди вә она 1942-чи илдә "Әмәкдар мүәллим" ады верилди. 1958-чи илдә декабр ајында мәктәби јени дәрс илинә нүмунәви һазырладығына керә О, Азәрбајчан ССР Маариф Назирлијинин вә МАМЕИҺИ Респу́блика Комитәсинин фәхри фәрманы илә тәлтиф олунду. Осман мүәллим фәдакар әмәјинә керә "Шәрәф Нишаны" ордени вә бир сыра медалларла тәлтиф олунмушдур. О, еләчә дә дөрд чағырыш Асланбәјли Кәнд Советинин депутаты олмушдур. Осман мүәллим 1941-чи илин нојабр ајында Асланбәјли кәндиндә вәфат етмишдир. Осман мүәллими јахындан таныдығым вә онун тәләбәси олдуғум үчүн онун һаггында тәәссу́ратымы гысача сејләмәк истәјирәм. Осман мүәллим һаггында кәнддә вә рајонда кимдән сорушсан, ону меһрибан јолдаш, хејирхаһ инсан, сәми-ми, тәләбкар вә биликли мүәллим кими характеризә едәчәкләр. Осман мүәллим ез мүәллимлик пешәсинә о гәдәр вурғун адам иди ки, ондан өтәри мәктәблә айләси арасында фәрг јох иди. Һәр икисинә ејни гајғы, ејни тәләбкарлығла јанашарды. Јадымдадыр мұһарибәнин ән ағыр илләриндә адамлар бир парча черәк үчүн Күрчүстана гарығдалы алмаға кедәркән евдәки ач ушағларынын мәктәбә кетмәјә имканы олмурду. Вә јахуд аилә бүдчәсинә көмәк кестәрмәк үчүн кәндлиләр ушағларыны мәктәбә бурахмырдылар. Елә бу заман Осман мүәллим гапы-гапы кәзиб адамлары инандырды ки, бу ачлыг илләри кечиб кедәчәк, бөјүмүш ушағлар савадсыз галса чох бөјүк пешманчылыг чәкәчәкләр. Савадсыз вә пешәсиз адамлар үчүн ишләмәк, аилә сахламаг имканы олмајачаг. О һәгигәтән адамлары инандыра билди вә мұһарибәнин ән ағыр илләриндә колхоз сәдрләри илә әлагәјә кириб мәктәбдә лап имкансыз ушағлар үчүн азачыг да олса јемәк үчүн шәраит јаратды вә ичбари тәһсилә һәјата кечиртди.

Осман мүәллим анчаг мәктәбә, аиләсинә дејил, кәндин бүтүн адамларынын хејир вә шәриндә иштирак едәр, кимин рајонда нә чәтин иши олса онунла бирликдә мұхтәлиф идарәләрә,

идарə башчалырынын јанына кедəр вə һеч вахт əли бош кери гајытмазды. Бунлардан əлавə Осман мұəллим əлдəн дұшмұш гочалара, гијмəтли вахтына, имканына бахмадан, дərман алар, һəким чағырарды. Осман мұəллими таныјанлар һеч заман онун чағырышына јох демəздилəр. Осман мұəллим шəрəфли, лəјагəтли вəтəндаш олмагла елə ширин, мəһəббəтли дəрс дəјəрди ки, онун дедији дəрслəри инди дə јадымдан чыхара билмирəм, Осман мұəллим 4 оғул тəрбијə етди. Онлардан бири Чəфəров Елдар Бакы Университетинин ријазиијат елмлəри намизəди, до-сентдир. 2-чи оғлу Чəфəров Елхан Тибб Институтуну битириб һəким ишлəјир, 3-чү оғлу Чəфəров Фəррух Харичи Диллəр Институтуну битириб Бакы Малијјə-Кредит Техникумунда мұəллим ишлəјирди. 4-чү оғлу Чəфəров Фəрһад агрономдур.

Мансыр Јағубов

Мансыр Јағубов Мəһəммəд оғлу 1910-чу илдə Газах Гəзасынын Асланбəјли кəндиндə зəһмəткеш кəндли аилəсиндə анадан олмушдур. о, кичик јашларындан зəһмəтə гатлаша-раг чохла малгараларыны сахламаг, əкин саһəлəрини шумламаг, əкмəк вə мəһсул топламагда атасына јахын-дан кəмəк етмишдир. Ушаглыгдан вəрдиш етдији əмəк ону бұтүн фəалијјəти боју мұшајиəт етмиш вə əмəк-

дар мұəллим сəвијјəсинə гəдəр јүксəлдə билмишдир.

Мансыр мұəллим ибтидаи тəһсилини доғулдуғу Асланбəјли кəндиндə алмыш вə Газах Педагожи Техникумуна дахил олмушдур. 1930-чу илдə техникуму мұвəффəгијјəтлə гуртаран Мансыр Јағубов 3 ил мұəллим ишлəдикдəн сонра Азəрбајҗан Али Педагожи Институтуна дахил олмушдур. 1937-чи илдə Педагожи Институту битириб кимја мұəллими дипломуну алмышдыр. Јүксəк билијинə кəрə Мансыр мұəллими елə Институту гуртардығы или Газах Педагожи Техникумуна дəвəт едирлəр. Бир

Маисыр мўаллим семинаријада дэрс дэжуркэн

нечә ил техникумда мұәллим ишләдикдән сонра 1941-чи ил ијул ајынын 2-дә Орду сыраларына сәфәрбәр олунмуш вә мұхтәлиф чәбһәләрдә вурушуб орден вә медалларла тәлтиф олунмуш-дур. 1945-чи илдә мұһарибәни гуртардыгдан сонра јенидән Га-зах педагожи мәктәбиндә мұәллимлик фәәлијјәтини давам ет-дирмишдир. 1946-чы илдә Республикада јүксәк ихтисаслы али тәһсилли педагожи кадрлар чатмадығындан Мансыр мұәллим Көјчај рајонуна маариф шөбәсинин сәрәнчамына көндәрилир. Орада, гыса бир мүддәтдә о, биликли, тәләбкар бир мұәллим ки-ми тәләбә вә мұәллимләр тәрәфиндән севилир вә бејүк һөрмәт-лә гаршыланыр. 1948-чи илдә аилә вәзијјәти илә әләгәдар јени-дән Газаха гајыдыб мұәллим ишләмишдир. 1950-чи илдә јүксәк мүтәхәссис кими Дашсалаһлы мәктәбинә директор тәјин едил-мишдир. Он илдән артыг бу мәктәбдә ишләјән Мансыр мұәллим мәктәби Рајонда биринчиләр сырасына чыхарыр. Бу мәктәбдә тәлим просеси апарылан синиф вә синифдәнкәнар тәдбирләр рајонун маариф ишчиләринин диггәтини чәлб едир. һәтда Рес-публика мұшавирәләриндә, Маариф Назирлији коллекижасында да бу мәктәбин тәчрүбәси нүмунә көстәрилир. Бу мәктәбин га-багчыл тәчрүбәси илә марагланан халг шаири Исмајыл Шыхлы вә бир чох көркәмли адамлар да бурада олуб, Онлар Мансыр мұәллимин ишиндән, халга, халг балаларына сәдагәт вә мөһәб-бәтиндән мәмнун олмушлар. Јенидән аилә вәзијјәти илә әләгә-дар Мансыр мұәллим 1961-чи илдә доғма кәндинә гајыдыр вә Асланбәјли мәктәбинин директору олур. 1965-чи илдә Газах шә-һәринә көчән Мансыр мұәллим Сәмәд Вурғун адына 2 сәјлы ор-та мәктәбдә мұәллим ишләјир. Өзүнәмәхсус тәдрис методу олан Мансыр мұәллим шакирдләрә кимја фәннини һәјати ми-салларла елә өјрәдирди ки, бу фәнн шакирдләрин һафизәсиндә өмүрлүк һәкк олунарды. О, һәр елементи ушагларын јадында мөһкәм галмасы үчүн езүнә мәхсус, "ганлы хлор", "финкалы хлор", "одлу хлор" вә с. кими адлар верәрди. Мансыр мұәллимин јетирмәләринин, мұбалиғәсиз демәк олар ки, һамысы али мөк-тәбләрә кирәркән кимја фәнниндән әла гијмәт алыб һәким, мұ-һәндис, мұәллим олмушлар. Һал-һазырда онун јетирмәләри ичәрисиндә чохлу елмләр намизәди, елмләр доктору вар. 1988-

чи илэ гэдэр 2 саялы мэктебдэ ишлэжэн Мансыр мүүллим бура-
дан да фәрди тәгаүдә чыхмыш вә 1993-чү ил нојабр ајынын 29-
да 83 јашында вәфат етмишдир.

Гасым Мурғузов

Гасым Мурғузов Бајрам оғлу
1926-чы илдә Газах районунун Чајлы
кәндиндә зијалы аиләсиндә анадан
олмушдур. 1942-чи илдә Газах педа-
гожи Тнхникумуну, 1946-чы илдә Га-
зах Икииллик Мүүллимләр Институ-
туну, 1951-чи илдә исә Азәрбајчан
Дөвләт Университетинин "Тарих" фа-
култәсини битирмишдир. Универси-
тети мұвәффәғијјәтлә битирдијинә
көрә Университетдә ассисент сах-

ланмышдыр. Һәммин илин сонунда өз ел-обасына гајдыр, Ашағы
Әксихара орта мектебинә директор тәјин едилир. 1952-чи илин
нојабр ајындан газах район партија комитәсинә ишә дә'вәт олу-
нур. 1954-чи илдә "Коммуна јолу" район гәзетинә редактор тәјин
олунур. 1962-чи илдә Москва шәһәринә Сов.ИКП МК јанында
Али Партија мектебинә кәндәрилмишдир. Һәммин мектебин
"кәнд тәсәррүфаты" нөбәсини битирдикдән сонра јенә, 1964-чү
илдә "Галибијјәт бајрағы" район гәзетинә баш редактор тәјин
едилир. 1992-чи илә кими Һәммин вәзифәдә чалышыр. Кечмиш
рајон партија комитәсинин бүро үзвү, плениум үзвү бир нечә ча-
ғырыш халг депутатлары советинин үзвү сечилмишдир. Азәр-
бајчан КП-нин XXVII гурултајынын нүмајәндәси олмушдур. Фа-
силәсиз олараг 38 ил "Кејезән" (кечмиш "Галибијјәт бајрағы") гә-
зетинин баш редактору олмушдур. Һөкүмәт тәлтифләри вар-
дыр. Республиканын әмәкдар журналисти", "Гызыл гәләм" мұка-
фаты лауреаты иди. Бир нечә медалларла тәлтиф едилмишдир.
1992-чи илдән тәгаүддә иди. 1999-чу илин нојабрында вәфат ет-
мишдир.

Һәјәтдә елә адамлар вар ки, онлар өзләрини мүдриклик мә'нада гәрибәлији илә халг арасында сағлығында шөһрәтләнә билмишләр. Белә шөһрәт һәр адама нәсиб олмур. Онлардан бири дә Әли Зејналов мүәллимдир. Она ел арасында, јолдашлар ичәрисиндә Әли Зејнал дејирләр. Мән бу садә, тәвазөкар, әсл мүәллимлик нүмунәсини, нәзакәт, өтикасыны вә мәһарәтини өзүндә чәмләш-

дирән Әли Зејналы јахындан таныдығым үчүн һәлә педагожи фәалијјәтинә кечмәмишдән әввәл онун һағгында бир нечә кәлмә демәк истәјирәм. Әли Зејнал бизим Асланбәјли кәндиндә доғулдуғу вә ибтидаи тәһсилини атам Әһмәд Сејидовдан алдығы үчүн вә бир дә ки, бизимлә гоһумлуг әлағәси олдуғундан о, бизим аиләјә тез-тез кәләр, атамла сөһбәт өтмәји, ондан мәсләһәт алмағы чох севәрди. 1941-чи илдә мүһарибә башлајанда әскәр кедәнләр ичәрисиндә Әли мүәллим дә биринчиләр сырасында олду. Мүһарибә гуртарана гәдәр чәбһәдә вурушуб Берлинә гәдәр кетди. Јадымдадыр мүһарибәдән гајыданлар өзү илә бәрәбәр Алманијадан палтар, габ-гачаг, чүрбә-чүр ев әшјалары, гызыл, мә'мулаты кәтирирдиләр. Әли мүәллим мүһарибә гуртардыгда ики бөјүк чамаданла бирбаша бизә кәлди. Биз дә, дүшүндүк ки, Әли Зејнал башгалары кими евләринә, ушағларына палпалтар, гијмәтли әшјалар кәтириб. Евимиздә јахшы гонағлыг етдик. Әли мүәллим атама мүрачиәт едәрәк "Әһмәд мүәллим кер нәләр кәтирмишәм" дејә кәтирдији чамаданлара әл узатды. Ачанда һамымыз һејрәтләндик. Әли мүәллим Алманијадан ики чамадан китаб кәтирмишди. Һәгигәтән бунлар чох надир ријазийјат, физиканын нәзәри мәсәләләринә даир китаблар иди. Атамы да унутмамышды, она Алман педагогу Карл Шмидтин "тәрбијә һағгында" китабыны һәдијә кәтирмишди. Баша дүшән үчүн бу чох тәсирли бир мәнзәрә иди. Атам Әли Зејналын бу һәрәкәтиндән чох мәмнун олду. "Афәрин Әли пул, гызыл кәтирсәј-

дин онлары хәрчләјәчәкдин, китаб исә сәнә һәр заман вар дөвләт кәтирәчәк", дејә ону мәдһ етди. Әли Зејналын шөһрәтли олмасынын ән башлыча сәбәбләриндән бири дә онун ез пешәсини һәддән артыг севмәси, мütәмади мütалиә етмәси, дөврү мәтбуаты изләмәси, јениликләри тәчрүбәдә тәтбиг етмәси иди. Онун Газах семинаријасы, ораны мütәллимләри, орадакы педагожи тәчрүбә һаггында мәнә вердији јазылы хатирә һәгиги бир елми әсәр, билikli, тәчрүбәли маһир бир мütәллимин һәјаты, елми вә мәктәб мütәһидәләридир. Мütәллим һазырлығына хусуси гајғы кестәрән Әли Зејнал бир күн Газахда мәнимлә көрүшүб, мәчбури евләринә апарды. Сөһбәт әснасында зәнкин китабханасында мәним јаздығым "Гори семинаријасы вә онун мәзунлары" китабыны чыхарыб деди ки, чох көзәл иш кермүсән. Бу китаб бу кун бизә мütәллим һазырлығында һава, су кими лазымдыр. Гори мütәллимләри нечә бөјүк ишләр көрүрләрмиш. Онларда нечә јүксәк тәләбкарлыг, гуманизм вә вәзифәләринә садиглик вар имиш. Мән педагожи тәчрүбәни апараркән бу китабдан кениш истифадә едирәм. Ф.Кечәрлинин Газах семинаријасыны шөһрәтләндирмәсинин вә бу семинаријанын бу күнә гәдәр шөһрәтли олмасынын сиррини мән бу китабы охујандан сонра баша дүшдүм. Мәнә ајдын олду ки, мәнимлә ишләјән Гори Семинаријасы мәзунларында, о чүмләдән Әһмәд Сејидовда олан јүксәк интелект вә вәзифәләринә садиглик бурадан доғмушдур. Наһаг јерә дејил ки, бу мәзунларын фәалијјәтини јүксәк гијмәтләндирән Академик Меһдизадә мütәллимләрин мütәваирәсиндә Газах семинаријасынын Азәрбајчан педагогикасынын академијасы адландырмышдыр. Газахда Әли Зејнал барәсиндә кимдән сорушсан сизә онун мәналы өмүр јолу һаггында бир китаб хатирә даныша биләр.

Әли Зејналов 1911-чи илдә Газах рајонунун Асланбәјли кәндиндә анадан олмушдур. Ибтидаи тәһсилини Асланбәјли кәндиндә Әһмәд Сејидовун илк ачдығы мәктәбдә алмышдыр. О, 1924-чү илдә Газах Семинаријасына дахил олмуш вә 1928-чи илдә ораны мütәвфәғијјәтлә битирмишдир. 1928-чи илдән 1931-чи илә кими Ашағы Салаһлы мәктәбиндә мүдир, 6 сентјабр 1931-чи илдән 30 ијул 1933 илә кими Әли-Бајрамлы (индики Ас-

ланбәјли) Колхоз чаванлар мәктәбиндә мүдир, 30 ијул 1933-чү илдән Гајмаглы Колхоз чаванлар мәктәбиндә мүдир ишләмишдир.

Әли мütәллим 1933-чү илдән 1937-чи илә кими Али Педагожи Институтунда охумуш вә ораны биринчи дәрәчәли дипломла гуртардыгдан сонра һәммин или Газах Педагожи мәктәбинә ријазиијат мütәллими тәјин олунмушдур. 1942-чи илдә, мütәрибәнин гызғын вахты Совет Ордусу сыраларына чағырылмыш вә чәбһәнин ән гызғын бөлкәләрини Берлинә гәдәр кедиб чатмышдыр. 1941-чи илдә әскәрликдән тәрхис олундугдан сонра РХМ шәбәсиндә мütәфәттиш вәзифәсинә тәјин олунмуш, 1947-чи илдә исә РХМШ нәздиндә методик кабинетин мүдири вәзифәсиндә чалышмышдыр. 1947-чи илин август ајында исә Газах педагожи мәктәбинин тәдрис ишләри үзрә мүдир мütәвини тәјин олунмушдур. 1958-чи илин сентјабрында дәрс һиссә мүдири вәзифәси ләғв едилдијиндән о Газах фәһлә-кәнчләр орта мәктәбиндә мütәллим ишләмиш вә һәммин илин нојабр ајында јенидән РХМШдә методист вәзифәсинә тәјин едилмишдир. 1961-чи илә гәдәр бу вәзифәдә чалышан Әли мütәллим һәммин илдән Газах шәһәр 1 сәјлы орта мәктәбиндә ријазиијат мütәллими ишләмишдир. 1965-чи илдә о јенидән 1 сәјлы орта мәктәбә дәрс һиссә мүдири тәјин олунур. 1986-чы илә гәдәр бу вәзифәдә чалышыр. Әмрүнүн 58 илини халг маарифинә сәрф едән педагожи саһәнин һәгиги Песталоссиси олан бу фәдакар мütәллимин тәгаүд алмасына бахмајараг, ишләдији мәктәби јаддан чыхара билмир. О, тез-тез кәнч мütәллимләр, јухары синиф шакирдләри илә көрүшәр, онларла тәчрүбәсини бөлүшәр вә ағыллы, хејирхаһ мәсләһәтләр верәрди.

Әли мütәллимин әзиз хатирәси онун һәмкарларынын, төләбәләринин гәлбиндә јашамагдадыр. 1994-чү илдә һ.Исмајылов тәрәфиндән "Көјезән" гәзетини 26-чы сәјында ветеранларымыз рубрикасында "Әли Зејналов" вә 1987-чи ил 31 мартда "Галибијјәт бајрағы" гәзетләриндә бизим ветеранлар рубрикасы алтында Ә.Инчәлинин "Әли Зејналов" мәғаләләри дәрч олунуб. Әли мütәллим орден вә медалларла тәлтиф олунмуш вә әмәкдар мütәллим кими фәхри ада лајиг көрүлмүшдүр.

1925-чи илдә Газах рајонунун Үркмәзли кәндиндә анадан олмуш-дур. 1936-чы илдә Үркмәзли ибтидаи, 1938-чи илдә Дәмирчиләр натамам орта мәктәбини битириб Газах мұәллимләр техникумуна дахил олмуш-дур. 1941-чи илдә техникуму ә'ла аттестатла битириб Тоуз рајонунун Шамлыг орта мәктәбинә мұәллим тә'јин олунмушдур. Ики ил ишләдиқдән сонра доғма кәдинә кәлиб кәнд со-

ветиндә вә Ағстафа рајонунун торпаг шө'бәсиндә ишләмишдир.

1945-чи илдә Азәрбајҗан Кәнд тәсәррүфаты Институтунун бајтарлыг фатүлтәсинә дахил олуб, ону 1950-чи илдә фәргләнмә диплому илә битириб, институтда ассисент вәзифәсиндә сахланмышдыр. 1958-чи илдә Намизәдлик диссертасијасы мұдафиә едиб, бајтарлыг елмләр намизәди алимлик дәрәчәсини алмышдыр.

Кәнч алим һәмин ил Азәрбајҗан Елми-тәдгигат Бајтарлыг Институтуна баш елми ишчи вәзифәсинә дә'вәт олунмуш вә 1970-чи илдән 1994-чү илә гәдәр исә һәмин институтда лабора-торија мұдири вәзифәсиндә чалышмышдыр.

Кестәрилән мүддәт әрзиндә онун бүтүн елми фәалијәти бајтарлыгда јолухмајан хәстәликләр үзрә бир чох һәлл олунма-мыш мәсәләләрә һәср едилмишдир.

О республикада сон вахтлара кими мә'лум олмајан һејван-ларын ендемик хәстәликләрини мұәјјән едиб онлара гаршы тәд-бирләр һазырламыш, бајтарлыгда чох зәһмәт тәләб едән ишләр-и механикләшдириб тәсәррүфатлара тәтбиг етмиш, ғыса мүд-дәтдә јени гарамал чинсләри јаратмаг үчүн рүшәјмин трансплан-тасијасы кими биотехнологија үсулу тәтбиг едиб трансплатат бу-зовлар алмыш, һејванларда дәлләнмәни артырмаг үчүн јени стимулјатор тәклиф етмиш. О. һејвандарлыгда бајтарлыг рент-кенолокијасынын әсасыны гојмуш вә с. апардығы фундаментап елми тәдгигат ишләри нәтичәсиндә докторлуг диссертасијасы

мұдафиә едиб, байтарлыг елмләри доктору алимлик дәрәчәсини дә алмышдыр. Оун байтарлыгда хидмәти кечмиш Совет Девләти тәрәфиндән гиّمәтләндирилмиш, о республиканын әмәкдар байтар һәкими адына лајиг керүлмүшдүр.

И.З.Ејубов 1994-чү илдән индијә кими байтарлыг саһәсиндә кадрo һазырламаг кими, мүгәддәс ишлә мәшғул олур-аспирантлар һазырлајыр вә јүзләрлә тәләбә јетишдирир. Республи-када байтарлыгын јолухмајан хәстәликләри үзрә јеканә байтар-лыг елмләри докторудур вә бу саһәдә мәшһур мүтәхәссисдир.

Барат Гарәвәлијев

Барат Гарәвәлијев 1923-чү илдә Газах рајонунун Дағкәсәмән кәндиндә анадан олмушдур. о, 1930-чу илдә Дағкәсәмән ибтидаи мәктәбинә кетмиш вә орада 7 иллик мәктәби би-тириб 1937-38-чи тәдрис илиндә Га-зах Педагожи Техникумуна дахил ол-мушдур. 1939-40-чы тәдрис илиндә һәмин техникуму битириб Дағкәсәмән кәнд мәктәбинә мүәллим тә'јин олу-мушдур. 1942-чи илдә Икинчи Дүнја Мүһарибәсинә кетмиш вә 1945 илин феврал ајында икинчи груп әлил кими Орду сырала-рындан тәрхис олунмушдур. О, мүһарибәдән сонра јенидән Дағ-кәсәмән кәнд орта мәктәбиндә мүәллим ишләмишдир. 1948-чи илдә тәһсилини давам етдирмәк мәгсәди илә Кәнчә шәһәриндә Зәрдаби адына Педагожи Институтуна дахил олмуш вә 1952-чи илдә ораны битириб 1953-чү илдән Кәнчә Вилајәт Партија Коми-тәсиндә Тәблиғат-Тәшвигат шөбәсиндә тәлимтачы вәзифәсин-дә ишләмишдир. Сәккиз ајдан сонра Барат мүәллим Афстафа ра-јонунда үмуми шө'бә, Тәшкилат шө'бәсинин мүдири вәзифәлә-риндә ишләмишдир. О, 1957-чи илдән 1959-чу илә гәдәр Афста-фа Рајон Партија Комитәсинин икинчи катиби, 1959-чу илдән 1964-чү илә гәдәр Газах Ичрајјә Комитәсинин сәдри, 1964-чү ил-дән Товуз Рајон Партија Комитәсинин биринчи катиби, 1967-чи

илдән исә Газах Район Партия Комитәсинин биринчи катиби вә-
зифәсіндә ишләмишдир. 1973-чү илдән 1980-чы илә кими Афс-
тафа районунун Пирли кәндіндә Совхоз директору олмушдур.
1980-чы илдән фәрди тәгаүдчүдүр. Барат мұәллим ики дәфә
Азәрб. ССР-нин Али Советинә депутат сечилмишдир.

Газах семинаријасы әввәлки фәсилләрдә гејд етдијим ки-
ми өз мә'зунларыны тәкчә мұәллим кими дејил, һәм дә тәшки-
латчы кими тәрбијә едирди. Бу мә'зунлар һарада, һансы вәзи-
фәдә ишләмәләриндән асылы олмајараг маарифи, мәктәби,
мұәллим һазырлығыны һәмишә диггәт мәркәзиндә сахламыш-
лар. Барат мұәллим семинаријада охудуғу илләри миннәтдар-
лыг һисси илә хатырлајараг мұәллифә вердији хатиратында ја-
зыр ки, һәјатымын јадда галан чағларындан бири Газах Педаго-
жи Техникумунда охудуғум илләрдир. һәмин илләр мәним кә-
ләчәк һәјатым үчүн чох әһәмијјәтли рол ојнајыб. Хүсусилә мұәл-
лимләрин тәләбәләрә мұнасибәти, јүксәк тәләбкарлыгла дәрс
демәләри, бизә вердикләри дәјәрли мәсләһәтләри. О мәслә-
һәтләри ки, сонрадан һәјатымызын ачылы ширинли илләриндә
карымыза кәлди. Мән охудуғум дөврдә Техникумун директору
Мәчид Тағыјев, дәрс һиссә мүдири Күлзар Әлијева иди. һәр ики-
си чох тәләбкар иди. Бунлардан әлавә мұәллимләримиз Муған-
лы кәндіндән физика мұәллими Абдулла Бабанлы, Ријазиијат-
дан Асланбәјли кәндіндән Әли Зејналов, Кимја вә Ботаникадан
Асланбәјлидән Осман Чәфәров, Чоғрафијадан Дашсалаһлыдан
Мәчид Әлијев, Рус дилиндән Шыхлы кәндіндән Осман Әфән-
дијев, Тарихдән Күлзар Әлијева, Әдәбиијатдан Чајлы кәндіндән
Муса Ахундов, Идман вә һәрбидән Дашсалаһлы Миралајев Бә-
јүк, Рәсм вә Нәғмәдән Газахдан Мәммәд Газыјев идиләр. Мұәл-
лимләримдән Осман Әфәндијев Гори семинаријасыны битир-
мишди. О, чох мұлајим, мұлајим олдуғу гәдәр дә тәләбкар иди.
Онун тәшәббүсү илә 30 нәфәрә кими рус дили илә марагланан
тәләбәләр дәрнәкдә һәмән дили өјрәнәрдиләр. О һеч бир тә-
мәнна күдмәдән, вахтыны мұзајигә етмәдән бизимлә вичданла
мәшғул оларды.

Дикәр мұәллимләрдән Абдулла Бабанлы өзүнүн сәлигәли
кејими, гәдди гамәти, јарашыглы јериши вә јүксәк сәвијјәли

дәрсләри илә бизи вәләһ едәрди. һәм дә јағышлы күнләрдә дә дәрсә елә кәләрди ки, чәкмәләриндә балача бир чирк көрсән-мәзди. Дәрс дејәндә аста-аста тәмкинлә данышар вә дејәрди: “баша дүшмәдијиниз јердә суал верин” дәрсләрини јетирмәјән тәләбәләрлә дәрсдән әләвә вахтларда мәшгул оларды. Ондан мүсбәт гијмәт алмаг үчүн әсаслы билијә саһиб олмаг лазым иди.

Әли Зејналов чох меһрибан вә тәләбәкар мүәллим иди. О, тәләбәләрлә сәмиими сәһбәт етмәји чох севәрди. О, тәкчә ушаг-ларын дәрси илә дејил, һәм дә аилә вәзијәтләри илә марагла-нарды. Дәрс данышанда тәләсик, тез-тез данышарды. Көрүнүр өзүнүн бу нөгсаныны баша дүшдүјү үчүн дејәрди. “утанмајын, мән тез-тез данышырам, баша дүшмәдијиниз јерләри сорушун, суал верин”. Биз һәмишә суалларымыза ондан долгун чаваб алардыг. Мүәллимләримдән Мәчид Әлијев чоғрафијадан дәрс дејирди. О да чидди вә тәләбкар мүәллим иди. О дејәрди: “Ким хәритәни билмирсә, чоғрафијаны билә билмәз”. Мәчид мүәллим һәр биримизин евиндә хәритә олмасына чалышырды. Мүәл-лимләримиздән Осман Чәфәров, Муса Ахундов да јүксәк сәвиј-јәли, мә’нәвијатлы мүәллимләрдән иди. Семинаријада бизә рәсм вә нәғмәдән дәрс дејән Газыјев Мәммәд һәм дә Газах шә-һәр орта мәктәбиндә 1-чи синиф мүәллими ишләјирди. Онун дәрс демәк үсулу чох јүксәк иди. Онун дәрси о гәдәр мараглы кә-чәрди ки, һеч бир јоргунлуг һисс етмәјиб дәрсин нә заман гуртар-дығыны һисс етмәздик. Мәммәд мүәллимин гәрибә бир хүсусиј-јәти дә вар иди. О әввәлчәдән һаванын нечә олачағыны дејәрди. Дедикләри дә һәмишә дүз чыхарды. Белә мүәллимләр вә белә тәһсил мүәссисәси унутулмур. Азәрбајчанын маариф тарихин-дә из гојуб кетмиш бу мүәллимләрә аллаһ мин рәһмәт етсин.

Аббас Мазанов

Аббас Мазанов 19 март 1929-чу илдә Гәрби Азәрбајчанын Көјчә Маһалынын Чил кәндиндә анадан олмушдур. О, 1946-чы илдә Газах Педагожи мәктәбә дахил олмушдур. Аббас мұәллим Педагожи мәктәблә әлагәдар мұәллифә вердији хатирәләриндә јазыр: "Он ики јашым вар иди. Кәндимиздә котана кедәрдим. Бир күн бригадиримиз тарлаја кеч кәлди. Чох фикирли иди. Деди ки, Һитлер мұһа-

рибәјә башлајыб. Атам да кетди. Мұһарибә гуртарана кими колхозда ишләмәли олдум, охуја билмәдим.

Мұһарибә гуртармышды. 1946-чы илин август ајынын ахыры иди. Ешитмишдим ки, Газахда мұәллимләр мәктәби вар. Елә чәлдәчә котаны сәһибсиз гојуб јолун гырағына ендим. Бөјүк бир јүк машынына миниб Газаха јола дүшдүм. Кечә саат ики оларды Газаха чатдым. Индики автовағзалын јери гангаллыг иди. Колкос битмишди. Мұһарибә илләринин, һәм дә јолун јоргунлуғу мәни әлдән салмышды. Отурдум. Елә орадача јатыб галмышам. Сәһәриси күнү чамаатын сәс-күјү мәни ојатды. Үст-башымы чырпыб шәһәрә тәрәф јоландым. О вахткы МТС-ин јанындакы ајаггабы тә'мир едән бир кишидән мәктәбин јерини сорушдум. Деди ки, сән јәгин семинаријаны истәјирсән, бу күчә илә дүз кет, базара чатанда сола дөнәрсән. Кәлиб тапдым. Аттестатым да палтарым кими нимдаш иди. Имтаһан вермәли олдум. Мүсабигәдән кечә билмәдим. Мүсабигәдән кечә билмәјән ушаглар гајыдыб ез рајонларына јола дүшүрдүләр. Мәним исә үрәјим бурадан ајрыла билмирди. Бир нечә күн елә мәктәбин јан-јерәсиндә кечәләдим. Мұһарибә илләриндә колхозда ишләдијимә көрә мәнә "1941-чи илдә фәдакар әмәјә көрә" медалы вермишдиләр. Һәмин медалымы јахама тахыб семинаријанын директору Күлзар ханымын јанына кәлдим. Хаһиш етдим ки, мәни неч олмаса, шәрти олараг сынаг мүддәти илә гәбул етсинләр, јахшы охуја чағыма сөз вердим. Мәни шәрти олараг мәктәбә кәтүрдүләр.

Нәдәнсә, синиф јолдашларым һамысы мәнә гаҗы көстәрир, көмәк едирдиләр. Чох чалышырдым. Рүбүн јекунунда һаггымда дивар гәзетиндә јазы дәрч едилди. Күлзар мүәллимөнин көстәриши илә адымы журналә јаздылар. Беләликлә, арзума чатыб Газах Педагожи мәктәбин тәләбәси олдум.

Дөрд иллик тәһсил мүддәти мәним үчүн һәм дә бөјүк һәјат мәктәби олду. Газах чамаатынын инсанпәрвәр, рәһмлилији, ејни заманда ағајаналылығы мәни вәләһ етди".

Аббас мүәллимин хатирәләриндән мә'лум олур ки, Әһмәд Чәлиловун рәһбәрлији илә Газах семинаријасынын 20 иллији илә әләгәдар кечирдији тәнтәнәли мәрасимдә о да иштирак етмишдир. О, јазыр: "Сәһв етмирәмсә, 1948-чи илин пәјызы иди. Ағ сачлы, ханым-хатын бир ана бизимлә көрүшә кәлмишди. Бу, Фирудин бәј Кечәрлинин һәјат јолдашы Бадисәба ханым иди. Ширин сәһбәт еләди. Ахырда бизә деди: "Валаларым мән сизә Фирудин бәјин тәләјини јох, онун кими халгымыза, Вәтәнимизә мәһәббәтли олмағынызы арзу едирәм". Аббас мүәллим семинарија илләрини хатырлајаркән дејир:" Бир јаз күнү ешитдим ки, Сәмәд Вурғун вә Мәһди Һүсәјн Газахә кәлибләр. Вагиф бағынын јанындакы икимәртәбәли евдә галырдылар. Даһиләри көрмәк арзусу илә баға топлашмышдыг. Сәмәд Вурғун балкона чыхды. Бизи көрүб деди: "Сиз семинаријанын ушагларысынызмы? Зорла чаваб вердик ки, бәли. Деди: "Кәлиб сизинлә көрүшәчәјик". Вагифин һејкәлинин ачылышындан сонра семинарија кәлдиләр. Хејли сәһбәт етдиләр. Хатирәләрини данышдылар. "Чәјран" ше'ринин јаранма тарихини дә данышды. Гејд етмәлијәм ки, Семинарија мүәллимләри тәкчә рәсмијјәтчи, дәрсини дејиб евинә гачан адамлар дејилди. Онлары тәләбәләринин тәләји, мәишәт гаҗылары, јашајыш тәрзи дә марагландырырды. Онлар өз мүдавимләринә мадди јардым көстәрмәкдән һәзз алыр вә буну мүәллимин әхлаг борчу һесаб едирдиләр." Аббас мүәллим бу мүнәсибәтлә јазыр: "Мәктәб комсомол катиби, Газах Рәјон Комсомол Комитәсинин бүрө үзвү идим. Бир күн тарих мүәллимимиз Абдулла Кәрәвәлијев мәни јанына салыб Чаббарын дүканына апарды (Чаббар Газахда мәшһур тачир олуб. Өзү дә ләјагәтли вә елми јүксәк гијмәтләндирән, ушагларына али тәһ-

сил верән мүтәрәгги бир шәхс олдуғундан онун дүканына елә инди дә халг һөрмәт әләмәти кими Чаббарын дүканы дејир. -С.Ф). Деди ки, Чаббар, гардашым оғлуна бир костјум көтүрмәлијәм, бу оғлан бојдады, бизә јахшы парча вер, тикдирәчәјәм. Парчаны көтүрүб јахынлыгдакы дәрзиханада мәним үстүмдә бичдирди. Дәрзијә деди ки, һазыр елә, ушаг кәлиб көтүрәчәк. Сонра көтүрмәјә мәни көндәрди. Кедиб кәтирдим. Јатагханада костјуму мәнә кејиндириб деди: "Аббас, бу костјум сәниндир, кејин." Утандығымы керүб әлавә етди: "Оғул, сән тәдбирләрдә, ичласларда бизим педмәктәби тәмсил едирсән, кәрәк јахшы кејинәсән". Бу һадисә мәни чох тә'сирләндирди. Абдулла мүәллим гәлбимдә јахшы инсан тәчәссүмү кими даим јашајыр."

Аббас Мазанов мүәллимләринин хејирхаһлығындан данышаркән бир белә мараглы хатирә дә сөјләди: "Дөвләт имтаһанларыны верирдим. Јолдашларымыздан бири (мәнимлә бир кәнддән иди, Ермәнистандан кәлмишди) Рус дили имтаһанындан гејри-кафи гијмәт алмышды. Рус дили мүәллимимиз вар иди, Осман Әфәнди. Гачдым онлара, евә тәзәчә чатмышды. Кери гајытды. Әһмәд мүәллимин (Әһмәд Чәлилов пед. мәктәбин директору иди) евинин јанына чатанда дајанды. Әһмәд мүәллим чағырды. О һәјәтә чыхды: "Осман гаға, хејирдирми? Әһвалаты Әһмәд мүәллимә данышды. Доғрусу Әһмәд мүәллим дә тәәччүбләнди: "Ахы о јахшы тәләбәди... Бу нечә олуб?" Осман мүәллим деди: "Әһмәд мүәллим, бунлар Ермәнистанда өз ана дилләрини горујуб сахлаја билибләрсә, бу бөјүк ишдир. Рус дилини дә өјрәнәрләр, сағлыг олсун. һәмин тәләбәнин гијмәтини дүзәлтдиләр. О, бүтүн јолдашлары илә ејни вахтда диплом алды".

Гејд етмәлијәм ки, Газах семинаријасынын мә'зунларынын һансы бириндән хатирә алмышыгса, онларын һамысы Осман Әфәндини дәрин савадлы вә јүксәк инсани кејфијјәтләрә малик һәлим, доғручул, әхлаглы, хејирхаһ мүәллим кими сәчијјәләндирмишләр.

Аббас Мазанов хатирәләриндә јазыр: "Газах Педагожи мәктәбини фәргләнмә диплому илә битирдим. Бурада әлдә етдијим биликләр, һәјат дәрси өмрүм боју уғурларымын рәһни

олуб. Бүтүн чөтинликләрдән шәрәфлә чыхмышам, һеч вахт бүд-
рәмәмишәм. Мүәллимләримдән Осман Әфәнди, Б.Миралајев,
Ә.Чәлилов, А.Кәрәвәлијев, М.Һүсәјнов, РМәммәдов, Ә.Зејна-
лов, Ш.Һәмшәјев, Ә.Әлијев. К.Бәннајев, Җүлзар вә Зејнәб мүәл-
лимәнин руһлары гаршысында баш әјир, онлара Аллаһдан рәһ-
мәт диләјирәм. Газах чамаатынын меһрибанлығы, гајыкешлији
һеч вахт јадымдан чыхмыр. Бу меһрибанлыг, бу гајыкешлик би-
зи горуду, јетишдирди., һәјата тәһвил верди. Гој о бөјүк инсан-
лар, Исрафил аға вә Гачаг Кәрәм гејрәтли кишиләр һеч вахт Га-
захдан әскик олмасын."

Аббас Мазанов мүәллимликлә јанашы О, һәм дә Респу-
бликанын ичтимаи һәјатында да фәал иштирак етмишдир. О Ком-
сомол вә Партија гурултајларынын делегаты, Ермәнистанда
Республика Колхозлар шурасынын үзвү вә Красносело Колхоз-
лар шурасынын сәдри олушдур. О, 1988-чи илдә Ермәнистан-
дан Азәрбајчанлыларын депортасијасы заманы Азәрбајчана
кәлмиш вә бир нечә ил тәсәррүфат рәһбәри ишләмишдир. Һал-
һазырда тәгаүдчүдүр.

Аббас мүәллим бүтүн бу хидмәтләри илә бәрәбәр о, ашыг
фолклор сәнәтинин көзәл биличисидир. Вәфадағлы тәхәллүсү
илә јаздығы ше'р вә поемалары ону ичтимаијјәтимизә көзәл
шаир кими дә танытмышдыр.

Аббас мүәллимин 1999-чу илдә "Кәнчлик" нәшријјаты тә-
рәфиндән "Көјчә кими интизарда елим вар" ше'рләри китабы
нәшр олунмушдур.

Дилшад Шыхлински

Дилшад Шыхлински Мустафа гызы 1905-чи илдә Газах районунун Салаһлы кәндиндә бәј аиләсиндә анадан олмушдур. Атасы Мустафа аға кәнд тәсәррүфаты илә мәшғул олмушдур. Анасы Күләндәм дә Шыхлинскиләр нәслиндәндир. Дилшад ханымын 3 јашы оlanda анасы ағыр хәстәләнир вә вәфат едир. О өлүм габағы бөјүк балдызы Әһмәд аға Мустафајевин һәјат јолдашы Сәнубәр ханыма вәсијјәт едир ки, Дилшады өзкә әлә вермәјиб, өз һимајәсинә кәтүрсүн. Күләндәм рәһмәтә кетдикдән сонра Сәнубәр ханым әри Әһмәд ағанын разылығы илә Дилшады гызлығы кәтүрүр. Бу һәммин Гори Семинаријасынын мәзуну, атам Әһмәд Сејидовун мүәллими, Газах семинаријасынын директору вә мүәллими Мустафајев Әһмәд ағадыр. Дилшад ханымын тәһсил алмасында, онун дүнјакөрүшүнүн формалашмасында Әһмәд ағанын чох бөјүк хидмәти олмушдур. Әһмәдаға вә Сәнубәр ханым балача Дилшаддан һәгиги, намуслу, јүксәк мәнәвијјәтлы бир вәтәндаш тәрбијә едә билдиләр. Ибтидаи тәһсиллини Әһмәд ағадан алан Сәнубәр ханым Газах семинаријасына дахил олур. О, бурада Әһмәд ағанын тәкиди вә тәблиғаты илә охујан Сәлимә Әфәндијевә, Дүррә Мустафајева, Валидә Мустафајева, Дилрубә Мустафајева илә таныш олур. Адлары чәкилән бу гызлар вә бир нечә адларыны билмәдијим гызлар да семинаријанын гадын шө'бәсинин илк гарангушларындан олур. Семинаријаны битирдикдән сонра Әһмәд аға вә Сәнубәр ханымын мәсләһәти илә Дилшад ханым Азәрбајчан Дөвләт Дарүлфүнунун Тибб факултәсинә дахил олур. Ораны мүвәфғәијјәтлә гуртардыгдан онра Дилшад ханым рәфигәләриндән Ејјубова вә Валидә Мустафајева илә бирлиқдә Губа рајонуна ишә кәндәрилir.

Аллаһ елә бил Сәнубәр ханымын анасынын паклығына керә онун истәк вә арзуларыны ешидиб, әввәлчә гызы Мустафајевләр аиләсинә, сонра исә Дилшад ханымын һәјатында бөјүк рол ојнајан Губа рајон Комитәсинин ишчиси һүсәјнаға Мәммәдбәјову она раст кәтирмишдир. Губада кимсәсиз, архасыз олан Дилшад ханым орада һүсәјнаға Мәммәдбәјовун вә онун һәјат

дандашы Ајна ханымын тимсалында јенидән ата вә ана гајғысы-
на дүчар олур. Дилшад ханымын јахын гоһуму Чәмилә Шыхлин-
скијә данышыр ки, һүсејнаға вә Ајна ханым Дилшады вә онун рә-
фигәләрини һәфтәдә бир дәфә һаһара гонаг едәр вә күндәлик
мәишәт мәсәләләри илә әлағәдар бүтүн еһтијачларына көмәк
едәрмишләр. Һәр күн бу гајғыкеш инсанлар гызлары јолухмасај-
дылар раһат олмаздылар.

Дилшад ханым 1930-чу илдә Бакыја гајыдар вә Сабунчу
рајонунун 3 сәјлы Клиник хәстәханасында ишләјир. 1935-чи ил-
дән һәјатынын сонуна кими А.Һ.Казымов адына 1 сәјлы поликли-
никада боғаз, бурун, гулаг һәкими ишләмишдир. Дилшад ханым
шәрәфли әмәјинә керә "Әмәк ветераны" вә диқәр медалларла
тәлтиф едилмиш, еләчә дә бир нечә дәфә шәһәр депутатлар со-
ветинә сечилмишдир. 1962-чи ил јанварын 22-дә вәфат етмиш-
дир.

Күлбаһар Вәкилова

Күлбаһар Вәкилова 1925-чи ил-
дә Газах рајонунун Јухары Салаһлы
кәндиндә анадан олмушдур. Ибтидаи
мәктәбин 2 синфини доғулдуғу кәнд-
дә алмышдыр. Атасынын вәфатын-
дан сонра әмиси Гори семинаријасы-
нын мә'зуну Садых Вәкилов ону өз һи-
мәјәсинә аларағ Бакы шәһәринә кә-
тириб 132 сәјлы мәктәбдә охумаға
көндәрмишдир. 4-чү синфә гәдәр
охујан Күлбаһарын әмиси Садых

мүәллим 1937-чи илин туфанларындан јан кечә билмәјиб һәбс
олунур. Күлбаһар мәчбуријәт гаршысында галыб јенидән кәндә
гајыдыр вә 7 иллик тәһсилени Салаһлыда тамамлајыр. 1942-чи
илдә Вәтән мұһарибәсинин ән ағыр илләриндә елмә, тәһсилә
бәјүк марағ көстәрән Күлбаһар Газах Семинаријасына дахил
олур. О, пансионатда јашамајыб кәлди-кәдәр охумушдур. Онун-
ла бир синифдә Әмәрова Шәфигә, Дәрзијева Набат, Әлијева
Хәдичә вә бир чох диқәр гызларда охумушдар. Күлбаһар ханым

охудуғу дөврдә мәктәбин директоры Күлзар Әлијева вә дәрс
һиссә мүдири Зейналов Әли олмушдур. Күлбаһар мүәллим тәлә-
бәлик илләрини хатырлајаркән директорларынын чох әзазил,
һизам-интизамы бәрпа етмәк үчүн тәләбәләрдә горху, ваһимә
јарадан, һеч бир күзәтә кетмәјән бир шәхс кими сәчијјәләнди-
рәркән, дәрс һиссә мүдири Әли Зейналовун мәрһәмәтли, ишкү-
зар, һуманист, тәләбкар вә гајғыкеш бир мүәллим олдугуну ха-
тырлајыр. Күлбаһар ханым мүәллимләриндән рус дили мүәлли-
ми Осман Әфәнди, ана дили мүәллими Ибраһим Әфәнди Га-
јыбову, чоғрафија мүәллими һәмшәјев Ширини, педагогика
мүәллими Шөвкәт Мәммәдованы, Кимја мүәллими Сәлимова
Күлабы, һәрби мүәллими Миралыјев Бөјүк миннәтдарлыг һис-
си илә хатырлајыр. О мүәллимләринин чох савадлы вә чидди
олмаларындан сөз ачаркән Ширин мүәллим һаггында дејирди:
"Ширин мүәллим чоғрафијадан дәрс дејәркән һәмишә әлиндә
чубуг бизә бахыр вә фәнни о гәдәр көзәл тәдрис едәрди ки, ке-
ријә дөнмәдән чубугла лазым олан јери хәритәдә јанылмадан
көстәрәрди". Мүһарибә заманы гызлара да һәрби дәрс кечәр-
диләр. Миралыјев Бөјүк мүәллим бизә чахмағы чыхартмаг, лү-
ләни силмәк, күллә атмаг үчүн һансы үсуллардан истифадә ет-
мәји сәбрлә вә чидди, јүксәк интизамлылыг шәраитиндә изаһ
едәрди. Күлбаһар мүәллим 1945-чи илдә семинаријаны мүвәф-
фәгијјәтлә гуртарыб 2 иллик мүәллимләр институтунун тарих-
әдәбијјат факүлтәсинә дахил олар. 1947-чи илдә Институтда ла-
борант ишләјир. 1948-чи илдә исә Зәрдаби адына Педагожи
Института дахил олар. Ораны гуртардыгдан сонра Газаха кәлир
вә Маариф шө'бәсинин мүдири Мәчид Тағыјевин сәрәнчамы илә
Чайлы кәнд мәктәбинә әввәлчә мүәллим, сонра исә дәрс һиссә
мүдири вәзифәсинә тә'јин олар. Чайлы кәндиндә 10-чу синиф
олмадыгындан ушаглар тәһсилләрини тамамламаг үчүн бир не-
чә км. узун јолу гәт едәрәк Даш Салаһлы вә Газаха охумаға ке-
дирдиләр. Күлбаһар мүәллимин тә'кид вә тәшәббүсү илә чайлы-
да 1-чи синиф ачылар. Күлбаһар мүәллим Чайлыда ишләдији
мәктәбин мүәллими Мусајев Нәсиблә аилә һәјаты гурур вә 1988-
чи илә кими, тәгаүдә чыхана гәдәр Чайлы мәктәбиндә әдәбијјат
мүәллими ишләјир.

Пәри Ибраһимова

Пәри Ибраһимова Һүмбәт ғызы 1924 илдә Газах районунун Гајмағлы кәндиндә анадан олуб вә илк тәһсилни доғулдуғу Гајмағлы кәндиндә Әмәкдар мұәллим Билал Әһмәдовун мүдир олдуғу мәктәбдә алмышдыр. Јухарыда гејд етмишдик ки, Билал мұәллимин мәктәбини гуртаран вә ондан дәрс аланлар һәгиги савадлы, елмли мә'зунлар олурду. һеч тәсәдүфи дејил ки, бу мәктәби гуртаран-

ларын чоху елмләр доктору вә елмәләр намизәди, еләчәдә мүхтәлиф пешәләр саһәсиндә көркәмли ичтимаи-сијаси хадимләр олмушлар.

Пәри мұәллимә 1939-чу ил сентјабрын 1-дә Газах Мұәллимләр Педагожи Техникумуна дахил олур. 1941-чы илин ијун ајында семинаријаны ә'ла гијмәтләрлә гуртарыб Гајмағлы кәндинә кәлир вә тәгаүдә чыхана гәдәр дә бу мәктәбдә ишләјир. Пәри мұәллимә семинарија илләрини хатырлајараг дејир ки, бу мәктәбдә бизә һәр чүр шәраит јарадырдылар, тәгаүд верирдиләр. Индики мәсчидин бинасы јемәкхана едилдији үчүн биз орада наһар едәрдик. Пәри мұәллимә семинаријада чидди интизам олдуғуну вурғулајыб дејир ки, мәктәбимиздә һәр күн 4-нәфәр-дән ибарәт нөвбәтчи оларды. Онлар интизама, јемәкләрин кеј-фијјәтинә, онларын нөвләринә вә дүзкүн пайланмасына, тамизлијә чидди нәзарәт едирдиләр. Педагожи техникумда синиф-дән-кәнар тәдбирләрдән данышаркән Пәри мұәллимә дејирди: "Мәктәбимиздә мусиги дәрнәкләри јарадылды. Әзүмүз сәһнә-чикләр тәшкил едиб, мәктәб һәјәтиндә олан клубда театр верәр-дик". Пәри мұәллимә педагожи техникумда она дәрс дејән педа-гокика мұәллими Мәчид Тағыјевин, рус дили мұәллими Шыхлы Осман Әфәндиини, кимја мұәллими Јағубов Мансыры, Али рија-зијјат мұәлими Һәмид Нәсипову, Конститусија мұәллими Мәчид Нәсипову, әдәбијјат мұәллими Һүсејн Нәсипову, ријазијјат мұәл-лими (Ғачағ Кәрәмин күрәкәни) Әскәр Маһмудову миннәтдар-

лыг һисси илә хатырлајараг онларын өз вәзифәләринә чох мә'сулијәтлә јанашдыгларыны вә төләбәләринә јүксәк инсани мүнәсибәт бәсләдикләрини, әхлаг нүмүнәси олдугларыны хатырлајырды. Пәри мүәллимә јазыр ки, семинарија мүәллимләринин рәһбәрлији алтында нүмүнәви дәрс демәјә өјрәндик. Пәдагожи тәчрүбәмиз олдугча чидди вә мараглы кечәрди. Дәрсләримизин мұзакирәсиндә бизә дејилән ирадлардан инчимәздик вә чалышардыг ки, бизә верилән иттиһамлары елми шәкилдә рәдд едәк.

Пәри мүәллимин хатирәләринә керә 1941-чи илдә мұһарибә бишләјанда мүәллимләр дәрс демәклә јанашы мұхтәлиф ичтимаи вә тәсәррүфат ишләринә гошулдулар. 416-чы Таганрог дивизисјасына бағлама (посылка) көндәрмәк, колхозун ишләриндә чалышмаг, көнд чамааты арасында ушагларыны тәһсилдән јайындырмамаг үчүн тәблиғат апармаг лазым кәлирди. Бу ишләрин һамысында фәал иштирак едән Пәри мүәллимә 1941-1945 ил фәдакар әмәјинә керә медалла тәлтиф едилмишдир.

Пәри мүәллимәнин хатирәләриндән ајдын олур ки, мұһарибәнин јаралары сағалмамыш маариф Комиссарлығы мүәллим һазырлығы мәсәләсинә хусуси әһәмијәт верәрәк али мәктәпләрә төләбә топламағы вә бу сәһәдә иши күчләндирмәји ән зәрури мәсәлә кими ирәли сүрдү. О, јазыр ки, 1946-чы илдә Али Советин депутаты Маариф Комиссары М.Ибраһимов, АПИ-нин директору проф. Әһмәд Сејидов, халг шаири Сәмәд Вурғун бизим мәктәбә кәлдиләр. Онлар бизи Али мәктәбдә, тәһсилimizi давам етдирмәјә чағырдылар. Мәни дә нүмүнәви мүәллим кими Газах икиллик мүәллимләр институтуна көндәрдиләр.

Мән Институтун тарих, дил-әдәбијат факултәсинә дахил олдум. 1947-илдә тәһсилими баша вуруб јенидән Гајмаглы мәктәбинә гајытдым. О вахтдан 55 ил, тәгаүдә чыхана гәдәр өјни мәктәбдә ишләмишәм. Мәним шакирдләримдән техники елмләр доктору Нәби Јагубов, тарих елмләр доктору Бәһруз Абдуллајев, проф. Иса Әһмәдов, Тофиг Әһмәдов, Тибб елмләри доктору Гарачајев, ријазиијат елмләри намизәди Нәсиров Мәһрали, кимја елмләри намизәди Сәнәм һәмзә гызы вә бир чох башгалары олмушлар.

Гәнирә Мөһтиханлы

Гәнирә Мөһтиханлы 1938-чи илдә Ағстафа районунун Көчәскәр кәндиндә анадан олмушдур. 1944-45-чи илләрдә Көчәскәр кәнд орта мәктәбиндә охумуш, 1956-1958-чи илләрдә Газах педагожи техникумунда тәһсил алмышдыр. Педагожи техникуму гуртардыгдан сонра Гәнирә мөәллим Ағстафа районунун Кировкәнд, Көчәскәр кәнд орта мәктәбләриндә мөәллим вә район комсомол комитәсиндә

үмүми шө'бә мүдири вә комсомолун 2-чи катиби вәзифәсиндә ишләмишдир. Тәһсилини давам етдирмәк, али тәһсил алмаг мәгсәдилә 1958-чи илдә АДУ-нун филолокија факултәсинә дахил олмуш вә 1963-чү илдә Университети мүвәффәғијјәтлә битириб Сумгајыт шәһәринә тәјинат алыр вә һәјатынын сонраки дөврләрини бу шәһәрлә бағлајыр. О, Сумгајыт мәктәбләриндә әввәлчә мөәллим, сонра тәдрис ишләри үзрә директор мұавини, 3 вә 9 сәјлы мәк-тәбләрдә директор вәзифәсиндә чалышыр. Һал-һазырда 9 сәјлы орта мәктәбдә Азәрбајчан дили вә әдәбијјаты мөәллими ишләјир. Гәнирә мөәллимә 3 ләјагәтли ушагла-рын анасыдыр. Ичтимаијјәтимиз Гәнирә мөәллимәни һәм дә истәдадлы шаирә кими таныјыр. Онун "Сәндән килејлијәм" шө'р китабы охучулар тәрәфиндән мәһәббәтлә гаршыланмышдыр.

Гәнирә мөәллим халг маарифинин ән ләјагәтлиләриндән бири кими охудуғу, тәһсил алдығы Газах пед.мәктәбини ана баласыны хатырлајан кими көврәк лөвһәләрлә гәләмә алыб өмрүнүн ән ширин, ән көзәл күнләринин бу тәдрис мөәссисәси илә бағлы олдуғуну хатирә шәклиндә јазыб бизә кәндәриб. Ону һәр мөәтли охучуларам там вермәји гәрара алдыг.

"Мән орта мәктәби битирдикдән сонра валидејнләрим мән Бакыја али мәктәбдә охумаға бурахмадылар. Бир ил кәндимиздәки ушаг бағчасында тәрбијәчи ишләдикдән сонра ешитдим ки, Газахда ики иллик институт вар. Узун-узады јалварышлардан сонра сәнәдләримиз ораја вермәјә ичазә ала билдим.

Сән дәмә ики иллик институт Газахда чохдан багланыб, Педагожи Техникуму онун бинасына көчүрүбләр. Артыг төлөбә гәбулу 7 иллик тәһсилдән дејил, X синфи битирәнләрдәндир. Одур ки, тәһсил мүддәти 4 илдән 2 илә ендирилиб. Мән буранын техникум олдугуну гәбул оландан сонра баша дүшдүм. Неч пешиман да дејилдим., чүнки башга јолум јох иди. Онсуз да мәни башга јерә гојан дејилдиләр.

Мән гырмызы даш бинанын һәјәтинә кирәндә һәјәтдәки ағачларын алтында 4-5 нәфәр отуруб нәрд ојнајырды. Көзләрим бинанын үзәриндә вурулмуш мәрмәр левһәјә саташды. Дајаныб охумаға башладым: "Халг шаири Сәмәд Вурғун 1920-1924-чү илләрдә бурада тәһсил алмышдыр". Өзүмдә бир гүрур һисс етдимсә дә һараја кедиб, кимә мүрачиәт өдәчәјими билмәдијим үчүн јеримдәчә дајаныб галдым. Онлардан бир нәфәр ајрылыб мәнә јахынлашды вә нә үчүн кәлдијими сорушду. Мән сәнәдләрим иона узадараг мәгсәдими утана-утана она дедим. О, мәнә:

-Ај гыз, кечикмисән, сәнәдләрин гәбулу дүнәндән баша чатыб, ики күндән сонра имтаһанлар башлајыр,-дедикдә лап өзүмү итирдим. Керүнүр чох ачыначаглы көркәм алмышам, мүсаһибимин исә мәнә јазығы кәлиб. Одур ки, сәнәдләрим иона вә гијмәтләрим иона диггәтлә нәзәрдән кечирди, сонра нәрд ојнајан јолдашларындан бир нәфәр ин јанына кедиб хејли данышды. Сонралар билдим ки, бу мәктәбин тарих мүәллим иона партија тәшкилат катиби Кәрәвәлијев Абдулла мүәллим иди. Ики ил мүддәтиндә о бизә тарих дәрсләрини кечди. Олдугча савадлы, натиғ вә төләбкар бир мүәллим иди. Онун јахынлашдығы адам исә мәктәбин директору Әһмәд Чәлил имиш. Орта бојлу, ағ бәнизли, гара гашлы вә олдугча зәһимли олан Әһмәд Чәлил дә бизә (гәбулдан сонра) педагогика вә психологика дәрсләрини деди. Керүнүр Абдулла мүәллим Әһмәд Чәлилә јахынлашыб сәнәдләрим иона гәбул етмәк үчүн ичазә истәјирмиш. Дејәсән, гијмәтләрим вә ајагүстү мәнә тарихдән вердији суаллар да Абдулла мүәллим иона едибмиш.

Ики күндән сонра мән дә имтаһана кәлдим. Азәрбајҗан дили вә әдәбијатдан (инша) јазылы имтаһандан сонра галанлар шифаһи иди. Мән онлара фикирләшмәдән чаваб вердим. Рия-

зијјатдан имтаһан көтүрөн Әјјубов Тофиг мүәллим мән чаваб веркән мәни данлады да. Деди ки, сән нә үчүн института кетмә-мисән, белә савадла сәнин бурада нә ишин вар? Сонра о, бизим синиф рәһбәримиз олду. Чаван олмасына бахмајараг, олдугча меһрибан вә гајгыкеш бир инсан иди. О, бизим синиф рәһбәри кими јох, бир валидејн кими гајгымыза галырды.

Дәрсләр башлајандан бир нечә күн сонра бизи һәр күн 1-2 саат дәрс кечдикдән сонра (елә олурду ки, неч дәрс кечмирдик) үстүачыг јүк машинларына долдуруб әтраф кәндләрдәки памбыг тарлаларына памбыг топламаға апарырдылар. Бу иш нә гәдәр ағыр вә јоручу олса да бизим әһвали-руһијәмиз шән иди. Ма-шына минән кими нәғмә мүәллимимиз Фәрһад мүәллимин бизә өјрәтдији, о заман дөбдә олан маһнылары хорла охумаға баш-лајардыг. Бу вәзијјәт нојабр ајынын ахырларына кими давам ет-ди. Декабрын ахырларындан дәрсләримиз гајдаја дүшдү. Мәк-төбдә дәмир интизам вар иди. Мәктәбин бүтүн режиминә Әһмәд Чәлил езу рәһбәрлик едәрди. Узагдан онун ајаг сәсләрини еши-дәндә тәләбәләр өзләрини итирәрди. Һәр күн давамијјәти, сә-һәр идманыны, дәрсә һазырлыг мәшғәләләрини, јатагханамыз-дакы сәлигә-сәһманы бирбаша өзү јохлајарды. Әли Зејнал ди-ректор мүавини олса да онун мүавинлији о гәдәр дә һисс олун-мазды. Тәбиәтән сакит бир инсан иди. Ријазијјат мүәллими кими дәрсләрини дејәр, онунла да кифајәтләнәрди. Мәктәбин неч бир ишинә гарышмазды.

Декабр ајынын ахырына јахын иди. Абдулла мүәллим мә-ни чағырыб өзү илә директорун отағына апарды. Орада Әһмәд Чәлилдән башга бир нәфәр дә отурмушду. Көркәминдән зија-лыја охшајырды. Онлар мәни хејли сорғу-суала тутудугдан сон-ра:

-Сәнә бир ичтимаи иш тапшырсаг ишләјә биләрсәнми?-дејә сорушдугда, мән нә дејәчәјими дүшүнмәдән чијинләрими чөкәрәк:

-Нә билим, бачарсам ишләјәрәм,-демәјим мүсаһибләри-мин гәһ-гәһә илә күлмәјинә сәбәб олду. Дојунча күлдүкдән сон-ра мәни азад етдиләр. Һәмин күн мәктәбин комсомол ичласын-да мәни мәктәбин Комсомол Комитәсинә катиб сечдиләр. Бир

мүддәтдән сонра исә Газах район Комсомол Комитәсинә пленум вә бүро үзвлүжүнә сечилдим. Әһмәд Чәлилин отағында мәни сорғу-суала тутан адам район комсомол комитәсинин катиби Гәнбәр Оручов имиш. Бундан сонра о бизим бүтүн тәдбирләримиздә вә ичласларымызда шәхсән иштирак едәрди. 1957-чи илдә кечирилән II республика фестивалына да бизи о өзү кәтирмишди. Мән о вахт С.Вурғунун иш отағында портретини тикмишдим. Бу нәфис бир әл иши иди. Мәни буна керә фестивалын "фәхри фәрманы" илә дә тәлтиф етдиләр.

Мәктәбимизин көзәл ән'әнәләриндән бири дә орада даими "Бәдии јарадычылыг" дәрнәјинин фәәлијјәт көстәрмәси иди. Дәрнәјин рәһбәри һаһымызын севиб һәрмәт бәсләдијимиз Фәрһад Зейналов иди. Онун рәһбәрлији алтында чоһ тез-тез тамашалар көстәриләр, әдәби-бәдии кечәләр кечириләрди. Бу тамашалардан бир нечәсиндә мән дә баш ролларын ифачысы олмушам.

Бизим техникумун кезәл ән'әнәләриндән бири дә гоншу Күрчүстан Республикасынын Марнеули педагожи мәктәби илә достлуг көрүшләри кечирмәси иди. Бир ил Марнеули мәктәблиләри бизә гонаг кәләр, о бир ил дә биз онлара гонаг кедәрдик. Бу көрүшләрин бириндә Рауф Исмајыловун "Сон мәктуб" әсәрини тамашаја һазырламышдыг. Баш ролу-Күлбачыны мән ојнајырдым. Тамашанын сонунда Әһмәд Чәлил мәнә јахынлашыб тәбрик етди. вә кәләчәкдә мүтләг инчәсәнәт институтунун актјорлуг шә'бәсинә кетмәјими мәсләһәт көрдү.

1957-чи ил октјабр ајынын әввәлләри иди. Абдулла мүәллим мәни чағырыб тә'чили һесабат һазырламағымы вә ахшама мәктәбин үмуми комсомол ичласы чағырмағымы тапшырды. Де-ди ки, Рәспубликадан нүмајәндә кәлиб, ичласда иштирак етмәк истәјир. Вахт чоһ аз иди. Буна баһмајараг, мән ичласы вахтында вә гајдасынча һазырлаја билдим. Бу ишдә мәнә мәктәбин әдәбијјат мүәллими Муса мүәллим дә көмәклик етди. Бу, нурани гоһчаман, учубојлу бир инсан иди. Мөһрибан вә хошхасијјәт иди. Бир гәдәр бурнунда данышдығы үчүн мүәллим јолдашларым она зарафатла "бурун Муса" да дејәрдиләр.

Бизим јығынчагда иштирак едән о заман "Азәрбајчан кәнч-

лери" гәзетинин мәс'ул катиби ишләјән, сонралар һәмин гәзетин редактору, "Коммунист" гәзетиндә узун мүддәт редакторлуг едән вә нәһәјәт мәшһур јазычы публисист кими танынан Чәмил Әлибәјов иди. Ичласдан бир нечә күн сонра Тофиг мүәллим мә- нә бир гәзет узадыб тәбрик етди вә ал, оху деди. Бу, 20 октябр 1957-чи ил тарихли "Азәрбајчан кәнчләри" гәзетинин нөвбәти сајы иди. Бурада "һәјатын өзү" башлыглы очерк бизим комсомол ичласымыза вә комсомол комитәсинин фәалијјәтинә һәср олун- мушду. Бундан сонра мәним үнваныма республика комсомол тәшкилатларынын әксәријјәтиндән мәктублар кәлирди. О за- манлар комсомол "партијанын кичик гардашы" сајылырды. Ком- сомолун һәм һәрмәти, һәм дә фәалијјәт даирәси бөјүк иди. Мәни дә мәктәбимиздә "комсомол Гәнирә"-дејә чағырырдылар. Чүнки групмузда мәнән башга бир Гәнирә дә вар иди. Дејиләнә көрә о, Әһмәд Чәлилин һәјәт јолдашы Шаһнабат ханымын гоһуму иди. Шаһнабат ханым Газах рајон Партија Комитәсинин катиби иди. Дәфәләрлә Республика Али Советинин депутаты сечил- мишдир. Олдугча гејрәтли, нәчиб бир ханым иди.

Ара-сыра мәктәбин дивар гәзетләриндә мәним дә ше'рлә- рим чап олунарды. Муса мүәллим ше'рләримә һәмишә дәрнәк үзвләринә нүмунә көстәрәрди. Ушаг әдәбијјатындан бизә дәрс дејән Шајәстә мүәллимә мәним ше'р сөјләмәјими чох хошлајар- ды. О, јашлы бир гыз иди. Аилә гурмамышды. Дејиләнә көрә ни- шанлысы II дүнја мүһарибәсиндә һәлак олмушду. Шајәстә мүәл- лимә дә ондан сонра һеч кәси севмәјәчәјинә анд ичмишди. һеч вахт күлүмсәмәзди, олдугча бәдбин иди, сачларына белә сығал вермәзди. Мәктәбдә һамы она һәрмәтлә јанашарды.

Мәктәбимиздә нәчиб ханымлардан бири дә Фатма мүәл- лимә иди. О, бизә һүснхәт дәрси дејәрди. 30-35 јашы анчаг олар- ды. Јарашыглы бир гадын иди. Дејирдиләр ки, С.Вургун вахты илә Фатма ханыма бир ше'р дә јазыб. О, мәнимлә һәмишә бир дост кими рәфтар едәрди. Тәләбәләрин дәфтәрләриндә вә јазы тахтасында һәрф елементләрини вә јазы нүмунәләрини мәнә јаздырарды.

Ики иллик педагожи техникумда охудугум вахт өмрүмүн ән јадда галан, фәрәһли вә севимли илләридир. Сонралар инсти-

тутда охудугум заман да орада ејрәндијим елмләрин бир чоху мәним көмәјимә чатды. Һәлә дәвләт имтаһаны верәркән профессор Вердизадә (О бизә девләт имтаһан комиссиясынын сәдри кендәрилмишди назирликдән) сон имтаһанда мәнә тәклиф етди ки, АПИ-нин кимја факултәсинә сәнәдләрим и верим. Һәтта мәнә көмәк едәчәјинә дә сөз вермишди. Мән исә сәнәдләрим и һәм АПИ-нин, һәм дә АДУ-нун филолоқјиа факултәләринә вердим. Һәр икисинә јүксәк балла гәбул олунсам да, АДУ-да тәһсилими давам етдирдим. Мән һәр ики института гәбулум вә педагожи фәалијәтимдәки уғурларым үчүн һәмишә педагожи техникума миннәтдар олмушам, орадакы мүәллимләримин тәләбкарлығыны вә зәһмәтләрини мәһәббәтлә хатырламышам.

Беш-алты ил әввәл Газаха кетмишдим. Мүәллимләримлә марагландым. Дедиләр ки, Әли Зәјнал вә Фәрһад мүәллим һәр ахшам шәһәр паркында керүшүб сәһбәт едирләр. Ахшамүстү мән парка кәләндә артыг Фәрһад мүәллим орадакы скамјалардан бириндә әјләшмишди. Узагдан мәним күлә-күлә она јахынлашдығымы керәндә јенә дә зарафатындан галмады:

-Нә...иришәрсән, ааз!-деди. Хәјли гочалса да әввәлки никбин әһвал-руһијјәсини горујуб сахлаја билмишди. Отуруб хәјли сәһбәт етмишдик ки, Әли Зәјнал да кәлиб чыхды. О, мәни чәтинликлә таныја билди. Бу јердә дә комсомол көмәјимә чатды. Фәрһад мүәллим она "комсомол Гәнирәдир да..." дејәндән сонра хатырламаға башлады. Әли мүәллим лап гочалмышды. Мән онлардан Әһмәд Чәлили сорушдум. Чох ағыр хәстә олдуғуну сөјләдиләр. Әввәлчә керүшүнә кетмәк фикринә дүшдүм. Сонра бу фикримдән дашындым ки, гој о мәним хатиримдә әввәлки кими, нечә көрмүшдүмсә еләчә дә галсын.

Нәркиз Маһмудова

Нәркиз Маһмудова Мәммәдрзагызы 1923-чү илдә Газах шәһәриндә анадан олмушдур. Илк тәһсилени рајон мәркәзи Газахда алмыш вә 1940-чы илдә Газах педагожи мәктәбинә дахил олмушдур. Мәктәби мүвәффә-гигјәтлә битирән Нәркиз мүәллимә Чажлы орта мәктәбинә мүәллим тә'јин олунмушдур. Мүһарибә илләриндә дәвләт вә совет органларында савад-лы адамларә чидди еһтијәч олдуғун-дан, онлары мүәллимләрин арасындан сечиб апарырдылар. Бәләләриндән бири дә Нәркиз мүәллимә олур. Ону 1948-чи илдә прокурорлуғ системинә ишә гәбул едирләр. 4 ил орада вичданла ишләдикдән сонра, ону габилијјәтли, ишкүзар, савадлы вә јүксәк тәшкилатчылығ бачарығына көрә рајонун ичра һакимијјәти тә-рәфиндән һүғуғ факүлтәсинә кендәрирләр. Сонралар аилә һә-јаты гурдугдан сонра јенидән мүәллимлик фәалијјәтинә гајыдыр вә тәгаүдә чыхана гәдәр Газахын 1 сајлы мәктәбиндә ишләјир.

Мирпаша Нәсибов

Мирпаша Нәсибов Мәммәд оғ-лу 1908-чи ил август ајынын 8-дә Ба-кыда анадан олмушдур. 6 јашында икән Газах рајонунун I Шыхлы кәндин-дә јашајан нәнәси Ајишә ханымын ја-нына кәлмиш вә орадакы рус-татар мәктәбинә кетмишдир. О вахт бу мәк-тәбин мүдири Әли Нүсәјнов (јазычы М.Нүсәјнин атасы) иди. Бир мүддәт сонра аиләси дә һәмин кәндә көчүр. Атасы Нәсибов Мәммәд Әһмәд оғлу һәмин кәнддә мүәллимлик едир.

Газах мұәллимләр семинаријасында тәһсил алдығы илләри Нәсибов Мирпаша белә хатырлајыр: О заман Мусават һакимийјәти јеничә кәлмишди. Газах рајонунун кәндлиләри ушағларынын охумасы үчүн парламентә бир күндә 100-дән чох телеграм кәндәрмишдиләр.

...Нәһајәт 1919-чу ил августун 24-дә Парламентин губернатору, Маариф Назиринә Маариф нәзарәтиндән исә семинарија директору Фирудин бәј Көчәрлијә телеграфла билдирмишдиләр ки, охумағ истәјән бүтүн ушағларын әризәләрини гәбул етсинләр.

Һәмин дәрс илиндә мәктәбә 25 нәфәр гәбул едиләчәкди. Әризә верәнләрин сајы исә 47 нәфәр иди.

Беләликлә, М.Нәсибов 1919-чу илин августунда Семинаријаја дахил олмағ үчүн ана дили, һесаб, чоғрафија-тарих вә рус дилиндән имтаһан верәрәк семинаријанын тәләбәләри сырасына дахил олур.

М.Нәсибов хатирә дөфтериндә јазырды: "Мәктәбдә гәбул олунан 25 нәфәрдән 19 нәфәри кәндли, 6 нәфәри исә бәј ушағлары иди. Бу алты нәфәрдән 5-и Вәкиловлардан (Заһид, Илјас, Намиг, Адил вә Ләтиф), бир нәфәри дә губернаторун өз оғлу Чәфәр хан иди.

1924-1925-чи дәрс илинин мә'зунларындан бири дә М.Нәсибов олду.

1925-чи илин 21 ијулунда Газах Дарүлмүәллимининдә она ики сәнәд верилир. Бу сәнәдләрдән бири Газах Дарүлмүәллимини битирмәји һағгында вәсигә, икинчиси исә тә'јинат һағгында белә бир қағыз иди.

"Мирпаша Нәсибзадәјә Халғ Маариф Комиссарлығынын сәрәнчамилә сиз Газах гәзасына мүәллим тә'јин олунурсуз.

Газах Дарүлмүәллиминин мүдир Шыхлински

Катиб: Гајыбзадә"

18 ијул 1925

Мирпаша мүәллим 1925/26 чы тәдрис илиндә Әксүзлү вәһид-зәһмәт мәктәбинә мүдир тә'јин олунур.

Беләликлә, кәнч јашларындан педагожи фәалијәтә башлајан М.Нәсибов намуслу вә шәрәфли өмүр јолу кечмишдир.

1930-чу илин сентјабрында Азербайжан Дөвләт Университетинин педагожи факултәсинин әдәбијат шө'бәсинә дахил олан М.Нәсипов 1932-чи илдә ораны битирир вә Загаталаја тәјинат алыр.

1939-чу илдә Бакыда Ч.Чаббарлы адына Театр Музејиндә Азербайжан театрынын тарихи үзрә елми ишчи ишләјир.

1950-чи илләрдән сонра Газах рајонунда јерләшән, Салоглу адланан јердә јашамыш вә өмрүнүн сонунга гәдәр мүәллимлик етмишдир.

М.Нәсипов 1980-чы ил сентјабрын 12-дә Салоглуда вәфат етмишдир.

Исмајыл Оручов

Исмајыл Оручов Паша оғлу 1929-чу илдә Газах рајонунун Ханлыглар (Мусакөј) кәндиндә анадан олмушдур. Бу кәнд Әбдүррәһман аға, Мирварид Дилбази кими шаирләр јетирмишдир. Ханлыглардан баханда Сәмәд Вурғунун "Көјләрә баш чәкир кәјәзән дағы" көрсәнир. Тәбиәтин көзәллији бу кәнди һәр тәрәфдән әһатә етдији үчүн дә онун адамлары да, мөһрибан, зөвглү вә ләјагәтлидирләр. Онлардан бири дә Исмајыл мүәллимдир. Исмајыл мүәллим 1945-чи илдә Газах Педагожи Техникумуну, 1949-чу илдә исә В.И.Ленин адына Азербайжан Дөвләт Педагожи Институтуну битирмишдир. 1968-69-чу илләрдә Гырмызы әмәк Бајрағы орденли Бакы Нефт Техникумунун "Автомобилләрин истисмары шө'бәсини битирмишдир. О, 1950-51-чи илдә Нахчыван шәһәр 2 сәјлы орта мәктәбиндә тарих мүәллими, даһа сонра Нахчыванда рајон халг маариф шө'бәсиндә инспектор ишләмишдир. 1952-чи илдә Бакыја гајыдан Исмајыл мүәллим елә һәмин ил Бакы һидромелорасија техникумуна тарих мүәллими тәјин едилмишдир. 1955-чи илдән, 40 ил мүддәтиндә, Бакы нефт техникумунда "Машынгајырма" филиалынын мүдири олмушдур.

Ејни заманда 20 ил мүддөтиндө һәмин техникумун илк партија тәшкилатынын катиби вәзифәсиндә чалышмышдыр. 54 иллик педагожи фәалијјәти заманы тәдрис саһәсинин бүтүн кестәри-чиләри үзрә мәнимсәмә, дәвамијјәт, дәрс кәјфијјәти, низам-ин-тизама кәрә биринчиләр сырасында олмуш вә онун иш тәчрү-бәси башга техникумлар арасында да кениш јайылмышдыр. Ис-мајыл мүәллим габагчыл тәчрүбәсинә, тә'лим-тәрбијә саһәсин-дә әлдә етдији налијјәтләринә, јүксәк кестәричиләринә кәрә "гә-ләбә" нишаны, орден вә медалларла тәлтиф едилмишдир. Ис-мајыл мүәллим инди јашынын аһыл чағында да Азәрбајчан Дөв-ләт Балыг техникумунда мүәллим ишләјир. О, һәм дә көзәл айла башчысы вә атадыр. Ики али тәһсилли оғлу вар. Јолдашы Та-милла ханым исә кимја елмләри намизәдидир. Исмајыл мүәл-лим чох зәһмәткеш адамдыр. О, Бақынын Новханы кәндиндә, гумларын арасында елә бир бағ салмышдыр ки, она һәр бир аг-раном гибтә едә биләр. Исмајыл мүәллим мәнә Газах педагожи техникуму (семинарија) илә бағлы хатирәләрини дә јазыб вериб. Бу хатирәләри һөрмәтли охучулара тәгдим едирәм.

Газах педагожи семинаријасы һаггында хатирәләрим

Мән вә бачым Оручова Фирузә, Нәсибова Зејнаб, Бабајев Дашдәмир, Балајев Рза 1943-чү илдә Газах Педагожи Технику-муна дахил олдуг. Бу дөвр Бөјүк Вәтән Мүһарибәсинин ән гызғын дөврү иди, вәзијјәт бүтүн елкәдә ағыр иди, елүм-дирим мүһари-бәси кедирди. Буна бахмајараг биз бир күн дә дәрс бурахмыр-дыг. Бизим јашадығымыз кәнд Ханлыглар Газахдан 8 км узаг-лыгда јерләширди. Ала-гаранлыг бир-биримизи сәсләјир, саат 5-дә јухудан дурур, саат 6-да пијада јола дүшүб сәһәр дәрсә ча-тырдыг. Беләликлә 3 ил мүддәтиндә күндә 16 км јол гәт едирдик. О вахт нәглијјат јох иди, биз пијада кетмәли олурдуг. Бизимлә бирликдә һал-һазырда Газахда јашајыб ишләјән һачыјев Муса (мәним достум) Ағкөјнәк кәндиндән Колхоз сәдринин гызы һача-лыјева Сәнәм, Поладова Пәри, Мансурова Хәдичә, Бәсти, Ермә-

нистанын Ираван районунун Һачылы кэндиндән Өзиз, Полад кэндиндән адлары Һадымдан чыхан 3 нәфәр оғлан вә диһәр кәнчләрдә охујурду. Ону да гөјд едим ки, рус дили истисна ол-магла ермәнистандан кәлән оғланлар бүтүн фәннләрдән јүксәк гијмәт алырдылар. Мәним вә бачымын о вахт Комсомола кечмә-јимиз һагда Газахда чыхан "Коммуна јолу" гәзетиндә бејүк бир мәгалә верилмишдир. Мәгаләдә дејилирди ки, аналарынын ол-мамасына, аталарынын исә чәбһәдә олмасына бахмајараг бу кәнчләр һәвәслә охујур вә Комсомол сырасына дахил олмуш-лар. Газах педагожи техникумунда о дөврдә чохлу кәнчләр оху-јурдулар. Семинаријанын мүәллимләриндән ән чох үнсийәтдә олдуғум һәрбидән дәрс дејән Бејүк мүәллим Миралајев иди. Она көрә ки, онунла анам арасында гоһумлуг әлагәси варды. О, ата-мы вә әмиләrimi јахшы таныјырды. Бејүк мүәллим семинарија мүәллимләри арасында ән чидди мүәллим иди, ез сәнәтини јах-шы билән, чох тәләбкар, ишдә гәти күзәштә кетмәјән, чидди ха-сийәтә малик иди. Бир дөфә дә олсун ону тәләбәләр арасында күлән, зарафат едән көрмәмишдим. Лакин мән вә бачыма чох меһрибан иди, билмирәм бу меһрибанлыг бизим тәк олмағы-мызла, гоһумлуг әлагәмизлә јохса јүксәк мүәллим мә'рифәти илә бағлы иди.

Һәмшәјев Ширин мүәллим бизә чоғрафијадан дәрс дејир-ди. Ширин мүәллим Газахда јашајырды, лакин о, бизим кәчддән иди. Ширин мүәллимин бизим аиләјә чох бејүк һөрмәти варды. О, ағыр тәбиәтли шәхс олмагла һәмишә чох гајғылы керүнәрди. Ширин мүәллим бизи башга тәләбәләрдән сечмәзди, гијмәт вер-мәкдә чох објектив иди, ез ихтисасыны дәриндән билән, бош сөһбәтләрә јол вермәзди, һәр дөфә "Паша кишидән (атамдан) мәктуб кәлирми? дәрсләриниздән чәтинлик чәкмирсинизми" де-јә әһвалымызы сорушарды.

Осман Әфәндијев-техникумун дәрс һиссә мүдири, һәм дә рус дилиндән дәрс дејәрди. О, орта бојлу, долу, јашлы бир шәхс иди. Осман Әфәндидә белә бир вәрдиш варды: истәр тәләбә олсун, истәрсәдә мүәллим мүрачиәти зарафатла башлајарды. Биз тәнәффүс вахты чөрәк јејәркән бизә јахынлашыб зарафатла дејәрди: "Һамыралы хаш әппәји голтугуна бас әппәји". Осман

Әфәнди́нин тәләбәләрә "2" гижмәт вермәсини көрмәдим. О, тәләбәни һәгиги өйрәдәрди. Мәним өзүм рус дилиндән чох зәиф охујурдум, лакин о мәним башымы сығаллајыб өйрәнәчәксән дејиб мәнимлә әләвә мәшгул оларды. Семинаријада ондан хош хасијјәтли икинчи бир мұәллим јох иди. Мұәллимләр арасында дејирдиләр ки, Осман Әфәнди рус дилини руслардан јахшы билир. Нисс олунурду ки, бу бөјүк инсан мадди еһтијач ичәрисиндә јашајыр, ону һәмишә сүзүлмүш телегрејкада (сырыглы пенчәк) көрмәк оларды.

Мәһәррәмова Зейнаб мұәллимә бизә әдәбијјатдан дәрс дејәрди, өзү Ағкејнәк кәндиндән иди, али мәктәби јеничә гуртарыб кәлмишди, дејиләнә көрә Мүрсәл адлы аспирантла нишанлы иди. Сонралар елә олду ки, биз Бақыда гоншулугда јашадыг, о вахт Мүрсәл мұәллим Мәркәзи Комитәдә тәлиматчы ишләјирди; чох мәдәни инсан иди, онунла Хәтаи (кечмиш ермәни кәнд) булварында тез-тез кәзиб сөһбәт едәрдик. Зейнаб мұәллим чох һәвәслә, кәнчлик еһтирасы илә дәрс дејәрди.

Күллүзар Әлијева-техникумун директору иди. Ејни заманда тарихдән дәрс дејирди. Миллијјәтчә ләзки иди. О вахт Газах рајонунда миллијјәтчә ләзки олан Јағубов рајон партија комитәсинин биринчи катиби иди. Күллүзар мұәллим киши хасијјәтли, гәтијјәтли бир гадын иди. Белә дејирдиләр ки, һәтта һәјат јолдашы Әбдүләзим мұәллим дә ондан чәкинирмиш. Онун ики кичик јашлы гызы варды, биринин ады Светлана иди, өзләри дә техникумун бинасында јашајырдылар. Мән тарихдән јахшы охудуғум үчүн мәнә гаршы мұнасибәти чох јахшы иди. Бачым дәрси билмәјәндә мәнә дәрси данышдырар, бачыма исә дејәрди "Өкүз вурсун сәни" дур тәқрар ет. Мән онун кичик јашлы гызлары илә бош вахтлары һәјәтдә ојнајыр, сахладығы газлары исә мәнә кәсдирәрди-көтүјү вә балтаны кәтириб дејәрди: "балта илә кәс башыны" онун ачығы тутанда сөзү бу иди: "Өкүз вурмуш". О дөврдә техникумда јүксәк низам-интизам варды. Күллүзар мұәллимин өзү дә рајон партија комитәсинин бүрө үзвү иди. Техникуму битирән заман мәнә деди ки, атаны мәним јаныма чағыр (о вахт атам әскәрликдән гајытмышды). Мән атамла бәрабәр онун јанына кәлдим. О, деди: "Паша киши оғлуну Бақыја али мәктәбә

көндөр, өзү дә жалныз тарих факултәсинә". Белә дә олду, мән онунла сонралар Бакыда көрүшдүм. Мәни көрүб сөвинди вә үзүмдән өпүб сорушду "һарада јашајырсан ишләрин нечәдир? Мән өзүм һаггында она мәлумат вердикдән сонра деди; "демәк мәним мәсләһәтимдән чыхмајыбсан". Сонра мән онун матәм мәрасиминдә иштирак етдим. Газах педагожи техникумунда охудуғум вахтдан 57-ил кечир, она көрә чохла хатирәләрим јад-дашымдан силинмишдир. Адларыны чәкдијим бу мүәллимләр өз дүнјаларыны дәјишмишләр, Аллаһ онларын һамысына рәһ-мәт етсин.

Һал-һазырда һәјат вә иш тәчрүбәм мәнә әсас верир ки, һә-гигәт наминә дејим ки. Газах Педагожи Семинаријасынын вер-дији билик вә јетишдирдији кадрлар мүасир али мәктәбләрин вердији биликдән вә јетишдирдији кадрлардан јүксәк сәвијәдә иди.

Әнвәр Әфәндијев

Әнвәр Әфәндијев Ханбаба оғ-лу 1917-чи илдә Газах рајонунунда анадан олмушдур. Ибтидаи тәһсили-ни доғулдуғу кәнддә алмыш вә Газах шәһәри колхоз-кәнчләр мәктәбинә дахил олараг 1931-чи илдә ораны мү-вәффәғијјәтлә гуртармышдыр. һә-мин или Газах Педагожи техникумуна дахил олмуш вә 1933-чү илдә гурта-рыб 1935-чи илә гәдәр Газах рајон Халг Маариф шә'бәсинин нәздиндәки

Статистика вә савад курсунда дәрс демишдир. Әнвәр мүәллим 1936-чи илдә Азәрбајчан Дөвләт Педагожи Институтунун тәбиәт факултәсинә дахил олмуш вә 1940-чы илдә ораны мүвәффәғиј-јәтлә битирмишдир. Али тәһсилини тамаладыгдан сонра Әнвәр мүәллим Газаха гајыдыр вә Чајлы кәнд орта мәктәбинә дәрс һиссә мүдири вәзифәсинә тә'јин едилир. О, 1940-чы илдә Совет ордусу сыраларына сәфәрбәр олунур. 1942-чи илдә Кимја Мү-

дафиә Академијасынын ғыса мүддәтли курсуну битирир. забит рүтбәси алыр вә чәбһәјә јолланыр. 1942-чи илдән 1945-чи илә гәдәр мүхтәлиф дивизијаларда кимја хидмәти рәиси вәзифәләриндә чалышыр. Мүһарибә дөврүндә ики дөфә јараланмыш вә көстәрдији гәһрәманлыгларына көрә ики биринчи дәрәчәли "Вәтән мүһарибәси" вә "ғырмызы улдуз" орденләри илә тәлтиф едилмишдир. 1945-чи илдә ордудан тәрхис едилдикдән сонра 1989-чу илә гәдәр Газах шәһәр 1 сәјлы орта мәктәбиндә кимја фәннини тәдрис етмишдир. О, шәрәфли мүәллим әмәјинә көрә "Ә'лачи маариф ишчиси" дөш нишанына вә "баш мүәллим" адына лајиг көрүлмүш вә һәмкарлар тәшкилатынын фәхри ферманы илә тәлтиф олунмушдур. һал-һазырда Рәјон ағсагаллар шу-расынын сәдридир.

Мәдәд Мәшијев

Мәдәд Мәшијев Сары оғлу Газах рәјонунун Газахлы кәндиңдә анадан олмушдур. Бу кәнд Әлиаға Шыхлински, Мәшијевләр, һачыјевләр вә Әнвәрбәјлиләр кими бөјүк нәсилләр, көркәмли адамлар јетириб, бу кәнд һәм јерини, һәм дә адыны итирмишдир. Инди Газахда белә бир кәнд јохдур.

Мә'лум олдуғу кими 1930-37-чи илләрдә рәпрессијанын туғјан өтдији бир дөврдә күнаһсыз кәнд әһалиси "варлы", "јағлы", "Хан", "бәј" дејә мүхтәлиф адларла сүркүнләрә мә'руз галдылар. Бу бәладан јаха гуртармағ үчүн Газахлы кәндиңин әһалиси кәнддән Азәрбајҗанын вә Газах ғәзасынын мүхтәлиф јерләринә дағылдылар. Бөләликлә дә Газахлы кәнди Газах рәјонунун хәритәсиндән силинди. Мәдәд мүәллим дә илк тәһсилини јени көчдүкләри Пирли мәктәбиндә алды. Мәдәд мүәллимин јазылы хатиратына көрә охудуғу мүддәтдә рәјондан комсомол катиби кәлир вә ә'лачы шакирдләри Газах педагожи мәктәбинә апарыр. Пирли кәнд мәктәбиндә 3 нәфр Мәдәд, һәсән вә Баһадур адлы шакирдләр

ә'лачы олдуғундан пед.мәктәбә намизәдләр дә бу үч шакирд олур. Биз Газах мүәллимләр семинаријасына кетдик вә гәбул олундуг. О заман семинаријанын директору чох тәләбкар чидди Миргасым Әфәндијев иди. Мәдәд мүәллимин јаздығына көрә онлара дәрс дејән мүәллимләрдән һүсејн Нәсибов, Мансур Јагубов, Әли Зејналов, Осман Әфәндијев, Абдулла Бабанлы гардашлары чох јүксәк савадлы вә әхлаг нүмунәси олан мүәллимләр иди. Ләјагәтли вә ә'ла гијмәтләрлә охујан тәләбә јолдашларымдан бир нечәсинин адыны да чәкә биләрәм. Онлардан Афстафадан Чәндирли Салман, Товуздан Кәримов Баһадур, Кәдәбәјдән Әлијев Оруч идиләр. Мәдәд мүәллим Семинаријаны гуртарандан сонра Али тәһсил алмыш вә 1991-чи илә кимә Товуз, Шәмкир. Газах рајону вә онун кәндләриндә мүәллимлик етмишдир. О еләчә дә шәһид һачымаһмуд Маһмудова Гарател адына орта мәктәбдә директор мүавини ишләмишдир. һал-һазырда тәгаүдчүдүр.

Чавад Бағыров

Чавад Бағыров Шәриф оғлу Газах рајонунун 2-чи Шыхлы кәндиндә анадан олмушдур. Ибтидаи тәһсилини доғма кәндиндә алмыш вә 7 иллик натамам орта тәһсил алдыгдан сонра Газах семинаријасына дахил олмуш вә ораны мүвәффәғијјәтлә гуртармышдыр. Чавад мүәллим семинаријаны битирдикдән сонра Товуз, Кәдәбәј рајонларында мүәллим, Закатала рајонунда исә Маариф мүдири вәзифәсиндә чалышмышдыр. О, истеһсалатдан ајрылмадан Педагожи Институту да гуртармышдыр. Заманын туфанлы илләри Чавад мүәллимдән дә јан өтмәмишдир. О, бу ачылы илләрдән узаглашмаг үчүн Күрчүстанын Башкечид рајонуна көчүр вә орада јенидән Маариф мүдири вәзифәсиндә чалышыр. Анчаг 1937-чи илдә һәбс олунараг узаг шәргин Калыма шәһәринә сүркүн едилир. Сүркүн илләринә ирадәси илә галиб кәлән Чавад мүәл-

лим сүркүндөн азад олундугдан сонра Калыма шөһөриндө га-
лыр вә орада да јени бир али тәһсил алыр. О дағ мүһәндиси
олур. Хөјли мүддәт орада ишләјәндән сонра "Халг дүшмәни"
ады бир балача сәнкијән кими 1947-чи илдә вәтәни Шыхлыја га-
јыдыр. Неч бир иш тапа билмәдији үчүн Күрчүстана кәдир вә
Марнаули рајонунда мүһәндис ишләјир. 1953-чү илдә Гардаба-
ни рајонуна көчүр вә јенидән мүәллимлик фәалијјәти илә мәш-
ғул олур. Чавад мүәллим Халг Маарифи гаршысында әвәзсиз
хидмәтләринә көрә "Әмәкдар мүәллим" фәхри адына лајиг кө-
рүлүр. О, 1966-чы илдә Бакыја көчүр вә 1980-чы илә гәдәр Мәр-
дәкан гәсәбәсиндә мүәллимлик фәалијјәтини давам етдирир.

Исаг Исагов

Исаг Исагов Нәби оғлу 1921-чи
илдә Газах рајонунун Асланбәјли кән-
диндә анадан олмушдур. 1929-чу ил-
дән 1936-чы илә гәдәр кәнд 7 иллик
мәктәбиндә тәһсил алмыш вә 1936-
чы илдә Газах Педагожи Техникумуна
дахил олмушдур. 1939-чу илдә Семи-
наријаны гуртаран или Балакән рајо-
нунуна тә'јинат алмыш вә 1942-чи ил-
дә гәдәр һәммин рајонун Чајгыраг кән-
диндә мүәллим ишләмишдир. Бир
мүддәтдән сонра Балакәнин Мешәшамбал (Шәрәф) кәнд 7 ил-
лик мәктәбиндә, Халатала мәктәбләриндә директор вәзифәлә-
риндә чалышмышдыр. 1942-чи илдә 29 јашында мүһарибәнин
ән гызғын вахтында әскәрлијә сәфәрбәр олунмушдур. 1945-чи
илә гәдәр вурушмуш вә алдығы јаралардан икинчи груп әлил ки-
ми тәрхис олунмушдур. 1945-чи илдә Вәтәнә гајыдандан сонра
1953-чү илә гәдәр Асланбәјли орта вә Мусакөј 7 иллик мәктәб-
ләриндә рус дили мүәллими ишләмишдир. Исаг мүәллим Пед.
техникумла кифәјәтләнмәјиб. Бакыда 2 иллик Рус дили Институ-
туну да битириб натамам али тәһсил алмышдыр.

Совет һекүмәтинин мүһарибә дөврүндәки сијасәти бир
чохларынын һәјатына гәсд етди. Мүһарибә дөврүндә јаралы

әсир дүшән, вә әсирликдән гачыб мүһарибәнин сонуна гәдәр ву-
рушмуш адамлар белә КГБ-нин нәздиндә шүбһәли шәхсләр ки-
ми Совет империјасы дағылана гәдәр изләнмишдир. Бу адам-
лар КГБ-нин көзүндән узаглашмамаг үчүн мүхтәлиф республи-
калара гачмыш вә фәһлә пешәләринә јијәләнәрәк завод вә фаб-
рикләрә чалышмышлар. Исаг мүәллим дә минләрлә белә адам-
лардан бири олмушдур. 1950-чи илдән сонра мүһасирәдә гал-
мыш вә әсир дүшмүш адамлар јенидән Сибирә сүркүн едилмәјә
башлады. Исаг мүәллим КГБ-ин көзүндән узаглашмаг үчүн
аиләси илә бирликдә Сумгајыта көчүр вә металлуркија заводун-
да даһа сонра исә 1957-чи илдән 1983-чү илә гәдәр Күрчүста-
нын Рустави шәһәр Металлуркија заводунда чалышыр. һал-һа-
зырда фәрди тәгаүдчүдүр. Исаг мүәллим уstad мүәллим олмаг-
ла, көзәл сәнәткар, тәбии шаир вә рәссамдыр. Онун еви һәгиги
бир музеји андырыр. О. һәм дә гајыкеш, тәләбкар атадыр. Онун
ушагларынын һамысы али тәһсиллидир. Бејүк оғлу Исагов Гүд-
рәт исә Физика елмләри намизәдидир вә докторлуг диссертаси-
јасы үзәриндә ишләјир.

Мәчид Нәсибов

Газах семинаријасынын мәзуну
Мәчид мүәллим дә Асланбәјли кән-
диндәндир. һәмин кәндин јетирмәлә-
риндән һачы Маһмуд Әфәнди, про-
фессор Әһмәд Сејидов кечмиш үзүм-
чүлүк вә Шәрабчылыг Комитәсинин
сәдри Мәһәммәд Әфәндијев, шаир
Акиф Сәмәд, әмәкдар мүәллим Ос-
ман Чәфәров вә онларла диқәрләри
Азәрбајчан вә онун һүдудларындан
чох-чох узагларда шәһрәт тапмыш
адамлардыр.

Мәчид Нәсибов 1906-чы илдә Асланбәјли кәндиндә ана-
дан олмуш вә ибтидаи тәһсилини һәмин кәнддә профессор Сеји-
дов Әһмәдин ачдығы илк мәктәбдә алмышдыр. 1917-чи илдә
Рус империјасынын дағылдығы дөврдә әмәлә кәлмиш гарышыг-

лыг АДР һөкүмәтинин јаранмасы, Гори семинаријасынын Газаха кәлмәси кими јениликләрин, Республикамызын һәјатында бир чох әламәтдар һадисәләрин јарандығы бир заманда Рус болшевик истиласы баш верди. Ермәниләр бу фүрсәтдән истифадә едиб Азәрбајчандан хејли әрази гопармаға вә Азәрбајчан зијалыларыны гырмаға наил олдулар. Газахда әсасланмыш олан Гори семинаријасынын илк мүдири Ф.Көчәрли дә бу бәд әмәлләрин гурбаны олуб күлләләнди. 1920-чи илдә ону әвәз едән Әһмәд аға Мустафајев Ф.Көчәрли ән'әнәсини сахлады вә семинаријаны шөһрәтләндирди. Семинаријаја кәндләрдән вә мүхтәлиф рајонлардан ахын башлады. Бу ахынын ичәрисиндән кәләнләрин бири дә Мәчид Нәсибов олду 1924-чү илдә. О, семинаријаны мүвәффәғијәтлә битириб Педагожи Институтун тарих факүлтәсинә дахил олмушдур. 1928-чи илдә Товуз рајонунун Бозалганлы кәнд мәктәбиндә директор вәзифәсиндә чалышмышдыр. 1934-чү илдә исә о заман ән бејүк мәктәпләрдән бири олан Даш Салаһлы мәктәбинә тәјин олунур. Даһа сонралар исә ону бачарыглы тәшкилатчы, комсомол вә партија ишләриндә көстәрдији фәалијәтинә көрә Чајлыда партија тәшкилат катиби сөчирләр. Ордан да ону Газах рајон Партија Комитәсинин Тәшкилат Шебәсинин мүдири тәјин едирләр. Мәчид мүәллим һәмин вәзифәдә 1942-чи илә гәдәр ишләмишдир. 1942-чи илдән 1944-чү илә кими Совет Ордусу сыраларында һитлер алманијасына гаршы вурушмуш вә 1944-чү илдә Маздокда һәлак олмушдур.

Мәчид Нәсибов

Мәчид Нәсибов Бајрам оғлу 1909-чу илдә I-чи Шыхлы кәндиндә анадан олуб. Ибтидаи тәһсилини доғулдуғу кәнддә алмыш вә сонра Газах Мүәллимләр Семинаријасына дахил олмушдур. Семинаријаны гуртардыгдан сонра Лачын рајонунун Пирчаһан кәнд орта мәктәбиндә, даһа сонра исә Муған кәнд орта мәктәбиндә директор мүавини вә директор вәзифәләриндә ишләмишдир. Мәчид мүәллим даһа сонралар Күрчүстана көчмүш вә Гардабани рајонунун Калинин орта мәктәбиндә мүәллим ишләмишдир. О, 1970-чи илдә вәфат етмишдир.

Һәмид Нәсибов

Һәмид Нәсибов Мәһәммәд оғлу 1908-чи илдә Газах рајонунун 1-чи Шыхлы кәндинин Папагчы мөһәлләсиндә јохсул кәндли аиләсиндә анадан олмушдур. О ибтидаи тәһсилини 1920-чи илдә кәндләриндә јеничә ачылмыш 1-чи дәрәчәли ибтидаи мәктәбдә алмышдыр. 1923-чү илдә Газах Педагожи Техникумуна дахил олмуш, дәвләт һесабына пансионда јашамыш вә 1928-чи илдә ораны мү-

вәффәғијјәтлә битирмишдир. Елә һәмин или тә'јинатла 1931-чи илә кими Көјчај рајонунун Исмајыллы кәндиндә мүәллим ишләмишдир. Аилә вәзијјәтинин мадди чәтинлији илә әлагәдар Газах гајытмыш вә 1942-чи илә гәдәр рајонун мүхтәлиф Асланбәјли, Кәмәрли, Јухары Салаһлы вә 1-чи Шыхлы кәнд мәктәбләриндә мүәллим вә Садахлы кәндиндә мәктәб директору ишләмишдир.

Һәмид мүәллим 30-чу илләрин әввәлләриндә мүәллимлик фәалијјәти илә јанашы рајонун ичтимаи һәјатында да јахындан иштирак етмиш вә ичтимаи әсасларла савадсызлығын ләғви дәрнәкләриндә дәрс демишдир. О ишләдији јерләрдә өзүнү вичданлы мәллим, кәзәл вәтәндаш, сәмими јолдаш кими кәстәрдијиндән онун кечмиш төләбә јолдашларындан Халг шаири Осман Сарывәлли, кәчмиш Назирләр Советинин 1-чи мүавини Маһмуд Мәммәдов вә диқәрләри ону вә онун әмиси оғлу Нәсибов Мәчиди хош хатирәләрлә јад етмишләр.

Һәмид мүәллим 1942-чи илдә, Вәтән мүһарибәси дөврүндә орду сыраларына сәфәрбәрлијә алынмыш вә Керч дејүшләриндә һәлак олмушдур. Онун 4 ушағы галмышдыр. һәјат јолдашы намусла, гејрәтлә ушағлары боја-баша чатдырмыш, онларын һамысына али тәһсил вермишдир. Һәмид мүәллимин бејүк оғлу Краснодар Политехник Институтунун профессорудур.

Ислам Вәлијев

Ислам Вәлијев Мәһәммәд оғлу 1922-чи илдә Газах рајонунун II Шыхлы кәндиндә анадан олмушдур. 1913-чү илдә II Шыхлы натамам орта мәктәбинә дахил олуб, 1938-чи илдә һәмин мәктәби битирдикдән сонра Газах Педагожи Техникумуна дахил олуб, 1941-чи илдә һәмин техникуму, Алыјев Кнјаз, Вәлијев Имран, Нәсиров Нәриман, Гурбанов Вәкил, Казымов Нәсәноғлу, Әсли Дашдәмир гызы, Түкәзбан Муса гызы, Мүнәввәр Искәндәр гызы, Јасәмән Шәриф гызы вә Валидә Тәмраз гызы илә бирликдә пед.техникумуну мүнвәффәғијјәтлә гуртармышдыр. Бејүк Вәтән мұһарибәсинин башланмасы илә әлағәдар 1941-чи илдә орду сыраларына чағырылмышдыр. 1942-чи илдә 77-чи Азәрбајчан дивизијасында алман ишғалчыларына гаршы вурушмуш вә 2 ил, 1942 чи илдән 1943-чү илә гәдәр һәрби хәсәтәханада мұәличә олунмушдур. Сағалдыгдан сонра јөнидән Грозны вә Таганрок шәһәринә чәб-һәјә кәндәрилмишдир. 1941-чи илдән мұһарибәдә кәстәрдији гәһрәмәнлығына кәрә Гырмызы улдуз, I вә II дәрәчәли Вәтән Мұһарибәси ордени 2 дәрә Гырмызы Бајраг ордени вә 14 медалла тәлтиф едилмишдир. 1946-чы ил август ајында орду сыраларындан мұәллим кими тәрхис олунан Ислам Вәлијев кәндләриндә мұәллимлик етмәк үчүн әризә верир. Лакин мұәллимлик јери олмадығындан Ислам Вәлијев Колхоз илк Партија Тәшкилатынын катиби вә Колхоз Сәдринин Тәсәррүфат үзрә мұавини вәзифәсинә ирәли чәкирләр. Ислам мұәллим 1954-чү илдә Халг Тәсәррүфат Институтуна дахил олмуш вә ораны Сталин тәғауду вә фәргләнмә диплому илә битирмишдир. Институту битирдикдән сонра мұхтәлиф Дөвләт Банкы, Дөвләт План Комитәсинин Кәнд Тәсәррүфаты идарәсиндә, Кәнд Тәсәррүфаты тәдарүкү сәһәсиндә 1994-чү илә гәдәр чалышмышдыр. Ишләдији илләрдә Дөвләт План Комитәсинин рәһбәрлији тәрәфиндән дәрәһәләрлә тәшәккүр алмыш, 1918-чи илдә Азәрбајчан

ССРИ Али Совети Рəјасəт һеј'əтинин фəрманы илə тəлтиф едилмишдир. О, Азəрбajчан ССРИ əмəкдар игтисадчы фəхри адына лəјиг кəрүлмүшдүр.

Ислам Вəлијевин бəрəсиндə "Коммунист" гəзəтинин 1945-чи ил мəј нəмрəсиндə мүһарибədə кестəрдijи гəһрəманлыгы бəрədə мəгəлə чəп олунмушдүр.

Исрафил Јусубов

Исрафил Јусубов Набир оғлу 1919-чу илдə Газах гəзасынын Биринчи Шыхлы кəндиндə анадан олмушдүр. Илк тəһсилини доғулдуғу кəнддə алмыш вə сонралар Газах Педагожи Техникумуна дахил олараг 1936-чы илдə ораны мүвəффəгijјəтлə гуртармышдыр. 1940-чы илə гədər Газах рəјонунун Гəјмағлы вə Биринчи Шыхлы кəндлəриндə мүəллимлик етмишдир. Исрафил мүəллим икинчи дүңјə мүһарибəсинин иштиракчысы олмушдүр.

Əскəрликдən тəрхис олундугдан сонра 1948-чи илдə Халг Тəсəррүфаты Институтунун Кəнд Тəсəррүфатынын Игтисадијјаты фəкүлтəсинин вə 1951-чи илдə Азəрбajчан Дəвлəт Университетинин тарих фəкүлтəсини фəрглənмə диплому илə гуртармышдыр. 1957-чи илдə диссертасијə мұдафиə едиб игтисад елмлəри намизəди елми дəрəчəсинə лəјиг кəрүлмүшдүр. О, Азəрбajчан ЕА Тарих музејиндə елми ишчи, баш елми ишчи, Али Партијə мəктəбиндə баш мүəллим, Нефт-Кимјə Институтуна Игтисад кафедрасында вə Халг Тəсəррүфаты Инстутларында досент вəзифəлəриндə ишлəмишдир. Исрафил мүəллим Азəрбajчанда тəкчə мүһазирəчи алим дејил, һəм дə бир нечə дəрслијин вə онларла елми əсəрлəрин мүəллифи кими дə мəшһүр олмушдүр.

Мәчид Әһмәдов

Мәчид Әһмәдов Әһмәд оғлу 1900-чу илдә Газах гәзасынын II Шыхлы кәндиндә анадан олмушдур. О, илк тәһсилини доғулуб јашадығы Шыхлы кәндиндә алмышдыр. Орта вә али тәһсилинин олмамасына бахмајараг, 1920-чи илдән 1935-чи илә кими Газах рајонунун Гајмаглы, Дәмирчиләр, Мусакөј, Татлы, Кәмәрли, Чәфәрли кәндләриндә мүәллим вә мәктәб мүдири вәзифәләриндә чалышмышдыр.

О, Газах Педагожи Техникумуна дахил олараг, 1935-чи илдә ораны мүвәффәғијјәтлә гуртармышдыр. 1920-чи илдән өмрүнүн сонуна кими (1991-чи илә кими) Халг Маарифи саһәсиндә чалышмышдыр. Онын хидмәтләри јүксәк гијмәтләндирилмишдир. О, 1960-чы илдә "Әмәкдар мүәллим", 1949-чу илдә "Гырмазы әмәк бајрағы" вә 1952-чи илдә "Ленин" орденләри илә тәлтиф едилмишдир.

Мүрсәл Әфәндијев

Мүрсәл Әфәндијев Шәриф оғлу 1910-чу илдә Газах гәзасынын икинчи Шыхлы кәндиндә анадан олмушдур. Ибтидаи тәһсилини доғма кәндиндә алдыгдан сонра Газах семинаријасына дахил олмуш вә 1927-чи илдә семинаријаны битириб Кәдәбәј рајонунда мүәллимлик етмишдир. Мүрсәл мүәллимин атасы Шикәстә репресијаја мәрүз галыб Сибирә сүркүн едилдијиндән, о, бир даһа Шыхлы кәндиңә

гајытмајыб, өмрүнүн сонуна кими Гарајазыда јашамышдыр. Әфәндијев Мүрсәл 1941-чи илдән 1945-чи илә гәдәр II дүнја мүһарибәсиндә иштирак етмишдир. 1949-чу илдә Азәрбајчан Дөвләт Педагожи Институтунун филолокија факултәсини битир-

мишдир. 1951-53-чү илләрдә Газахстанда сүркүндә олмушдур. Сүркүндән сонра Гардабани районунун бир чох кәнд мәктәпләриндә мүәллим, дәрс һиссә мүдири, мәктәб директору вәзифәләриндә ишләмишдир. Халг Марифи сәһәсиндә хидмәтләринә көрә "Әмәкдар мүәллим" фәхри адына лајиг көрүлмүдүр.

Ханәһмәд Бајрамов вә Јусиф Сүлејманов, Зөһрә һәсәнова, Алы Мустафајев

Бакы Дөвләт Университетинин профессору Мустафа Бајрамов бизә Газах семинаријасынын 4 мә'зуну барәдә мә'лумат верди. Онлардан бири **Бајрамов Ханәһмәд** Тачир оғлудур. О, 1937-чи илдә Газах семинаријасыны гуртармыш вә Дөвләт Бөлкү Комиссијасынын сәнәди илә Гах районуна мүәллим тәјин олунмушдур. 3 ил орада фәалијјәт көстәрдикдән сонра нөвбәти һәрби хидмәтә чағырылмышдыр. 1945-чи илә гәдәр Вәтән мүһарибәсиндә иштирак едән Ханәһмәд мүәллим мүһарибәнин сон күнләриндә һәлак олмушдур.

Семинаријанын мә'зуну **Сүлејманов Јусиф** Јунис оғлу да Газах районунун Кәмәрли кәндиндә анадан олмуш, ибтидаи вә орта тәһсилини доғулдуғу кәнддә алдыгдан сонра, Газах Педагожи Техникумуна дахил олмуш, 1938-чи илдә ораны мүвәффәгијјәтлә битириб, Газах районунун Приаллы, Појлу в Кәмәрли кәндләриндә әввәлчә ибтидаи синиф, сонра исә рус дили мүәллими ишләмишдир. Сүлејманов Јусиф Бөјүк Вәтән Мүһарибәси иштиракчысы олмуш, мүһарибә гуртардыгдан сонра јөнә дә Кәмәрли кәндиндә мүәллим ишләмиш вә орада тәгаүдә чыхмышдыр.

III мә'зун әслән Кәмәрли кәндиндән олан **Һәсәнова Зөһрә** Мустафа гызыдыр. О да Газах семинаријасыны битирдикдән сонра узун илләр Кәмәрли кәнд мәктәбиндә ибтидаи синиф мүәллими ишләмиш һал-һазырда тәгаүдчүдүр.

Ән нәһајәт Мустафа Бајрамовун вердији мә'луматдан IV шәхс **Мустафајев Алы** Мустафа оғлудур. Газах семинаријасыны битирән Алы мүәллим узун илләр Товуз, Газах вә Кәмәрли мәктәпләриндә ибтидаи синиф мүәллими ишләмишдир.

Мирәли Миралајев Мустафа оғлу 1902-чи илдә Газах рајонунун Даш Салаһлы кэндиндә анадан олмушдур. Атасы зәһмәткеш, бөјүк вар-дөвләт саһиби олмуш, 8 ушағыны вә атадан јетим галмыш нәвәләри халг шаири Мирвари Дилбази вә Јагут Дилбазини сахламышдыр. Мустафа киши чох агил адам олдуғундан вә елмә бөјүк һәвәс кәстәрдијиндән ушағларынын охумаларына, тәһсил алмаларына чалышмышдыр. Онун оғулларындан Јасин Гори мүәллимләр семинаријасыны битирмиш, о бири оғлу Нәсиб исә Түркијәдә охујуб тәһсил алмышдыр. Мустафа аға хәлифә һачы Маһмуд Әфәндинин језнәси олмушдур. Белә бир мүһитдә јетишән Мирәли Миралајев дә елмә, охумаға бөјүк һәвәс кәстәрдијиндән атасы ону Газах мүәллимләр семинаријасына охумаға гојмушдур. Мирәли Газахда Сәмәд Вурғун Вәкилов, Мейдихан Вәкилов, Миргасым Әфәндијев вә бир чох башгалары илә бирликдә семинаријанын илк мә'зуну олмушдур. 1923-чү илдә семинаријаны битирдикдән сонра, ғыса бир мүддәттә мүәллим ишләмишдир. Совет һөкүмәтинин кәлиши бүтүн варлыларын һәја-тына гәсд етдији кими, Мирәли мүәллимкилин аиләсинә дә фачиә кәтирди. Онун атасы Мустафа аға, оғлу Вәли аға вә анасы Сәјалы ханым варлы аилә кими Газахыстана сүркүн едилдиләр. Мустафа аға вә Вәли аға сүркүндә һәлак олду, Сәјалы ханымы исә ғызы вә онун әри сүркүндән гајтардылар. Белә бир фачиәли дөврдә Мирәли мүәллим дә тә'ғибә мә'руз галды. Кәнч Мирәли мүәллим һәлә Совет һакимийјәтиндән әввәл Мүсават партијасына дахил олдуғу үчүн бу да онун тә'ғибләрә мә'руз галмасына сәбәб олан шәртләрдән иди. Нәһајәт Мирәли мүәллими варлы оғлу вә Мүсават партијасынын үзвү кими Сибирә сүркүн едиләр. О сүркүндә бөјүк рус тарихчиси Гумилјов илә бир һәбс дүшәр-кәсиндә олмуш вә һүсөјн Чавидлә бир лакердә јатмышдыр. 20

ил һәбс чәзасына мә'руз галан Мирәли мұәллим сүркүндә мәш-һур бир Јаһуди һәкимин јанында көмәкчи кими ишләјир вә ондан һәкимлијин сирләрини јаваш-јаваш өјрәнмәјә башлајыр. һәким дә Мирәли мұәллимин зәһмәткешлијинә вә зијалылығына керә онун һәкимлик сәнәтинә саһиб олмасы үчүн әлиндән кәләни әсиркәмир.

1941-чи илдә Вәтән мұһарибәсинин башланмасы илә әла-гәдар Мирәли мұәллим өн чәбһәјә кетмәк барәдә әризә верир. Лакин ону һәким кими һәрби хәстәханаја кендәрирләр. Орада Мирәли мұәллим фәдакарлыгга чалышыр, орден вә медаллар-ла тәлтиф олунур. Нәһајәт, мұһарибә гуртарыр вә она һәштәр-хандан чыхмамаг шәртилә орада јашајыб ишләмәјә ичазә ве-рирләр. Гејд етмәлијәм ки, Сталинин өлүмүнә гәдәр Мирәли мұәллимин анасы вә бачылары ону елмүш һесаб етмишләр. 1953-чү илдә Сталинин өлүмүндән сонра бачылары Мирәли мұәллимдән мәктуб алып. Мирәли мұәллимин үзәриндән һәш-тәрханадан чыхмамаг һекүмү көтүрүлдүјү үчүн Бақыја, гоһум-лары илә көрүшә кәлир. О, артыг Русија Федерасијасынын "Әмәкдар һәкими" олмушду. Бақыда ону Газах сәминаријасында бир јердә охујан Сәмәд Вурғун Вәкилов сәмимијјәтлә гаршыла-јыр вә Азәрбајчанда ишләмәси үчүн, она лазыми шәраит јара-дачағыны сөјләјир. Анчаг Мирәли мұәллим һәштәрханла доғма-лашдығы үчүн вә һәлә дә КГБ-нин хофундан узаглаша билмә-дији үчүн һәштәрханда да галыр. Мирәли мұәллим өлүмүндән бир ил әввәл Вәтәнә гајытды. Әлибајрамлы кәндиндә рәһмәтә кетди вә бабасы һачы Маһмуд Әфәндиinin түрбәсиндә дәфн едилди.

Бүтүн бунлары көниш јазмагла демәк истәјирәм ки, Мирә-ли мұәллим кими јүзләрлә талантлы, габилијјәтли мұәллим кадрлары, еләчә дә намуслу, вәтәнпәрвәр зијалылар Вәтән ел-минә хејир верә биләчәк һалда Русијанын чөлләриндә вә КГБ-нин зирзәмиләриндә дүнјаларыны дәјишдиләр.

Маһмуд Сүлејманов

Маһмуд Сүлејманов Иса оғлу 20 апрел 1917-чи илдә Јухары Салаһлы кәндиндә анадан олмушдур. Ибтидаи вә орта тәһсилини доғулдуғу кәнддә алмышдыр. О, 1939-чы илдә Газах педагожи техникумуна дахил олмуш вә 1940-чы илдә ораны мүвәффәғиј-јәтлә гуртармышдыр. Мәммәд мӯәллим елә һәммин илдән Јухары салаһлы кәндиндә мӯәллимлик фәалијјәтинә башламышдыр. 1940-41 илләр-

дә һәммин мәктәбин директору вәзифәсиндә ишләмишдир. Онун ишләдији вә мүдир олдуғу мәктәб өзүнүн тә'лим вә тәрбијә кәс-тәричиси илә рајонда һәмишә габагчыллар сырасында олмуш-дур. Маһмуд мӯәллимин педагожи фәалијјәти Девләт тәрәфин-дән јүксәк гијмәтләндирилмиш вә она 1975-чи илдә "Әмәкдар мӯәллим" ады верилмишдир. Маһмуд мӯәллим 1980-чы илдә дүнјасыны дәјишмишдир.

Мәһәммәд Нәсибов

Мәһәммәд Нәсибов Сәмәд оғлу 1916-чы илдә Газах рајонунун Бирин-чи Шыхлы кәндиндә анадан олмуш-дур.

1923-чү илдә доғулдуғу кәнддә мәктәбә кетмиш вә 1930-чу илдә һәммин мәктәбин 7-чи синфини битир-мишдир. 1931-чи илдә Газахда ачыл-мыш гыса мүддәтли мӯәллим һазыр-лајан курсу битирмиш вә һәммин илдә 1932-чи илин декабр ајына кими 1-чи

Шыхлы кәндиндә мӯәллим ишләмишдир. 1932-чи илдән Газах семинаријасына дахил олмуш вә 1934/35-чи дәрс илиндә ораны мүвәффәғијјәтлә гуртарыб Јевлах рајонунун Јухары Гархун ор-

та мәктәбинә мұәллим тә'јин олунмушдур. Тәһсилини давам ет-
дирмәк үчүн Мәһәммәд мұәллим 1936-чы илдә Азәрбајчан Дөв-
ләт Педагожи Институтуна дахил олмуш вә 1939-чу илдә ораны
битириб. Товуз рајонунун Јухары Өјсүзлү кәнд орта мәктәбинә
тә'јин олунмушдур. Даһа сонра Газах рајонунун Биринчи Шыхлы
кәнд орта мәктәбинә тәдрис һиссә мұдири тә'јин олунмушдур.
Мәһәммәд мұәллим 1940-чы илдә орду сыраларына сәфәрбәр
едилмиш вә мұхтәлиф чәбһәләрдә вурушмушдур. О, кестәрдији
гәһрәманлығына кәрә "Гырмызы улдуз" ордени, алты медал вә
"ә'лачы рабитәчи" дөш нишаны илә тәлтиф едилмишдир. Өс-
кәрлиқдән тәрхис едилдиқдән сонра 1946-чы илдә О, јенидән
Биринчи Шыхлы мәктәбиндә тәдрис һиссә мұдири ишләмиш-
дир. О, бу мәктәбдән дә тәгаүдә чыхмышдыр. Мәһәммәд мұәл-
лим һәм дә көзәл аилә башчысыдыр. Алты ушаг атасы олан Мә-
һәммәд мұәллим өвладларынын һамысына али тәһсил вер-
мишдир. Онун оғлу Нәсибов Сәмәд исә атасынын јолу илә ке-
дәрәк Биринчи Шыхлы кәндиндә дәрс һиссә мұдири ишләјир.

Маһир Маһмудов

Биз јухарыда Газах семинарија-
сынын 80 иллик јубилеји илә әлағә-
дар, онун јенидән бәрпасында ишти-
рак едән вә Газах семинаријасынын
јубилејинин тәшкилаты мәсәләләри-
ни һәлл едән шәхсләрдән данышдыг.
Бу адамларын чәркәсиндә 15 ил мүд-
дәтиндә Газах РХТШ-нин мұдири
Маһмудов Маһир дә олмушдур. Онун
бизә кәндәрдији семинаријанын мә'-
зунлары һаггындакы мәлуматлары,

олдугча дәјәрли сәнәдләр иди. Онлары кәндләрдән ахтарыб
тапмаг кими чәтин бир вәзифәни јеринә јетирмәк үчүн елини
обасыны севмәк лазымдыр. Маһир мұәллим белә вәтәнпәрвәр-
ләрдәндир.

Маһир мұәллим кәнчдир. 1953-чү илдә анадан олуб.

Мәктәбләрдә мұәллим ишләмиш вә рајонун мұхтәлиф идарәләриндә мә'сул вәзифәләрдә чалышмышдыр. Һал һазырда Газах рајонунун тәһсил шө'бәсинин мүдири ишләјир.

Мехди Һасанов

Мехди Һасанов Алы оғлу 1951-илдә Газах рајонунун Јухары Көјчәли кәндиндә анадан олмушдур. 1968-илдә кәнд 8-иллик мәктәбини битирәрәк, Бақы шәһәринин 1 сәјлы ријазижәт тәмајуллу орта мәктәбинә дахил олмушдур. 1970-чи илдә Политехник Институтунун Мемарлыг фәкүлтәсиндә охумуш вә ораны мүвәфғәғијјәтлә битирәрәк мұхтәлиф рајонларда ме'мар ишләмиш вә нәһәјәт Газах рајонунун баш ме'мары тә'јин олунмушдур. Һасанов Мехди Газах семинаријасыны гуртармамашдыр. Анчаг онун кердүјү вәтән-пәрвәрлик иши, халг маарифимизин дирчәлмәсинә көстәрдији фәалијјәти мүбалиғәсиз демәк олар ки, бир семинаријаны гуртармаға бәрәбәрдир. О, Газах семинаријасынын јенидән нәфис шәкилдә зөвлү вә семинаријанын тарихи әламәтләрини сахламагла ону јенидән бәрпа етмишдир. Булаг дүзәлдән, мәсчид вә мәктәб тикдирән тарихи абидәләри бәрпа етдирәнләрин адлары тарихдә әбәди галдығы кими кұман едирәм ки, Мехди мұәллимин дә семинаријаны бәрпа етдирмәји вә ону әввәлки һалына салмаг иши кәләчәк нәсилләрә јадикар галмагла, өзүнү дә тарихә салачаг.

Истифадə олунмуш əдəбијјат

1. Ф.Кечерли. Азəрбајчан əдəбијјаты. Бақы, 1978.
2. Ф.Кечерли. Балалара һəдијјə Бақы, 1972
3. Ф.Кечерлинин сечилмиш əсəрлəri. Бақы, 1963.
4. Н.Нəримановун сечилмиш əсəрлəri. Бақы, 1956.
5. Ч.Мəммəдгулузадəнин сечилмиш əсəрлəri. Бақы, чилд 1,2
6. Ү.Һачыбəјовун сечилмиш əсəрлəri. Бақы, 1968. Чилд 1,2,3,4.
7. Р.Өфəндијевин сечилмиш əсəрлəri. Бақы, 1979.
8. С.М.Гəнизадə. Самоучитель татарского языка.Бақы, 1902.
9. Ј.А.Коменски. Сечилмиш педагожи əсəрлəri. Азəр-нəшр, Москва. 1955.
10. Н.А.Константинов, Ј.Н.Медински "РСФСР Совет мək-тəблəринин 30 иллик тарихи һаггында очерклər. Москва. 1948.
11. К.Д.Ушински. Сечилмиш педагожи əсəрлəri. Чилд 1, Бақы, 1949.
12. Д.Д.Семјонов. Сечилмиш педагожи əсəрлəri. Москва, 1958 ил.
13. Ө.Ј.Сејидов. Педагогика тарихи, Маариф нəшријјаты, Бақы, 1968 ил.
14. Ө.Ј.Сејидов. Азəрбајчанда педагожи фикрин инкиша-фы тарихиндən . Бақы, 1958.
15. Ө.Ј.Сејидов. Азəрбајчанда педагожи фикрин инкиша-фы тарихиндən. Бақы, 1987.
16. А.Абдуллајев. Азəрбајчан дилинин тəдриси тарихин-дən. Бақы, 1966.
17. Гарабағлы. Азəрбајчан əдəбијјатынын тəдриси мето-дикасы. Бақы, 1968.
18. Б.Нəбијев. Фирудин бəј Кечерли. Бақы, 1963.
19. Һ.Өһмədов, Н.Нəримановун педагожи фикирлəri. Бақы, 1970.
20. Һ.Өһмədов. XIX əср Азəрбајчан мəkтəби. Бақы, 1985.
21. А.Шаиг. Хатирələрим. Кəнчлик, Бақы, 1970.
22. З.Кејушов. Азəрбајчан маарифчилəринин əсəрлəрин-дə əхлаг мəsələləri. Бақы, 1964.

23. Әһмәдов. 100 јашлы Салаһлы мәктәби. Бакы, 1978.
24. С.Шүкүров, Н.Санлынын әдәби вә педагожи фәалијәти. Бакы, 1970.
25. Ә.Ағајев, Ф.Ағајевин педагожи көрүшләри. Бакы, 1987.
26. Әјјуб Тағыјев. Азәрбајчанда Совет һакимијәти гурулдугдан сонра орта педагожи тәһсилин инкишафы әлјазмасы.

Архив материаллары

1. Азәрбајчан Республикасынын тарих архиви.
 1. Ф-51 №2. Сәһ. 20
 2. Ф-51 №392. №1-Сәһ. 32
 3. Ф-51 №392 №1 с. 322, сәһ. 51.
 4. Ф-51 №582 №1 с. 322, сәһ. 60.
 5. Ф-51 №2, сәһ. 3
 6. Ф-51 №3 с. 3, сәһ. 3
 7. Ф-51, с. 2 сәһ. 16.
 8. Ф-791, с. 1, сәһ. 19.
 9. Ф-797 с. 1 №19.
 10. Ф-51 №2 с. 184.
2. Азәрбајчан ССР ХМК архиви коллекија ичласынын протоколу 521. 1923 ил 3 апрел вәрәгә №151-153.
3. Азәрбајчан ССР Халг Маариф Комис. Архиви 1920-1927 илләр. Бакы, 1928 сәһ. 25.
4. Аз. ССР ХМК архиви баш ичтимаи тәрбијә даирәси фонду иш №48, Бакы 4, 1925 ил.
5. Аз. ССР ХМК бүллетини. 1926 №9. Сәһ. 7.
6. Аз. ССР ХМК архиви баш ичтимаи тәрбијә даирәси фонду иш №677, 6-9, в 10.
7. Аз. Республикасынын ХМК баш ичтимаи сәнәт тәһсил идарәси фонду с 997 б 19, Газах педагожи техникуму шурасынын протоколу №3.
8. Газах Пед. мәктәбинин архиви.
9. Аз. ССР ХМК 1923 ил 4 апрел Коллекија ичласынын гәрары. Ичлас №1.
10. Аз. ССР ХМК 14 феврал 1925 ил тарихли Коллекија ич-

ласынын бүллетени. 1925 ил №4.

11. Газах педагожи мәктәбин архив материалы вәрәгә №19.

12. Азәрб. ХМК архиви. Баш ичтимаи тәрбијә даирәси арх. фонд 1, иш №15, 62.

13. Азәрб. ХМК бүллетени 1928 ил №9, сәһ 7.

14. Азәрб. ССР ХМК архиви №197, 619 Газах педагожи техникумунун протоколу.

15. Аз. ССР ХМК бүллетени 1933 ил №2, 3, сәһ. 10.

16. Аз. ССР ХМК Коммунист тәрбијәси уғрунда. Методик мәчмуә 1932 №7/8.

17. Мәркәзи Статистика идарәси хәбәрләри 1924 №1, 2/8, сәһ. 62. 1924 61 (8), сәһ. 65.

18. Мәркәзи Азәрбајчан Статистика идарәсинин хәбәрләри. Бакы БУСУ нәшријаты 1922 ил №1/7 сәһ. 30

19. Аз. ХМК "Јени мәктәб" мәчмуәси 1925 ил №1, 2 сәһ. 23.

20. Азәрбајчан-Түрк политехникумунда кечилән фәннләрә аид програмлар. Бакы. 1928 сәһ. 152.

21. Азәрбајчан-Түрк политехникумунда кечилән фәннләрә аид програмлар. Бакы. 1928 сәһ. 52.

25. Бакы-Дағыстан халг мәктәбләринин дирексијасы ф. 309-186-1918.

26. Бакы реал мәктәбләри, Ф-406, 1876-1919.

28. Гафгаз тәһсил идарәсинин попечители илә јазышма ф. 309 1891-1917.

29. Газах семинаријасы Ф797, сыра 1. Иш №19, 20.

30. Молла Нәсрәддин журналы 1911 №7.

31. П. Дөвләт 1905-1907 илләр арасында Русија түркләринин милли мүчадилә тарихи. Анкара 1985.

32. Мәктәб вә мүәллим һаггында партија вә һөкүмәтин гәрарлары. Бакы, Азәрнәшр 1952 ил.

33. Пед. мәктәбин тәдрис планлары Газах пед. мәктәбинин архиви

34. Гафгазын әрази вә халгларын мәишәтини тәсвир едән мәчмуә. Тифлис.

35. Азәрбајчан ССР мүәллим семинаријаларынын низам-намәси. 1921 ил.